Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU

Coperta:
SALVADOR DALI
Columna lui Traian
desen inedit
pentru Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Secolul 20 Revistă de literatură universală
editată de Uniunea Scriitorilor din Republica Socialistă România
Redactor-şef, DAN HĂULICĂ

198-199
7 • 8 • 1977

SUMAR

DAN HĂULICĂ: **Roma,** implacabilă şi maternă

MARGUERITE YOURCENAR

MEMORIILE LUI HADRIANUS

roman, fragmente, în româneşte de Sanda Oprescu • 4
În jurul unui prototip arhaic, desene de GETA BRĂTESCU

FELLINI — ROMA

FLORIAN POTRA: *Viva Fellini — provincialul liberat !* • 40
FEDERICO FELLINI: *Cucoana Roma* — în româneşte de Ştefan Delureanu • 45
BERNARDINO ZAPPONI: *Norii, Rîul, Metroul* • 50
FEDERICO FELLINI: *Roma,* scenariu de film, în româneşte de Ştefan Delureanu • 55
N. T. IANCU: *Roma ca metaforă* • 77

SALVADOR DALI — PE URMELE LUI TRAIAN

DAN HĂULICĂ: *Dali afirmă România* • 82
SALVADOR DALI: *Pledoarie pentru realism* • 89
SALVADOR DALI: *Autobiografice* • 91
Salvador Dali la Sorbona • 93
SALVADOR DALI: *Da ! României, poem genetic pentru împăratul nostru Traian,* inedit, pentru «Secolul 20» • 99
RADU VARIA: *Dali înţelept* • 101

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

DALI, imagini dintr-un spectacol perpetuu; muzeul-teatru de la Figueras cu sculptura lui HORIA DAMIAN

UTOPIA GETICĂ

Un studiu de ALEXANDRU BUSUIOCEANU, *Posteritatea unui mit* • 105

STEFAN HEYM
RELATARE DESPRE REGELE DAVID

roman, fragmente, în româneşte de Mihai Isbăşescu • 125
MIHAI ISBĂŞESCU: *Legendă şi istorie* • 121

Imagini în culoare şi alb-negru: Rodica Lazăr, *Tanagre;* Florin Mitroi, *Prezenţe;* V. Grimalschi, *Dincolo de timp;* S. Iclozan, *Sub semnul lui Clio*

ARNOLD HAUSER • G. LUKÁCS
VARIAŢIUNI TEORETICE

ARNOLD HAUSER: *Istorismul în şi dincolo de romantism* • 153
GEORG LUKÁCS: *Cucerirea istoriei şi realismul*, în româneşte de Ion Roman • 158
N. TERTULIAN: *Literatură şi istorie* • 167

CARNET

DAN DEŞLIU: *Literatură şi istorii posibile* • 173
ŞTEFAN DELUREANU: *Între Lampedusa şi Bălcescu* • 176
GAETANO FALZONE: *Un martor fundamental al istoriei siciliene* • 178
ANDREI IONESCU: *Teatrul politic pe scenele spaniole* • 180
TATIANA NICOLESCU: *Sfîrşit de stagiune teatrală la Moscova* • 183

IN SPIRITUL REUNIUNII DE LA BELGRAD

RADU BOUREANU: *Sofia '77* • *L'écrivain et la paix* • 185
CONSTANTIN ŢOIU: *Lahti '77* • *Ecouri finlandeze*, în româneşte de Mihai Popescu • 188

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

DAN HĂULICĂ

ROMA
implacabilă şi maternă

Mă surprinsese întîi, ca o inadvertenţă, inscripţia care domină, în miezul lui sever, în massa lui stîncoasă, mausoleul de pe Tibru al lui Hadrianus. « Animula vagula, blandula », *vorbele Împăratului murind păreau acolo nefiresc fragile, suspendate în înaltul acestui mal de zid, căruia timpul i-a înmulţit parcă densitatea, transformînd mortarul într-o rocă oarbă, implacabil compactă, dincolo de ordinea umanului, dincolo de arhitectură.* « Animula, vagula, blandula, » . . . *Cu ecourile lui curios diminutivale, suspinul acestui epitaf mi se părea de o precoce langoare; îmi suna precum* « l'âme seulette » *a lui Verlaine, — chiar dacă, bineînţeles, fără provocaţia delicvescentă din sonetul care începe faimos şi memorabil:* « Je suis l'Empire a la fin de la décadence ».

Decadenţa Imperiului nu este, artistic, o decadenţă, ci vestirea unei etape şi a unor noi structuri expresive, au demonstrat, în ultimul veac, cercetările; în acest sens, spunea Riegl — « *Decadenţa nu există* ». *Cît despre urmaşul lui Traian, Hadrianus, echilibrul static fără greş al monumentelor sale, oricît de formidabile prin massă, — de o siguranţă care siderează, în sincretismul lor savant, — şi puritatea neo-atică a sculpturii de el favorizată, toate îl vădesc ca o figură de zenit, a unei culturi complexe, exigente; cultură care e destul de bogată ca să-şi satureze cu aurul melancoliilor o inatacabilă conştiinţă de sine. Astfel am învăţat să citesc mai tîrziu, revenind pe urmele sale, gesturi ale acestui autentic intelectual — făptuitor totdeodată — care închipuie şi prefigurează o sinteză: astfel am început să-i înţeleg gustul pentru dificil, nu ca o complezenţă crepusculară; e, dimpotrivă, gustul şi nostalgia celui care se simte chemat să asume lucid contrariile, deschizîndu-se larg surprizei lor incitante. Dialogul Împăratului cu viitorul — cu logica, dar şi hazardurile ei — se împărtăşeşte parcă din aceeaşi generoasă tensiune, din aceeaşi suplă disponibilitate pentru imprevizibil.*

Iată-ne, aşa dar, în fortăreaţa Mausoleului, pe rampa helicoidală ce duce către sala urnelor funerare: e ca şi cum am sta pe o inexorabilă trăsătură de unire, între morţii şi dezastrele a două milenii. Atîtea epitafuri şi inscripţii sînt dealtminteri încrustate în zidurile monumentelor din Roma, mai vechi sau mai recente, încît Chateaubriand scria, cu grandioasa lui putere de simplificare: « *Moartea pare născută la Roma* ». *Şi, mai departe adăuga, ca într-o halucinaţie sepulcrală:* « *Sînt în acest oraş mai multe morminte decît morţi. Îmi închipui că răposaţii, cînd se simt prea încălziţi în aşternutul lor de marmoră, se strecoară în altul, rămas gol,*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

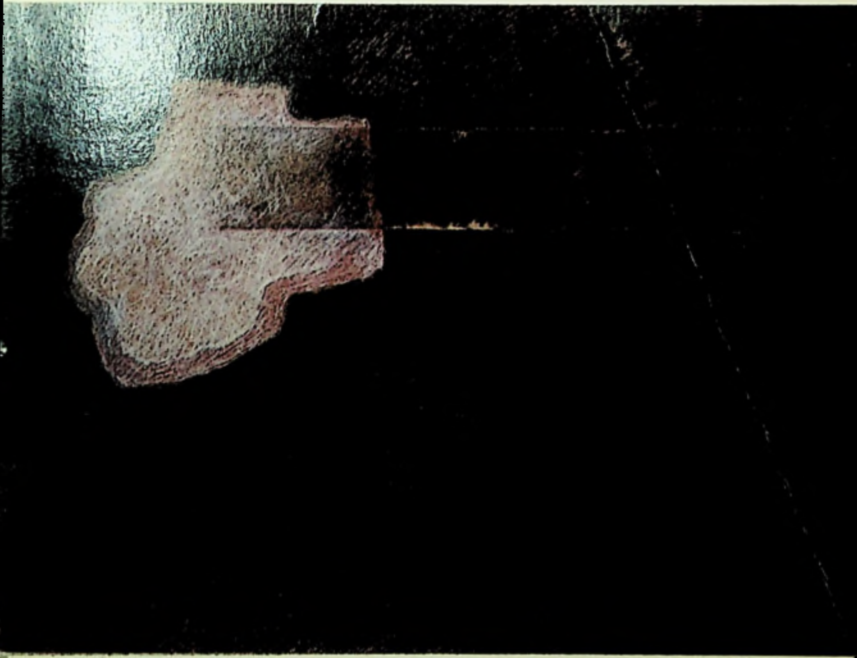

într-o sardonică paradă, de sacrilegiu, viol și tortură: pînă la urechi şi nasuri tăiate, canibalic fripte, date mutilaţilor să şi le mănînce — pentru a mărturisi, astfel forţaţi, într-o supremă greaţă de ei înşişi, secretul averilor ascunse, pe care li-l pîndea ignominia invadatorilor. Dincolo de vandalism, ca în ritualul unei demonice răzbunări, ostaşii germani — în solda unui Împărat creştin ! — profanau mormîntul unui pontif eroic, al lui Iuliu al II-lea, şi-i zmulgeau inelul pastoral de pe falange; celui care tocmai, înfruntîndu-i cu sabia în mînă, le strigase barbarilor « Afară din Italia ! » . . . Şi dăduse Castelului Sant'Angelo cea mai frumoasă dintre dezvoltările de după antichitate.

Cum să desfaci, cum să dai la o parte centura de cruzime pe care istoria a innodat-o în jurul acestui monument hadrianic? Pe podul care duce spre Mausoleu, străjuit azi de înaripările focoase ale lui Bernini, unde mergi ca pe o avenidă învolburată de îngeri, a avut loc, în veacul XVI, execuţia — decapitarea — lui Beatrice Cenci: adică insuşi episodul care trebuia să-i fie, lui Artaud, nucleu germinativ dacă nu prototip pentru « teatrul cruzimii ». Iar puţin mai jos, coborînd pe Tibru,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

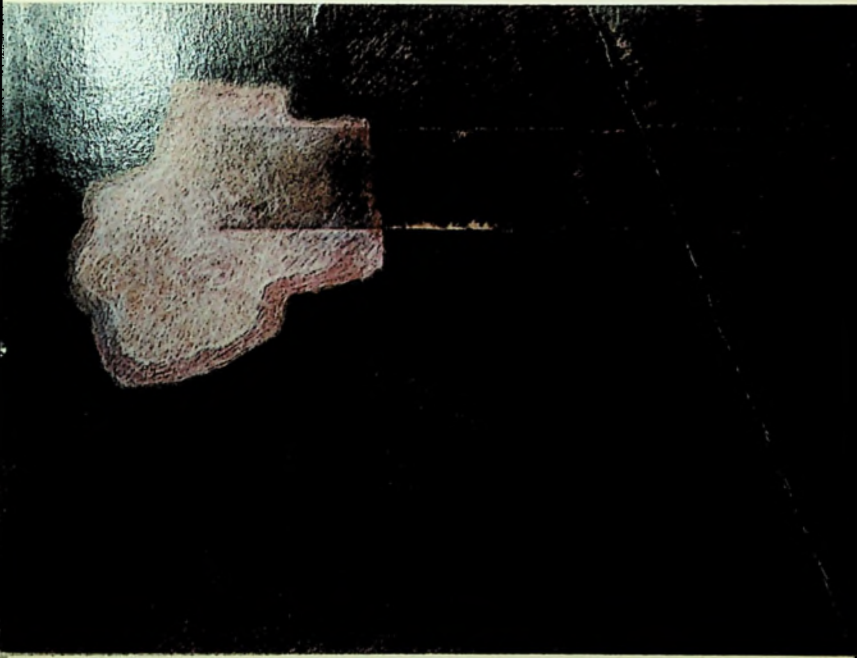

într-o sardonică paradă, de sacrilegiu, viol și tortură: pînă la urechi și nasuri tăiate, canibalic fripte, date mutilaților să și le mănînce — pentru a mărturisi, astfel forțați, într-o supremă greață de ei înșiși, secretul averilor ascunse, pe care li-l pîndea ignominia invadatorilor. Dincolo de vandalism, ca în ritualul unei demonice răzbunări, ostașii germani — în solda unui Împărat creștin! — profanau mormîntul unui pontif eroic, al lui Iuliu al II-lea, și-i zmulgeau inelul pastoral de pe falange; celui care tocmai, înfruntîndu-i cu sabia în mînă, le strigase barbarilor « Afară din Italia! » . . . Și dăduse Castelului Sant'Angelo cea mai frumoasă dintre dezvoltările de după antichitate.

Cum să desfaci, cum să dai la o parte centura de cruzime pe care istoria a înnodat-o în jurul acestui monument hadrianic? Pe podul care duce spre Mausoleu, străjuit azi de înaripările focoase ale lui Bernini, unde mergi ca pe o avenidă involburată de îngeri, a avut loc, în veacul XVI, execuția — decapitarea — lui Beatrice Cenci: adică însuși episodul care trebuia să-i fie, lui Artaud, nucleu germinativ dacă nu prototip pentru « teatrul cruzimii ». Iar puțin mai jos, coborînd pe Tibru,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

imaginația se poate cufunda mai adînc, pînă la straturi de hieratică atrocitate, — Fellini le întrevăzuse uimit, cînd adulmeca materia filmului său despre « Roma ». De pe Ponte Sublicio, odată pe an, la Idele lui februarie, erau precipitate în Tibru, solemn, manechine de trestie: ceremonie unde simulacrul — înnecul în efigie — substituia ceea ce anterior, într-o fază încă mai veche, fusese sacrificiu adevărat, de vieți umane !

În furioasa opulență de monumente a Romei, în plinul acesta triumfal, de frumusețe ce răstoarnă inima orgolios, ca o furtună, stă mereu — resort nebănuit, secretă demonie — o milenară atingere cu moartea; un gust al fatidicului, virulent și pururi eficace, pînă la vertij, — prin care istoria își ia, parcă, revanșa asupra năvălitorilor de altădată, veniți în secolele moderne să admire expiator ceea ce, atîta vreme, se siliseră să nimicească. Cînd valul acestei vaste, istorice compensații a atins un moment înalt, la confluența dintre preromantism și neo-clasic, cînd cimerienilor, întorși ca pelerini ai frumosului, destinul le-a rezervat să redescopere, ei, Roma, spre a-i deschide un nou viitor în conștiințe, — o atare exaltată întîlnire nu s-a petrecut fără accente de spaimă voluptuoasă. Dacă am crede-o pe Corinne, *a Doamnei de Staël, moartea, boala, amenințarea malignă (« cattiva aria ») pîndesc la Roma, cum vor pîndi în Veneția lui Thomas Mann; spectrul malaric avansează pas cu pas, te împresură insidios în farmecul grădinilor, în răcoarea serilor, în bucuria cea mai nepăsătoare a priveliștii: « et tout cela, c'est la mort ». Ca în cutremurarea unui dulce abandon, seriosul Oswald spune către Corinne: « Îmi place primejdia aceasta misterioasă, invizibilă, primejdia sub chipul celor mai blînde impresii ».*

Cimeriană și ea, vreau să spun venind dinspre un Septentrion de cîmpie și dune, al spațiului belgo-batav, Marguerite Yourcenar trăiește fascinația Romei fără a-și uita originea, și puterile pămîntului ei natal, tulbure de ape, ingrat și tenace. Chiar la primele pagini, genealogicul inspirației din Archives du Nord, *recentul ei roman, săgetează înspre un ecou batav, înspre* Conjurația lui Julius Civilis, *din vestita pictură rembrandtiană de la Stockholm: unde gîlgîie, himeric pe cît de aspru — adevărat banchet de spectre jurînd pe paloșe în cruciș —, mînia unei lumi ce se opune Romei și-i visează, din depărtări, strălucirea. Oricît de atentă, scriitura din* Archives du Nord *pare, însă, dezacordată, — aplicată cum e unei existențe de risipă, cotidiană și destinsă, vînzolindu-se într-o uzură fără finalitate; chiar dacă personajul astfel configurat, tatăl naratoarei, poartă pe braț, într-un tatuaj insolit, numele însuși al necesității — tragicul* ananke. *Cu miloacele sale artistice, cu un stil de îngîndurată netezime, format în disciplina unei biblioteci fără indulgență, Marguerite Yourcenar era, dimpotrivă, chemată să se instaleze în miezul grav al unei materii irevocabile.* Mémoires d'Hadrien *fuseseră, pentru ea, tocmai ocazia unei asemenea întîlniri privilegiate, — cartea se elaborase îndelung, erudit și viu, pe întinderea a vreo trei decenii, ca un exercițiu spiritual, de libertate visătoare și totodată de severă aderență la un țel. Desena un arc nesperat peste avataruri, pătrundea pe sub el — irepresibil pe cît de calm — în fatalitatea care s-ar numi geniul Romei.*

●

Poți spune fatal, *cînd te gîndești la augusta capitală — cea designată de istorie Oraș prin antonomasie —, poți folosi cuvîntul fără a implica o perspectivă stupefiat romantică; din contră, cu moderna dezinvoltură a unui Guido Piovene, cu « prozastica », avara voință de acuitate, definitorii pentru al său* Viaggio in Italia. *E vorba despre împrejurimi, de pildă către Monte Cavo ori Grottaferrata, — peste lacuri sumbre și coline, în zare mereu, obsesivă, Roma . . . « Sigur, e ceva fatal în acest peisaj », comentează scriitorul; « poate, prea puternic pentru italieni și pentru un popor modern de forță medie » — continuă el, nu fără surpriză. « Nu e*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

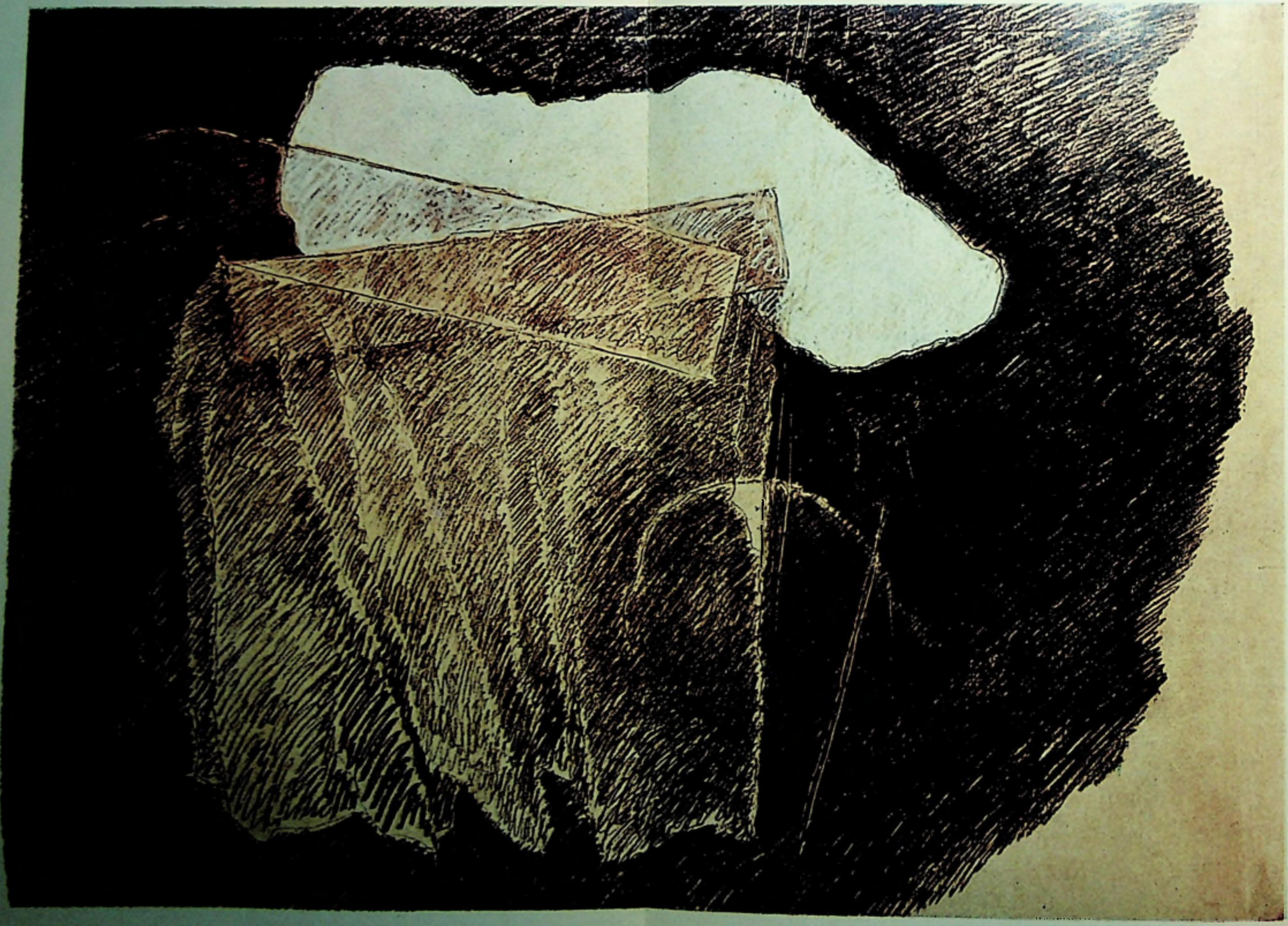

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

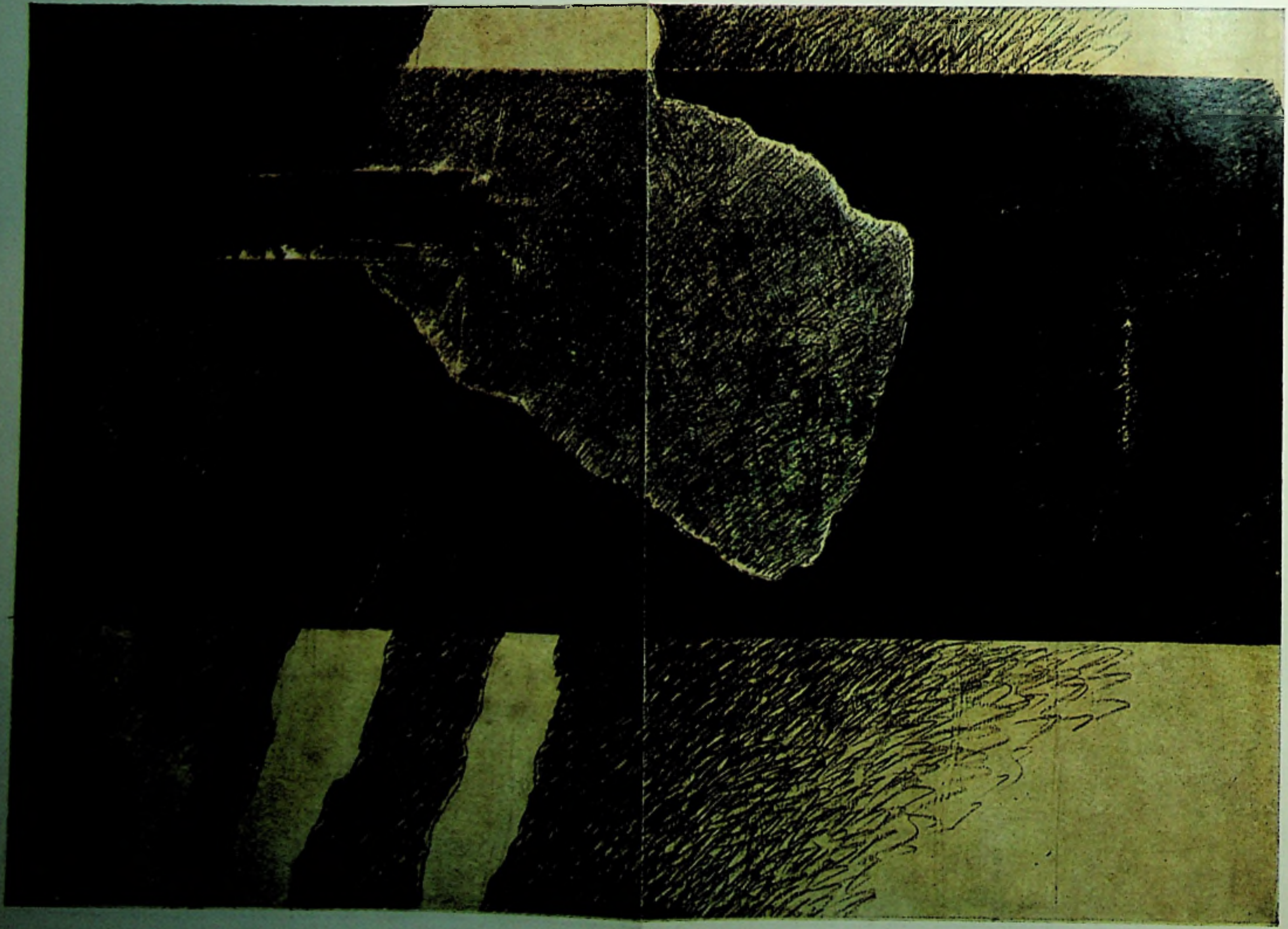

În jurul unui prototip arhaic,
cărbune, cretă şi sanguină,
desene de GETA BRĂTESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sublimul peisajului din Sicilia, îndepărtat, dezinteresat cumva de oameni. Acesta, al peisajului roman, e un sublim activ, care apasă pe suflete, face violență; care turtește oamenii ori îi exaltă ». Sub semnul exaltării renascentiste, de altminteri, un poet ca Du Bellay, cînd dă să personifice efortul de reinălțare al Romei, apucă, fără să-i repugne, același epitet cu amplă bătaie; « fatală » e, deci, la poetul Pleiadei, mîna « demonului roman » — în înțelesul grec de daimon —, stenic, încrezător fatală această reinstaurare *a Romei:*

> *« Regarde après comme, de jour en jour,*
> *Rome fouillant son antique séjour*
> *Se rebâtit de tant d'œuvres divines:*
>
> *Tu jugeras que le* démon romain
> *S'efforce encore* d'une fatale main
> *Ressusciter ces poudreuses ruines ».*

Cu întorsătura lor arhaică, vorbele elegiacului urcă fluid pe buza craterului amețitor, care-i destinul Romei.

De cîte prevenţiuni are a se scutura, însă, limbajul, pentru a accede la grandoarea de prea plin și nemăsură, la forța de brutală înlănțuire prin care ne supun aceste monumente ! Parcă apărîndu-se de un asemenea cotropitor impact, Stendhal, admirativ totuşi, numea, de pildă, « jolie » *— nu mă înșel — zidirea cavernos teribilă a Teatrului lui Marcellus. La antipodul oricărei suficiențe volubile, — lîngă această copleșire a massei de istorie acumulată, de ruine și de monumente, — Goethe declara, din contra, că ar fi simțit ispita unui soi de prostrație, vecină cu mutismul cel mai auster: « Roma e o mare școală unde fiecare zi te învață atîtea lucruri că nu mai ai curajul să le exprimi. Ar trebui să rămîi aici cîteva secole în tăcerea pythagoreică ».*

Bătrînă, mai degrabă de totdeauna, *Roma deține, deopotrivă, o matinală putere de a uimi: astfel presantă, încît să te subjuge definitiv, într-un ceas sau două, fără lenta captație pe care o presupun atîtea metropole moderne, — Parisul* [1]*, în primul rînd, cu arta lui de a modula insidios, cu grația de infailibile tranziții. Funciar, intim barocă, printr-o vocație mai tare ca determinările cronologice, — Roma e barocă în felul în care elementele înseși pot fi baroce, vreau să spun neștiutoare de constrîngeri și limite: « Spiritul uman, soarele și luna » — mai spunea Goethe — au aici o destinație aparte, produc alte rezultate decît oriunde aiurea ».*

Lumină romană, scurgîndu-se din înalturi parcă nedivizată, nutritivă, de o densă continuitate, exasperîndu-se în propria ei bogăție, cînd « vara în furie » devine « urlet afon al unui travertin înăsprit »; sau închegîndu-se, stagnant violentă, în preajma furtunii, « cînd norii se fac pietre și pietrele nori »; « cînd Dioscurii din Piazza Campidoglio se azvîrl contra celor din Piazza Quirinale, cu apa fîntînii fierbînd ». Elementarul — aceste notații ale lui Ungaretti o spun deajuns — regurgitează în respirația ficțiunii teatrale care e Roma. Elementarul, de care încerca să dea seamă, în alt fel, sub un semn pacificat, de magie nocturnă, și sentința mai sus pomenită, a lui Goethe. Erau nopțile sale de adio, ca în preajma unui exil, sufletul

---

[1] Ceea ce, bineînțeles, nu înseamnă — acum mai mult ca altădată — că se poate tranșa fără scrupule, cum făcea Guez de Balzac, imperativ și idolatru, în veacul XVII: « Je me déclare pour Rome contre Paris et jamais Régulus ni Caton n'aimèrent leur patrie davantage que je l'aime ». « Il n'y a que Rome où la vie soit agréable », le declara amabil epistolierul, compatrioților săi rămași în cețuri galice.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

său dădea tîrcoale decorului ce conținuse un scenariu irepetibil, de fericire întreagă și certă. La lumina selenară răspîndită pe ziduri, construind prodigios în tenebre, se crede transportat « într-o lume mai simplă și măreață ». Unde, totuși, ca într-o culminație barocă, sus, în deșertul nocturn al pieței Campidoglio, statua lui Marc-Aureliu îi cheamă în memorie o alta, — hipnotic extraordinară, cu încărcătura ei de interdicție și prevestire: aceea a implacabilului Comandor din Don Juan.

●

Am așternut numele Împăratului-filozof, mi-a răsărit în față, grav, omenește senin, cu mîna ridicată deșirînd pînza mileniilor, într-o rîurire de aur care i se scurge pe trup, — pe acest trup cu picioare parcă prea lungi, de călăreț fără crispare marțială și aproape fără voie: astfel cum îl poartă spre noi, lăuntric concentrat, frumos, tocmai, de înțelepciune fără emfază, bronzul ecvestru de pe Campidoglio. Cine l-ar putea uita, firesc, destins în măreție ? Dar iată, parcă să ne deturneze de la această neclintire a ideii, numele imperial detună ca într-un dublet parodic: Marc' Aurelio, jurnalul umoristic, de unde, din caricaturile lui Attalo, colcăind de promiscuitate mic-burgheză, în note de voios coșmar, a pornit Fellini — ca să reconstituie descinderea la Roma. Decorul întîii întîlniri cu Capitala — în Via Albalonga — materializează, în film, amintirea întîlnirii cu universul lui Attalo. Apartamentul îngrămădind opresiv oamenii și mobilele, într-un spațiu al ratării, într-o contiguitate de elanuri frînte, sărmane pretenții aferate și dezordine tonitruantă: cu prunci care urlă din capătul coridoarelor rău mirositoare, care pornesc, uitați, tîrîndu-se pe jos, ca melcul, tîrînd în spate, trecînd prin el, hilar, colacul privății; cu bonomie în insuportabil, cu o sfîșietoare vervă a mediocrității. . . Fellini le-a vrut în film, asemenea detalii, s-a plimbat, copilărește fericit, în materializarea scenografică a acestor desene; și nu doar ca un rapel biografic, al anilor cînd, debutant, colaborase el însuși la Marc'Aurelio. Ci, mai ales, punîndu-le în prima secvență romană, le-a făcut să poarte și o indicație de lectură pentru întregul compoziției; semnalînd că aici, la Roma, irespirabilul familiarității se poate învecina, de aproape, ca o anticameră paradoxală, cu grandiosul.

Intră, de altminteri, în firea Urbei care a domnit asupra Universului, să nu se împiedice în uimiri circumspecte și în scrupule timid parvenite: la Roma, mizeria, oricît de repugnantă, pînă la imundiție, s-a putut vădi nu o dată, compatibilă cu cele mai trufașe prestigii. Aproape la poalele Capitoliului, în Piazza Gesù, aristocraticul Palazzo Altieri se izbi, în creșterea lui fastuoasă, de o căsuță neînsemnată, a unei bătrîne care nu voi, cu nici un preț, să-și cedeze locul; din ordinul papei — e una din curiozitățile anecdotice ale Romei — palatul fu obligat, încorporînd-o, să lase distinctă, cu poarta ei îngustă, căsuța babei — « la casetta della vecchia ». Iar peste deal — pentru a vorbi tot în ton de neverosimilă poveste adevărată —, de cealaltă parte, deci, a Capitoliului, o biată femeie, întrebată de Doamna de Staël unde locuiește, îi răspundea exact și enorm — « La Stînca Tarpeiană »; creîndu-i, bruscul ricoșeu printre milenii, ca un fel de clătinare indicibilă a imaginației.

Astfel, din experiență ireductibil imediată, întîlnirea cu Roma se transformă pe nesimțite în paradigmă a unei depeizări fabuloase. Astfel tresari acolo, adesea, ca într-un tangaj interior, al mirării intelective, cînd auzi rostite lucrurile cele mai simple, — vibrante însă, inevitabil, de rumoarea mileniilor. Romanii, locuitorii de astăzi ai Capitalei, pun, ei înșiși, — mi-a plăcut să disting — o emfază spontană în felul în care își pronunță numele: Romano, cu un o rotunjit, tinzînd spre circularitate atotcuprinzătoare; parcă păstrînd amprenta conștiinței de Urbi et Orbi.

Regimul sufletesc care lasă posibilă comunicarea între sordid și princiar, regimul de teatralitate grandios promiscuă, nepăsătoare la distincțiile convenite, face din locuitorul Romei o ființă cu trăsături autarhic originale. Știe, printr-o incorigibilă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

înclinație către formula superlativă —, știe că a lui este « la città la più bella del mondo »; dar e cu mult mai apărat decît ne-am aștepta, față de retorica Romei, — față de acea bombastică, reacționară speculare a trecutului, din care fascismul își făcuse principala diversiune. Imunitatea la un astfel de virus vine din străfundurile vitalității populare. Confidențial și ireverent, bun fără prejudecata moralistă a virtuții, capabil să asimileze și anomaliile într-un curent de normalitate generoasă; uman și cînd, precaut, se ferește să admire, nivelator într-un sens elementar, poporul Romei este « poporul prin antonomasie », în sensul antic, — observa sagace un comentator. S-a instalat în condiția eternității sale, cu un fel de familiaritate în care e cuprinsă și uimirea și autosuficiența. Hered al lumii, o are la sine, rămînînd acasă. Încă din veacul al XVII-lea, un text unde Roma se disputa cu Napoli arbitra astfel: « Numai romanii sînt perfecți »: căci, « fără să facă vreodată călătorii, cu mult adevăr, possono dire di aver peregrinato l'universo ».

•

Cel de la care au pornit, în rotirea lor concentrică, aceste pagini, Romanul de adopțiune care fusese Hadrianus — căci era născut, ca și unchiul său Traian, în Spania — avusese curajul să peregrineze realmente universul; să fie el fără îngustime, să-și afirme o voință olimpiană tocmai prin această deschisă confruntare cu ceea ce se opunea obișnuințelor tradiționale. Perpetuu călător la granițele imperiului, pînă în Africa, în Britannia, pînă pe Eufrat, perpetuu călător printre mentalități și rosturi de viață, sociale și etnice; perpetuu călător, în fine, printre destinele acumulate în imensitatea Bibliotecii și a Muzeului. E cel dintîi care introduce conștiința Romei într-o asemenea vastitate de orizonturi, ale reflecției nu numai ale practicii: vulnerabilă, desigur, fragilă uneori, dar înalt semnificativă.

Istoria politică se înfățișa în jurul lui, cum devenise pentru lungi secole la Roma, ca un ricanant spectacol, mai degrabă planturos, de superfetație. « Donner à voir », în loc de « donner à penser » — este alternativa istoriei romane, de cînd s-a angajat pe drumul inexorabil al expansiunii. Triumfurile, în care se considera, la începuturi, că omul se confundă ritual cu divinitatea, ajunse apoi prilejuri de emulație exhibitorie: acela al lui Paulus Aemilius, cuceritorul Macedoniei, — cu lumea toată îmbrăcată în alb pe străzi, cu defilarea prăzii, repartizată pe întinderea a trei zile, cum ne-o descrie Plutarh, după o regie între procesional și gratuitate muzeistică; acela al lui Caesar, peste un secol și mai bine, cu elefanți, vreo 40, străjuind urcușul pe Capitoliu, suporturi vii — aleea lor fremătătoare — pentru torțele omagiale. Triumful, cu implacabilul său, stăruie în cele mai neașteptate împrejurări. Este, spre exemplu, în Polybius, o pagină despre funeralii, care, dacă o realizezi cu plenitudine, în vizualitatea ei sezisantă, îți dă un șoc de insolit, mai categoric decît în orice modernă provocație regizorală. « Cînd moare la Roma un om ilustru — scrie istoricul, și nu fac decît să subliniez cîteva cuvinte din această mărturie —, e dus în timpul funeraliilor, cu cea mai mare solemnitate, în For, la așa numita tribună a Rostrelor, unde e pus cît mai drept și vizibil, — mai rar șezînd. » Lîngă el urcă la tribună feciorul, care-l arată pe defunctul astfel proptit, și-i povestește virtuțile și isprăvile. Cît despre măștile străbunilor, păstrate religios într-un relicvar, — « cînd moare vreo rudă ilustră, le poartă în ceremoniile funebre, aplicîndu-le persoanelor ce au o anume asemănare cu defuncții ca statură și aspect; pe aceștia îi îmbracă deasemeni cu hainele tivite cu purpură, dacă mortul a fost consul, cu aur dacă meritase triumful. Înaintează apoi pe care, și fasciile, securile și celelalte insemne întovărășind magistrații îi preced, după însărcinările și cinstea pe care fiecare a avut-o în Republică în timpul vieții, și, cînd ajung la Rostre, se așează pe jilțurile de ivoriu. » Funeraliile au devenit un triumf fictiv, carnavalesc mînuind, pe cît de sinistru, travestiuri. Te crezi în cel mai dezlănțuit

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Fellini, — istoricul, crezînd că e didactic, subliniază fără să vrea latura de brutal histrionism din această revistă de spectre: « Desigur nu e ușor pentru un tînăr iubind gloria și virtutea să aibă înaintea ochilor un spectacol mai frumos ca acesta. Într-adevăr, toate aceste efigii de oameni, iluștri prin virtute, să le vezi laolaltă, ca și cum ar fi vii și respirînde — cui nu i-ar pricinui cutremurare? Ce spectacol — continuă el înduioșat — ar putea fi mai frumos?» Ce paradă, oricum, ar fi mai sfruntat mimetică, tenace ca un cult african al strămoșilor, interesată ca o manipulare cinică de strigoi politici? Și nu-i singura asemenea mărturie, dimpotrivă, cînd Suetonius va avea de povestit omagierea funebră a lui Caesar, scena va fi mai dezinvolt saturată, de actori travestiți, care poartă obiecte ale dispărutului, de străini, care sînt și ei aduși spre a supralicita spectacularul. Astfel, convergente, elementul histrionic și acela exotic se amestecă fără sfială înlăuntrul unei ceremonii tradiționale, — definit romane.

Uimitor pentru percepția noastră, învățată cu lineara convenție clasicistă, poate exista — ne dăm azi seama — un exotism latent în cea mai pură istorie romană: mult înainte de contactul masiv al Cetății cu alte continente. În acest înțeles, îndrăznea Fellini să vorbească despre « o înțelepciune antică, aproape africană, preistorică », în destinul Romei. Marele cineast o numea oraș-femelă, cu sînul ei învăluitor, cu indiferența acestei înțelepciuni scăpîndu-și fiii de nevroze. Și oraș-femelă, sustras raționalității confortabile, în sensul personificării de elementar pe care i-o rezerva Annei Magnani: « Tu Ești Roma, ceea ce are matern, amar, mitologic și devastat », îi spunea el neuitatei actrițe, — somînd-o să închidă, prin apariția ei, filmul. O vedea — aspru patetică — în același timp lupoaică și vestală.

●

Vestalelor nu le repugnă să stea alături de Împărați, să audă fără spaimă, din loja lor de onoare, troznetul oaselor în arenă. Cum reputatul Titus — deliciae generis humani *— poate sacrifica riturilor sanguinare, în Coliseu, cu ocazia inaugurării, cînd sînt ucise într-o singură zi cinci mii de fiare. Cum Hadrianus însuși va ceda habitudinii și așteptării, inaugurînd Stadionul Panathenaic, — el, cărturarul sensibil, și încă la Atena! — prin jocuri la care cifra fiarelor tîrîte în măcel e de o mie. Și cîte violențe fără scuză, fără contraparte de cuget, de omenie! Michelet pretinde că gladiatorii îi învățau pe împărați să moară. Un astfel de împărat de veac tîrziu, Probus — și ce nume! — aruncă publicului, concomitent, o sută de lei tineri, un urlet unanim atît de cumplit, încît zguduie edificiul pînă în temelie; urmează apoi — după datele sistematizate de Giuseppe Lugli — o sută de leoparzi din Libya, o sută din Syria, o sută de leoaice din Africa, trei sute de urși, un masacru care ajunge mai degrabă să-i îngrețoșeze pe privitori — cum recunoaște un martor antic. Pe acești privitori de o imensă cerbicie, dacă ne gîndim că, în secolul V — sub semn creștin — un călugăr care-i imploră să înceteze luptele de gladiatori și coboară pentru asta în Coliseu, în arenă, e lapidat acolo: purtînd un nume candid, Telemac, și pedepsit ca toți candizii . . . În fine, după aceeași mecanică a diversiunii sîngeroase, punînd să se întreucidă pînă și fiarele domesticite, fu serbat, sub împăratul Filip, mileniul Romei. Întîiul mileniu, calculînd de la anul fundației legendare,* ab urbe condita.

M-am oprit gînditor, transcriind formula tit-liviană: Cruzimea nu stă prinsă, oare, indelebil, în înseși temeliile construcției romane? În primele izbînzi ale acestui geniu ingineresc și tehnic, care va sfida posteritatea? Circul și mai ales Cloaca Maxima, *fantasticul deversoar subteran îndrăznit în timpii regalității, Livius le înfățișa ca « două opere cărora magnificența noastră de astăzi le-a putut cu greu contrapune ceva »; despre ultima, integră în vremea sa, « după aproape 700 de ani », Plinius cel Bătrîn spunea că e « opera cea mai colosală care se poate numi », — perforînd*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

munţi şi făcînd cetatea suspendată, navigabilă pe dedesubt. Dar tot ei trebuie să adaoge chinuitoarea trudă impusă astfel plebeilor, îngropaţi sub pămînt, ca într-o nesfîrşire a corvezii. Atît de cruntă, de nesuportat, era epuizarea, încît unii, ca să i se sustragă, recurgeau la sinucidere, — povesteşte Plinius; drept care, Tarquinius Priscus găsi « un remediu de o nouă speţă, niciodată gîndit mai înainte sau după aceea: le răstigni pe cruce trupurile, sinucigaşilor, privelişte pentru cetăţeni şi totodată hrană pentru fiare şi păsări. Fu astfel excitat simţul onoarei, propriu numelui roman », — conchide textul, cu un fel de orgoliu reconfortant.

Niciodată, probabil, nu s-au spus îndeajuns muceniciile cu care s-a plătit grandoarea: « Non vi si pensa quanto sangue costa ». Inscripţia dantescă ar conveni oricăruia din edificiile clamînd, nedomolit, voinţa de măreţ a Romei. Coliseului, în primul rînd, despre care un medieval, venerabilul Beda, scria ca despre suprema dovadă a puterii noastre de a subsista ca speţă: cînd nu va mai fi, « lumea întreagă va dispărea ». Pe locul unui eleşteu, un monument la care ingineria antică a dovedit o prodigioasă ştiinţă de organizare, de mînuire a uriaşului efort. Un drum special pînă la munte, de unde se scot, pentru şantier, blocurile de piatră; o platee de beton groasă de opt metri, susţinînd elipsa clădirii; ascensoare de lemn, purtînd bestiile în arenă; o massă de zidărie din care, sute de ani, ca dintr-o carieră neistovită, s-au alimentat marile construcţii ale Romei, de la palate pînă la basilica San Pietro. Numai sub Niccolo V, în Quattrocento, într-un singur an s-au cărat de aici 2500 de căruţe de piatră. Timpul colaborînd, astăzi pantele amfiteatrului par vaste hornuri de munte. Întoarse la naturalitatea ruinei, aceste exaltante îndrăzneli arhitectonice îşi afirmă, odată mai mult, puterea cosmică. Peste inelul monstruos de piatră palpita un imens velum de in, manipulat, — contrast care te face să visezi, — de o unitate specială a marinei. Plutire liberă a imaginaţiei, în funcţionalitatea cea mai strictă; nicicînd geniul Romei nu se simte mai în larg, nimic nu-l angajează mai suplu şi mai expresiv ca operele de pragmatică utilitate.

Şi, iată, imprevizibil, mari arhitecţi contemporani, un Pier Luigi Nervi, făcînd elogiul acestei radicale puteri constructive, subliniază, dincolo de massa efortului, atmosfera de inteligentă colaborare pe care o presupun asemenea succese tehnice: posibilitatea unei valutări a travaliului de calitate pe ansamblul unei societăţi întregi. Acurateţea fiecărui detaliu implică « o apreciere generală », a frumosului, singura care poate amplu compensa « lungile, răbdătoarele osteneli ale perfectei execuţii ». E « o valoare care depăşeşte obiectul izolat, pentru a deveni demonstraţia unei stări sufleteşti, comună lucrătorilor şi artizanilor ». « Nu singură truda braţelor », aşa dar, ci acuta sapienţă tehnică şi organizatoare trebuie să ne minuneze în astfel de prodigioase reuşite; în Coliseu, căruia, după unii studioşi, i-ar fi trebuit doar cinci ani, ca să se înalţe; în secţiunea cupolei şi a zidăriei perimetrale de la Pantheon — cel reclădit de Hadrianus —, rod al unei sagacităţi care « n-are nimic de invidiat rezultatelor celei mai moderne ştiinţe constructive ». Dacă l-am urmat astfel pe Nervi, o culme a exigenţei inginereşti, în această probantă argumentare, — a fost, tocmai, pentru a marca surpriza acestei răsturnări de perspective: care ne restituie, aplecîndu-se atent asupra Coliseului, nu simplu, o gigantă cuşcă de măceluri, ci chipul unei societăţi capabile de armonia înfăptuirii. Departe de a fi oarbă obstinaţie, după modelul unui feroce instinct, constructivitatea romană se revelează aptă de o nobilă comprehensiune. Mereu acolo, făcînd presiune, în străfunduri, cruzimea se mîntuie, totuşi, în această plină, demnă colaborare, a braţelor, dar şi a minţilor; subordonînd sforţarea inimaginabilă, « unui fel de sentiment estetic coral. »

El se va regăsi, de-a-lungul timpurilor, acest sentiment de participare a obştii întregi, febrilă şi curioasă, la nişte izbînzi care să mişte cugetul, să-l umple de

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

printre promotorii unei expansiuni şi unei apropieri de strălucirea helenică. Bătrînul Cato însuşi, la fel cu alţi pragmatici ai acestei perioade, ştiuse să privească spre noutăţile economiei şi tehnicii greceşti, ca şi ale întregii lumi mediteraneene, punice chiar, de la agricultură pînă la armament; dar se păstra de o intratabilă intoleranţă, cînd era vorba de frivolităţile filozofiei, ale artei! Această « mauvaise conscience », tipică pentru modul în care Roma se comportă faţă de Grecia, o vom regăsi pînă tîrziu, chiar la mari spirite ale latinităţii. Analizînd-o pătrunzător, un studios modern, Filippo Coarelli, afla « această curioasă duplicitate » la Cicero însuşi.[1] El, hrănit măiestru cu elocvenţă greacă, el, care tocmai atunci aşteaptă, fremătînd de nerăbdare, statuile care trebuie să-i împodobească vila, se preface, într-un discurs — contra lui Verres —, că a uitat numele lui Policlet! Schiţează chiar o mică, interogativă comedie a memoriei, către secretarul său: « Cine? Cum? Ah, da, un anume Policlet! » În ambianţa publică, tradiţional romană, a unui proces, e frivol să fii prea hrănit cu artă şi litere helene.

Lui Hadrianus — dezvoltă Marguerite Yourcenar — i se spunea la început, în Senat, « studentul grec ». Studentul, însă, are curajul să devină un mare profesor, al contemporanilor şi al istoriei; curajul să rupă cu această conştiinţă duplicitară, căreia îi căzuseră victime mari intelectuali. Pe poarta lui Hadrianus de la Atena, se vede o inscripţie, apocrifă poate, dar semnificativă: « Aici este Atena, vechiul oraş al lui Theseu ». Pe cealaltă parte scrie: « Aici este oraşul lui Hadrianus, nu acela al lui Theseu ». Departajare care, de fapt, presupune o continuitate; indicînd că « Atena lui Hadrianus » e aşa de importantă încît să îngăduie o comparaţie cu aceea a lui Theseu. Aşa de importantă, propunîndu-şi să scoată fragila floare a culturii greceşti — fragilă, pentru că limitată prin însăşi perfecţia ei — în vastitatea unei confruntări fără hotar. O spune, în termeni de program, în cartea lui Marguerite Yourcenar, o spune în actele guvernării sale, — de la imensa serie de reconstituiri ale monumentelor greceşti, de la regimul de protecţie acordat Atenei şi Helladei, prin măsuri precise, politice, economice, pînă la ideea de sinteză prin instrumentul limbii greceşti; pînă la confruntarea lucidă, între această strălucire în finitudine şi indefinitul seriilor care vor urma.

Nu totul este reuşită în acest efort; cu pozitivitatea ei mai plată, Roma reia, răspîndeşte Grecia dar şi, avem de atîtea ori ocazia să constatăm, o adulterează. La Ostia, de pildă, săpăturile arheologice au găsit numeroase dovezi ale unei ample activităţi portuare, mari corporaţii nautice de importatori, dezvoltate în primul rînd sub Traian şi sub Hadrianus, — un urbanism mai elevat decît ne-am aştepta, o arhitectură ce cunoaşte, în chip uzual, îndrăzneala construcţiilor de trei-patru etaje, cu soluţii de confort uimitor ingenioase. Dar sînt, în recolta acestor explorări, şi nişte mărturii, francamente curioase, despre difuzia modelului grec în moravurile curente. Sînt taverne, aşa-zisele pauponia [2] unde, bunăoară, s-au descoperit imagini ale înţelepţilor greci. Solon şi Thales, însă văzuţi ca nişte embleme de o truculenţă minimalizatoare. O Grecie căzută, aşa dar, la nivelul celor mai triviale sfaturi digestive, dar, paradoxal, — în mozaicuri de mare rafinament al liniei şi al culorii! Hadrianus pare să fi prevăzut asemenea accidente ale programului său. El crede, totuşi, în soarta Imperiului, în destinul său de civilizaţie. Merge înspre nord, pînă spre Scoţia, unde înalţă faimosul zid marcînd limita ultimă şi apărarea Imperiului; urcă pe Rin, nu odată, atinge zone crezute atunci fără de viitor, pustiul de lacustre al Deltei batave. Stabilizează Roma, încercînd să urbanizeze Europa extremă, să-i creeze, indestructibil, orgoliul cetăţii, al apartenenţei la o mare civilizaţie de tip urban.

---

[1] Filippo Coarelli, *Roma*, Mondadori, 1971 p. 57.
[2] V. Russel Heiggs, *Roman Ostia*, Oxford, In the Claredon Press, 1960, p. 429.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Mîndrie semănată în atîtea rosturi de viaţă, pe care azi le deshumăm cu emoţie: la Colonia, bunăoară, în Römisch-Germanisches Museum, plăcuţe de ardezie formînd carnete, — bloc-notes la nivelul antichităţii, — şi, pe un creion, inscripţia, de o mîndrie înduioşătoare, în frusta ei stîngăcie, « Hego scribo sine manum ». *Paradoxal, subliniază cercetările astăzi, criza imperiului n-a urmat calea unei uniforme rusticizări; în această vale a Rinului, străbătută de Hadrianus, ca şi înaintea lui de Traian, de pildă, oraşele au fost acelea care au rezistat, la loviturile barbarilor, mai îndelung decît fermele, decît vilele domeniilor agrare. Tot un fidel, din Occidentul Galic, Numatianus, avea, dealtminteri, să formuleze, cu patetică fervoare, conştiinţa unei imense urbanizări a lumii prin Roma: « Tu ai făcut un Oraş din întreg Universul ! » Oraşul, vast conţinător, îşi declina atunci, vizibil, misiunea; dureros asumată, condiţia aceasta se făcea încredere metodic consolantă: « O torţă pe care o apleci străluce apoi de o mai vie lumină ».*

În cartea lui Marguerite Yourcenar, la termenul cînd se inaugurează Pantheonul — şi e un moment de culminaţie pentru existenţa Împăratului — au loc serbări, noaptea Hadrianus priveşte de pe terasele Palatinului, Roma iluminată. Are conştiinţa unei istorii îndurate, în care Oraşul e totodată nicovală şi ciocan, metal în fierbere şi unealtă modelatoare; cugetul lui aspiră viitorul, pe unda virtualităţii irepresibile pe care o conţine Roma; îi apare limpede, — acesta e în lume, unul din locurile unde se va fi trăit cel mai tumultuos, mai deplin. Nu odată, Roma dă încă acest sentiment. Lîngă Palatin, pe Capitoliu, înspre miezul nopţii, nu uit o ceremonie republicană, de rememorare a Rezistenţei: toate palatele din acest spaţiu, în care antichitatea tresare sub ghiara geniului lui Michelangelo, îşi scriau pe cer arhitectura, — cu lanţuri de facle, ritmînd glorios faţadele, urcînd pe cornişe. Ca şi cum noaptea istoriei, noaptea marilor încercări, ar fi venit să se aşeze pentru totdeauna într-o ramă teribilă, dominatoare.

Etern şi neasemuit martoră, Roma . . .

Northumberland: vestigii din zidul lui Hadrianus, străbătînd nordul Angliei.

Portret al lui Hadrianus. Marmoră (Muzeul din Tripoli).

Mască a lui Antinous — Leptis Magna. Marmoră. (Muzeul din Tripoli).

Hadrianus Imperator. Marmoră (Muzeul Luvru)

Antinous. Marmoră (Muzeul din Olympia)

Antonianus din Aphrodisias: *Antinous ca zeu al culesului.* Basorelief, marmoră (Colecţia Osio, Roma)

Antinous. « Gemma Marlborough » (Colecţia Sangiorgi, Roma)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Portretele lui Antinous: abundă, mergînd de la incomparabil la mediocru. Toate, în ciuda variațiilor datorate artei sculptorului sau vîrstei modelului, diferenței între portretele făcute în timpul vieții și acelea executate în onoarea defunctului, tulbură prin incredibilul realism al acestei figuri, care este, întotdeauna, imediat recognoscibilă și totuși atît de divers interpretată, prin acest exemplu, unic în Antichitate, de supraviețuire și de multiplicare în piatră a unui chip care n-a fost al unui om de stat și nici al unui filozof, ci, simplu, chipul unui om care a fost iubit. Dintre aceste imagini, două, cele mai frumoase, sînt cele mai puțin cunoscute: în același timp, ele sînt și singurele care ne livrează numele unui sculptor. Cea dintîi este basso-relieful semnat de Antonianus din Aphrodisias și regăsit acum cincizeci de ani pe terenul unui institut agronomic, *Fundi Rustici*, în a cărui sală pentru consiliul de administrație se află astăzi. Cum nici unul dintre ghidurile Romei nu-i semnalează existența în acest oraș copleșit de statui, turiștii îl ignoră. Opera lui Antonianus a fost cioplită într-o marmură italienească; a fost deci, cu siguranță, executată în Italia, fără îndoială la Roma, de acest artist stabilit de multă vreme în Cetate sau adus de Hadrianus din vreuna dintre călătoriile sale. Este de o delicatețe infinită. Frunzișul unei vițe încadrează cu cel mai suplu dintre arabescuri chipul tînăr, melancolic înclinat: te gîndești în mod irezistibil la timpuriul cules al unei vieți prea scurte, la văzduhul cu arome de fructe dintr-o seară de toamnă. Lucrarea poartă urmele anilor petrecuți într-o pivniță, în vremea ultimului război: albul marmurei a dispărut pentru moment sub petele pămîntii; trei degete ale mîinii stîngi au fost sfărîmate. Astfel suferă zeii din pricina nebuniei oamenilor.

Notă din 1958. *Rîndurile de mai sus au apărut pentru prima oară acum șase ani; între timp, basso-relieful lui Antonianus a fost achiziționat de un bancher roman, Arturo Osio, om straniu care l-ar fi interesat pe Stendhal sau pe Balzac [. . .] După părerea experților, noul posesor al basso-reliefului l-a supus, cu ajutorul unor mîini dibace, celei mai delicate operații de curățire; o lentă și ușoară fricțiune operată cu vîrful degetelor a eliberat marmura de rugină și mucegaiuri, restituind pietrei blînda ei strălucire de alabastru și ivoriu.*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Să refaci dinăuntru ceea ce arheologii secolului al XIX-lea au făcut din afară

A doua dintre aceste capodopere este ilustra sardonie care poartă numele de Gema Malborough, pentru că a aparținut acestei colecții, azi risipită; de mai bine de treizeci de ani, această frumoasă intalie părea rătăcită sau coborîtă din nou sub pămînt. O vînzare publică a scos-o din nou la lumină în ianuarie 1952, la Londra; gustul luminat al marelui colecționar Giorgio Sangiorgi a readus-o la Roma. Datorez bunăvoinței sale faptul de a fi văzut și atins această piesă unică. O semnătură incompletă, care e socotită, fără îndoială pe drept, a fi cea a lui Antonianus din Aphrodisias, se citește pe marginea exterioară. Artistul a cuprins cu o asemenea măiestrie profilul acela perfect în cadrul strîmt al unei sardonii, încît bucata aceasta de piatră rămîne, în aceeași măsură ca o statuie sau un basso-relief, mărturia unei mari arte dispărute. Proporțiile operei fac să fie uitate dimensiunile obiectului. În epoca bizantină, reversul capodoperei a fost turnat într-o massă din aurul cel mai pur. A ajuns astfel, din colecționar necunoscut în colecționar necunoscut, pînă la Veneția, unde prezența sa este semnalată într-o mare colecție din secolul al XVII-lea; Gavin Hamilton, celebrul anticar, a cumpărat-o și a adus-o în Anglia, de unde se întoarce astăzi la punctul ei de pornire care a fost Roma. Din toate obiectele prezente încă, astăzi, la suprafața pămîntului, este singurul despre care se poate presupune cu oarecare certitudine că a fost deseori ținut în mîini de Hadrianus.

Carnets de notes des
„Mémoires d Hadrien"

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MARGUERITE
YOURCENAR

MEMORIILE
LUI
HADRIANUS

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Animula vagula, blandula,
Hospes comesque corporis,
Quae nunc abibis in loca
Pallidula, rigida, nudula,
Nec, ut soles, dabis iocos,
P. Ælius Hadrianus, Imp.

ANIMULA VAGULA, BLANDULA...

Dragul meu *,

Azi dimineață m-am dus pînă jos la Hermogene, medicul meu care abea s-a întors la Vilă după o călătorie destul de lungă în Asia. Trebuia să mă examineze pe nemîncate: ne înțelesesem că voi veni dis-de-dimineață. M-am întins pe un pat, după ce mi-am scos haina și tunica. Te scutesc de acele amănunte care ți-ar fi la fel de neplăcute ca și mie, precum și de prezentarea trupului unui bărbat ce îmbătrînește și e pe cale să moară de o hidropizie a inimii. Îți voi spune doar că am tușit, că am respirat și că mi-am ținut răsuflarea după cum îmi cerea Hermogene, alarmat, în ciuda eforturilor sale de a nu mi-o arăta, de progresele atît de rapide ale bolii și gata să-l acuze pe tînărul Iollas care m-a îngrijit în lipsa lui. E greu să rămîi împărat în fața unui medic, și greu deasemenea să-ți păstrezi demnitatea de om. Ochiul practicianului nu vedea în mine decît un maldăr de umori, jalnic amalgam de limfă și sînge. Azi dimineață m-a străfulgerat pentru prima dată ideea că trupul meu, acest tovarăș credincios, acest prieten mai de nădejde și pe care-l cunosc mai bine decît îmi cunosc sufletul, e doar un monstru viclean — ce-și va înghiți pînă la urmă stăpînul. Fie... Îmi îndrăgesc trupul, m-a slujit bine și în toate chipurile și nu mă tocmesc cînd e vorba să-i dau îngrijirile necesare. Dar nu mă mai bizui, așa cum se preface Hermogene, pe însușirile miraculoase ale plantelor, pe dozarea precisă a sărurilor minerale, pe care s-a dus să le caute tocmai pînă în Orient. Acest om totuși atît de subtil, mi-a debitat niște vagi formule de îmbărbătare, prea banale ca să înșele pe cineva; știe cît urăsc acest gen de impostură, dar nu poți practica vreme de peste treizeci de ani medicina fără să dobîndești deformații profesionale. Îi iert acestui vrednic slujitor tentativa de a-mi ascunde faptul că voi muri. Hermogene e un savant, ba este chiar un înțelept; cinstea sa o depășește cu mult pe aceea a unui vulgar medic de curte. Voi avea parte să fiu cel mai îngrijit dintre bolnavi. Nimeni nu poate însă depăși limitele prestabilite; picioarele mele umflate nu mă mai pot susține în timpul îndelungatelor ceremonii romane; mă sufoc, și am șaizeci de ani.

Să nu interpretezi greșit: nu sînt încă atît de slăbit încît să cedez în fața nălucilor plămădite de frică, năluci aproape tot atît de absurde ca și cele plămădite de speranță și fără îndoială mult mai penibile. Dacă ar trebui să mă mint, mi-ar place desigur s-o fac în sensul încrederii; n-aș avea mare lucru de pierdut și aș suferi mai puțin. Sfîrșitul acesta atît de apropiat nu este, în mod necesar, grabnic; încă mă mai culc în fiecare seară cu speranța că voi trăi pînă în zori. În cadrul limitelor inevitabile la care mă refeream adineaori, îmi pot apăra pozițiile pas cu pas, ba chiar pot să mai recîștig cîte puțin din terenul pierdut. Am ajuns totuși la vîrsta cînd, pentru fiecare om, viața este o înfrîngere acceptată. A spune că zilele îmi sînt numărate nu înseamnă nimic; totdeauna au fost așa; și așa se petrec lucrurile cu fiecare dintre noi. Nesiguranța în ceea ce privește locul, momentul și modul în care sfîrșești, nesiguranță care ne împiedică să vedem lămurit tărîmul spre care ne îndreptăm fără încetare, scade

* Aceste rînduri sînt adresate tînărului Marc Aureliu.

◀ *Torsul lui Hadrianus: cuirasaimperială are înaltorelief imaginea lupoaicei romane, purtînd-o pe Pallas-Athena cu efigia ei, bufnița.* Marmoră (Agora ateniană)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pentru mine pe măsură ce boala necruțătoare mi se înrăutățește. Orice om poate muri peste o clipă, bolnavul însă știe că peste zece ani nu va mai fi în viață. Limitele ezitărilor mele nu mai cuprind ani, ci luni. Șansele de a-mi încheia viața în urma unei lovituri de pumnal în inimă sau a unei căderi de pe cal devin minime; ciuma pare improbabilă; lepra sau cancerul sînt definitiv înlăturate. Nu mai risc să cad la fruntariile imperiului izbit de barda vreunui caledonian sau străpuns de săgeata vreunui part; furtunile n-au știut să profite de toate ocaziile ivite și vrăjitorul care mi-a prezis că nu mă voi îneca pare să fi avut dreptate. Voi muri la Tibur, la Roma sau cel mult la Neapolis și o criză în timpul căreia mă voi sufoca va prelua sarcina de a mă ucide. Cînd voi muri, la cea de a zecea sau la cea de a o suta criză? Aceasta este toată problema. Ca un călător ce navighează printre insulele Arhipelagului și, spre seară, cînd se ivește o boare luminoasă, descoperă încetul cu încetul linia țărmului, tot așa încep și eu să întrezăresc profilul morții mele [. . .]

Puțin cîte puțin, această scrisoare, începută doar pentru a te informa în ce măsură progresează boala mea, a devenit relaxarea unui om care nu mai are energia necesară să se ocupe pe îndelete de rezolvarea afacerilor de stat, meditația scrisă a unui bolnav care-și ascultă glasul amintirilor. Acum îmi propun ceva mai mult: mi-am făurit planul să-ți povestesc viața mea. Desigur, am făcut anul trecut o dare de seamă oficială asupra acțiunilor mele, parafată de secretarul meu Phlegon. Am mințit cît se poate de puțin. Interesul obștesc și decența m-au silit totuși să mai voalez pe alocuri anumite fapte. Adevărul pe care sînt hotărît să-l expun aici nu este deosebit de scandalos, sau este doar în măsura în care orice adevăr provoacă scandal. Nu mă aștept ca cei șaptesprezece ani ai tăi să înțeleagă mare lucru. Țin totuși să te instruiesc și totodată să te șochez. Profesorii tăi, aleși de mine, ți-au dat o educație severă, vigilentă, cruțîndu-te poate prea mult, din care la urma urmei sper că va rezulta mult bine atît pentru tine cît și pentru stat. Îți ofer aici, drept corectiv, o istorisire lipsită de idei preconcepute și de principii abstracte, rod al experienței unui singur individ, eu însumi. Habar n-am la ce concluzii mă va duce. Mă bizui pe această analiză a faptelor pentru a mă defini, poate chiar pentru a mă judeca, sau cel puțin pentru a mă cunoaște mai bine înainte de a muri.

Ca orice om, pentru a evalua existența nu dispun decît de trei modalități: analiza personalității mele, cea mai dificilă și cea mai primejdioasă, dar totodată cea mai fecundă dintre metode; cercetarea oamenilor, care au grijă de cele mai multe ori să ne ascundă tainele lor reale sau imaginare; cărțile, cu acele specifice erori de perspectivă, ce iau naștere printre rînduri. Am citit aproape tot ceea ce au scris istoricii, poeții și chiar povestitorii noștri, deși aceștia din urmă sînt socotiți frivoli; de la ei am primit poate mai multe informații decît am dobîndit în situațiile destul de variate ale propriei mele vieți. Cuvîntul scris m-a învățat să ascult vocea omenească tot așa precum impunătoarele atitudini imobile ale statuilor m-au învățat să apreciez gesturile. Dimpotrivă, ceva mai tîrziu, viața mi-a deslușit cărțile.

Acestea însă mint, chiar și cele mai sincere dintre ele. Cele mai puțin reușite, din lipsă de cuvinte sau fraze în care să fie cuprinsă viața, reflectă doar o imagine plată și sărăcită; unii, ca Lucanius, o încîlcesc și o împovărează cu o solemnitate pe care viața nu o are. Alții, ca Petronius, de pildă, o subțiază — fac din ea o minge ușoară care sare, dar e goală, ușor de prins și de aruncat într-un univers lipsit de greutate. Poeții ne duc cu ei într-o lume mai vastă sau mai frumoasă, mai arzătoare sau mai blîndă decît aceea ce ne este dată, și atît de diferită de a noastră încît, acolo, oamenii anevoie își pot afla locul. Filozofii, pentru a putea studia realitatea în forma sa cea mai pură, o supun cam acelorași transformări la care focul sau creuzetul supun substanțele: nimic dintr-o ființă sau dintr-o faptă, așa cum le-am cunoscut, nu

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pare să subziste în aceste cristale sau în această cenuşă. Istoricii, cînd ne prezintă trecutul, ne propun sisteme prea complete, înlănţuiri de cauze şi efecte prea exacte şi prea limpezi pentru a fi fost vreodată pe deplin adevărate ; restructurează această docilă materie inertă iar eu ştiu că Alexandru Macedon îi va scăpa printre degete chiar şi lui Plutarh. Povestitorii, autorii de fabule mileziene fac exact ca măcelarii care agaţă în cîrligele lor hălci de carne rîvnită de muşte. M-aş împăca nespus de greu cu o lume fără cărţi, dar nu acolo găseşti realitatea, întrucît nu poate să încapă în ele.

Cercetarea directă a oamenilor este o metodă şi mai puţin completă, care se mărgineşte cel mai adesea la constatările destul de josnice din care se hrăneşte reavoinţa omenească. Rangul, situaţia, toate hazardurile existenţei restrîng cîmpul vizual al celui ce încearcă să cunoască oamenii : sclavul meu are posibilităţi mult mai multe şi cu totul altele decît ale mele cînd este vorba să mă observe ; dispar însă la fel de repede. Bătrînul Euphorion îmi înmînează de douzeci de ani flaconul cu ulei şi buretele, dar tot ceea ce ştiu despre el se limitează la slujba lui, iar ceea ce ştie el despre mine, la baia mea şi orice tentativă de a ne informa mai amănunţit ar părea curînd, atît împăratului cît şi sclavului, o indiscreţie. Aproape tot ce ştim despre alţii este o cunoaştere indirectă. Dacă din întîmplare un om ţi se destăinuie, de fapt îşi pledează cauza ; apologia sa e gata pregătită. Dacă-l cercetăm, nu mai e singur. Mi s-a reproşat că-mi place să citesc rapoartele poliţiei din Roma ; descopăr în ele mereu noi motive de uimire ; prieteni sau suspecţi, cunoscuţi sau necunoscuţi, aceşti oameni mă uluiesc ; nebuniile lor le scuză pe ale mele. Nu mă mai satur să tot compar omul îmbrăcat cu omul gol. Aceste rapoarte însă atît de naiv circumstanţiate se îngrămădesc peste vrafurile mele de dosare fără să mă ajute cîtuşi de puţin să formuleze verdictul definitiv. Faptul că un magistrat renumit prin austeritatea lui a comis o crimă, nu-mi îngăduie absolut deloc să-l cunosc mai bine. Mă aflu în acel moment în prezenţa a două fenomene în loc de unul singur, ceea ce pare a fi magistratul pe de o parte şi crima lui pe de alta.

Cît despre cercetarea de sine, mă constrîng s-o înfăptuiesc, măcar ca să găsesc o cale de înţelegere cu acest individ lîngă care voi fi silit să trăiesc pînă la capăt, dar chiar o intimitate de aproape şaizeci de ani tot mai comportă o mulţime de posibilităţi de a da greş. În străfunduri, cunoaşterea pe care am dobîndit-o cu privire la mine este obscură, interioară, fără contur, secretă ca o complicitate. La modul cel mai impersonal, cunoaşterea aceasta este la fel de glacială ca şi teoriile pe care le pot elabora despre numere : utilizez întreaga inteligenţă de care dispun ca să-mi văd mai de departe şi de la o oarecare înălţime propria viaţă, care devine astfel viaţa altcuiva. Aceste două modalităţi de cunoaştere sînt dificile şi cer, una o coborîre în forul meu interior, cealaltă o ieşire din mine însumi. Din inerţie, am tendinţa, ca toată lumea de altfel, să substitui acestora mijloacele pur rutiniere, o idee asupra vieţii mele parţial modificată de imaginea pe care şi-a făurit-o publicul, de prejudecăţi, adică de judecăţi defectuoase, ca un tipar gata făcut pe care un croitor neîndemînatec întinde cu chiu cu vai stofa ce ne aparţine. Echipament de valoare inegală ; unelte mai mult sau mai puţin tocite ; altele însă nu am ; cu ajutorul lor îmi făuresc de bine de rău o idee despre destinul meu de om.

Cînd meditez asupra vieţii mele, mă cuprinde groaza la ideea că o voi găsi informă. Existenţa eroilor, aceea care ni se povesteşte, este simplă ; merge drept la ţintă, ca o săgeată. Şi majorităţii oamenilor le place să-şi rezume viaţa într-o formulă, uneori lăudăroasă, alteori plîngăreaţă, — constituind aproape totdeauna o recriminare ; memoria, binevoitoare, le fabrică o existenţă explicabilă şi limpede. Viaţa mea nu mi se înfăţişează ca un desen precis. Aşa cum se întîmplă adesea, ceea ce mă defineşte poate cel mai exact este ce n-am fost : bun soldat, dar nu mare strateg, iubitor al artei, dar nu artist aşa cum s-a crezut Nero în pragul morţii, capabil să

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

comit crime, pe care totuşi nu le-am făptuit. Mi se întîmplă să mă gîndesc că oamenii de seamă se caracterizează tocmai prin poziția lor extremă, eroismul lor constînd în faptul că se mențin toată viața pe aceeaşi poziție. Sînt polii sau antipozii noştri. Am ocupat rînd pe rînd toate pozițiile extreme, dar nu m-am menţinut mult; viața m-a făcut mereu să alunec dintr-una într-alta. Şi totuşi nu pot, pe de altă parte, să mă laud, ca un bun plugar sau ca un bun hamal, că existența mea s-a situat în centru.

Peisajul vieţii mele pare alcătuit, ca regiunile muntoase, din materiale diverse îngrămădite de-a valma. În acest peisaj îmi recunosc firea, heterogenă, formată din instincte şi cultură, în părţi egale. Ici colo, la suprafaţă, graniturile inevitabilului; peste tot se văd prăbuşirile hazardului. Mă străduiesc să-mi parcurg din nou viața ca să descopăr vreun plan, să urmăresc vreun filon de plumb sau de aur sau prelingerea vreunui rîu subteran. Dar acest plan întru totul factice nu-i decît o construcţie iluzorie a amintirii. Din cînd în cînd, într-o întîlnire, într-o prevestire, într-o înşiruire bine definită de evenimente, mi se pare că recunosc o anumită fatalitate, dar prea multe sînt drumurile care nu duc nicăieri, prea multe sînt sumele care nu se pot aduna. Percep desigur în această diversitate, în această dezordine, prezenţa unei persoane, dar forma ei pare aproape totdeauna determinată de presiunea împrejurărilor; trăsăturile sale se tulbură ca o imagine reflectată în apă. Nu sînt dintre aceia care pretind că faptele lor nu le seamănă. Trebuie neapărat să-mi semene, de vreme ce ele sînt singura mea măsură şi singura modalitate de a mă întipări în memoria oamenilor, sau chiar într-a mea; de vreme ce diferența dintre morţi şi vii este poate tocmai imposibilitatea în care se află morţii de a continua să se exprime şi să se modifice datorită acţiunii. Dar între mine şi aceste fapte din care sînt alcătuit există un hiat ce nu poate fi definit. Iată de ce simt fără încetare nevoia să le cîntăresc, să le explic, să dau socoteală faţă de mine însumi. Anumite îndeletniciri care au durat puţină vreme sînt desigur neglijabile, dar ocupaţiile care au ţinut o viaţă întreagă nu sînt cu mult mai semnificative. De pildă, acum, în clipa cînd scriu toate acestea, nu mi se mai pare esenţial că am fost împărat.

Trei sferturi din viața mea nu se încadrează de altfel în această definiţie prin fapte: mulţimea veleităţilor, dorinţelor, chiar şi proiectelor mele rămîne la fel de nebuloasă şi evanescentă ca o fantomă. Restul, partea palpabilă, mai mult sau mai puţin autentificată de fapte, abea dacă este ceva mai limpede, iar succesiunea evenimentelor mi se pare tot atît de confuză ca aceea din vise. Am cronologia mea strict personală, pe care îmi este imposibil s-o pun de acord cu cea care se bazează pe întemeierea Romei sau cu era Olimpiadelor. Cincisprezece ani petrecuţi în armată au durat mai puţin decît o anumită dimineaţă la Atena; există oameni pe care i-am frecventat toată viața şi totuşi nu i-aş recunoaşte in Infern. Şi planurile spaţiale se suprapun: Egiptul şi Valea Tempe se invecinează iar eu nu sînt totdeauna la Tibur atunci cînd par a fi. Viaţa mea îmi apare uneori atît de banală, încît nu merită să fie nu numai scrisă, dar nici măcar contemplată mai îndelung, cu nimic mai importantă decît cea a primului venit, chiar şi în proprii mei ochi. Alteori mi se pare unică, şi prin însăşi unicitatea ei, lipsită de valoare, inutilă pentru că nu poate fi redusă la experiența oamenilor obişnuiţi. Nimic nu mă poate explica: viciile şi virtuţile mele sînt absolut insuficiente; poate doar fericirea m-ar tălmăci mai bine, dar e sporadică, fără continuitate şi mai ales fără o cauză acceptabilă. Mintea omenească refuză să creadă că e rodul hazardului, că nu este altceva decît produsul trecător al unor întîmplări ce nu se află sub egida nici unui zeu şi cu atît mai puţin a ei însăşi. O parte din fiecare viaţă, şi chiar dintr-o viaţă prea puţin demnă să fie analizată, se petrece căutînd motivaţiile existenţei, punctele sale de plecare, izvoarele sale. Tocmai incapacitatea de a le descoperi m-a împins uneori spre explicaţiile magice, spre căutarea în delirul ocultismului a tot ceea ce nu găseam în bunul simţ.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cînd toate calculele complicate se dovedesc false, cînd înşişi filozofii nu mai au nimic să ne spună, e oarecum de înţeles să ne îndreptăm spre sporovăiala fără noimă a păsărilor sau spre îndepărtata contrapondere a aştrilor.

VARIUS MULTIPLEX MULTIFORMIS

[. . .] Îi voi fi recunoscător pînă la capăt lui Scaurus că m-a pus de mic să învăţ greaca. Eram copil cînd am încercat pentru prima dată să scrijelesc cu stiletul acele caractere ale unui alfabet necunoscut: marea înstrăinare, şi lungile călătorii şi sentimentul unei opţiuni tot atît de deliberată şi de involuntară ca şi dragoatea, acolo şi-au avut obîrşia. Am iubit această limbă pentru flexibilitatea ei de trup ce-şi menţine condiţia fizică, pentru bogăţia vocabularului său care atestă la fiece cuvînt contactul direct şi variat cu diversele realităţi şi pentru că aproape tot ce au spus oamenii mai frumos a fost spus în limba greacă. Există, ştiu, alte limbi : sînt osificate sau încă nu s-au născut. Nişte preoţi egipteni mi-au arătat străvechile lor simboluri, mai degrabă semne decît cuvinte, eforturi foarte timpurii de a clasifica lumea şi lucrurile, limbaj sepulcral al unei rase stinse. În timpul războiului cu Iudeii, rabinul Joshua mi-a explicat cuvînt cu cuvînt anumite texte scrise în acestă limbă de sectari atît de obsedaţi de dumnezeul lor, încît au trecut cu vederea umanul. Pe cînd eram în armată, m-am familiarizat cu limbajul soldaţilor celţi ; îmi aduc aminte mai cu seamă de anumite cîntece . . . Limba vorbită de barbari are o oarecare valoare în măsura în care constituie o rezervă pentru vorbirea omenească şi pentru tot ceea ce va avea desigur de exprimat în viitor. Greaca, dimpotrivă, are în urma ei adevărate comori de experienţă, aceea a omenilor şi aceea a statului. De la tiranii ionieni pînă la demagogii atenieni, de la pura austeritate a unui Agesilas pînă la excesele unor Dionys sau Demetrius, de la trădarea lui Demarate pînă la fidelitatea lui Philopoemen, tot ceea ce putem încerca fiecare dintre noi pentru a dăuna sau pentru a sluji semenilor noştri a fost, măcar o dată, înfăptuit de către un grec. Acelaşi lucru se întîmplă şi cu opţiunile noastre personale: de la cinism la idealism, de la scepticismul lui Pyrrhon la visul sacru al lui Pitagora, refuzurile sau acceptările noastre au mai avut odată loc ; viciile şi virtuţile noastre au modele greceşti. Nimic nu egalează frumuseţea unui inscripţii latine votive sau funerare: acele cîteva cuvinte săpate în piatră rezumă cu o măreţie impersonală tot ceea ce este necesar ca lumea să ştie despre noi. În limba latină am administrat imperiul ; epitaful meu va fi dăltuit în latineşte pe zidul mauzoleului meu de pe malul Tibrului, dar am gîndit şi am trăit ca un grec.

Aveam şaisprezece ani ; mă întorceam dintr-un stagiu efectuat în cadrul Legiunii a Şaptea, cantonată la mică distanţă de Pirinei, într-o regiune sălbatică a Spaniei, foarte diferită de zona meridională a peninsulei, unde copilărisem. Acilius Attianus, tutorele meu, a crezut de cuviinţă că după cîteva luni de viaţă aspră şi de vînători înverşunate, e bine să mă dedic studiului. A fost înţelept şi s-a lăsat convins de Scaurus să mă trimită la Atena la sofistul Iseu, bărbat eminent, înzestrat mai ales cu un geniu de improvizator rar întîlnit. Atena m-a cucerit imediat: învăţăcelul cam stîngaci, adolescentul susceptibil, se îmbăta pentru prima dată cu acel aer tare, cu acele conversaţii rapide, cu acele plimbări în nesfîrşitul amurg trandafiriu, cu acea incomparabilă nonşalanţă în discuţii şi în voluptate. M-am ocupat rînd pe rînd de matematică şi de arte, cercetări paralele ; am mai avut ocazia la Atena să urmez şi un curs de medicină cu Leotykide. Mi-ar fi plăcut profesia de medic ; spiritul ei nu diferă în esenţă de acela în care am încercat să-mi practic meseria de împărat. Această ştiinţă prea apropiată de noi ca să nu fie nesigură, supusă entuzias-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mului şi erorii, dar neîncetat rectificată datorită contactului cu realitatea imediată şi nudă, m-a pasionat. Leotykide privea lucrurile din punctul de vedere cel mai pozitiv: elaborase un admirabil sistem de vindecare a fracturilor. Mergeam seara pe malul mării: acest om multilateral era interesat de structura scoicilor şi compoziţia nămolului. Îi lipseau mijloacele de experimentare; regreta laboratoarele şi sălile de disecţie ale Muzeului din Alexandria unde lucrase în tinereţea lui, înfruntarea opiniilor, ingenioasa concurenţă a oamenilor. Spirit tăios, m-a învăţat să prefer lucrurile şi nu vorbele, să nu mă încred în formule, să observ mai degrabă decît să judec. Acest grec fără iluzii m-a învăţat ce înseamnă să lucrezi metodic.

În ciuda legendelor ţesute în jurul persoanei mele, nu prea am iubit tinereţea, pe a mea mai puţin decît pe oricare alta. Privită în sine, această tinereţe atît de lăudată îmi pare cel mai adesea ca o epocă neşlefuită a existenţei, o perioadă opacă şi informă, instabilă şi fragilă. E de la sine înţeles că i-am găsit acestei reguli un număr oarecare de excepţii încîntătoare, două sau trei chiar admirabile, printre care tu însuţi, Marc, vei fi fost şi cea mai neîntinată. În ceea ce mă priveşte, la douăzeci de ani eram aproape cum sînt astăzi, doar că nu aveam consistenţă. În mine nu era totul rău, dar putea deveni astfel: ceea ce era mai bun sau chiar bun în mine sprijinea tot ceea ce era mai rău. Nu mă pot gîndi fără să roşesc la ignoranţa mea în privinţa lumii pe care credeam că o cunosc, nici la nerăbdarea mea, nici la acel soi de ambiţie frivolă şi de aviditate grosolană. Să îndrăznesc oare să mărturisesc? În plină viaţă de studiu la Atena, unde toate plăcerile îşi aflau locul, dar cu măsură, regretam nu Roma în sine, ci atmosfera locului unde se fac şi se desfac fără încetare treburile lumii, scrîşnetul scripeţilor şi al roţilor de transmisie ale aparatului de guvernare. Domnia lui Domiţian se încheia. Vărul meu Traian, care se acoperise de glorie pe fruntariile de la Rin, era pe cale să devină un om de seamă, foarte popular; tribul spaniol prindea rădăcini la Roma. Comparată cu această lume a acţiunii imediate, prea iubita provincie grecească mi se părea că dormitează într-un nor de idei deja respirate; pasivitatea politică a grecilor mi se părea o formă destul de abjectă de renunţare. Nu se poate nega faptul că eram stăpînit de dorinţa de a dobîndi putere, bani, ceea ce este adesea la noi prima formă a puterii, şi glorie ca să-i dăm acest nume frumos şi cu rezonanţe pătimaşe acelei mîncărimi care ne apucă atunci cînd vrem să auzim vorbindu-se despre noi. În toate acestea se amesteca în mod confuz sentimentul că Roma, inferioară în atîtea privinţe, redobîndea prioritarea în domeniul acelei deprinderi cu marile afaceri ale lumii pe care o cere de la cetăţenii ei, sau măcar de la cei ce aparţin ordinului senatorial sau ecvestru. Ajunsesem să cred că din cea mai banală discuţie cu privire la importul de grîu din Egipt aş fi învăţat mult mai multe cu privire la afacerile de stat decît din toată *Republica* lui Platon. Chiar cu cîţiva ani înainte, pe cînd eram doar un tînăr roman călit de disciplina militară, mi se păruse că-i înţeleg mai bine decît profesorii mei pe soldaţii lui Leonida şi pe atleţii lui Pindar. Am părăsit stîncoasa şi blînda Atenă şi m-am întors în oraşul unde oamenii încotoşmănaţi în togele lor grele se luptă cu vînturile din februarie, unde luxul şi desfrîul n-au nici un farmec, dar unde cele mai neînsemnate hotărîri afectează soarta unei întregi părţi a lumii şi unde un tînăr provincial avid şi nu prea obtuz, crezînd la început că se lasă mînat doar de nişte ambiţii primitive, avea încet-încet să le piardă satisfăcîndu-şi-le, avea să înveţe să se măsoare cu oamenii şi cu evenimentele, să poruncească şi, ceea ce la urma urmei este un lucru poate mai puţin frivol, avea să înveţe să slujească. Nu totul era frumos în această ascensiune a unei clase mijlocii plină de virtute care se realiza datorită unei apropiate schimbări de regim: onestitatea politică reuşea să cîştige partida cu ajutorul unor stratageme destul de dubioase. Senatul, dînd încet încet toată admistraţia pe mîna protejaţilor săi, îl încercuia complet pe Domiţian, ajuns la capătul puterilor; oa-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

menii noi, de care mă legau toate relaţiile mele de rudenie, nu erau poate foarte diferiţi de cei cărora aveam să le ia locul; avantajul lor era că nu fuseseră încă prea mînjiţi de servituţile puterii. Verii şi nepoţii din provincie se aşteptau măcar la nişte posturi de subalterni şi li se cerea imperativ să-şi îndeplinească misiunea cu integritate. Am obţinut şi eu un post: am fost numit judecător la tribunalul special pentru litigiile cu privire la dreptul de moştenire. Şi exercitînd această funcţie modestă, am asistat la ultimele faze ale duelului pe viaţă şi pe moarte dintre Domiţian şi Roma. Împăratul îşi pierduse autoritatea în oraş, unde nu se mai menţinea decît prin execuţii care îi grăbeau sfîrşitul; întrega armată îi punea la cale moartea. Am înţeles destul de puţin din această luptă chiar mai ucigaşă decît cea din arenă; mă mulţumeam să resimt faţă de tiranul încolţit dispreţul cam arogant al unui discipol al filozofilor. Datorită sfaturilor bune primite de la Attianus, mi-am exercitat meseria fără să mă ocup prea mult de politică.

Acest an de muncă a fost destul de puţin diferit de anii de studiu: nu aveam noţiuni de drept, din fericire colegul meu la tribunal, Neratius Priscus, a fost de acord să mă instruiască şi mi-a rămas pînă în ceasul morţii sale consilier în domeniul juridic şi totodată prieten. Aparţinea acelei categorii de oameni atît de rari care, cunoscîndu-şi perfect meseria, văzînd-o ca să zic aşa dinăuntru şi dintr-un punct de vedere inaccesibil profanilor, păstrează totuşi simţul valorii sale relative în raport cu ordinea generală a lucrurilor şi o măsoară în termeni umani. Mai versat ca oricare dintre contemporanii săi în rutina proprie legilor, nu ezita niciodată să adopte o inovaţie utilă. Datorită lui am reuşit mai tîrziu să înfăptuiesc anumite reforme. Se iveau alte probleme. Vorbeam cu accent provincial; primul meu discurs la tribunal a stîrnit hohote de rîs. Am profitat de prietenia mea cu actorii, care pe vremuri îi scandalizase pe ai mei: lecţiile de dicţiune au fost luni în şir cea mai grea dar şi cea mai încîntătoare dintre îndatoririle mele şi totodată secretul cel mai straşnic păzit din cîte am avut vreodată. În anii aceia grei, chiar şi desfrîul devenea un fel de studiu: încercam să fiu în ton cu elita tineretului roman; în acest domeniu n-am reuşit niciodată pe deplin. Datorită unei laşităţi specifice vîrstei, a cărei temeritate exclusiv fizică se consumă în alte domenii, nu îndrăzneam să am deplină încredere în mine; în speranţa că voi reuşi să semăn cu ceilalţi, mi-am tocit sau mi-am şlefuit firea mea proprie.

Nu prea eram iubit. Nici n-ar fi existat dealtfel vreun motiv ca să fiu iubit. Anumite trăsături de caracter, ca de pildă dragostea faţă de artă, care trecea neobservată la învăţăcelul de la Atena şi care avea să fie mai mult sau mai puţin acceptată la împărat, jena la un ofiţer şi un magistrat aflat pe primele trepte ale administraţiei. Elenismul meu stîrnea ironii cu atît mai mult cu cît, rînd pe rînd, îl arboram şi îl disimulam cu stîngăcie. În Senat mi se spunea studentul grec. Începeam să am o legendă, acea oglindă unduitoare şi ciudată alcătuită parţial din faptele noastre, parţial din ceea ce vulgul crede despre ele. Diverşi împricinaţi fără ruşine îmi trimiteau nevestele lor dacă ştiau că am o legătură cu soţia unui senator, sau pe fiii lor cînd îmi afişam ca un nebun pasiunea pentru vreun tînăr mim. Îmi făcea o deosebită plăcere să-i desfiinţez pe aceşti indivizi cu indiferenţa mea. Cei mai vrednici de milă rămîneau însă tot cei care, ca să-mi fie pe plac, îmi vorbeau despre literatură. Tehnica pe care am fost silit s-o elaborez în aceste slujbe mediocre mi-a servit mai tîrziu în cursul audienţelor mele imperiale, învăţîndu-mă să fiu pe de-a-ntregul la dispoziţia fiecăruia în scurtul răstimp al audienţei, să uit totul despre restul lumii şi să nu mă ocup pentru moment decît de bancherul, de veteranul, de văduva din faţa mea: să acord acestor persoane atît de deosebite, deşi cantonate în mod firesc în limitele stricte ale unei categorii, toată politicoasa atenţie pe care în cele mai favorabile clipe mi-o acord mie însumi şi să le văd aproape invariabil profitînd

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de această bunăvoinţă ca să se umfle ca broasca din fabulă; în sfîrşit, să dedic cîteva minute de profundă cugetare problemei lor. Odată mai mult lucrurile se desfăşurau ca în cabinetul unui medic. Scoteam la iveală înfricoşătoarea ură învechită, lepra minciunii, soţi ridicaţi împotriva nevestelor, părinţi împotriva copiilor, rude mai îndepărtate împotriva tuturor: puţinul respect personal pe care-l port acestei instituţii care este familia, n-a rezistat acestor revelaţii.

Nu-i dispreţuiesc pe oameni. Dacă i-aş dispreţui, n-aş avea nici un drept şi nici un motiv să încerc să-i conduc. Îi ştiu uşurateci, ignoranţi, avizi, neliniştiţi, capabili aproape de orice pentru a reuşi, pentru a se pune în valoare fie şi în ochii lor, sau pur şi simplu pentru a evita o suferinţă. Ştiu! sînt la fel ca ei, cel puţin uneori, sau aş fi putut să fiu. Între ceilalţi şi mine, diferenţele de care îmi dau seama sînt mult prea neînsemnate ca să conteze în adunarea finală. Mă străduiesc deci să am o atitudine care să nu fie nici glaciala superioritate a filozofului, nici aroganţa Cezarului. Pînă şi cei mai opaci dintre oameni au uneori sclipiri: cutare asasin cînta corect la flaut; acest paznic care sfîşie spinările sclavilor cu biciul este poate un fiu bun; acest idiot şi-ar împărţi, cred, ultima bucăţică de pîine cu mine. Şi puţini sînt aceia pe care să nu-i poţi învăţa ca lumea ceva. Marea noastră erorare este că încercăm să obţinem de la fiecare în parte virtuţile pe care nu le are şi că nu ne străduim să le cultivăm pe cele pe care le are.[. . .]. Am cunoscut fiinţe infinit mai nobile, mai perfecte decît mine, ca de pildă tatăl tău; am trăit în preajma multor eroi şi chiar a cîtorva înţelepţi. La majoritatea oamenilor am văzut puţină tărie în acţiunile lor bune şi cam tot atîta în cele rele; neîncrederea, indiferenţa lor mai mult sau mai puţin ostilă ceda aproape prea repede, aproape ruşinos de uşor şi se preschimba aproape prea brusc în gratitudine, în respect, sentimente de altmiteri la fel de puţin durabile, fireşte; chiar egoismul lor putea fi utilizat în scopuri utile. Mereu mă mir că m-au urît atît de puţini oameni; n-am avut decît doi sau trei inamici înverşunaţi, de a căror duşmănie, cum se întîmplă de cele mai multe ori, eram în parte vinovat. Cîţiva m-au iubit: aceştia mi-au dat mult mai mult decît aş fi fost îndreptăţit să le cer, sau măcar să nădăjduiesc, mi-au dăruit moartea lor, cîteodată chiar viaţa. Iar zeul pe care-l poartă fiecare om în străfundurile sale, iese adesea la iveală în clipa morţii.

Nu există decît un singur punct în privinţa căruia mă simt superior oamenilor obişnuiţi: sînt mai liber şi totodată mai supus decît îndrăznesc ei să fie. Aproape toţi nesocotesc în egală măsură îndreptăţita lor libertate şi adevărata lor sclavie. Îşi blestemă lanţurile; uneori par a se lăuda cu ele. Pe de altă parte, îşi irosesc timpul în deşarte îngăduinţe faţă de ei înşişi; nu ştiu să-şi împletească jugul cel mai uşor. În ceea ce mă priveşte, am căutat libertatea mai mult decît puterea, şi puterea numai pentru că, întrucîtva îmi favoriza libertatea. Ce mă interesa nu era o filozofie a omului liber (toţi cei care s-au străduit în această direcţie m-au plictisit) ci o tehnică: am vrut să găsesc locul unde se produce joncţiunea între voinţa noastră şi destin, unde disciplina ajută natura în loc s-o frîneze. Înţelege-mă bine, aici nu este vorba despre voinţa aprigă a stoicului, a cărui putere o supraestimezi, nici de cine ştie ce alegere sau refuz abstract, care constituie o insultă la adresa condiţiilor specifice lumii noastre plină, continuă, formată din obiecte şi din corpuri. Am visat o acceptare mai tainică sau o bunăvoinţă mai suplă. Viaţa era pentru mine un cal cu ale cărui mişcări te identifici, dar după ce l-ai strunit bine. Totul fiind în ultimă analiză o hotărîre a minţii omeneşti, lentă, progresivă, însă, şi care antrenează totodată şi adeziunea trupului, m-am luptat să ating treptat acea stare de libertate sau de supunere aproape pură. Gimnastica m-a ajutat; dialectica nu mi-a dăunat. Am căutat la început o simplă libertate ca aceea de care te bucuri în vacanţă. În orice viaţă bine ordonată trebuie să existe şi momente libere şi cel ce nu ştie să le obţină nu ştie să trăiască. Am mers apoi mai departe; am născocit o liber-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de această bunăvoință ca să se umfle ca broasca din fabulă; în sfîrșit, să dedic cîteva minute de profundă cugetare problemei lor. Odată mai mult lucrurile se desfășurau ca în cabinetul unui medic. Scoteam la iveală înfricoșătoarea ură învechită, lepra minciunii, soți ridicați împotriva nevestelor, părinți împotriva copiiilor, rude mai îndepărtate împotriva tuturor: puținul respect personal pe care-l port acestei instituții care este familia, n-a rezistat acestor revelații.

Nu-i disprețuiesc pe oameni. Dacă i-aș disprețui, n-aș avea nici un drept și nici un motiv să încerc să-i conduc. Îi știu ușurateci, ignoranți, avizi, neliniștiți, capabili aproape de orice pentru a reuși, pentru a se pune în valoare fie și în ochii lor, sau pur și simplu pentru a evita o suferință. Știu ! sînt la fel ca ei, cel puțin uneori, sau aș fi putut să fiu. Între ceilalți și mine, diferențele de care îmi dau seama sînt mult prea neînsemnate ca să conteze în adunarea finală. Mă străduiesc deci să am o atitudine care să nu fie nici glaciala superioritate a filozofului, nici aroganța Cezarului. Pînă și cei mai opaci dintre oameni au uneori sclipiri: cutare asasin cînta corect la flaut; acest paznic care sfîșie spinările sclavilor cu biciul este poate un fiu bun; acest idiot și-ar împărți, cred, ultima bucățică de pîine cu mine. Și puțini sînt aceia pe care să nu-i poți învăța ca lumea ceva. Marea noastră erorare este că încercăm să obținem de la fiecare în parte virtuțile pe care nu le are și că nu ne străduim să le cultivăm pe cele pe care le are.[. . .]. Am cunoscut ființe infinit mai nobile, mai perfecte decît mine, ca de pildă tatăl tău; am trăit în preajma multor eroi și chiar a cîtorva înțelepți. La majoritatea oamenilor am văzut puțină tărie în acțiunile lor bune și cam tot atîta în cele rele; neîncrederea, indiferența lor mai mult sau mai puțin ostilă ceda aproape prea repede, aproape rușinos de ușor și se preschimba aproape prea brusc în gratitudine, în respect, sentimente de altmiteri la fel de puțin durabile, firește; chiar egoismul lor putea fi utilizat în scopuri utile. Mereu mă mir că m-au urît atît de puțini oameni; n-am avut decît doi sau trei inamici înverșunați, de a căror dușmănie, cum se întîmplă de cele mai multe ori, eram în parte vinovat. Cîțiva m-au iubit: aceștia mi-au dat mult mai mult decît aș fi fost îndreptățit să le cer, sau măcar să nădăjduiesc, mi-au dăruit moartea lor, cîteodată chiar viața. Iar zeul pe care-l poartă fiecare om în străfundurile sale, iese adesea la iveală în clipa morții.

Nu există decît un singur punct în privința căruia mă simt superior oamenilor obișnuiți: sînt mai liber și totodată mai supus decît îndrăznesc ei să fie. Aproape toți nesocotesc în egală măsură îndreptățita lor libertate și adevărata lor sclavie. Își blestemă lanțurile; uneori par a se lăuda cu ele. Pe de altă parte, își irosesc timpul în deșarte îngăduințe față de ei înșiși; nu știu să-și împletească jugul cel mai ușor. În ceea ce mă privește, am căutat libertatea mai mult decît puterea, și puterea numai pentru că, întrucîtva îmi favoriza libertatea. Ce mă interesa nu era o filozofie a omului liber (toți cei care s-au străduit în această direcție m-au plictisit) ci o tehnică: am vrut să găsesc locul unde se produce joncțiunea între voința noastră și destin, unde disciplina ajută natura în loc s-o frîneze. Înțelege-mă bine, aici nu este vorba despre voința aprigă a stoicului, a cărui putere o supraestimezi, nici de cine știe ce alegere sau refuz abstract, care constituie o insultă la adresa condițiilor specifice lumii noastre plină, continuă, formată din obiecte și din corpuri. Am visat o acceptare mai tainică sau o bunăvoință mai suplă. Viața era pentru mine un cal cu ale cărui mișcări te identifici, dar după ce l-ai strunit bine. Totul fiind în ultimă analiză o hotărîre a minții omenești, lentă, progresivă, însă, și care antrenează totodată și adeziunea trupului, m-am luptat să ating treptat acea stare de libertate sau de supunere aproape pură. Gimnastica m-a ajutat; dialectica nu mi-a dăunat. Am căutat la început o simplă libertate ca aceea de care te bucuri în vacanță. În orice viață bine ordonată trebuie să existe și momente libere și cel ce nu știe să le obțină nu știe să trăiască. Am mers apoi mai departe; am născocit o liber-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cumnatului meu, care ne-a mărturisit totul. Servianus ar fi trebuit să-şi dea seama că nu poţi opri atît de uşor un om hotărît să-şi urmeze calea; pentru aşa ceva ar fi fost nevoie să nu dea înapoi nici în faţa crimei, dar era prea laş. Am fost nevoit să merg pe jos vreo douăsprezece mile pînă să întîlnesc un ţăran care mi-a vîndut calul. Am sosit chiar în seara aceea la Colonia, întrecîndu-l cu cîteva lungimi pe curierul cumnatului meu. Acest gen de aventură a avut succes. Armata m-a primit cu atît mai bine. Împăratul m-a oprit în preajma sa în calitate de tribun al Legiunii a Doua Fidela.

Primise vestea cu o naturaleţe admirabilă. O aştepta de mult; proiectele sale nu aveau să se modifice cîtuşi de puţin. Rămăsese ceea ce fusese totdeauna, ceea ce avea să fie pînă la moarte, şi anume un comandant de oşti; marele său merit consta însă în faptul că, datorită unei concepţii întru totul militare despre disciplină, dobîndise o opinie fermă în privinţa ordinii ce trebuie să domnească într-un stat. Totul, chiar şi planurile sale de război şi proiectele sale de cucerire, totul se organiza, cel puţin la început, în funcţie de această idee. Împărat-soldat, dar cîtuşi de puţin soldat-împărat. Nu şi-a schimbat absolut deloc modul de viaţă; modestia sa era lipsită şi de emfază şi de trufie. În timp ce armata sărbătorea evenimentul, Traian îşi accepta noile responsabilităţi ca pe o părticică din munca de zi cu zi şi le arăta simplu şi deschis intimilor săi că e mulţumit.

Ii inspiram foarte puţină încredere. Eram veri, era cu douăzeci şi patru de ani mai mare ca mine şi de la moartea tatălui meu mi-a fost şi co-tutore. Îşi îndeplinea obligaţiile de familie cu o seriozitate de provincial; ar fi fost gata să facă imposibilul ca să mă promoveze, dacă m-aş fi arătat demn de promovare, dar dacă m-aş fi dovedit incompetent m-ar fi tratat mai sever decît pe oricare altul. Privise nebuniile tinereţii mele cu o indignare poate nu pe deplin nejustificată, dar pe care n-o întîlneşti decît în sînul familiei; datoriile mele îl scandalizau de altfel mai mult decît aventurile mele amoroase. Îl mai neliniştea şi alte trăsături ale caracterului meu: fiind destul de incult, nutrea faţă de filozofi şi de literaţi un respect înduioşător, dar una este să-i admiri de departe pe marii filozofi şi alta este să ai în preajmă-ţi un tînăr locotenent prea familiarizat cu literatura. Neştiind unde se situau principiile, opreliştile, frînele mele, presupunea că nu există şi că sînt lipsit de apărare împotriva patimilor mele. Măcar un lucru era bun: nu comisesem niciodată eroarea de a-mi neglija serviciul. Reputaţia mea de ofiţer conştiincios îl liniştea, dar pentru el nu eram decît un tînăr tribun de viitor care trebuia supravegheat îndeaproape [. . .]

Prima expediţie împotriva Dacilor s-a declanşat în anul următor. Din convingere şi din diplomaţie, m-am opus totdeauna soluţiei pe care o constituie războiul, dar, dacă nu m-ar fi îmbătat măreţele planuri ale lui Traian, aş fi fost mai mult sau poate mai puţin decît un om. Văzuţi în linii mari şi de la distanţă, aceşti ani de război pot fi socotiţi printre cei mai fericiţi din viaţa mea. Începutul a fost greu, sau cel puţin aşa mi s-a părut. N-am ocupat iniţial decît posturi de mîna a doua, ntrucît nu dobîndisem încă total bunăvoinţa lui Traian. Cunoşteam însă ţinuturile; ştiam că sînt util. Aproape fără să-mi dau seama, iarnă după iarnă, tabără după tabără, luptă după luptă, simţeam cum se înmulţesc obiecţiile la adresa politicii duse de împărat; pe vremea aceea nu aveam nici îndatorirea, nici dreptul să le rostesc cu glas tare; de altfel nimeni nu m-ar fi ascultat. Ţinut mai mult sau mai puţin la distanţă în rîndul cinci sau zece, eram cu atît mai în măsură să-mi cunosc trupele; trăiam mai aproape de soldaţii mei. Încă mai aveam o oarecare libertate de acţiune sau mai degrabă o anumită detaşare faţă de acţiunea propriu zisă, detaşare pe care e greu să ţi-o mai permiţi odată ce ai ajuns la putere şi ai trecut de treizeci de ani. Aveam şi unele compensaţii; dragostea faţă de acest ţinut cu climă aspră, pasiunea

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

cumnatului meu, care ne-a mărturisit totul. Servianus ar fi trebuit să-şi dea seama că nu poţi opri atît de uşor un om hotărît să-şi urmeze calea ; pentru aşa ceva ar fi fost nevoie să nu dea înapoi nici în faţa crimei, dar era prea laş. Am fost nevoit să merg pe jos vreo douăsprezece mile pînă să întîlnesc un ţăran care mi-a vîndut calul. Am sosit chiar în seara aceea la Colonia, întrecîndu-l cu cîteva lungimi pe curierul cumnatului meu. Acest gen de aventură a avut succes. Armata m-a primit cu atît mai bine. Împăratul m-a oprit în preajma sa în calitate de tribun al Legiunii a Doua Fidela.

Primise vestea cu o naturaleţe admirabilă. O aştepta de mult; proiectele sale nu aveau să se modifice cîtuşi de puţin. Rămăsese ceea ce fusese totdeauna, ceea ce avea să fie pînă la moarte, şi anume un comandant de oşti; marele său merit consta însă în faptul că, datorită unei concepţii întru totul militare despre disciplină, dobîndise o opinie fermă în privinţa ordinii ce trebuie să domnească într-un stat. Totul, chiar şi planurile sale de război şi proiectele sale de cucerire, totul se organiza, cel puţin la început, în funcţie de această idee. Împărat-soldat, dar cîtuşi de puţin soldat-împărat. Nu şi-a schimbat absolut deloc modul de viaţă; modestia sa era lipsită şi de emfază şi de trufie. În timp ce armata sărbătorea evenimentul, Traian îşi accepta noile responsabilităţi ca pe o părticică din munca de zi cu zi şi le arăta simplu şi deschis intimilor săi că e mulţumit.

Îi inspiram foarte puţină încredere. Eram veri, era cu douăzeci şi patru de ani mai mare ca mine şi de la moartea tatălui meu mi-a fost şi co-tutore. Îşi îndeplinea obligaţiile de familie cu o seriozitate de provincial; ar fi fost gata să facă imposibilul ca să mă promoveze, dacă m-aş fi arătat demn de promovare, dar dacă m-aş fi dovedit incompetent m-ar fi tratat mai sever decît pe oricare altul. Privise nebuniile tinereţii mele cu o indignare poate nu pe deplin nejustificată, dar pe care n-o întîlneşti decît în sînul familiei; datoriile mele îl scandalizau de altfel mai mult decît aventurile mele amoroase. Îl mai neliniştea şi alte trăsături ale caracterului meu : fiind destul de incult, nutrea faţă de filozofi şi de literaţi un respect înduioşător, dar una este să-i admiri de departe pe marii filozofi şi alta este să ai în preajmă-ţi un tînăr locotenent prea familiarizat cu literatura. Neştiind unde se situau principiile, opreliştile, frînele mele, presupunea că nu există şi că sînt lipsit de apărare împotriva patimilor mele. Măcar un lucru era bun : nu comisesem niciodată eroarea de a-mi neglija serviciul. Reputaţia mea de ofiţer conştiincios îl liniştea, dar pentru el nu eram decît un tînăr tribun de viitor care trebuia supravegheat îndeaproape [. . .]

Prima expediţie împotriva Dacilor s-a declanşat în anul următor. Din convingere şi din diplomaţie, m-am opus totdeauna soluţiei pe care o constituie războiul, dar, dacă nu m-ar fi îmbătat măreţele planuri ale lui Traian, aş fi fost mai mult sau poate mai puţin decît un om. Văzuţi în linii mari şi de la distanţă, aceşti ani de război pot fi socotiţi printre cei mai fericiţi din viaţa mea. Începutul a fost greu, sau cel puţin aşa mi s-a părut. N-am ocupat iniţial decît posturi de mîna a doua, ntrucît nu dobîndisem încă total bunăvoinţa lui Traian. Cunoşteam însă ţinuturile; ştiam că sînt util. Aproape fără să-mi dau seama, iarnă după iarnă, tabără după tabără, luptă după luptă, simţeam cum se înmulţesc obiecţiile la adresa politicii duse de împărat; pe vremea aceea nu aveam nici îndatorirea, nici dreptul să le rostesc cu glas tare; de altfel nimeni nu m-ar fi ascultat. Ţinut mai mult sau mai puţin la distanţă în rîndul cinci sau zece, eram cu atît mai în măsură să-mi cunosc trupele; trăiam mai aproape de soldaţii mei. Încă mai aveam o oarecare libertate de acţiune sau mai degrabă o anumită detaşare faţă de acţiunea propriu zisă, detaşare pe care e greu să ţi-o mai permiţi odată ce ai ajuns la putere şi ai trecut de treizeci de ani. Aveam şi unele compensaţii; dragostea faţă de acest ţinut cu climă aspră, pasiunea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pentru toate formele voluntare şi, dealtfel, intermitente, ale strîmtorării şi austerităţii. Dintre toţi ofiţerii tineri eram poate singurul care nu regretam Roma. Cu cît se prelungeau anii de campanie în noroi şi zăpadă, cu atît ieşeau la suprafaţă bogăţiile mele interioare.

Am trăit acolo o epocă de exaltare extraordinară, datorată în parte influenţei unui mic grup de locotenenţi din preajma mea care aduseseră din străfundurile unor garnizoane asiatice nişte zei ciudaţi. Cultul lui Mithra, mai puţin răspîndit pe vremea aceea decît este astăzi, după expediţiile noastre în ţinuturile Parţilor, m-a cucerit pentru moment prin exigenţele ascetismului său aprig, care încorda la maximum arcul voinţei omeneşti, prin obsesia morţii, a cuţitului şi a sîngelui, ridicînd la rang de explicare a lumii duritatea banală a vieţii noastre de soldaţi. Nimic n-ar fi trebuit să fie într-o contradicţie mai flagrantă cu ideile pe care începeam să le nutresc în privinţa războiului şi totuşi aceste rituri barbare ce creează între afiliaţi nişte legături pe viaţă şi pe moarte, răspundeau celor mai intime visuri ale unui tînăr nemulţumit de prezent, nesigur de viitor şi tocmai de aceea gata să-i primească pe zei. Am fost iniţiat într-un turn din lemn şi trestie, pe malul Danubiului, martor fiindu-mi camaradul meu de arme Marcius Turbo. Îmi aduc aminte că greutatea taurului muribund era gata să dărîme podeaua cu şipci rare sub care stăteam ca să primesc sîngele ritual. Mai tîrziu am reflectat asupra primejdiilor pe care aceste societăţi aproape secrete le-ar putea constitui pentru stat sub domnia unui monarh slab şi pînă la urmă le-am reprimat, dar recunosc că în faţa inamicului acestea conferă adepţilor o forţă aproape divină. Fiecare dintre noi îşi imagina că poate să scape de limitele stricte ale condiţiei umane, se simţea el însuşi, identificîndu-se totodată cu adversarul, se simţea asimilat cu zeul despre care nu se mai ştie prea bine dacă moare în chip de animal sau ucide în chip de om. Aceste reverii bizare, care astăzi mă cam înspăimîntă, nu erau de altfel chiar atît de diferite de teoriile lui Heraclit despre identitatea arcului şi a ţintei. Pe vremea aceea mă ajutau să îndur viaţa. Victoria şi înfrîngerea se amestecau, se contopeau, raze diferite ale aceleeaşi zi solare. Loveam mai uşor în pedestraşii daci zdrobiţi sub copitele calului, în călăreţii sarmaţi doborîţi mai tîrziu în acele lupte corp la corp în care caii cabraţi se muşcau, identificîndu-mă cu ei. Părăsit pe un cîmp de luptă, trupul meu despuiat de haine nu s-ar fi deosebit prea mult de al lor. Şocul ultimei lovituri de spadă ar fi fost acelaşi. Îţi mărturisesc aici nişte gînduri deosebite, dintre cele mai tainice, şi o stranie beţie pe care n-am mai întîlnit-o niciodată sub această formă.

Cîteva acţiuni îndrăzneţe care n-ar fi fost remarcate dacă ar fi fost săvîrşite de un simplu soldat, mi-au creat o anumită reputaţie la Roma şi un fel de glorie în rîndurile armatei. Majoritatea aşa ziselor mele acte de eroism nu erau de altfel decît inutile bravade; astăzi descopăr cu oarecare ruşine în toate acestea, alături de exaltarea aproape sacră despre care îţi vorbeam mai sus, vulgara dorinţă de a place cu orice preţ şi de a atrage atenţia asupra mea. Astfel, într-o zi de toamnă, încărcat cu greoiul echipament al soldaţilor, am traversat călare Danubiul umflat de ploi. În această faptă vitejească, dacă poate cumva fi considerată astfel, calul a avut merite mult mai mari decît mine. Acea perioadă de eroice nebunii m-a învăţat însă să deosebesc diversele aspecte ale curajului. Cel pe care aş dori să-l am ar fi curajul permanent glacial, indiferent, lipsit de orice excitaţie fizică, impasibil ca serenitatea unui zeu. Nu mă îmbăt cu ideea că l-aş fi avut vreodată. Simulacrele de care m-am servit mai tîrziu nu erau, în zilele mele rele, decît nepăsare cinică faţă de viaţă, iar în cele bune simţul datoriei, de care mă agăţam. Dar foarte curînd, dacă primejdia se prelungea, cinismul sau simţul datoriei erau înlocuite de o demenţială bravură, un ciudat soi de plăcere a omului unit cu destinul său. Pe vremea aceea, mă aflam aproape totdeauna cuprins de această beţie. Moartea nu intră în

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

socotelile unei ființe căreia viața i s-a urcat la cap; moartea nu există; o neagă prin fiecare din gesturile sale. Dacă îl lovește, probabil că nu-și dă seama ce i se întîmplă; nu-i decît o lovitură sau un spasm. Astăzi zîmbesc cu amărăciune cînd îmi dau seama că din două gînduri, unul este consacrat propriului meu sfîrșit, de parcă ar mai fi nevoie de atîtea precauții ca să obișnuiești cu inevitabilul acest corp uzat. Pe atunci, dimpotrivă, zi de zi, un om tînăr care ar fi pierdut mult dacă n-ar fi trăit cîțiva ani în plus, își risca voios viitorul.

Ar fi fost ușor să construiesc tot ce am scris pînă acum în jurul ideii că aceasta este povestea unui soldat prea cult care vrea să i se ierte dragostea pentru cărți. Dar această perspectivă simplificatoare este falsă. În mine dobîndeau rînd pe rînd supremație diverse personaje, nici unul nu se menținea multă vreme, dar tiranul doborît ajungea repede înapoi la putere. Am dat astfel adăpost ofițerului meticulos, fanatic în privința disciplinei, dar împărțind vesel cu ostașii săi clipele grele ale războiului; visătorului melancolic cu gîndul la zei; îndrăgostitului capabil de orice pentru o clipă de voluptate; tînărului locotenent orgolios care se retrage în cort și-și studiază hărțile la lumina lămpii și nu le ascunde prietenilor săi că disprețuiește modul în care evoluează lumea; viitorului om de stat. Dar să nu-l uităm nici pe netrebnicul servil, care, de teama să nu cadă în disgrație, accepta să se îmbete la masa imperială; nici pe tinerelul care-și dădea cu aroganță părerea asupra tuturor problemelor cu o siguranță ridicolă; nici pe flecarul ușuratec capabil să piardă un prieten bun pentru o vorbă de duh; nici pe soldatul ce-și îndeplinea cu o precizie mecanică respingătoarea muncă de gladiator. Să mai menționăm și acel personaj disponibil, fără nume, fără loc în istorie, dar avînd același statut de *eu* ca și toate celelalte personaje, simplă jucărie a evenimentelor, nici mai mult nici mai puțin decît un trup culcat pe patul de campanie, distrat de un parfum, captat de o adiere, vag atent la un veșnic zumzet de albină. Dar, încet încet intra în funcțiune un nou venit, un director de trupă teatrală, un regizor. Cunoșteam numele actorilor mei; le pregăteam intrări și ieșiri din scenă cît mai verosimile; tăiam replicile inutile; evitam treptat efectele vulgare. Învățam în sfîrșit să nu mai abuzez de monolog. Cu timpul, faptele mele mă formau.

Succesele militare ar fi putut să-mi atragă ostilitatea unui om mai puțin mare la suflet decît Traian. Curajul era însă singurul limbaj pe care-l înțelegea imediat și ale cărui cuvinte îi mergeau drept la inimă. Pînă la urmă a ajuns să vadă în mine un ajutor, aproape un fiu, și nimic din ce s-a întîmplat mai tîrziu n-a putut să ne despartă cu totul. Cît despre mine, unele din obiecțiile ce se înfiripau în mintea mea cu privire la opiniile lui au fost, pentru moment, lăsate la o parte, uitate în fața admirabilului geniu militar de care dădea dovadă. Totdeauna mi-a plăcut să văd cum lucrează un mare specialist. Împăratul, în domeniul său, era de o dibăcie și de o siguranță neîntrecute. În fruntea cele mai glorioase dintre legiuni, am fost desemnat să distrug ultimele fortificații ale inamicului în regiunea Porților de Fier. După încercuirea citadelei Sarmisegetuza, am intrat în urma împăratului în sala subterană unde consilierii regelui Decebal se otrăviseră. în cursul unui ultim ospăț; Traian mi-a cerut să ard această stranie grămadă de morți. În aceeași seară, pe povîrnișurile cîmpului de luptă, mi-a pus în deget inelul cu diamante pe care-l primise de la Nerva și care devenise întrucîtva însemnul succesiunii la tron. În noaptea aceea am adormit mulțumit. [. . .]

Vestea privind incursiunile Sarmaților a sosit la Roma în timp ce se celebra triumful dacic al împăratului Traian. Această serbare îndelung amînată, ținea de opt zile. Fusese nevoie de aproape un an ca să se aducă din Africa și Asia animalele sălbatice care urmau să fie ucise în arenă; masacrul celor douăsprezece mii de fiare,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

uciderea metodică a celor zece mii de gladiatori transformaseră Roma într-un hidos sălaş al morţii. În seara aceea mă aflam pe terasa casei lui Attianus, împreună cu Marcius Turbo şi cu gazda. Oraşul plin de lumini era cumplit în zgomotoasa-i bucurie: acest război greu, căruia Marcius şi cu mine îi consacrasem patru ani din tinereţea noastră, devenise pentru plebe un pretext de beţie, un triumf al brutelor rămase la vatră. Nu era oportun să înştiinţăm poporul că aceste victorii atît de lăudate nu erau definitive şi că un nou duşman se apropia de graniţele noastre. Împăratul, preocupat de proiectele sale privind Asia, se cam dezinteresa de situaţia din nord-est, pe care prefera s-o socotească reglementată odată pentru totdeauna. Acest prim război cu sarmaţii a fost prezentat ca o simplă expediţie de represalii. Am fost trimis acolo cu titlul de guvernator al Panoniei şi de general comandant al întregii armate.

Expediţia a durat unsprezece luni şi a fost cumplită. Şi astăzi sînt convins că înfrîngerea dacilor fusese aproape justificată: nici un şef de stat nu suportă de bună voie existenţa unui inamic bine organizat instalat la frontierele sale. Prăbuşirea regatului lui Decebal crease însă în aceste zone un vid în care s-au precipitat sarmaţii; hoarde ivite din neant mişunau într-o ţară devastată de atîţia ani de război, pîrjolită în repetate rînduri chiar de către noi, unde efectivele noastre insuficiente erau lipsite de puncte de sprijin; barbarii colcăiau ca viermii în cadavrul victoriilor romane asupra dacilor. Recentele noastre succese subminaseră disciplina: am găsit în avanposturi ceva din primitiva nepăsare a serbărilor de la Roma. Anumiţi tribuni făceau dovadă, în faţa primejdiei, de o încredere imbecilă: periculos izolaţi într-o regiune a cărei singură porţiune realmente cunoscută era vechea noastră graniţă, se bizuiau, pentru continuarea victoriilor, pe armamentul nostru pe care îl vedeam scăzînd din zi în zi ca urmare a pierderilor şi a uzurii şi pe nişte întăriri pe care eu unul nu le aşteptam ştiind că toate resursele noastre vor fi de aici înainte concentrate în Asia.

Începea să se profileze o nouă primejdie: patru ani de rechiziţii oficiale ruinaseră satele din spatele frontului; chiar din timpul primelor campanii împotriva dacilor, pe lîngă fiecare cireadă de boi sau turmă de oi pompos cucerită de la inamic, văzusem nenumărate vite samavolnic răpite locuitorilor. Dacă această stare de lucruri avea să mai persiste, se apropia momentul cînd locuitorii satelor, istoviţi să tot ducă în spinare greoaia noastră maşină de război, îi vor prefera pe barbari. Prădăciunile soldaţilor constituiau o problemă mai puţin gravă poate, dar mai flagrantă. Eram destul de popular ca să nu mă tem să impun trupelor cele mai dure restricţii; am creat moda unei austerităţi pe care o practicam eu însumi; am inventat cultul *Augustei Discipline*, şi mai tîrziu am reuşit să-l extind asupra întregii armate. I-am expediat la Roma pe imprudenţii şi ambiţioşii care îmi îngreunau munca; pe de altă parte, am adus o mulţime de tehnicieni absolut necesari. Trebuiau reparate diversele construcţii de apărare pe care din orgoliu, iscat de recentele noastre victorii, le neglijasem într-un mod surprinzător; le-am părăsit definitiv pe cele ce ar fi antrenat cheltuieli prea mari. Administratorii civili, temeinic instalaţi în debandada ce urmează după toate războaiele, se transformau treptat în şefi semi independenţi, capabili să le ia şi pielea supuşilor noştri, iar pe noi să ne trădeze cu orice prilej. Şi în această privinţă, vedeam cum se pregătesc, într-un viitor mai mult sau mai puţin apropiat, răscoalele şi fărîmiţările ce aveau să vină. Nu cred că putem evita aceste dezastre, după cum nu vom putea evita moartea, dar depinde de noi să le mai întîrziem cu cîteva secole. I-am izgonit pe funcţionarii incapabili; pe cei mai ticăloşi i-am executat. Am descoperit că sînt necruţător.

După o vară umedă a urmat o toamnă ceţoasă şi o iarnă grea. Am fost nevoit să-mi aplic cunoştinţele din domeniul medicinii, în primul rînd ca să mă îngrijesc pe mine. Această viaţă la graniţele imperiului mă cobora încet încet la nivelul

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

sarmaţilor : barba scurtă a filosofului grec devenea aceea a căpeteniei barbarilor. Am retrăit, pînă la îngreţoşare, tot ceea ce trăisem în timpul războaielor dacice. Duşmanii noştri îşi ardeau de vii prizonierii ; ne-am apucat şi noi să-i căsăpim, cu atît mai mult cu cît nu aveam mijloacele de transport necesare ca să-i expediem la tîrgurile de sclavi de la Roma sau din Asia. Pe ţăruşii gardurilor noastre erau înfipte căpăţînile celor ucişi. Inamicul tortura ostatecii : mai mulţi prieteni de ai mei au pierit astfel. Unul dintre ei s-a tîrît pînă în tabără cu picioarele numai sînge şi era atît de desfigurat încît niciodată n-am mai reuşit să-mi aduc aminte de chipul său intact. Iarna a făcut şi ea victime ; pîlcuri de călăreţi surprinşi de gheţuri sau de viituri, bolnavi chinuiţi de tuse, gemînd încet în corturi, amputaţi, cu cioturile degerate. În jurul meu s-au grupat cîţiva oameni cinstiţi : acel mic grup strîns legat pe care-l comandam direct avea cea mai înaltă formă de virtute, singura pe care încă o mai suport : hotărîrea fermă de a fi de folos. Un transfug sarmat pe care-l făcusem interpretul meu şi-a riscat viaţa şi s-a întors la tribul lui ca să-l aţîţe la răscoală sau trădare ; am reuşit să duc tratative cu aceşti oameni ; ostaşii lor au luptat din acel moment în avanposturile noastre apărîndu-i pe ai noştri. Cîteva lovituri foarte îndrăzneţe, imprudente în sine dar măiestrit puse la cale, au dovedit inamicului că e absurd să ataci Roma. Una dintre căpeteniile sarmaţilor a urmat exemplul lui Decebal : a fost găsit mort în cortul său, alături de nevestele lui sugrumate şi de un înfricoşător sac unde se aflau copiii lor. În ziua aceea, dezgustul pe care mi-l inspira risipa inutilă s-a extins şi asupra pierderilor înregistrate de barbari ; i-am plîns pe aceşti morţi pe care Roma i-ar fi putut asimila şi utiliza într-o zi ca aliaţi împotriva unor hoarde şi mai sălbatice. Asediatorii noştri în derută au dispărut aşa cum veniseră, afundîndu-se în acea regiune misterioasă de unde se vor ivi fără îndoială multe alte furtuni. Războiul nu se sfîrşise. Am fost nevoit să-l iau de la capăt şi să-l închei la cîteva luni după suirea mea pe tron. Pentru moment cel puţin, la această frontieră domnea ordinea. M-am întors la Roma copleşit de onoruri. Dar îmbătrînisem.

Şi primul meu consulat a fost tot un an de campanii, o luptă secretă dar neîncetată pentru instaurarea păcii. Dar nu mai eram singur. O schimbare de atitudine paralelă cu a mea se produsese înainte de a mă fi întors şi putea fi observată, atît la Licinius Sura, cît şi la Attianus, şi la Turbo, ca şi cînd, în ciuda severei autocenzuri la care-mi supuneam scrisorile, prietenii mei m-ar fi înţeles, mi-ar fi luat-o chiar înainte, sau doar m-ar fi urmat. Odinioară, diversele suişuri şi coborîşuri ale sorţii mele mă stinghereau, mai ales în raport cu ei ; anumite temeri sau necazuri pe care de unul singur le-aş fi suportat cu inima uşoară, deveneau copleşitoare de îndată ce eram silit să mă ascund de solicitudinea lor sau să-i cruţ de anumite mărturisiri; îmi era ciudă pe afecţiunea lor care-i făcea să se neliniştească în privinţa mea mai mult decît pe mine însumi, şi-i împiedica să vadă, dincolo de agitaţia exterioară, fiinţa liniştită căreia într-o oarecare măsură nu-i pasă de nimic şi care în consecinţă poate supravieţui în orice situaţie. Acum însă nu mai aveam timp să mă interesez de mine, după cum nici să mă dezinteresez complet. Persoana mea trecea pe planul al doilea, tocmai pentru că punctul meu de vedere începea să capete altă greutate. Important era ca cineva să se opună politicii de cuceriri, luînd în considerare consecinţele şi scopul acestei politici, şi să se pregătească, în limitele posibilităţilor, să repare erorile comise.

Postul meu la graniţele imperiului îmi dezvăluise o faţetă a victoriei care nu figurează pe Columna lui Traian. Întoarcerea în administraţia civilă mi-a îngăduit să strîng împotriva politicii militariste un dosar mai zdrobitor chiar decît toate dovezile adunate în armată. Cadrele de conducere ale legiunilor şi întreaga

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

gardă pretoriană sînt formate în exclusivitate din elemente italice: aceste războaie îndepărtate drenau rezervele unei ţări încă de pe atunci slab populată. Pentru patria propriu zisă, cei ce nu mureau erau la fel de pierduţi ca şi ceilalţi, din moment ce erau siliţi să se stabilească în ţinuturile de curînd cucerite. Chiar şi în provincii, sistemul de recrutare a provocat pe vremea aceea răzmeriţe îngrijorătoare. Puţin mai tîrziu am făcut o călătorie în Spania ca să controlez exploatarea unor mine de cupru aparţinînd familiei mele şi am constatat dezorganizarea pe care războiul a provocat-o în toate ramurile economiei; m-am convins pe deplin că protestele oamenilor de afaceri de la Roma erau întemeiate. Nu eram atît de naiv încît să cred că depinde totdeauna de noi să evităm orice războaie, dar nu le admiteam decît pe cele defensive; visam o armată pregătită să menţină ordinea de-a lungul unor frontiere, rectificate la nevoie, dar sigure. Orice nouă extindere a vastului organism imperial mi se părea o excrescenţă morbidă, un cancer, sau edemul unei hidropizii din care ni se va trage moartea.

Nici una dintre aceste opinii n-ar fi putut fi prezentată împăratului. Ajunsese în acel moment al vieţii, variabil de la om la om, cînd fiinţa umană dă frîu liber propriului său demon sau geniu, conformîndu-se unei legi misterioase ce-i ordonă să se distrugă sau să se depăşească. În ansamblu, realizările domniei lui Traian fuseseră admirabile, dar toate activităţile paşnice la care îl îndemnaseră cu iscusinţă cîţiva dintre cei mai buni consilieri ai săi, toate marile proiecte ale arhitecţilor şi juriştilor din timpul domniei sale contaseră totdeauna pentru el mai puţin decît o singură victorie. Acest om, de o chibzuinţă demnă de admiraţie cînd era vorba despre nevoile sale personale, fusese cuprins de un adevărat delir în materie de cheltuieli. Aurul barbarilor scos de sub albia Danubiului, cele cinci sute de mii de lingouri ale regelui Decebal, fuseseră de ajuns pentru a acoperi cheltuielile legate de plăcerile oferite populaţiei, donaţiile făcute militarilor din care îmi primisem şi eu partea, luxul nesăbuit al jocurilor, şi mai constituiseră şi fondurile iniţiale destinate marilor aventuri din Asia. Aceste bogăţii nocive induceau lumea în eroare cu privire la adevărata situaţie a finanţelor ţării. Ceea ce cîştigam de pe urma războiului tot pe războaie se ducea.

Între timp a murit Licinius Sura. Era cel mai liberal dintre consilierii particulari ai împăratului. Pentru noi, moartea lui a fost ca o bătălie pierdută. Faţă de mine dăduse totdeauna dovadă de o grijă părintească; de cîţiva ani încoace, slabele puteri pe care i le lăsa boala nu-i mai îngăduiau să întreprindă anevoioasele demersuri necesitate de satisfacerea ambiţiilor personale; pînă la capăt şi-a pus însă ultimele pîlpîiri de energie în slujba unui om ale cărui opinii i se păreau sănătoase. Cucerirea Arabiei fusese hotărîtă în ciuda sfaturilor sale; numai el, dacă ar mai fi trăit, i-ar fi putut evita statului secătuirea şi giganticele cheltuieli provocate de campania împotriva parţilor. Bărbatul acesta istovit de febră îşi petrecea nopţile de insomnie discutînd cu mine planuri care îl secătuiau, dar a căror reuşită era mai importantă pentru el decît cîteva fărîme de viaţă. Am trăit la căpătîiul lui şi intrînd pînă în cele mai mici amănunte ale guvernării, anumite faze viitoare ale domniei mele. Acest muribund îl cruţa pe împărat de orice critică, dar ştia că avea să ia cu sine ultimele rămăşiţe de înţelepciune ale regimului. Dacă ar mai fi trăit doi sau trei ani, aş fi fost poate scutit s-o iau pe unele cărări întortocheate pe care a trebuit să le bat ca să ajung la putere; ar fi reuşit să-l convingă pe împărat să mă adopte mai devreme şi în văzul lumii. Ultimele cuvinte ale acestui mare om de stat, care-mi încredinţa misiunea lui, au constituit însă una dintre investiturile mele imperiale.

În timp ce numărul partizanilor mei creştea, sporea şi cel al duşmanilor. Cel mai primejdios dintre adversarii mei era Lusius Quietus, roman corcit cu sînge arab, ale cărui escadroane de numizi jucaseră un rol important în cea de a doua

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

campanie împotriva dacilor și care făcea tot ce-i stătea în puteri ca să-l împingă pe împărat să poarte război în Asia. Totul mă scîrbea la acest personaj: luxul barbar, fîlfîirea pretențioasă a vălurilor sale albe prinse cu un lănțișor de aur, privirea-i arogantă și ipocrită, incredibila-i cruzime față de cei învinși sau supuși. Aceşti şefi ai partidului militarist se decimau în lupte intestine, dar cei ce supraviețuiau își întăreau cu atît mai mult situațiile respective, iar eu eram și mai expus neîncrederii lui Palma sau urii lui Celsus. Din fericire, poziția mea era aproape inexpugnabilă. De cînd împăratul se ocupa exclusiv de planurile sale de război, administrația civilă se sprijinea din ce în ce mai mult pe umerii mei. Cîțiva prieteni, singurii capabili să-mi ia locul datorită aptitudinilor sau cunoștințelor lor privind administrația, nu-mi contestau locul datorită unei nobile modestii. Neratius Priscus, în care împăratul avea încredere, se cantona din zi în zi mai hotărît în specialitatea sa, adică în legislație. Attianus își organiza viața astfel încît să mă poată sluji ; dobîndisem prudenta aprobare a Plotinei. Cu un an înainte de război am fost numit guvernator al Siriei și apoi împuternicit al împăratului pe lîngă armată. Însărcinat cu controlul și organizarea bazelor noastre, urma să devin una dintre pîrghiile de comandă ale unei mașinării pe care o socoteam nesăbuită. Am ezitat cîtva timp, apoi am acceptat. A refuza însemna să-mi tai orice punte spre putere exact în mometul cînd puterea mă interesa mai mult ca oricînd. Mai însemna totodată să ratez unica șansă de a juca rolul de moderator.

În răstimpul celor cîțiva ani care au precedat marea criză, am luat o hotărîre datorită căreia dușmanii mei m-au considerat iremediabil frivol, ceea ce parțial și urmărisem ca să parez orice atac. M-am dus să petrec cîteva luni în Grecia. Cel puțin în aparență, politica n-a jucat nici un rol în această călătorie. A fost o excursie de plăcere și de studii: m-am întors cu cîteva cupe gravate și cu niște cărți din care i-am dat și Plotinei. Dintre toate onorurile oficiale pe care le-am primit în viața mea, atunci am acceptat titlul ce mi-a produs cea mai pură bucurie: am fost numit arhonte al Atenei. Mi-am acordat cîteva luni de muncă și de bucurii simple, de plimbări pe colinele presărate cu anemone, primăvara, de contact amical cu marmora desgolită. La Cheroneea, unde mă dusesem să-mi reîmprospătez duioasele amintiri despre acei prieteni din Batalionul Sacru, am fost două zile oaspetele lui Plutarh. Îmi avusesem și eu Batalionul meu Sacru, dar, așa cum mi se întîmplă adesea, propria mea viață mă emoționa mai puțin decît istoria. Am avut parte de vînători în Arcadia ; m-am rugat la Delfi. La Sparta, pe malul rîului Eurotas, niște păstori m-au învățat o melodie foarte veche pentru flaut, un fel de straniu ciripit de păsări. Aproape de Megara am asistat la o nuntă țărănească ce a ținut pînă în zori ; tovarășii mei și cu mine am îndrăznit să ne prindem în horă, faptă pe care rigidele moravuri romane ne-ar fi interzis-o.

Urmele fărădelegilor noastre erau vizibile pretutindeni: zidurile Corintului dărîmate de Mummius și locurile goale lăsate în sanctuare de furtul statuilor organizat în cursul scandaloasei călătorii a lui Nero. Grecia sărăcită își urma calea într-o atmosferă de grație meditativă, de subtilitate limpede și de voluptate înțeleaptă. Nimic nu se schimbase din vremea cînd elevul retorului Iseu respirase pentru prima dată acea mireasmă de miere caldă, de sare și de rășină ; de fapt, nimic nu se schimbase de secole. Nisipul palestrelor lucea la fel de stins ca odinioară ; Fidias și Socrate nu le mai frecventau, dar tinerii care se instruiau aici tot mai semănau cu încîntătorul Charmides. Mi se părea uneori să spiritul Greciei nu-și dusese premisele propriului său geniu pînă la ultimele lor concluzii extreme: secerișul încă nu se făcuse ; spicele coapte în soare, pe care apucaseră să le taie, nu erau mare lucru în comparație cu promisiunea eleusină conținută în sămînța ascunsă în acest prea frumos pămînt. Chiar și la sălbatecii mei inamici sarmați găsisem vase cu contururi

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pure, o oglindă împodobită cu imaginea lui Apollo, licăriri greceşti asemănătoare unui soare firav pe zăpadă. Întrevedeam posibilitatea de a-i eleniza pe barbari, de a aticiza Roma, de a-i impune încet-încet lumii singura cultură care într-o bună zi s-a rupt de monstruos, de inform, de imobil, care a inventat o definiţie a metodei, o teorie asupra politicii şi a frumuseţii. Uşorul dispreţ al grecilor pe care l-am simţit neîncetat dincolo de cele mai călduroase omagii nu mă jignea; mi se părea firesc; oricare ar fi fost virtuţile ce mă deosebeau de ei, ştiam că voi rămîne totdeauna mai puţin subtil decît un marinar din Egina, mai puţin înţelept decît o precupeaţă ce vinde ierburi de leac în Agora. Acceptam fără iritare bunăvoinţa cam dispreţuitoare a acestor oameni mîndri; acordam unui popor întreg privilegiile pe care totdeauna le-am acordat cu uşurinţă celor dragi. Dar ca să le dai timp grecilor să-şi continue, să-şi ducă pînă la capăt opera, ar fi fost necesare cîteva secole de pace, şi liniştea calmă, şi prudentele libertăţi pe care la aduce pacea. Grecia conta pe ocrotirea noastră, de vreme ce pretindeam că-i sîntem stăpîni. Mi-am propus să veghez asupra zeului dezarmat. [. . .]

TELLUS STABILITA

În viaţa mea se restabilise ordinea, nu însă şi în imperiu. Lumea pe care o moştenisem era ca un bărbat în puterea vîrstei încă robust, deşi, vădind pentru ochii unui medic semne imperceptibile de uzură şi abia scăpat din convulsiile unei maladii grave. Negocierile au reînceput, de astă dată pe faţă; am răspîndit pretutindeni zvonul că Traian însuşi, înainte de a muri, îmi ceruse acest lucru. Am şters dintr-un condei cuceririle primejdioase: nu numai Mesopotamia, unde n-am fi putut să ne menţinem, ci şi Armenia, prea excentrică şi îndepărtată; pe aceasta din urmă am păstrat-o doar cu rang de stat vasal. Două sau trei litigii, care s-ar fi putut lungi ani de zile în cadrul unor conferinţe de pace dacă principalii interesaţi ar fi avut ceva de cîştigat prin amînări, au fost aplanate de neguţătorul Opramoas, care se bucura de încrederea Satrapilor. Am încercat să îndrum spre tratative acea înflăcărare pe care alţii o rezervă pentru cîmpul de luptă; am impus pacea. De altfel, partenerii mei o doreau cel puţin la fel de mult ca şi mine: parţii nu aveau altă grijă decît să redeschidă căile comerciale dintre India şi noi. La cîteva luni după marea criză, am avut bucuria să văd din nou înfiripîndu-se pe malul rîului Orontesi şirul caravanelor; în oaze se adunau iarăşi negustorii; discutau la lumina focurilor diversele nouăţi şi îşi încărcau în fiecare dimineaţă, odată cu mărfurile destinate unor ţinuturi necunoscute, un anumit număr de idei, de cuvinte, de obiceiuri specifice nouă, care puţin cîte puţin aveau să cuprindă globul pămîntesc mai sigur decît nişte legiuni în marş. Circulaţia aurului, a ideilor, tot atît de subtilă ca şi aceea a aerului vital din artere reîncepuse în interiorul marelui trup al lumii: pulsul pămîntului bătea din nou.

Febra rebeliunii scădea şi ea. Fusese atît de violentă în Egipt, încît administraţia se văzuse obligată să cheme în grabă sub arme miliţia ţărănească, pînă la sosirea trupelor noastre. L-am trimis imediat pe camaradul meu Marcius Turbo să restabilească ordinea în Egipt, ceea ce a şi făcut cu o înţeleaptă fermitate. Liniştea ce domnea pe străzi mă mulţumea însă doar pe jumătate; doream, dacă s-ar fi putut, s-o restaurez şi în sufletele oamenilor, sau mai degrabă s-o instaurez pentru prima dată. Am petrecut o săptămînă întreagă la Pelusa, luptînd să echilibrez balanţa pe ale cărei talere se aflau într-o parte grecii şi într-alta iudeii, aceşti oameni pe poziţii în veci incompatibile. N-am văzut nimic din ceea ce aş fi vrut să văd: nici malurile Nilului, nici Muzeul din Alexandria, nici statuile din temple; abia dacă am apucat

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

să benchetuiesc o noapte la Canope. Am petrecut șase zile nesfîrșite ca într-un cazan în clocote, la tribunal, apărați de căldura din afară doar de niște lungi perdele din stinghiuțe de lemn clătinate de vînt. Noaptea, țînțari uriași sfîrîiau în jurul lămpilor. Am încercat să le demonstrez grecilor că nu totdeauna ei erau cei mai înțelepți, iar iudeilor că nu erau cîtuși de puțin cei mai neîntinați. Cîntecele satirice cu care acești greci de calitate proastă își sîcîiau adversarii nu erau mai puțin stupide decît groteștile imprecații ale iudeilor. Aceste seminții care trăiau alături de veacuri nu avuseseră niciodată atîta curiozitate cît să se cunoască și nici atîta decență cît să se accepte. Adversarii istoviți își încetau pledoariile noaptea tîrziu și în zori mă găseau pe aceeași bancă, străduindu-mă să triez mormanul de gunoaie al falselor mărturii ; cadavrele înjunghiate ce mi se prezentau în chip de dovezi erau adesea cele ale unor bolnavi morți în paturile lor și furate de la îmbălsămare. Fiecare clipă de acalmie era însă o victorie, precară, așa cum este, de fapt, orice victorie ; fiecare împăciuire devenea un precedent, o garanție pentru viitor.

Nu mă interesa prea mult faptul că acordul obținut era exterior, impus din afară și probabil temporar : știam că binele ca și răul sînt probleme de rutină, că temporarul se prelungește, că exteriorul se infiltrează în interior, și că masca devine cu timpul chip adevărat. De vreme ce ura, prostia, delirul au efecte durabile, nu vedeam de ce luciditatea, dreptatea și bunăvoința n-ar avea aceleași efecte. Ordinea care domnea la granițe nu însemna nimic dacă nu reușeam să-l conving pe acest telal iudeu și pe acest pastramagiu grec să trăiască liniștiți alături.

Pentru mine pacea era un scop, nicidecum un idol ; chiar și cuvîntul ideal mi-ar displace fiindcă îl socotesc prea departe de realitate. Mă gîndisem să-mi duc pînă la capăt politica ostilă cuceririlor părăsind Dacia și așa aș fi procedat dacă aș fi putut rupe brusc cu politica predecesorului meu fără ca această ruptură să constituie o nebunie ; era însă mai înțelept să utilizez cît mai judicios cu putință realizările anterioare domniei mele și pe care istoria le și înregistrase. Admirabilul Julius Basus, primul guvernator al acestei provincii de curînd organizată, murise în exercițiul funcțiunii, așa cum era să mor și eu, la frontiera noastră cu sarmații, ucis într-o luptă lipsită de glorie care constă în a pacifica neobosit o țară ce ți se pare supusă. I-am făcut, la Roma, funeraliile triumfale, rezervate de obicei doar împăraților ; acest omagiu adus unui slujitor cinstit, mort neștiut de nimeni, a fost ultimul și discretul meu protest împotriva politicii de cuceriri [. . .]

Roma nu mai e în Roma; de aici înainte trebuie să piară sau să devină echivalentul unei jumătăți a lumii. Aceste acoperișuri, aceste terase, aceste insulițe de case pe care soarele la asfințit le poleiește dîndu-le nuanțe atît de frumoase, nu mai sînt, ca pe vremea regilor noștri, tupilate cu spaimă la umbra zidurilor de apărare; chiar eu i-am reconstruit Romei o bună parte din ziduri de-a lungul pădurilor germanice și pe landele britanice. De cîte ori am văzut de departe, la cîte o cotitură de drum însorit, o acropolă grecească, și orașul desăvîrșit ca o floare, legat de colina lui ca un caliciu de tulpina sa, simțeam că această incomparabilă plantă e limitată de însăși perfecțiunea ei, că e zămislită într-un punct determinat al spațiului și într-un segment al timpului. Singura șansă de expansiune, ca și la plante, este sămînța sa : sămînța de idei prin care Grecia a fecundat lumea. Roma însă, mai greoaie, mai informă, mai dezordonat întinsă în cîmpia de pe malul fluviului ei, se organiza în vederea unor desfășurări mai ample : cetatea a devenit stat. Aș fi vrut ca și statul să se lărgească în continuare, să devină o nouă ordine a lumii, o nouă ordine a lucrurilor. Virtuțile care fuseseră suficiente pentru orășelul așezat pe cele șapte coline vor trebui să dobîndească mai multă suplețe, mai multă diversitate pentru a se potrivi întregului pămînt. Eu, cel care am îndrăznit pentru prima dată să calific Roma drept cetatea eternă, cred că se va asimila din

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ce în ce mai mult cu zeiţele-mame din religiile asiatice: va da naştere unor vlăstare şi unor secerişuri, strîngînd la pieptul lor şi lei şi stupi de albine. Dar tot ceea ce a fost făurit de mîna omului, dacă e să dăinuie întru eternitate, trebuie să se adapteze ritmului schimbător al marilor creaţii ale naturii, să-şi regleze pulsul după timpul aştrilor. Roma noastră nu mai este tîrgul de păstori al bătrînului Evandrus, purtător al unui viitor care în parte a şi trecut; Roma, pasărea de pradă de pe vremea Republicii, şi-a îndeplinit misiunea; capitala tuturor nebuniilor din timpul primilor Cezari tinde să se potolească de la sine; vor exista şi alte ipostaze ale Romei; mi-e greu să-mi imaginez chipul pe care-l va dobîndi Oraşul, dar voi fi contribuit şi eu la plămădirea sa. Cînd vizitam vestigiile aşezărilor omeneşti din antichitate, sfinte, dar moarte, fără valoare prezentă pentru speţa umană, îmi propuneam să-i evit cetăţii mele destinul împietrit al hebei, al Babylonului sau al Tyrului. Roma se va smulge din trupul ei de piatră; îşi va făuri o nemurire mai sigură cu ajutorul noţiunii de stat, de cetăţenie, de republică. În ţările încă lipsite de cultură, pe malurile Rinului, Danubiului, sau la marea batavilor, fiecare sat apărat de către o împrejmuire de ţăruşi îmi amintea coliba din trestie, grămada de bălegar unde gemenii noştri romani dormeau îndestulaţi de laptele lupoaicei: aceste metropole viitoare vor reproduce Roma. Peste realitatea fizică a naţiunilor şi a raselor, peste accidentele geografiei şi ale istoriei, peste exigenţele neconcordante ale zeilor sau ale strămoşilor, noi vom fi suprapus pe vecie, fără să fi distrus nimic, unitatea unui comportament uman, empirismul unei înţelepte experienţe. Roma se va perpetua în cel mai neînsemnat oraş în care nişte magistraţi se străduiesc să verifice greutăţile negustorilor, să cureţe şi să lumineze străzile, să se opună dezordinii, neglijenţei, fricii, nedreptăţii, să reinterpreteze în mod raţional legile. Roma nu va pieri decît odată cu ultima cetate a oamenilor.

HUMANITAS, FELICITAS, LIBERTAS:

aceste cuvinte frumoase înscrise pe monedele din timpul domniei mele nu sînt inventate de mine. Orice filozof grec, aproape fiecare roman cultivat are aceeaşi imagine despre lume ca şi mine. Pus în faţa unei legi nedrepte prin asprimea ei, Traian a exclamat că aplicarea acesteia nu mai corespundea cu spiritul vremii. Aş fi fost poate primul tentat să subordonez conştient toate fapte mele acestui spirit al vremii, să-l transform în altceva decît visul confuz al unui filozof sau aspiraţia destul de vagă a unui monarh blajin. Şi le-am mulţumit zeilor că mi-au îngăduit să trăiesc într-o perioadă în care sarcina ce-mi revenea consta tocmai în a reorganiza cu prudenţă o lume şi nu în a extrage din haos o materie încă lipsită de formă, sau în a mă culca peste un cadavru pentru a încerca să-l readuc la viaţă. Mă bucuram că trecutul nostru este destul de îndelungat ca să ne ofere exemple şi nu prea încărcat ca să ne strivească; că dezvoltarea tehnicii noastre a ajuns la acel punct în care ne permite să păstrăm igiena oraşelor, prosperitatea popoarelor şi nu la dezvoltarea excesivă care să încurce omul cu tot felul de achiziţii inutile; că artele noastre, pomi cam obosiţi de pe urma abundenţei roadelor, mai sînt capabile să ne ofere cîte un fruct delicios. Eram fericit că religiile noastre imprecise şi venerabile, decantate de orice intransigenţă sau rit sălbatec, ne asociau în mod misterior celui mai vechi vis al omului şi al pămîntului, fără să ne interzică însă o explicaţie laică a faptelor, o viziune raţională asupra comportamentului uman. În sfîrşit, îmi plăcea faptul că aceste cuvinte: Omenie, Libertate, Fericire, nu se devalorizaseră încă prin prea multe utilizări ridicole.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Știu care este obiecția adusă oricărui efort de a ameliora condiția umană: oamenii poate că nu sînt demni de așa ceva. Nu-mi este greu să combat această obiecție: atîta vreme cît visul lui Caligula va rămîne irealizabil și întreaga speță umană nu se va putea reduce la un singur cap de retezat, vom fi obligați s-o tolerăm, s-o constrîngem, s-o utilizăm în scopurile noaste; vom avea desigur tot interesul s-o slujim. Procedeul meu se baza pe o serie de observații efectuate de multă vreme asupra mea: orice explicație lucidă m-a convins totdeauna, orice formă de politețe m-a cucerit, orice clipă de fericire m-a făcut aproape totdeauna să devin mai înțelept. Și nu i-am prea ascultat pe acei oameni bine intenționați care spun că fericirea irită, că libertatea moleșește, că omenia corupe. Se poate: dar în condiții normale, mi se pare echivalent cu a refuza să hrănești cum se cuvine un om slăbit de teama ca nu cumva, peste cîțiva ani, să ajungă să sufere de pletoră. Cînd vom fi renunțat pe cît se poate la servituțile inutile, cînd vom fi ocolit suferințele evitabile, tot vor rămîne, pentru a menține vii în om virtuțile sale eroice, lungul șir al suferințelor adevărate, moartea, bătrînețea, bolile fără leac, dragostea neîmpărtășită, prietenia batjocorită sau trădată, mediocritatea unei vieți mai puțin importantă decît proiectele și mai puțin strălucită decît visurile noastre: cu alte cuvinte, toate nenorocirile pricinuite de divina natură a lucrurilor.

Trebuie să-ți mărturisesc, nu prea cred în legi. Dacă sînt prea severe, omul le încalcă, și pe bună dreptate. Dacă sînt prea complicate, ingeniozitatea omenească găsește cu ușurință modalitatea de a se strecura printre ochiurile acestei plase largi și nu îndeajuns de trainice. Respectarea legilor vechi corespunde cu tot ce este mai profund în pietatea umană; respectarea acelorași legi mai slujește și drept pernă inerției judecătorilor. Cele străvechi dau dovadă tocmai de acea sălbăticie pe care se străduiau s-o corecteze; chiar și cele mai venerabile sînt produsul forței. Majoritatea legilor noastre penale nu ating, din fericire, decît o mică parte dintre vinovați; cele civile nu vor fi nicicînd destul de suple ca să se poată adapta imensei și fluidei varietăți a faptelor. Legile se schimbă mai încet decît moravurile; primejdioase atunci cînd rămîn în urma moravurilor, sînt de-a dreptul dezastruoase atunci cînd încearcă să le-o ia înainte. Și totuși, din această grămadă de inovații periculoase sau produse de rutină învechită, se ivesc ici colo, ca și în medicină, cîteva formule utile. Filozofii greci ne-au învățat să cunoaștem ceva mai bine natura umană; cei mai buni juriști ai noștri lucrează de cîteva generații pe linia bunului simț. Eu însumi am efectuat cîteva dintre acele reforme parțiale care de fapt sînt singurele durabile. Orice lege prea des încălcată e proastă: rolul legislatorului este s-o abroge sau s-o schimbe, ca nu cumva disprețul nutrit față de această nesăbuită lege să se extindă și asupra altora mai drepte. Mi-am propus ca țel o prudentă lipsă de legi inutile, un mic grup de decizii înțelepte promulgate cu hotărîre. Se părea că sosise momentul reevaluării tuturor prescripțiilor vechi, în interesul omenirii.

În Spania, pe lîngă Tarracona, într-o zi cînd vizitam singur o întreprindere minieră pe jumătate părăsită, un sclav a cărui viață destul de lungă se petrecuse aproape în întregime în aceste coridoare subterane, s-a năpustit asupra mea cu un cuțit. În mod destul de logic, se răzbuna pe împărat pentru cei patruzeci și trei de ani de sclavie. L-am dezarmat relativ ușor; l-am dat pe mîna medicului meu; furia i s-a potolit; a redevenit ceea ce era în realitate, adică o ființă la fel de normală ca celelalte și cu mult mai credincioasă. Vinovatul pe care legea aplicată sălbatec l-ar fi executat pe loc, mi-a devenit un slujitor util. Majoritatea oamenilor seamănă cu acest sclav: sînt mult prea supuși; lungile lor perioade de îndobitocire sînt întretăiate de cîteva momente de revoltă pe cît de brutale pe atît de inutile. Vroiam să văd dacă o libertate înțelept concepută n-ar fi scos

Colosseul. Gravură de Piranesi ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

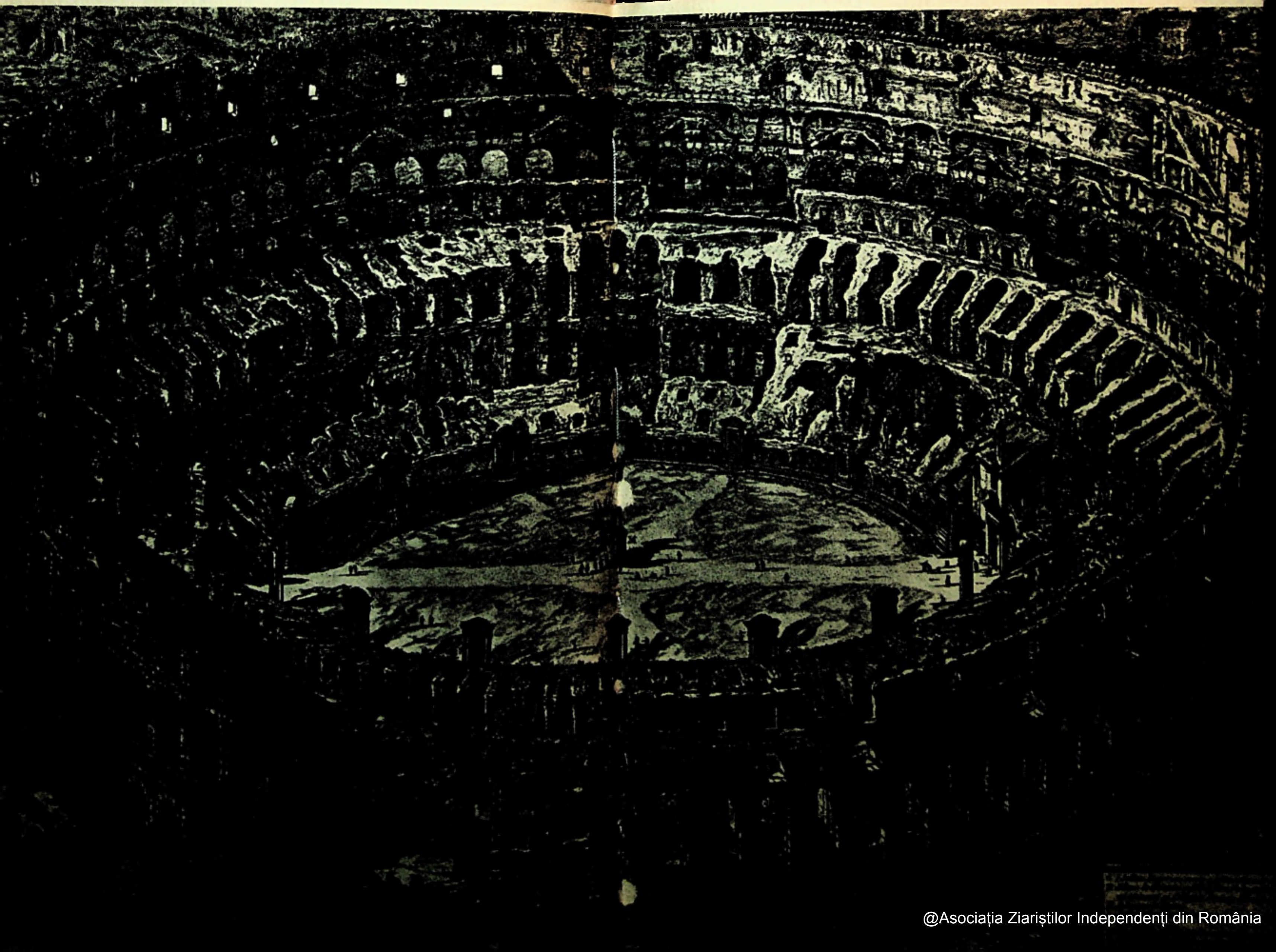

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

mai mult din oameni şi sînt uimit că o atare experienţă n-a ispitit mai mulţi monarhi. Acest barbar condamnat să muncească în mină a devenit pentru mine simbolul tuturor sclavilor, tuturor barbarilor noştri. Nu mi se părea imposibil să-i tratăm aşa cum îl tratasem pe omul acela, să-i facem inofensivi prin bunătatea noastră, cu condiţia să ştie mai întîi că mîna care îi dezarmează e o mînă ce nu şovăie. Pînă în prezent, toate popoarele au pierit din cauza lipsei de generozitate: Sparta ar fi supravieţuit mai multă vreme dacă i-ar fi cointeresat pe hiloţi la supravieţuirea ei; într-o bună zi, Atlas încetează să mai sprijine povara cerului şi revolta sa cutremură pămîntul. Aş fi vrut să întîrzii cît mai mult, chiar să evit dacă s-ar putea, momentul cînd barbarii din afară, sclavii dinlăuntru vor tăbărî asupra unei lumi pe care le cerem s-o respecte de la distanţă sau s-o slujească din umbră dar ale cărei beneficii nu sînt pentru ei. Ţineam ca cea mai desmoştenită dintre creaturi, sclavul care curăţă cloaca oraşului, barbarul hămesit care dă tîrcoale la graniţă, să dorească într-adevăr ca Roma să dăinuie.

Mă întreb dacă toată filozofia lumii va izbuti vreodată să înlăture sclavia: cel mult i se va schimba numele. Sînt în stare să-mi închipui forme de sclavie mai rele decît ale noastre, din cauză că vor fi mai insidioase: fie că se va reuşi transformarea omului într-o maşină stupidă şi satisfăcută care se crede liberă cu toate că este înrobită, fie, excluzînd timpul liber şi plăcerile omeneşti, să se dezvolte în om o patimă frenetică pentru muncă, asemănătoare patimii pentru război a raselor barbare. În comparaţie cu această aservire a minţii sau a imaginaţiei omeneşti, prefer sclavia de fapt cum e a noastră. Oricare ar fi situaţia, înfiorătoarea stare care lasă un om la bunul plac al altui om trebuie să fie reglementată cu grijă de către lege. Am veghiat atent ca sclavul să nu mai fie o marfă anonimă pe care o vinzi fără să ţii seama de legăturile de familie pe care şi le-a creat, un obiect demn doar de dispreţ, a cărui mărturie judecătorul nu o înregistrează decît după ce l-a supus la tortură, în loc să i-o accepte sub prestare de jurămînt. Am interzis ca aceste fiinţe omeneşti să fie obligate să practice meserii dezonorante sau primejdioase, să fie vînduţi patroanelor de bordeluri sau şcolilor de gladiatori. Aceste profesii vor fi exercitate numai de către cei cărora le place: le vor exercita cu atît mai bine. În ferme, unde administratorii abuzează de forţa lor, am înlocuit pe cît posibil sclavii cu colonii liberi. Culegerile noastre de povestiri sînt pline de întîmplări cu rafinaţi într-ale gastronomiei care, pentru ca unii peşti să fie mai gustoşi, îi hrănesc cu trupurile slujitorilor lor, dar crimele scandaloase şi uşor de pedepsit sînt un fleac pe lîngă miile de monstruozităţi banale, săvîrşite zilnic de către oameni onorabili cu inimă de piatră şi pe care nimeni nu se gîndeşte măcar să-i sancţioneze. Toată lumea a protestat cînd am exilat din Roma o patriciană bogată şi respectată care-şi maltrata sclavii bătrîni; dacă un fiu ingrat îşi neglijează părinţii infirmi, opinia publică este mult mai şocată, eu însă nu prea văd diferenţa între aceste două forme de neomenie.

Condiţia femeii este determinată de nişte obiceiuri ciudate: femeile sînt simultan înrobite şi ocrotite, slabe şi puternice, prea dispreţuite şi prea respectate. În acest haos de uzanţe contradictorii, realitatea socială se suprapune peste realitatea de fapt şi nu e uşor să le deosebeşti una de alta. Această stare de lucruri atît de confuză este pretutindeni mai stabilă decît s-ar părea; în ansamblu, femeile vor să fie aşa cum sînt; rezistă la schimbări sau le utilizează în scopurile lor strict personale. Libertatea de astăzi a femeilor, mai mare sau cel puţin mai vizibilă decît era pe vremuri, nu este decît una dintre faţetele vieţii mai uşoare, specifică epocilor de prosperitate; principiile şi chiar prejudecăţile de odinioară nu au fost serios zdruncinate. Sincere sau nu, elogiile oficiale şi inscripţiile funerare continuă să le atribuie matroanelor noastre aceleaşi virtuţi care li se cereau în timpul Republicii,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pricepere și hărnicie în gospodărie, castitate, austeritate. De altfel, aceste schimbări reale sau presupuse nu au modificat cîtuși de puțin eternul dezmăț al oamenilor de rînd, nici perpetua ipocrizie în materie de moravuri practicată de clasele mijlocii; doar timpul va arăta dacă sînt sau nu durabile. Slăbiciunea femeilor, ca și aceea a sclavilor, depinde de situația lor legală; femeile își iau însă revanșa și-și demonstrează forța în lucrurile mărunte, domeniu unde puterea pe care o exercită este aproape nelimitată. Rareori am văzut o casă înlăuntrul căreia să nu domnească femeile; e drept că în unele case am văzut că domnește și intendentul, bucătarul sau libertul. Din punct de vedere financiar, femeile sînt legalmente supuse unei forme oarecare de tutelă; practic, în fiecare prăvălioară din piață, de obicei tot precupeața care vinde păsări sau fructe se umflă în pene la tejghea. Soția lui Attianus administra bunurile familiei ca un adevărat geniu în materie de afaceri. Legile ar trebui să difere cît mai puțin cu putință de uzanțe: i-am acordat femeii o mai mare libertate în privința administrării averii ei personale, a dreptului de moștenire și a celui de a-și face testamentul. Am insistat ca nici o fată să nu fie dată în căsătorie fără consimțămîntul ei, acest viol legal fiind la fel de respingător ca oricare altul. Căsătoria este evenimentul capital al existenței oricărei femei, este deci drept și cinstit să nu se căsătorească decît de bună voie.

O parte din nenorocirile noastre provin din faptul că prea mulți oameni sînt scandalos de bogați, sau înfiorător de săraci. Din fericire, în zilele noastre, s-ar părea că e pe cale să se stabilească un echilibru între aceste două extreme: averile colosale ale împăraților și anumitor liberți aparțin trecutului — Trimalkion și Nero au murit. În ceea ce privește însă o inteligentă restructurare economică a lumii, totul rămîne încă de făcut. Cînd am ajuns la putere, am renunțat la contribuțiile voluntare acordate de orașe împăratului, căci nu sînt decît un furt deghizat. Te sfătuiesc și pe tine să renunți la ele. Anularea completă a datoriilor persoanelor particulare către stat a fost o măsură mai riscantă, dar necesară pentru a șterge cu buretele zece ani de economie de război. De un secol încoace, moneda noastră s-a devalorizat într-un mod primejdios, și cu toate acestea, eternitatea Romei se evaluează în funcție de valoarea monedei noastre de aur: depinde de noi să-i restituim valoarea și greutatea, sprijinind-o solid pe obiecte. Pămînturile noastre sînt cultivate ia întîmplare: numai cîteva zone privilegiate, cum ar fi Egiptul, Africa, Toscana și alte cîteva au știut să-și creeze comunități țărănești serios specializate în cultura grîului sau a viței de vie. Una dintre grijile mele majore a fost să sprijin această clasă și să aleg din rîndurile ei oameni capabili să învețe populațiile sătești mai primitive, mai supuse rutinei sau mai puțin pricepute. Am pus capăt scandaloasei practici a anumitor latifundiari cărora nu le păsa de binele obștesc și lăsau în paragină întinse terenuri arabile: de aici înainte, orice cîmp care n-a fost cultivat de cinci ani de zile îi aparține plugarului ce-și ia sarcina de a-l valorifica. Cam așa se prezintă situația și în materie de exploatări miniere. Majoritatea bogătașilor noștri fac enorme danii statului, instituțiilor publice, împăratului. Mulți procedează astfel din interes, cîțiva din virtute civică, dar pînă la urmă aproape toți sînt în cîștig. Aș fi vrut însă ca generozitatea lor să se manifeste sub alte forme decît această ostentativă filantropie, să-i învăț să-și fructifice cu înțelepciune averea în interesul comunității, nu numai ca să-și îmbogățească urmașii, așa cum au procedat pînă acum. Nimeni nu are dreptul să trateze pămîntul așa cum își tratează zgîrcitul ulciorul cu galbeni: tocmai ca să-i învăț pe oameni acest lucru, m-am apucat să administrez personal latifundiile imperiale.

Negutătorii noștri sînt uneori cei mai buni geografi, cei mai competenți astronomi, cei mai savanți naturaliști. Bancherii noștri se numără printre cei mai dibaci psihologi. Le-am utilizat priceperea: am luptat din răsputeri împotriva abuzu-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

rilor. Sprijinul acordat armatorilor a înzecit schimburile comerciale cu țările străine; am reușit de asemenea să suplimentez fără mare cheltuială costisitoarea flotă imperială: din punctul de vedere al importurilor din Orient și din Africa, Italia este o insulă și depinde de traficanții de grîu ca să aibă ce mînca, de cînd nu mai produce ea însăși; singura modalitate de a face față primejdiilor pe care această situație le comportă este să-i tratezi pe acești oameni de afaceri indispensabili ca pe niște funcționari supravegheați îndeaproape. Vechile noastre provincii au ajuns în anii din urmă la o prosperitate ce mai poate fi încă sporită, dar este strict necesar ca această bună-stare să fie la îndemîna tuturor, nu numai a băncii lui Atticus sau a micului speculant care acaparează tot uleiul dintr-un sat grecesc. Nici o lege nu este prea aspră dacă ne permite să reducem numărul intermediarilor care mișună prin orașele noastre: specie obscenă și burtoasă ce șopocăiește prin toate tavernele, cu coatele sprijinite de toate tejghelele, gata să submineze orice măsuri ce nu ar avantaja-o imediat. O repartizare judicioasă a grînarelor statului ajută la stăvilirea scandaloasei inflații din perioadele de lipsuri, dar mă bizuiam mai ales pe organizarea producătorilor, a podgorenilor gali, a pescarilor de la Pontul Euxin, al căror biet cîștig este devorat de importatorii de icre negre și pește sărat, care se îngrașă de pe urma muncii acestor amărîți și a primejdiilor înfruntate de ei. Una dintre cele mai frumoase zile ale vieții mele a fost aceea cînd am convins un grup de marinari din Arhipelag să se asocieze într-o corporație și să trateze direct cu negustorii din orașe. Niciodată nu m-am simțit mai folositor ca împărat.

Prea adesea, pacea nu este pentru armată decît o perioadă de inactivitate turbulentă între două lupte: lipsa de acțiune și dezordinea au o singură alternativă și anume pregătirile în vederea unui război determinat, apoi războiul. Am rupt cu acest obicei; neîncetatele mele vizite la avanposturi nu erau decît o modalitate, printre altele, de a menține această armată pașnică într-o stare de activitate utilă. Peste tot, la șes ca și la munte, la marginea pădurii ca și în inima deșertului, legiunea își așează clădirile totdeauna similare, cîmpurile de manevre, baracamanetele construite la Colonia pentru a rezista nămeților, la Lambese pentru a rezista furtunilor de nisip, magaziile din care am pus să fie vîndut materialul inutil, localul de întrunire al ofițerilor, simbolic stăpînit de statuia împăratului. Uniformitatea este însă doar aparentă: aceste tabere asemănătoare cuprind mulțimea mereu diversificată a trupelor auxiliare; fiecare rasă îi aduce armatei virtuțile și armele sale specifice, capacitatea sa deosebită de a fi un excelent pedestraș, călăreț sau arcaș. Am regăsit aici în stare brută acea diversitate întru unitate care a fost supremul scop al domniei mele. Le-am îngăduit soldaților să-și folosească strigătele naționale de război iar comenzile să le primească în limba lor maternă; am consfințit căsătoria veteranilor cu femei barbare și le-am legitimat copiii. M-am străduit astfel să îmblînzesc duritatea vieții din tabere, să-i tratez pe acești oameni simpli ca pe niște oameni pur și simplu. Cu riscul de a le reduce mobilitatea, am vrut să-i leg de petecul de pămînt pe care îl apărau; n-am ezitat cînd a fost vorba să regionalize armata. Speram să refac, în tot imperiul, echivalentul milițiilor tinerei Republ în cadrul cărora fiecare bărbat își apăra cîmpul sau ferma. Am insistat mai mul ceea ce privește eficiența tehnică a legiunilor; eram hotărît să mă slujesc de ac centre militare ca de o pîrghie civilizatoare, ca de o unealtă destul de sol pentru a pătrunde puțin cîte puțin acolo unde instrumentele mai fragile ale vie civile și-ar fi pierdut eficacitatea. Armata devenea trăsătura de unire dintre loc torul din pădure, stepă sau mlaștină și orășanul cultivat, școală elementară pentr barbari, școală de rezistență fizică și responsabilitate morală pentru grecul rafinat sau pentru tînărul cavaler obișnuit cu Roma și confortul ei. Cunoșteam din experiență personală aspectele penibile ale acestei vieți și totodată subterfugiile și înles-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nirile pe care le oferă. Am anulat privilegiile; am interzis concediile prea frecvent acordate ofiţerilor; am dispus desfiinţarea sălilor de banchet, a pavilionelor destinate plăcerilor şi costisitoarele grădini ale taberelor militare. Aceste clădiri inutile au devenit infirmerii, azile pentru veterani. Ne recrutam soldaţii la o vîrstă prea fragedă şi-i ţineam în armată pînă îmbătrîneau, ceea ce constituia în acelaşi timp o cruzime şi o risipă de bani. Am schimbat complet sistemul. *Disciplina Augusta* trebuia să ţină pasul cu omenia epocii noastre.

Sîntem funcţionari ai statului, nu sîntem Cezari. Avea dreptate femeia aceea pe care am refuzat s-o ascult pînă la capăt şi care mi-a strigat că dacă n-am timp s-o ascult n-am timp nici să domnesc. Scuzele mele faţă de ea n-au fost pur formale. Şi totuşi, nu am timp: cu cît creşte imperiul, cu atît diversele forme ale autorităţii tind să se concentreze în mîna funcţionarului şef; acest om grăbit trebuie neapărat să se sprijine pe alţii în privinţa unei părţi din obligaţiile sale; din ce în ce talentul său va consta în alegerea unor colaboratori de nădejde. Marea crimă a unui Claudiu sau Nero a fost aceea că, din lene, au îngăduit liberţilor sau sclavilor lor să pună mîna pe aceste roluri de agenţi, consilieri şi delegaţi ai stăpînului. Mi-am petrecut o bună bucată din viaţă şi mi-am închinat majoritatea călătoriilor alegerii cadrelor de conducere ale unei noi birocraţii; m-am străduit să le instruiesc, să potrivesc cît se poate de judicios aptitudinile şi funcţia omului, să deschid posibilităţi de utilizare eficientă acestei clase mijlocii de care depinde statul. Ştiu în ce constă primejdia acestor armate civile: poate fi exprimată în cîteva cuvinte: statornicirea unor rutine. Aceste mecanisme montate ca să dureze secole întregi se vor deregla dacă nu sîntem atenţi; stăpînul lor are obligaţia să le verifice în permanenţă funcţionarea, să prevadă cînd se vor uza şi să le repare. Experienţa dovedeşte însă că, în ciuda infinitei griji cu care ne alegem succesorii, împăraţii mediocri vor fi totdeauna cei mai numeroşi şi măcar odată într-un secol va domni un smintit. În momentele de criză, aceste birouri bine organizate vor putea continua să rezolve problemele esenţiale, să umple acest soi de interregn dintre un împărat înţelept şi un alt împărat înţelept, interregn care uneori poate fi foarte lung. Anumiţi împăraţi tîrăsc în urma lor şiruri nesfîrşite de barbari legaţi de gît, interminabile procesiuni de învinşi. Funcţionarii de elită pe care m-am apucat să-i formez îmi vor alcătui un cortegiu cu totul diferit. Datorită celor ce alcătuiesc consiliul principelui am putut să lipsesc ani de zile din Roma şi să nu mă întorc în oraş decît în treacăt. Corespondam cu ei prin curierii cei mai rapizi; în caz de pericol, prin semnalele semafoarelor. La rîndul lor, au format auxiliari foarte utili. Competenţa lor este opera mea; activitatea lor perfect reglată mi-a permis să mă ocup cu folos de alte probleme urgente. Tot ea îmi va îngădui, fără să stîrnesc prea multă îngrijorare, să absentez cînd voi muri.

Din douăzeci de ani cît am fost la putere, doisprezece i-am petrecut fără domiciliu stabil. Am locuit rînd pe rînd în palatele neguţătorilor din Asia, în cumpătatele case greceşti, în frumoasele vile înzestrate cu baie şi calorifer ale rezidenţilor romani din Gallia, în colibe sau în barăci. Locuinţa mea preferată a rămas totuşi cortul uşor, arhitectura concretizată în pînză şi sfori. Nici navele nu erau mai puţin variate decît locuinţele terestre; am avut propria mea navă, înzestrată cu sală de gimnastică şi bibliotecă, dar mă temeam prea tare de orice formă de fixare ca să mă pot ataşa de vreo locuinţă, fie ea şi mişcătoare. Corabia somptuoasă a unui milionar sirian, vasele înalte ale flotei noastre sau caiacul unui pescar grec mi se potriveau la fel de bine. Singurul meu lux era viteza şi tot ceea ce o favorizează, cei mai buni cai, carele cele mai perfecţionate, bagajele cele mai puţin voluminoase, hainele şi accesoriile cele mai potrivite cu clima. Marea mea resursă era înainte de toate perfecta sănătate fizică: un marş forţat de două-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

zeci de leghe era un fleac, o noapte fără somn era considerată ca o invitaţie la gîndire. Puţini sînt oamenii cărora să le placă la infinit să tot călătorească, s-o rupă neîncetat cu toate obiceiurile, să se scuture în permanenţă de toate prejudecăţile. Eu însă mă luptam tocmai să nu am nici o prejudecată şi puţine obişnuinţe. Apreciam moliciunea îmbietoare a paturilor dar şi contactul cu pămîntul gol, cu mireasma sa şi cu denivelările fiecărui segment al circumferinţei lumii. Eram deprins cu varietatea alimentaţiei, de la fierturile de cereale din Britania pînă la pepenii verzi din Africa. Mi s-a întîmplat odată să gust din vînatul intrat în putrefacţie de care fac atîta caz anumite populaţii germanice: m-am îmbolnăvit, dar făcusem o experienţă. Foarte decis în privinţa preferinţelor mele amoroase, mă temeam totuşi de rutină chiar şi în acest domeniu. Suita mea, limitată la fiinţele strict necesare sau iubite, mă izola prea puţin de restul lumii: aveam grijă să-mi păstrez deplina libertate de acţiune şi să fiu uşor abordabil. Provinciile, aceste mari unităţi oficiale ale căror embleme le alesesem eu însumi, Britannia pe soclul ei de stînci sau Dacia şi spada sa cu tăişul rotunjit, se disociau în păduri a căror umbră o căutasem cîndva, în puţuri din care băusem, în oameni întîlniţi din întîmplare pe la popasuri, în chipuri cunoscute, uneori chiar iubite. Cunosteam fiecare milă din şoselele noastre, cel mai frumos dar făcut lumii de către Roma. Momentul de neuitat era însă acela cînd şoseaua se oprea pe povîrnişul unui munte, cînd te urcai din stîncă în stîncă şi din crăpătură în crăpătură ca să priveşti răsăritul de pe cîte un pisc din Pirinei sau din Alpi.

Cîţiva oameni mai străbătuseră pămîntul înaintea mea: Pitagora, Platon, cîţiva înţelepţi şi o mulţime de aventurieri. Pentru prima dată călătorul era în acelaşi timp şi stăpînul, pe deplin liber să vadă, să modifice, să creeze. Acesta era marele meu noroc şi-mi dădeam seama că vor mai trece poate secole pînă să se producă din nou o atît de fericită îmbinare între o funcţie, un temperament şi o lume. Şi atunci, mi-am dat seama de avantajul pe care îl reprezintă faptul că sînt un om nou, un om singur, foarte vag căsătorit, fără copii, aproape fără strămoşi, un Ulysse fără altă Ithacă în afara de cea interioară. Trebuie să-ţi mărturisesc aici un lucru pe care nu l-am mai spus nimănui: nu am avut niciodată sentimentul că aparţin total vreunui loc, nici măcar prea iubitei mele Atena, nici măcar Romei. Pretutindeni străin, nu mă simţeam nicăieri deosebit de izolat. Exercitam în timpul călătoriilor mele diversele profesii ce alcătuiesc meseria de împărat: mă încadram iarăşi în viaţa militară, cu aceeaşi uşurinţă cu care m-as fi îmbrăcat cu o haină devenită comodă de atîta purtare. Mă pomeneam folosind limbajul taberelor, acea latină deformată sub presiunea limbilor barbare, presărată cu înjurături rituale şi glume ieftine; mă obişnuiam iarăşi cu echipamentul incomod al zilelor de manevre, cu acea modificare a echilibrului întregului corp din pricina prezenţei scutului greoi pe braţul stîng. Nesfîrşitele obligaţii ale meseriei de contabil mă obligau peste tot la eforturi din ce în ce mai mari, fie că era vorba să verific gestiunea provinciei din Asia, fie socotelile unui tîrguşor britanic plin de datorii de pe urma clădirii unor terme. Despre meseria de judecător ţi-am mai vorbit. Îmi vin în minte asemănări cu alte meserii: mă gîndesc la medicul ambulant care vindecă oamenii umblînd din poartă în poartă, la muncitorul din administraţia publică, pus să repare o şosea sau să lipească o conductă de apă, la supraveghetorul ce aleargă de la un capăt la celălalt al galerei, încurajînd vîslaşii, dar folosind cît mai puţin cu putinţă biciul. Iar astăzi, pe terasele Vilei, uitîndu-mă cum îngrijesc sclavii copacii sau cum plivesc rondurile de flori, mă gîndesc mai ales la acel înţelept du-te-vino al grădinarului.

Meşteşugarii pe care i-am tot luat cu mine la drum mi-au dat prea puţină bătaie de cap: dragostea lor pentru călătorii era egală cu a mea. Am avut însă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

dificultăţi cu literaţii. Indispensabilul Phlegon are defecte de fată bătrînă, dar este singurul secretar care a rezistat fără să se uzeze: şi azi e tot lîngă mine. Poetul Florus, căruia i-am oferit postul de secretar de limbă latină, a strigat peste tot în gura mare că n-ar fi vrut să fie Cezar şi să trebuiască să îndure frigul din ţinutul sciţilor şi ploile britanice. Nici lungile plimbări pe jos nu prea îi plăceau. La rîndul meu, îl lăsam adesea să se bucure de plăcerile vieţii literare romane, de tavernele unde literaţii se întîlnesc ca să-şi arunce în fiecare seară aceleaşi vorbe de duh şi să se lase frăţeşte devoraţi de aceiaşi ţînţari. Îi dădusem lui Suetonius postul de curator al arhivelor, ceea ce i-a înlesnit accesul la documentele secrete de care avea nevoie pentru a scrie biografiile Cezarilor. Acest om abil, atît de bine poreclit Tranquillus, n-ar fi fost de conceput altfel decît în interiorul unei biblioteci: a rămas la Roma unde a devenit unul dintre oamenii de casă ai soţiei mele, membru al acelui cerc restrîns de conservatori nemulţumiţi care se întruneau la dînsa pentru a critica totul, socotind că lumea se duce de rîpă. Nu prea îmi plăcea acest grup: l-am scos la pensie pe Tranquillus, l-am lăsat să se retragă în căsuţa lui din munţi şi să viseze în tihnă la viciile lui Tiberius. Favorinus a fost cîtva timp secretar de limbă greacă: acest pitic cu voce subţiratecă nu era lipsit de isteţime. Avea mintea cea mai înşelătoare din cîte am cunoscut; ne certam, dar erudiţia lui mă încînta. Mă distram pe seama ipohondriei sale, care îl făcea să se ocupe de sănătatea lui ca un îndrăgostit de o iubită adorată.

Slujitorul lui indian îi gătea orez adus cu mare cheltuială din Orient; din păcate, acest bucătar exotic vorbea foarte prost greceşte, şi în general era foarte tăcut: nu mi-a povestit nimic despre minunăţiile din ţara sa de baştină. Favorinus se mîndrea cu faptul că a reuşit trei lucruri destul de rar întîlnite: Gal fiind, se elenizase mai bine ca oricine; om de origină modestă, se certa fără încetare cu împăratul şi nu păţea nimic, fapt remarcabil, care de altfel era întru totul meritul meu; impotent notoriu, plătea mereu amendă pentru adulter. Şi e drept că admiratoarele lui îi căşunau buclucuri din care eram adesea nevoit să-l scot. M-am plictisit de el şi Eudemon i-a luat locul. Dar, în general, am fost uimitor de bine slujit. Respectul acestui mic grup de prieteni şi funcţionari a supravieţuit, numai zeii ştiu cum, intimităţii brutale a călătoriilor; discreţia lor a fost şi mai uluitoare decît fidelitatea, dacă aşa ceva e cu putinţă. Tot ceea ce ştie publicul despre viaţa mea, a fost spus de către mine. Prietenii mi-au păstat tainele, pe cele politice ca şi pe celelalte; e drept că şi eu am procedat adesea la fel în ceea ce-i priveşte.

A construi înseamnă a colabora cu pămîntul: înseamnă a pune o pecete omenească pe un peisaj ce va fi astfel pe vecie modificat; înseamnă deasemenea a contribui la acea lentă schimbare care constituie viaţa oraşelor. Cîtă grijă şi muncă pînă găseşti locul exact unde să ridici un pod sau o fîntînă, pînă îi dai unui drum de munte curbura cea mai economică şi totodată cea mai elegantă... Lărgirea şoselei spre Megara a transformat peisajul de roci skyroniene; toată şoseaua pietruită, înzestrată cu rezervoare de apă şi cu posturi militare, care uneşte Antinoe cu Marea Roşie a făcut ca în deşert, după era primejdiei, să se înstăpînească era securităţii. Tot venitul a cinci sute de oraşe din Asia nu depăşea cheltuielile necesitate de construirea unui sistem de apeducte în Troada; apeductul de la Cartagina răscumpăra întrucîtva aprigile războaie punice. A înălţa fortificaţii era, la urma urmei, echivalent cu a construi diguri: însemna să găseşti linia pe care un mal sau un imperiu poate fi apărat, punctul unde asaltul valurilor sau al barbarilor va fi stăvilit, oprit, înfrînt. A face porturi înseamnă a fecunda frumuseţea golfurilor. A întemeia biblioteci înseamnă tot a construi grînare, a aduna rezerve pentru o iarnă spirituală pe care, după anumite indicii, o văd apropiindu-se, orice aş face. Am reconstruit mult, colaborînd astfel cu timpul în ipostaza sa de trecut, conti-

Castel Sant'Angelo. Mausoleul lui Hadrianus.
Gravură de Piranesi ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

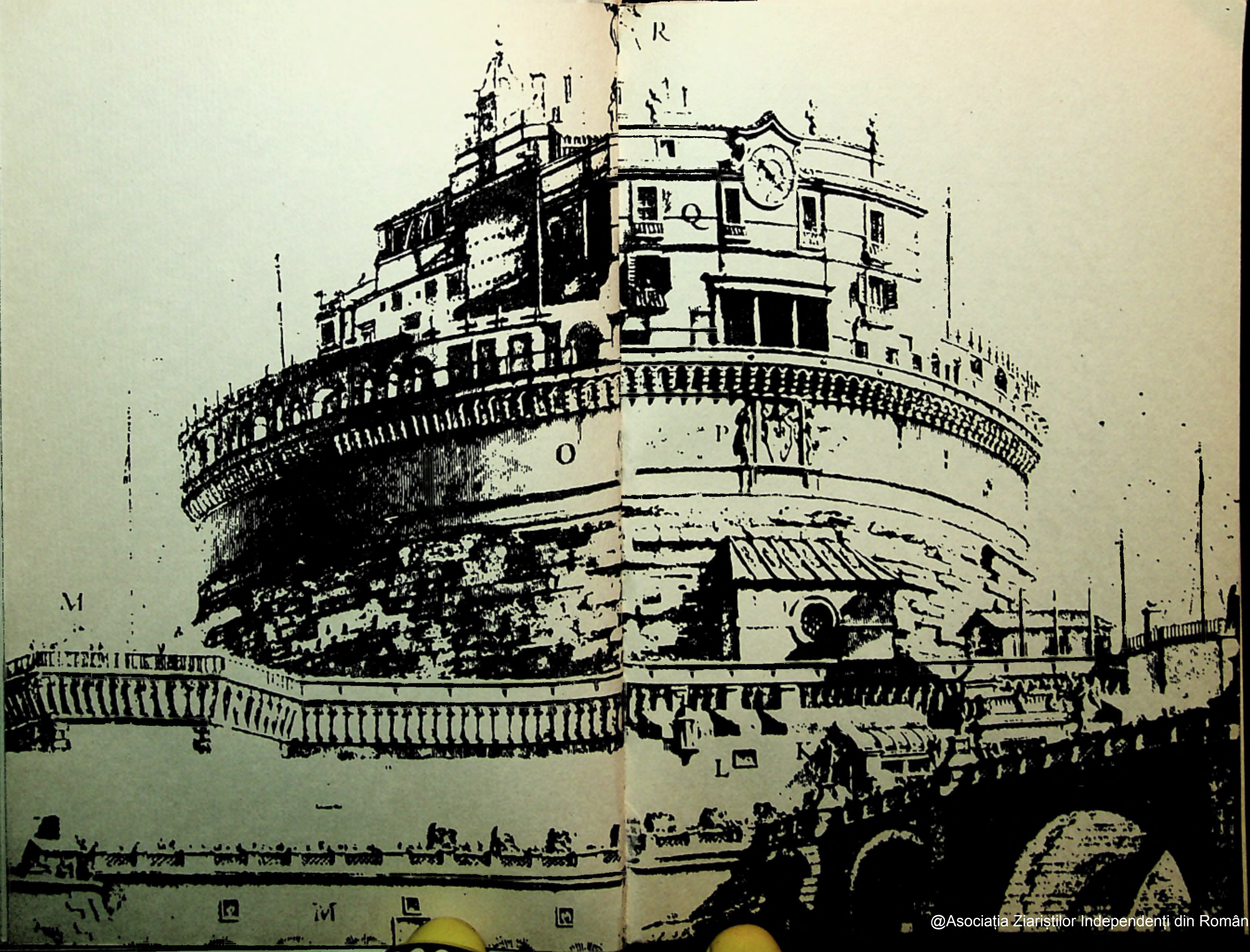

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nuîndu-i sau modificîndu-i specificul, servindu-i drept releu spre un viitor mai îndepărtat; am regăsit sub bolovani taina izvoarelor. Viața noastră e scurtă: vorbim fără încetare despre secolele dinaintea noastră sau despre cele ce vor veni, ca și cînd ar fi total străine de noi; m-am atins totuși de secolele trecute și viitoare jucîndu-mă cu piatra. Aceste ziduri pe care le consolidez sînt calde încă de pe urma contactului cu trupurile dispărute; mîini ce nu există încă vor mîngîia fusul acestor coloane. Cu cît am meditat mai mult asupra morții mele și mai ales asupra morții altcuiva, cu atît mai aprig am încercat să adaug vieților noastre aceste prelungiri aproape nepieritoare. La Roma am folosit de preferință cărămida eternă ce nu se întoarce decît foarte încet în pămîntul din care s-a născut și a cărei tasare sau fărîmițare imperceptibilă se produce în așa fel încît edificiul rămîne ca un munte, chiar dacă a încetat să mai fie o fortăreață, un cerc sau un mormînt. În Grecia, în Asia, am folosit marmora locală, minunata substanță care odată cioplită rămîne credincioasă minții omenești, întru atît încît planul întregului templu se cuprinde în fiecare fragment de tambur sfărîmat. Arhitectura are incomparabil mai multe și mai variate posibilități decît am putea crede studiind cele patru ordine ale lui Vitruvius; piatra noastră, ca și tonurile muzicale, este capabilă de infinite regrupări. Pentru Pantheon m-am întors pînă în străvechea Etrurie a ghicitorilor și a haruspiciilor; dimpotrivă, sanctuarul închinat zeiței Venus înconjoară divinitatea carnală din care se trage spița lui Caesar, cu o bogăție de coloane albe și trandafirii în soare, miracol de forme ioniene. Olympeionul din Atena trebuia neapărat să constituie contraponderea Parthenonului, să fie întins pe cîmpie așa cum celălalt se înalță pe colină, unul imens, celălalt desăvîrșit: înflăcărarea la picioarele seninătății, splendoarea la picioarele frumuseții. Capelele închinate lui Antinous, și templele sale, camere magice, monumente ale unei misterioase treceri de la viață la moarte, locuri de reculegere ale unei dureri și unei fericiri ucigătoare, erau sanctuarele rugăciunii și reîntrupării: acolo mă lăsam pradă doliului. Mauzoleul meu de pe malul Tibrului reproduce la scară gigantică vechile morminte de pe Via Appia, dar tocmai proporțiile sale îl transformă, ducîndu-ne cu gîndul la Ctesiphon, la Babylon, la terasele și turnurile prin care omul se apropie de aștri. Egiptul funerar a ordonat obeliscurile și aleile cu sfincși ale cenotafului care impune unei Rome vag ostile memoria prietenului nicicînd îndeajuns de regretat. Vila era mormîntul călătoriilor, ultima haltă a nomadului, echivalentul din marmoră al corturilor și pavilioanelor monarhilor din Asia. Aproape tot ceea ce gustul nostru consimte să încerce, a mai fost înfăptuit în lumea formelor; am trecut la lumea culorii: jaspul verde ca străfundurile marine, porfirul zgrunțuros ca pielea, bazaltul, obsidianul cenușiu și trist. Roșul dens al draperiilor era împodobit cu broderii din ce în ce mai savante; mozaicul de pe podele sau pereți nu mi se părea niciodată îndeajuns de auriu, de alb sau de închis la culoare. Fiecare piatră era ciudata concretizare a unei voințe, a unei amintiri, cîteodată a unei sfidări. Fiecare edificiu era planul unui vis.

Plotinopolis, Adrianopol, Antinoe, Hadrianotheres. . . Am înmulțit cît am putut aceste stupuri ale albinei umane. Instalatorul și zidarul, inginerul și arhitectul se ocupau de nașterea orașelor; o atare operă cere însă și daruri de vrăjitor care știe să descopere izvoare subterane. Într-o lume încă dominată în mare parte de păduri, deșert, cîmp necultivat, cît e de frumos spectacolul oferit de o stradă pietruită, de un templu închinat vreunui zeu oarecare, de băi și latrine publice, de prăvălioara unde bărbierul discută cu clienții ultimele vești sosite de la Roma, de o cofetărie, de negustorul ce vinde sandale, poate chiar de cîte un librar, de firma unui medic, de un teatru unde cînd și cînd se joacă o piesă de Terentius. Rafinații se plîng de uniformitatea orașelor noastre: suferă că întîlnesc pretu-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tindeni aceeaşi statuie de împărat şi aceeaşi conductă de apă. Greşesc: Nemausus şi Arelate diferă ca frumuseţe. Dar chiar această uniformitate, întîlnită pe trei continente, îl bucură pe călător întocmai ca şi uniformitatea unei borne militare; chiar şi cele mai neînsemnate dintre cetăţile noastre îşi au prestigiul lor liniştitor de releu, de poştă sau de adăpost. Oraşul: cadrul, construcţia umană, monotonă, de acord, dar monotonă ca celulele de ceară îmbibate cu miere, locul contactelor şi schimburilor, locul unde ţăranii vin să-şi vîndă produsele şi zăbovesc uitîndu-se cu gura căscată la pictura ce împodobeşte un portic. .. Oraşele mele luau naştere din cîte o întîlnire: întîlnirea mea cu un petec de pămînt, aceea a planurilor mele de împărat cu incidentele vieţii mele de om. Plotinopolis se datorează nevoii de a statornici în Thracia noi agenţii pentru produsele agricole, dar şi duioasei dorinţe de a cinsti pe Plotina. Hadrianotheres este destinat să servească drept emporiu pădurilor din Asia Mică: pentru mine a fost la început un loc de odihnă în timpul verii, pădurea bogată în vînat, casa din trunchiuri de copac la poalele colinei Attys, torentul înspumat în care mă scăldam în fiece dimineaţă. Hadrianopol, în Epirus, redeschide un centru urban în mijlocul unei provincii sărăcite: provine dintr-o vizită la sanctuarul din Dodona. Adrianopol, oraş de ţărani şi militari este populat de veteranii războaielor cu sarmaţii; cunoaştem personal părţile bune şi rele ale fiecăruia dintre aceşti oameni, numele lor, cîţi ani au slujit în armată şi numărul rănilor căpătate. Antinoe, cel mai drag dintre oraşe, născut chiar pe locul catastrofei, este comprimat pe o fîşie îngustă de pămînt arid, între fluviu şi stîncă. De aceea am dorit atît de mult să-l îmbogăţesc oferindu-i alte resurse, ca de pildă comerţul cu India, transporturile fluviale, graţia rafinată a unei metropole greceşti. Nu există loc pe pămînt pe care să doresc mai puţin să-l revăd; puţine sînt însă locurile cărora să le fi acordat mai multă grijă. Acest oraş este un neîntrerupt peristil. Întreţin o corespondenţă susţinută cu Fidus Aquila, guvernatorul oraşului, referitoare la propileele templului, la statuile de sub bolţi; am ales numele cartierelor urbane şi suburbane, simboluri aparente şi totodată tainice, catalog foarte exact al amintirilor mele. Am desenat eu însumi planul colonadelor corintice care corespund de-a lungul malurilor alinierii desăvîrşite a palmierior. Am străbătut de mii de ori, cu gîndul, acest cadrilater aproape perfect, tăiat de străzi paralele, scindat în două de o cale triumfală ce duce de la un teatru la un mormînt.

Sîntem suprasaturaţi de statui, de minunăţii pictate sau sculptate, dar această bogăţie este iluzorie; reproducem neobosiţi cîteva zeci de capodopere pe care n-am fi fost capabili să le creăm. Şi eu am cerut să se copieze, pentru Vilă, Hermafroditul, Centaurul, Niobe şi Venus. Am ţinut să trăiesc cît mai mult cu putinţă înconjurat de aceste melodii cîntate de forme. Am încurajat experienţele bazate pe trecut, un arhaism savant ce regăseşte sensul unor intenţii şi unor tehnici pierdute. Am încercat să obţin acele variaţiuni pe o temă dată, transcrierea în marmoră roşie a unui Marsyas jupuit ce odinioară fusese realizat din marmoră albă, readucerea lui în lumea figurilor pictate, sau să transpun în tonalitatea Parosului asprimea neagră a statuilor egiptene, să preschimb idolul în nălucă. Arta noastră este perfectă, adică desăvîrşită, dar perfecţiunea ei permite modulaţiii tot atît de variate ca cele ale unei voci cristaline: rolul nostru este să reluăm acest joc iscusit ce constă în a te apropia sau a te îndepărta neîncetat de soluţia găsită odată pentru totdeauna, în a duce rigoarea sau excesul pînă la capăt, în a cuprinde nenumărate noi construcţii în interiorul acestei prea frumoase sfere. E foarte bine să ai în urmă-ţi mii de termeni de comparaţie, să poţi, dacă ţi-e voia, să-l duci mai departe, cu inteligenţă, pe Scopas, sau să-l contrazici, cu voluptate, pe Praxiteles. Din cîte am apucat să aflu despre arta barbarilor, am ajuns la concluzia

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

trup mai mult decît desgolit, dezarmat, de o prospețime fragilă de narcisă. Și Aristeas a sculptat din ordinul meu, într-o piatră cam zgrunțuroasă, acel căpșor poruncitor și mîndru. . . Mai există și portrete făcute după ce și-a dat sfîrșitul, chipul peste care a trecut moartea, un chip mare, cu buze știutoare, încărcate de taine ce nu-mi mai aparțin, pentru că nu-i mai aparțin vieții. Mai există și acel basorelief, în care Antonianos l-a înzestrat cu o grație divină atît pe culegătorul de struguri înveșmîntat în mătase de culoarea nisipului, cît și botul prietenos al cîinelui lipit de un picior gol. Și acea mască aproape intolerabilă, operă a sculptorului din Cyrene, pe care plăcerea și durerea țîșnesc și se înfruntă pe același chip ca două valuri potrivnice pe aceeași stîncă. Și acele mici statuete din argilă de doi bani bucata, care au slujit propagandei imperiale: *Tellus stabilita*, Geniul Pămîntului pacificat, avînd înfățișarea unui tînăr culcat ce întinde lumii fructe și flori.

Trahit sua quemque voluptas. Fiecăruia după vocația sa: fiecăruia și după scopul său, după ambiția sa, după gustul său cel mai tainic și idealul său cel mai luminos. Al meu era cuprins în acest cuvînt atît de greu de definit în ciuda deplinei evidențe a simțurilor și a ochilor: frumusețea. Simțeam că răspund de frumusețea lumii. Doream ca orașele să fie minunate, pline de aer, udate de ape limpezi, populate cu oameni al căror trup să nu fi fost slutit nici de urmele mizeriei sau sclaviei, nici de îngroșarea produsă de îmbuibare; doream ca școlarii să recite pe tonul potrivit niște lecții cît mai bogate în învățăminte; ca femeile lîngă vatră să aibă în mișcările lor un soi de demnitate maternă, de odihnă plină de forță; ca gimnaziile să fie frecventate de tineri pricepuți într-ale jocului și artei; ca livezile să dea cele mai frumoase poame și cîmpiile cele mai bogate recolte. Doream ca uriașa măreție a păcii romane să se aștearnă peste toți, discretă dar prezentă ca armonia sferelor în mișcare; ca cel mai umil dintre călători să poată rătăci dintr-o țară într-alta, dintr-un continent într-altul, fără formalități jignitoare, fără primejdii, sigur pretutindeni că se poate bizui pe un minimum de legalitate și de cultură; ca soldații noștri să-și poată urma nestingheriți veșnicul lor dans războinic la fruntariile imperiului; ca totul să funcționeze impecabil, atelierele ca și templele; ca mările să fie brăzdate de nave frumoase iar drumurile să fie străbătute de cît mai multe căruțe, ca într-o lume bine pusă la punct, filozofii să-și găsească locul, asemenea și dansatorii. Acest ideal, la urma urmei modest, ar putea fi atins destul de des dacă oamenii ar pune în slujba lui o parte din energia pe care o risipesc în acțiuni stupide sau sălbatice; printr-un noroc deosebit am reușit să-l realizez parțial în acest ultim sfert de veac. Arrianus din Nicondia, unul dintre cei mai luminați gînditori ai vremii noastre, îmi amintește bucuros frumoasele versuri în care bătrînul Terpandros a definit în trei cuvinte idealul spartan, modul de viață desăvîrșit la care a visat Lacedemonia, fără să-l fi realizat vreodată: Forța, Justiția, Muzele. Forța se afla la bază, rigoare fără de care nu există frumusețe, fermitate fără de care nu există justiție. Justiția era echilibrul părților, ansamblul proporțiilor armonioase ce nu trebuie compromis de nici un exces. Forța și Justiția erau doar instrumente muzicale bine acordate în mîinile Muzelor. Orice formă de mizerie, orice formă de brutalitate trebuiau interzise, fiind adevărate insulte aduse minunatului trup al omenirii. Orice formă de nedreptate era o notă falsă ce nu trebuia să tulbure muzica sferelor.

În românește de SANDA OPRESCU

Castel Sant'Angelo.
Temeliile Mausoleului lui Hadrianus ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

trup mai mult decît desgolit, dezarmat, de o prospeţime fragilă de narcisă. Şi Aristeas a sculptat din ordinul meu, într-o piatră cam zgrunţuroasă, acel căpşor poruncitor şi mîndru. . . Mai există şi portrete făcute după ce şi-a dat sfîrşitul, chipul peste care a trecut moartea, un chip mare, cu buze ştiutoare, încărcate de taine ce nu-mi mai aparţin, pentru că nu-i mai aparţin vieţii. Mai există şi acel basorelief, în care Antonianos l-a înzestrat cu o graţie divină atît pe culegătorul de struguri înveşmîntat în mătase de culoarea nisipului, cît şi botul prietenos al cîinelui lipit de un picior gol. Şi acea mască aproape intolerabilă, operă a sculptorului din Cyrene, pe care plăcerea şi durerea ţîşnesc şi se înfruntă pe acelaşi chip ca două valuri potrivnice pe aceeaşi stîncă. Şi acele mici statuete din argilă de doi bani bucata, care au slujit propagandei imperiale: *Tellus stabilita*, Geniul Pămîntului pacificat, avînd înfăţişarea unui tînăr culcat ce întinde lumii fructe şi flori.

Trahit sua quemque voluptas. Fiecăruia după vocaţia sa: fiecăruia şi după scopul său, după ambiţia sa, după gustul său cel mai tainic şi idealul său cel mai luminos. Al meu era cuprins în acest cuvînt atît de greu de definit în ciuda deplinei evidenţe a simţurilor şi a ochilor: frumuseţea. Simţeam că răspund de frumuseţea lumii. Doream ca oraşele să fie minunate, pline de aer, udate de ape limpezi, populate cu oameni al căror trup să nu fi fost sluţit nici de urmele mizeriei sau sclaviei, nici de îngroşarea produsă de îmbuibare; doream ca şcolarii să recite pe tonul potrivit nişte lecţii cît mai bogate în învăţăminte; ca femeile lîngă vatră să aibă în mişcările lor un soi de demnitate maternă, de odihnă plină de forţă; ca gimnaziile să fie frecventate de tineri pricepuţi într-ale jocului şi artei; ca livezile să dea cele mai frumoase poame şi cîmpiile cele mai bogate recolte. Doream ca uriaşa măreţie a păcii romane să se aştearnă peste toţi, discretă dar prezentă ca armonia sferelor în mişcare; ca cel mai umil dintre călători să poată rătăci dintr-o ţară într-alta, dintr-un continent într-altul, fără formalităţi jignitoare, fără primejdii, sigur pretutindeni că se poate bizui pe un minimum de legalitate şi de cultură; ca soldaţii noştri să-şi poată urma nestingheriţi veşnicul lor dans războinic la fruntariile imperiului; ca totul să funcţioneze impecabil, atelierele ca şi templele; ca mările să fie brăzdate de nave frumoase iar drumurile să fie străbătute de cît mai multe căruţe, ca într-o lume bine pusă la punct, filozofii să-şi găsească locul, asemenea şi dansatorii. Acest ideal, la urma urmei modest, ar putea fi atins destul de des dacă oamenii ar pune în slujba lui o parte din energia pe care o risipesc în acţiuni stupide sau sălbatice; printr-un noroc deosebit am reuşit să-l realizez parţial în acest ultim sfert de veac. Arrianus din Nicondia, unul dintre cei mai luminaţi gînditori ai vremii noastre, îmi aminteşte bucuros frumoasele versuri în care bătrînul Terpandros a definit în trei cuvinte idealul spartan, modul de viaţă desăvîrşit la care a visat Lacedemonia, fără să-l fi realizat vreodată: Forţa, Justiţia, Muzele. Forţa se afla la bază, rigoare fără de care nu există frumuseţe, fermitate fără de care nu există justiţie. Justiţia era echilibrul părţilor, ansamblul proporţiilor armonioase ce nu trebuie compromis de nici un exces. Forţa şi Justiţia erau doar instrumente muzicale bine acordate în mîinile Muzelor. Orice formă de mizerie, orice formă de brutalitate trebuiau interzise, fiind adevărate insulte aduse minunatului trup al omenirii. Orice formă de nedreptate era o notă falsă ce nu trebuia să tulbure muzica sferelor.

În româneşte de SANDA OPRESCU

Castel Sant'Angelo.
Temeliile Mausoleului lui Hadrianus ▶

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FELLINI

ROMA

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FELLINI

ROMA

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FLORIAN POTRA

Viva Fellini,
provincialul liberat!

Dintre cei « cinci mari » ai cinematografului italian postbelic, doar Rossellini e « romano de Roma », adică născut şi crescut în Cetatea eternă; Visconti vine din capitala economică (şi, zice-se, morală), Milano, iar ceilalţi au văzut lumina zilei în provincia-provincie: De Sica, la Sora-Frosinone, Antonioni, la Ferrara, Fellini, la Rimini. Numai unul, însă, s-a gîndit — ba chiar l-a premeditat pe-ndelete — la un film al cărui erou sau eroină centrală să fie Roma, în spiritul şi corporalitatea ei fizică, Fellini. La drept vorbind, drumurile celor mai mulţi au dus — cinematografic — deseori la Roma: şi ale lui Rossellini (*Roma, oraş deschis, Paisà*), şi ale lui De Sica (*Hoţii de biciclete, Umberto D.*), şi ale lui Antonioni (*Eclipsa*). Visconti, singurul, a preferat cînd Nordul (Milano, Veneţia), cînd Sudul (Sicilia); de altfel, dacă Visconti s-ar fi apropiat de Roma, încercînd s-o evoce filmic, ar fi recurs, consecvent, la literatură, i-ar fi căutat pe urmaşii de astăzi ai lui Belli şi ai lui Trilussa, marii poeţi dialectali, şi ar fi investigat, ca în transparenţa unor supraimpresiuni, viaţa cartierelor populare, aşa cum a făcut cu pescarii din *Pămîntul se cutremură*.

Evident că pentru Fellini, aflat la cel de-al patrusprezecelea sau al cincisprezecelea film al său — cum îşi defineşte pur şi simplu opera —, Roma înceta să mai fie un fundal sau un « cadru », în maniera celui din escapada *Şeicului alb*, din aventurile escrocilor « bidonişti », din pregnanta explorare « orizontală » întreprinsă în *La dolce vita*, sau din fantastica actualizare a lui *Toby Dammit* (episod fellinian al tripticului *Povestiri extraordinare*, după Poe), — spre a deveni ea însăşi, cetatea, nu atît un subiect de disecţie, de analiză, cît o parteneră de joc şi de flirt juvenil, de idilă apoi, şi, în sfîrşit, de amor carnal, într-o supremă tentativă de cucerire totală, de posesiune. « Vitellonele » Fellini cocea de mult Capitalei să-i facă safteaua (cinematografică), şi expresia aceasta nu mi-a scăpat întîmplător, dată fiind componenta orientală, levantină, a personalităţii năstruşnicului regizor. De mult, încă din adolescenţă, acesta visa să fie « primul » chiar la Roma, nu doar în Spania rimi-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nează. Prin el, provincia — dialectală, îngustă, ignorantă, disprețuită, dar gemînd înăbușit de talente și aspirații autentice, nu numai de veleități — trebuia să facă praf Capitala, blazată și nepăsătoare de sine și de alții.

Desigur, Fellini nu s-a încăpățînat — oricît de mult ar fi hrănit o asemenea ambiție — să reveleze Roma romanilor înșiși, celor neaoși. Întrebați în legătură cu filmul, aceștia din urmă ar tăcea, și după insistențe ar răspunde: « Nu ți-ai dat seama pînă acum, că nu vreau să vorbesc? » O dezvăluie, atunci, celorlalți italieni, provincialilor, străinilor? Pe provinciali o astfel de Romă felliniană îi contrariază, fiindcă nu corespunde viziunii lor reverențioase, venerande — provinciale, tocmai — asupra Urbei, a Orașului prin antonomazie. Or, Fellini, fost provincial, acum cuceritor impenitent, lasă la o parte orice sfială și intră în Roma cu dezinvoltură și fără prejudecăți, ba chiar polemic și afectuos ironic. Străinii — cei mai mulți, chiar și cei proveniți din vechi imperii sau mai ales aceștia — sunt și ei « provinciali » în raport cu Roma, provinciali măcar în proporția în care informația lor e de Baedeker sau de ghiduri albastre.

În încercarea de a croi Romei veșminte filmice, Fellini n-a avut și n-a folosit altă măsură decît pe cea proprie, a felului său de-a vedea, auzi, pipăi și simți o ambianță. El respinge imediat metrul didactic, retoric, al studiului istoriei (« storia patria »), zeflemisind încă din primele secvențe trecerea Rubiconului (a fost, oare, cucerirea Capitalei, mai ușoară decît bănuise inițial prizăritul riminez?), după cum respinge orice altă angulație și argutie « monografică », sociologică, psihanalitică, și ascultă numai de vocile sale interioare. Adică de Roma *lui*, așa cum a fondat-o *el* din nou (după ce ea l-a replămădit pe el) și cum i-a depănat povestea, știută numai de el.

Firește, chiar făcîndu-se abstracție de vocația cosmopolită sau universalistă a Romei ca buric catolic al pămîntului, acest oraș este efectiv o *lume*, autonomă și autosuficientă. Ca atare, Roma dă cu generozitate fiecărui om ce se apropie de ea, exact ceea ce acesta știe și îi cere, adică atît cît e capabil fiecare să vadă, să audă, să simtă, să-și amintească. De aceea, cu greu se vor potrivi Roma unuia cu Roma altuia, ele fiind tot atîtea, parțiale, cîți contemplatori apar în orizontul celor șapte coline. De aceea, și vederea romană a lui Fellini e fatalmente parțială, subiectivă, particulară dacă nu singulară. În schimb, cu toate ifosele și răsfățurile știute, ale autorului, e o vedere sinceră, răspicată, de o caracteristică autenticitate felliniană. Ca să-ți placă filmul, trebuie întîi de toate să-ți placă Fellini, așa cum e el, cu păcate și cu virtuți și, abia în al doilea rînd, eventual, să-ți placă orașul filmat. Există, totuși, momente în care — subiectivitatea, de data asta, e a celui ce scrie — Roma și Fellini fac tot una, deși nici o clipă artistul nu e « dialectal », adică nu asimilează mentalitatea specifică dinăuntru, nici măcar atunci cînd îi urmărește pe romani — într-o « grande bouffe » ante litteram — cum mănîncă și se îndoapă la trattoria cu mesele în piață și cu tramvaiul printre mese, și cînd reacțiile verbale sunt pe « romanește » Dialectal, Fellini nu poate fi, lingvistic vorbind, decît în calitate de romagnol, ca în ulteriorul film *Amarcord*.

Cu totul semnificativ e faptul că episoadele cele mai viabile din film, acelea care aduc o bogată informație fie semantică, fie estetică, sunt deopotrivă și *noi*, *originale*, contribuție efectiv personală, și absolut *cinematografice*, adică imposibil de « tradus » într-un alt limbaj, mai ales în cuvinte (decît cu prețul dispariției undei de poezie, de încărcătură revelatorie). Cine ar putea relata, bunăoare, episodul « racordului inelar », mai pe românește șoseaua de centură sau « circumvalațiunea », care dă ocol Romei și-i face mai suplu afluxul și defluxul traficului de mașini? Nu în alt mod, probabil, o fi ajuns Hanibal « ante portas », sub un cer la fel de plumburiu, biciuit de ploaie, rostogolindu-și calabalîcul de elefanți și căruțe, numai că acum e vorba de

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

uriaşe elevatoare şi macarale autopropulsate, de camioane, de limuzine simandicoase şi de tot soiul de alte « patru roţi ». Ceea ce critica franceză, partizană, ar fi dorit să fie sugestie godardiană (hecatomba automobilistică din *Week-end*), dar ceea ce fusese iniţiat de fapt, cu mult înainte, de Fellini însuşi în pregenericul la *8 1/2*, — devine, în *Roma*, năprasnică viziune a unei lumi care, de atîta beţie a vitezei, stă pe loc, într-un timp deasemenea oprit, cu orele prelinse peste marginile unei stări de aşteptare. Nu e de găsit, presupun, nici o pagină de poezie contemporană sau de proză şi, cu atît mai puţin, un colţ de pînză pictată sau de partitură muzicală care să echivaleze expresivitatea — repet : strict, specific *cinematografică* — a acestei faimoase, unice secvenţe.

Innarabil şi irepetabil, deasemenea, rămîne episodul « paradei de modă eclezeziastică ». Eforturile conciliare ale bisericii catolice de a se moderniza, de a se « pune la zi », sunt traduse de Fellini printr-o corespondenţă mai palpabilă, mai imediat vizuală, mondenă. Un Belii actual, uşor domesticit şi tălmăcindu-se singur în limba literară, n-ar da la iveală, sub « l'ombra del cuppolone » (umbra cupolei Sf. Petru), o mai mordace « pantomima cristiana » (pantomimă creştină, jucată de « preti, frati e moniche », popi, călugări şi călugăriţe — decît această fantastică defilare felliniană — triumf şi record absolut de dilatare barocă — a modelelor vestimentare pentru servitorii altarului : ironică şi tolerantă apoteoză a unei entităţi umplute cu panglici şi dantele, deci cu nimic (apare pînă şi figura lui Pius XII), anacronică şi totuşi încă operantă, după cum se înţelege din vitalitatea obosită a eminenţei, un Prinţ al Vaticanului, care patronează comiţiul. Se înnoieşte biserica? Dar cum : schimbînd numai străvechea reverendă cu protestanta, americanizanta ţinută de « clergyman »?

O realitate pe care Fellini n-o putea în nici un fel ocoli, la ora turnării filmului (realitate prelungită, de altfel, pînă azi), era şantierul cu imense muşuroaie ale Metropoleitanei (metroul) din Roma. Se ştie, una din componentele esenţiale ale geniului lui Fellini este capacitatea de a converti tradiţionalul basm (folcloric sau cult) într-un fabulos modern, actual, sau, mai precis, de a vedea şi de a revela (de a aureola, în consecinţă) ceea ce în epoca noastră raţională şi tehnologică— aparent lipsită de mister — ţine de basm, de miraculos, de supranatural. „La Talpa", Cîrtiţa, formidabila freză cu care se sfredelesc galeriile metroului, este fără îndoială o sofisticată maşină ultramodernă, dar este, pentru Fellini, şi o vietate mitică, poetică, un cerb cu diamante orbitoare în frunte sau un armăsar subpămîntean care mănîncă jar electric. Rupînd peceţile unei taine aproape borgesiene, Fellini desfundă un perete friabil din cel de-al « optulea strat » al subsolului roman, şi pătrunde în incinta acvatică a unei ville antice, ai cărei locatari vorbeau latineşte. De pe frescele în culori nete, patricieni în togi virile şi dominae în pepluri albe sar parcă speriaţi — cinematograficeşte cumva ca în celebra secvenţă a leilor din *Potiomkin* — şi fug, într-o mişcare de ştergere oxidantă, progresivă, implacabilă, efect al aerului pătruns de-afară, de la noi, cei de azi şi de sus. Şi ne amintesc că pe lumea aceasta, văzută sau nevăzută, există şi evanescenţa, există fragile fiinţe sau lucruri pe care e bine să nu le atingem nici măcar cu răsuflarea, chiar şi-atunci cînd e vorba doar de « amintiri de-un brav popor », aici : decadenţa îmbătrînitului imperiu roman de apus, care a început să se destrame tocmai din clipa cînd « cives romani » n-au mai suportat oxigenul pipărat şi sărat al cerului mediteranian, lumina aspră şi mîngîietoare deopotrivă a soarelui ce avea să-l ardă şi să-l mistuie de iubire pe Michelangelo, alt « provincial » cuceritor-cucerit al Romei.

În fine, episodul ultim, de încheiere, pereche cu mişcarea iniţială din « racordul inelar » : puhoiul de centauri pe supermotociclete, fiecare cu cîte o « amazoană » de-a curmezişul şeii din spate, parcurgînd cu maximum de viteză, de libertate şi

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

de larmă, un itinerar turistic dintre cele mai obligatorii, ca să nu zic banale, ale Romei. Este singura secvență rămasă nedescifrată de critică : marțieni în recunoaștere pentru o viitoare invazie în masă? huligani sau contestatari, pregătind un golpe prin sufocarea sistemului de organe monumentale al Urbei? În cavalcada lor nocturnă, nebunească, sălbatică, poluantă, neo-centaurii repetă, la fel de apocaliptic și de asurzitor, trecerea alaiului de « uriași ai munților » din ultimul mit al lui Pirandello: superoamenii care nu mai au nevoie de vibrația delicată a artei, de căldura ei umană. Numai că aceia se auzeau tropotind în culisele teatrului sau hohoteau grosolan din spatele unei cortine, pe cînd aceștia se aud și se văd pe scena propriu-zisă a acțiunii, în agresive planuri apropiate și foarte apropiate. Aceștia nici măcar nu mai rîd, fețele lor sunt imobile, par fișe perforate ale unui computer multiplu. Ei își descriu itinerarul, ba parcă dresează un proces-vizual de inventariere a Romei « artistice » și « istorice » — ca s-o domine? ca s-o strămute? —, după care, la lumina zilei, nestingheriți de nimeni și stingherind totul, ies din oraș prin bulevardul Cristoforo Colombo, spre mare . . . Oricum, cam aceștia par a fi, ne place sau nu ne place, stăpînii de mîine ai Cetății eterne . . .

Într-o variantă a scenariului, Fellini și Zapponi, coscenaristul, au ideat, printre altele, două episoade apropiate de valoarea celor amintite: cimitirul Verano și coborîrea la vale pe Tibru. Celelalte — turnate sau neturnate — indică un Fellini cunoscut, familiar, poate cu excepția — după unii comentatori — a sosirii la Roma: tînărul « vitellone » trage în gazdă la o imensă matroană, al cărei simbol — după gustul meu — e prea dilatat încă în suportul său concret pentru a mai putea spori semnificația figurată. E vorba, de bună seamă, de un Fellini autentic, nedezmințit, capabil să obțină tocmai ceea ce e mai greu în artă, cum voia Pavese, și anume: a reda cu surpriză lucrurile cunoscute, tratîndu-le tocmai într-un mod surprinzător. Sau, cum voia mai de mult Horațiu, a face *novum* din *notum*. O asemenea miraculoasă putere, Fellini o are și o folosește și în *Roma*. Dar a face *novum* din *novum* e poate și mai greu. Geniul lui Fellini a izbutit și în această întreprindere de străfulgerări perfect originale, neașteptate, surprinzătoare, revelatoare, chiar dacă geniul Romei n-a tresărit decît rar și puțin, întrevăzut ici și colo, printre cineme și ritmeme, ca să folosesc terminologia celuilalt mare, cutezător și iritant provincial aciuit în Urbe, Pier Paolo Pasolini.

După *Roma*, Fellini a acordat același timp și același spațiu filmic « tabloului-portret » al unui orășel de provincie (Rimini, unde s-a născut și a crescut în *Amarcord*. Flagrantă disproporție: Roma = Rimini, Urbs = Tîrgul (de fapt, « Il Borgo » fusese cel de al doilea titlu plănuit, după ambițiosul « Viva l'Italia ! »). Să fi prețuit Roma doar cît o missă pentru recucerirea provincialului său burg romagnol? Liberat de complexul provincialului, Fellini s-a întors acasă ca « primul la Roma », dar rămînînd tot în Capitală, reconstituind un Rimini de mucava în mult îndrăgita de el, comoda, primitoarea Cinecittà, cu funigei și zăpezi artificiale. Dar, prin *Amarcord*, Fellini s-a eliberat, pare-se, și de copios discutatul său complex « autobiografic », deoarece filmul imediat următor este dedicat lui Giovanni Giacomo Casanova. Cine garantează, însă, că nu va fi — ca *Roma* și ca *Satyricon* — un *Fellini Casanova*? Și de ce nu, de îndată ce literații și oamenii de cultură s-au bătut atîta, cu succes, pentru dreptul sacru la lectură?

Filmul *Roma* nu este, în definitiv, decît o liberă lectură, la nivele diverse, a destinului actual al Urbei. Dar o lectură, să precizăm, a unui cineast de geniu, care-l are pe dracul în el și care se pricepe să dezvăluie mistere pe peliculă, așa cum o chiromantă norocoasă le citește în palmă. Norocos e și Fellini, filmele sale sunt bine ghicite și aduc bucurie, ne ajută să înțelegem, deci să trăim.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Secvenţă din film, « Gara Rimini »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FEDERICO FELLINI

CUCOANA ROMA

Ce este Roma? La ce mă gîndesc cînd aud cuvîntul Roma? M-am întrebat adesea. Şi pot s-o spun, că mai mult sau mai puţin, acum o ştiu. Mă gîndesc la o faţă mare, roșcată care seamănă, cu Sordi, Fabrizi, sau Anna Magnani. O expresie devenind gravă, gînditoare, din motive gastro-sexuale. Mă gîndesc la un teren negru, mocirlos; la un cer amplu, închis, de fundal de operă, colorat în violet, negru, argintiu; culori funerare. Dar pînă la urmă, un chip reconfortant. Reconfortant, pentru că Roma îţi îngăduie orice fel de speculaţie în sens vertical. Roma e un oraş orizontal, de apă şi de pămînt, întins, şi deci platforma ideală pentru zboruri fantastice. Intelectualii, artiştii care trăiesc mereu într-o stare de fricţiune între două dimensiuni diverse — realitatea şi fantezia — găsesc aici impulsul potrivit şi eliberator al activităţii lor mentale, legaţi împreună cu ajutorul unui cordon ombilical care îi ţine solid legaţi de concret. Întrucît Roma e o mamă, şi e mamă ideală, pentru că e indiferentă. E o mamă care are prea mulţi fii, şi deci nu ţi se poate dedica ţie, nu-ţi cere nimic, nu aşteaptă nimic de la tine. Te primeşte cînd vii, te lasă să pleci cînd vrei, ca Tribunalul lui Kafka. În asta găsim o înţelepciune străveche; aproape africană; preistorică. Ştim că Roma e un oraş încărcat de istorie, dar a cărui sugestie constă tocmai într-un ce preistoric, primordial, care apare mai evident în unele peisaje, nemărginite şi dezolate, în unele ruini care par vestigii, fosile osoase ca nişte schelete de mamut. . .

Se înţelege că această legătură are şi părţile ei negative, şi dacă-i adevărat că la Roma există foarte puţini nevrotici, e la fel de adevărat

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

că, așa cum spune Jung, și nevroza e providențială, servește pentru a ne sluji pe noi înșine în profunzime; e ca atunci cînd te cufunzi în mare pentru a regăsi comoara ascunsă din basme; obligă pe copil să devină matur. Roma nu face asta. Cu pîntecul ei mare și cu aspectul ei matern evită nevroza, dar împiedică și adevărata maturizare. Aici nu există nevrotici, dar nici oameni maturi. E un oraș de copii apatici, sceptici și prost crescuți; chiar și puțin diformi, pentru că a împiedica creșterea, e nefiresc.

Și din acest motiv, la Roma există un atît de mare atașament de familie. Eu n-am văzut niciodată un oraș pe lume unde se vorbește atît de mult despre rude. « Îți prezint pe cumnatul meu. Iată-l pe Lallo, fiul vărului meu ». E un lanț întreg; se trăiește între persoane bine definite și care pot fi bine determinate, prin date biologice comune. Trăiesc ca într-un cuib, ca într-o clocitoare. . . Chiar și soldații sînt « copiii mamei ».

Pentru că prin acel ceva ștrengăresc care există totdeauna în mulți dintre noi, Roma rămîne mama ideală, mama care nu te obligă să te porți frumos. Chiar și fraza foarte comună « Dar cine ești tu? Nu ești nimic ! » e încurajatoare. Fiindcă nu e în ea numai dispreț, ci și o încărcătură eliberatoare. Nu ești nimic, deci poți să devii și totul. Totul poate fi încă făcut. Se poate pleca de la zero.

Acum mă întreb adesea de ce am făcut un film despre Roma. Care a fost inspirația mea. Iată, eu sînt un foarte rău călător. Uneori mi se propun filme pentru care e necesar să călătoresc : de exemplu Televiziunea americană vrea să mă trimeată în Tibet, în India, în Brazilia, pentru un fel de anchetă fabuloasă asupra religiilor și magiei. . . Propunere fascinantă, la care am răspuns imediat da, știind însă că n-aveam să mă mișc niciodată. Itinerariile mele predilecte se află în triunghiul Roma-Ostia-Viterbo. Mă simt bine aici, de aceea răspunsul meu ar putea fi : « Fac un film despre Roma pentru că trăiesc la Roma și-mi place acest oraș. » Dar în spatele acestei cauze imediate, e și o cauză îndepărtată. Imediat după *La Dolce Vita*, au devenit la modă cîteva filme italiene de călătorii exotice, *Magia verde* și altele. Am susținut atunci, puțin din spirit polemic, puțin pentru că așa gîndeam, că nu e nevoie să călătorim pentru a sur-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

prinde neobişnuitul, straniul, neaşteptatul: căci şi lucrurile apropiate, şi mai ales ele, pot să înfăţişeze aspecte necunoscute, ba chiar tocmai în propria ta casă, că şi printre prieteni ţi se revelă pe neaştepate anumite deschideri stranii, anumite fisuri misterioase pe care le fixezi cu ochi înspăimîntaţi. De aceea, încă de atunci mă gîndisem la o Romă scrutată ca de un străin, un oraş foarte apropiat şi îndepărtat totodată, ca o planetă. Din această primă idee, aproape fără să-mi dau seama, s-a dezvoltat cu timpul proiectul filmului actual.

Şi acum, cînd filmul e terminat, nu ştiu dacă el corespunde sau nu inspiraţiei iniţiale. Nu, n-aş şti s-o spun. Nu ştiu să-mi judec filmele, să privesc din perspectiva spectatorului. Dimpotrivă: nu mă duc niciodată să le văd. Cînd filmul e terminat, îl consider lichidat; eu mi-am făcut datoria, acum e rîndul lui să fie văzut, să placă. Mi s-ar părea impudic să mă duc să-l controlez. Apoi, mă gîndesc că nici măcar nu l-aş mai recunoaşte, acolo, într-o sală, într-o situaţie deformată, în mulţime, în fum, şi aşteptările publicului, totdeauna viciate de ceea ce a auzit, de ceea ce aşteaptă de la el. . . Nu, nu mă duc. Deci nu pot să fac această operaţie critică. Deoarece, şi în timp ce filmezi, filmul îţi scapă. Nu faci un singur film, ci atîtea filme, o frîntură de fiecare dată.

La început, filmul e aşa cum ţi-l închipui, aşa cum se naşte discutînd despre el cu colaboratorii, cum se întrezăreşte într-o perspectivă estompată, fascinantă, nelimitată, liberă. . . Apoi, vine a doua fază: scenariul. Acum, filmul e scris, şi nu mai e cel de la început, pentru că e exprimat în cuvinte, zăvorît parcă, şi cuvintele au o putere de evocare cu totul proprie, diferită. Faza a treia: pregătirea. Iată alegerea chipurilor, a locurilor. Aici creşte şi mai mult distanţa între ceea ce aveai în minte şi materia cu care trebuie să-l realizezi; a alege chipurile, îmbrăcămintea, atitudinile, zîmbetele, înseamnă a te precipita într-o magmă din care poate ieşi o formă cu totul necunoscută. Şi apoi filmările. Se naşte un alt film şi mai diferit, condiţionat de situaţia tehnică a luminilor, de aparate etc.; e un moment magic, poate cel mai frumos, dar filmul îşi schimbă din nou înfăţişarea, şi din nou şi-o schimbă în ziua următoare, cînd te duci la proiecţie să vezi materialul filmat. . .

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Materialul filmat, apoi, e atît de schimbător. . . Coloana sonoră originală, plină de zgomote, ordine, insulte, voci în diferite limbi, are un farmec puternic, propriu ei; dar fascinantă e și proiecția mută, fără coloană, cu actorii care-și mișcă buzele într-o tăcere de acvariu. . . Și mai e bancul de montaj, mai e dublajul, muzica. Pe scurt, un film e ca un copil care crește, văzut de propriul său părinte: întîi seamănă cu tata. Apoi seamănă mai mult cu mama. Apoi crește și mai mult și îi apare părul, și acum seamănă cu bunicul. . . Un film e schimbător ca un copil.

În ceea ce privește filmul meu, au rămas nefilmate cîteva părți din scenariu. Voiam să facem o secvență cu înconjurul Romei noaptea, alta despre mediul Roma-Lazio, cu suporterul care a pierdut pariul și trebuie să se arunce în fîntîna din Piața Eroilor. . . O secvență despre femeile din Roma; una despre vîntul ușor și plăcut cum este Ponentino și una despre nori. . . Au rămas pe dinafară. Mai ales secvența despre Cimitirul Verano. La Roma, moartea are totdeauna un aspect familiar, de rudă. Unii romani spun: « Mă duc la tata, mă duc la unchiul ». Și apoi descoperi că se duc la cimitir. Și aici găsești o proiecție de tip funcționăresc, birocratic: și cu moartea poți să obții recomandări; există totdeauna un cumnat în Paradis care poate să-ți dea o mînă de ajutor. Fapt care înlătură spaima de moarte, neliniștea nevrotică: e de ajuns să ne gîndim că romanii numesc moartea « Cumătra uscată ». Cumătră, adică într-un fel puțin rudă cu ea. Și apoi, alte expresii frumoase. . . Și la cimitir, Roma își păstrează înfățișarea ei de vast apartament, în care te poți plimba în pijama, tîrșind papucii. Dar această secvență n-am mai filmat-o. Oricum, în film există și aspectul acelui imens cimitir forfotind de viață care e Roma însăși. Pe de altă parte, cum puteam să pun totul? Întreprinderea era atît de veleitară. . . Sînt nenumărate lucrurile la care am renunțat. . . Timp de 364 de zile pe an poți să rămîi străin de Roma, apoi, pe neașteptate, iată o explozie de lumini, iată o atmosferă sonoră irepetabilă, care se creează în anumite spații vaste și dezolante și prost întreținute, care-ți oferă un contact atît de profund încît, dacă nu te înspăimîntă, te încurajează. Nu sînt multe orașe care-ți oferă acest lucru. . . Simți o pace profundă, ca în Africa: o lărgire a conștiinței. . . Un alt spațiu, un alt ritm. Și asta te răsplătește de miile de aprecieri negative pe care le

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

poţi avea despre oraş în fiecare zi. Anumite tresăriri, anumite transparenţe, profunzimi necunoscute. . . Dar în film astea nu apar. Din păcate, nu le-am putut realiza în film. Înainte de toate, pentru că filmam de atîta timp şi trebuia să pun odată capăt. . . Şi apoi, în aceste senzaţii, e ceva inefabil, care nu poate fi exprimat. Aş fi vrut să realizez cadre ferme, de o frumuseţe inumană: imagini mute şi chinuitoare; solemne, poetice. Dar ele nu apar în film. Îmi pare chiar rău. Şi acum, cînd filmul s-a terminat, simt ceva neobişnuit.

În filmele mele precedente, în momentul în care terminam, simţeam tema filmului descătuşată de munca mea; sleită de puteri. După ce am făcut *Nopţile Cabiriei*, mi se părea absurd că promenada arheologică se afla încă acolo, că nu o demontaseră ca pe scenografiile de teatru. În acest film, în schimb, am strania senzaţie că nici măcar n-am atins subiectul. Materia nu numai că n-a fost consumată dar nici măcar n-a fost atacată. Pe scurt, Roma a rămas cu totul străină, în afara filmului meu despre ea. Mi se părea, în schimb, că aproape am jignit-o. . . Am pregătit filmul cu entuziasmul de totdeauna, am cercetat oraşul, m-am dus să scotocesc prin colţurile cele mai ascunse dar, la sfîrşit, acele locuri, acea lume, palatele acelea, acele scenografii grandioase care, mă gîndeam, au fost ale mele. . . mi s-au dovedit cu totul virgine, neatinse. Cu uimire, observ că Roma n-a fost a mea nici măcar pentru o clipă. Dimpotrivă, cu un aer sfidător, mi se arată mai inabordabilă ca la început. Şi asta, fireşte, mi-o face tot mai simpatică şi fascinantă. E ca o femeie care ţi se pare că a fost a ta, că ai cunoscut-o, că ai auzit-o suspinînd, dar apoi o întîlneşti după o săptămînă, şi-ţi dai seama că nu seamănă deloc cu aceea despre care credeai că a fost a ta. Pe scurt, mi-a rămas dorinţa să fac o altă poveste despre Roma.

În româneşte de ŞTEFAN DELUREANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

BERNARDINO ZAPPONI

NORII RÎUL METROUL

NORII

« Vreau să filmez din elicopter, să văd de sus cum se formează norii deasupra Romei, să filmez aceste mari mase de toate culorile care se adună, se rup şi se destramă. . . »

Şi mai departe:

« Vîntul de apus. Cum se naşte acest faimos vînt de apus? De unde pleacă? Iată, mi-ar place să-l prind de la obîrşie, să-l urmăresc în drumul lui spre Roma, să filmez oamenii care-l simt trecînd pe lîngă dînşii, în timp ce ei se află în locurile cele mai diferite: la cafenea, în pat, pe stradă. . . »

Aceste două idei sînt primele propuneri ale lui Fellini, ce servesc pentru a stabili imediat temelia precisă a acestui documentar, care nu va fi un documentar adevărat, ci un documentar-simbol, întrucît va trebui să redea ideea esenţială despre Roma. Şi aceste două prime idei, ca două linii directoare, ne vor călăuzi mult timp pe drumul drept, ne vor face să înlăturăm sau să lăsăm în urmă propuneri care n-au legătură între ele şi să alegem, în schimb, pe cele exacte, care se împărtăşesc din aceeaşi realitate fabuloasă.

De prisos să spun că aceste două secvenţe — aceşti doi piloni pe care întreg filmul a fost bucată cu bucată construit, — Fellini nu le-a filmat niciodată. La sfîrşit, deveniseră inutile: oferiseră toate sugestiile posibile, rodiseră; acum, golite ca nişte coji de ouă, puteau fi aruncate fără regret.

Luăm însemnări fără nici o ordine. Trebuie să ne lăsăm în voia amintirilor, a asociaţiilor de idei, a observaţiilor, a oamenilor cunoscuţi, cităm anecdote, replici auzite, fapte văzute, personaje de ieri şi de azi; filmul, într-adevăr, se va mişca între doi poli: Roma anilor dinainte de război, şi Roma actuală, într-o mişcare foarte liberă.

Dar întotdeauna, luînd însemnări, sau copiindu-le din nou, alegem inconştient ideile care să fie cît mai apropiate de primele două ale lui Fellini. Filmul se configurează

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

astfel ca o privire de la distanță a unei lumi fabuloase, cu mișcări imprevizibile: ca norii văzuți dintr-un elicopter; dar deși înspăimîntătoare, e o lume pe care aparatul de filmat o va surprinde cu delicatețea afectuoasă și indiferentă a vîntului.

RÎUL

Pentru a avea anumite informații, telefonăm unui bătrîn « romanist », unul din membrii acelui grup special de învățați care au cultul urbei, și îi dedică studii, cărți și întruniri, cu un fanatism puțin reacționar, și poate chiar în afara timpului. Bătrînul profesor ne acordă o vizită și iată-ne în ziua următoare în vila de pe Aventino, colină tăcută și melancolică, zonă arheologică și monahală.

Monahal și tăcut e și apartamentul în care intrăm, cu coridoarele înțesate de cărți și de stampe; e o dimineață frumoasă, spre amiază; profesorul, bolnav, șade în fotoliu, în sufragerie. În aer plutește un miros de supă care se pregătește, și o atmosferă de ultimă oră de școală; din bucătărie vin zgomote discrete; o « pereche » (bărbat și femeie) se ocupă cu grijă de pașnice treburi gospodărești. Fellini își expune problema: are nevoie pentru film de o secvență asupra Tibrului; dar Tibrul este, lucru straniu, dat fiind importanța lui, un rîu ignorat: nimeni nu se duce niciodată la el; nu se vorbește despre el, informațiile istorice sînt de negăsit. Ar putea profesorul să ne dea o mînă de ajutor, să ne recomande vreo carte, să ne povestească vreun episod remarcabil?

Tăcere. Fellini a pus întrebarea, dar celălalt nu răspunde. Ne fixează cu ochii pironiți. Nu se mișcă și nu vorbește.

Din bucătărie se aude un ușor zgomot de veselă. Singuri, în fața faimosului romanist, mai bolnav decît bănuiam, nu știm ce să facem. Ne dăm seama că nu ne va răspunde; nu poate. Pe coridor o fetiță îmbrăcată ca un arlechin (ne aflăm în Carnaval) se plimbă în sus și în jos pe o bicicletă; e fiica celor doi îngrijitori. Bărbatul intervine, încearcă și el cîteva întrebări, dar în zadar. Nu ne rămîne decît să ne adresăm fiului profesorului, care, în acel moment, nu e acasă, dar, foarte amabil, ne pune la dispoziție bibilioteca părintească, ba chiar adună el însuși o grămadă de cărți cu subiectul ce ne interesează, pe care eu, în diminețile următoare, voi veni să le consult.

Iată-mă astfel răsfoind vechi volume savante, într-o cameră plină de comori de cărți și de colecții de reviste rare care nu se mai găsesc; parcă m-am reîntors la liceu; iau notițe și privesc pe fereastră, la arborii din grădină. Dincolo, profesorul șade tot în același fotoliu, îngrijitorii își fac datoria și din cînd în cînd vin să-mi aducă, cu amabilitate, o cafea.

Și fetița, îmbrăcată tot în arlechin, intră în birou, se ascunde sub masă și strigă: cu-cu. Apoi se așează în fotoliu, mă privește, și, în timp ce continui să iau notițe, repetă din cînd în cînd: cu-cu.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Descopăr o mitologie necunoscută, un Tibru încărcat de legende şi mituri, şi chiar de sînge, de omoruri cumplite şi de înecaţi; un rîu fabulos, şarpe umed care se încolăceşte printre case totdeauna ostil, totdeauna mustrător. Uriaşe depozite portuare, în epoca romană; pieţe plutitoare ca în Siam; turnuri aşezate pe meandre, în aerul malaric, în care trăiau piraţi fluviali care aşteptau navele de comerţ în trecere; rituri stranii, ca acelea cu paiaţe din răchită aruncate de pe podul Quattro Capi, şi cu comori ascunse: statui de aur, candelabrul evreilor. . . Şi în secolul XIX au încercat să-l recupereze, dar în zadar.

Iau note pe caieţelul pe care l-am cumpărat înadins:

« Ad ciconias nixas » (piaţa de peşte care avea două berze ca firmă). Toate depozitele pe Tibru, bărci mari, vin, peşte, mărfuri. Noaptea, jafuri, incendii.

Concursuri de sărituri şi înnot. Banchet în apă.

Insula Tiberina, lazaret de sclavi bolnavi.

1658: invazia de şoareci şi lăcuste, excomunicate de Innocenzo al X-lea.

Dezastrul anului 1000. Pe ţărmuri, palate devastate, poduri în ruină, malarie, ciuma.

Barăci-case de întîlnire (Nero). Mori de apă (Belizarie). Cadavre măcinate de pietrele de moară.

La apropierea năvălirii goţilor, romanii au aruncat în rîu lucrurile lor cele mai preţioase. Familia Torlonia aduce pe plute două obeliscuri pe ţărm. (Începutul secolului XIX). De granit trandafiriu. (Unde sînt?)

Reţetă: (pentru insomnie) te ungi cu untdelemn de trei ori, te stropeşti cu vin. Bei apă încălzită.

Piratul Martino. Castel. Corabie distrusă. Lacusta, vrăjitoare, otrăveşte apele. Bordeiul ei în Velabro (lacul din împrejurimi).

Pilat, sinucigaş, aruncat în rîu. Imediat, furtună, inundaţie. Augurii spun: scoteţi-l afară. Trimit după el un condamnat la moarte. Îl trag din apă mort, ţinîndu-l de barbă pe Pilat.

Portul unde se îmbarcă sufletele Purgatoriului. « Unde apa Tibrului se varsă în mare ».

« Sfîrşitul Mariei Angelona ! » (lovitură în cap).

Rosa Angeloni, aruncată în rîu de pe podul Ripetta în 1890.

Ignazio Mesones (pe jumătate orb, sifilitic). Decembrie 1916. O ucide pe Simonetti (cu prietena ei De Angelis); îi duc cadavrul pe chelul Marzio.

Lui Giulio al III-lea îi plăcea să meargă cu splendida lui barcă de la Vatican la Vila Flaminia.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Fantoma donnei Olimpia trece la miezul nopţii (trăsură în galop) urmărită de o dîră de foc şi se aruncă în Tibru (podul Sisto).

Tibrul era şi martorul condamnărilor la moarte: tribuna se înălţa pe podul Sant' Angelo; aici şi Beatrice Cenci şi-a pierdut capul. Capul a fost furat de soldaţi germani în ultimul război.

Dar fetiţa-arlechin, cu acel « cu-cu » al ei, mă face să înţeleg zădărnicia căutărilor mele. Într-adevăr, Fellini nu va filma secvenţa asupra Tibrului.

Înainte de a renunţa definitiv, o călătorie fluvială de la podul Milvio pînă la Fiumicino e desigur interesantă.

În barca descoperită (frigul e cumplit), alunecăm încet pe apa galbenă, tulbure, semănată, ici-colo, cu bucăţi de lemn şi cu resturi. Pare că totul va cădea în Tibru: malurile argiloase sînt invadate de gunoi împrăştiat, în parte căzut în apă, în parte încă legat de ţărmuri într-o îmbrăţişare respingătoare: obiecte de plastic, rămăşiţe de alimente, chiar şi vase de closet sparte, şi cioburi de farfurii. Se mai află încă construcţii balneare, dar cine ar mai face baie în apele acelea poluate, ai căror peşti sînt otrăvitori ca şi ciupercile?

Fellini, cu o beretă de lînă pe cap şi cu un colac de salvare în spate, comentează din cînd în cînd: « Aici ne aflăm încă în atmosfera gravurilor lui Piranesi, arheologic şi forţă . . . Aici, în schimb, parcă sîntem pe Nil: priveşte trestiile, spaţiul, mlaştinile: ar putea să apară dintr-odată crocodilii . . . »

Într-adevăr, Tibrul e schimbător, perfid, rece ca gheaţa, cu totul străin de viaţa oraşului: Roma ni se pare extrem de departe, foarte sus deasupra noastră, simţim nevoia să-i salutăm pe oamenii pe care-i vedem acolo, ca pe nişte emigranţi într-o călătorie primejdioasă.

Călătoria îndelungată ne duce la Fiumincino, unde un prînz cu peşte (să sperăm că vine de la Milano) face să ne treacă frigul şi dezamăgirea.

METROUL

Noul metropolitan, care de ani de zile sfredeleşte subsolul ca un animal misterios, provocînd ici colo trepidaţii, crăpături în construcţii, sau intervenţii ale pompierilor, interdicţii ale autorităţii judiciare, demonstraţii ostile ale locuitorilor din cartierele răscolite, neizbutind să ajungă la nici o ţintă, nu ne lasă să vedem lumina, să ajungem la staţiile care sînt terminate, şi care va rămîne poate totdeauna acolo dedesubt, blocat de miile de obstacole ale unui oraş inamic al comunicaţiilor moderne (o modernitate întîrziată cu o sută de ani!); pe acest metropolitan obosit şi ascuns, ameninţător ca un şobolan de canal, ne ducem să-l vedem de aproape, pornind din şantierul său din San Giovanni.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Inginerii ne pun să ne îmbrăcăm cu impermeabile galbene, cizme şi căşti de miner, şi trenuleţul-jucărie, cu zgomotoasele lui vagonete descoperite, ne introduce încet în tunelul groazei, printre picături de apă, bălţi şi zgomote de lucrări îndepărtate.

Fellini ştie că sufăr de claustrofobie şi evită să mă privească. Dar şi el e neliniştit şi palid: casca prea strîmtă, impermeabilul stîngaci, nepotrivit, îi dau un aspect mascat şi carnavalesc, şi asta mă linişteşte. Călăuza noastră, inginerul şef, e un om taciturn, cu ochelari de docent şi un aer misterios şi ambiguu, are figura iniţiatului, a acelui care ştie dar nu poate vorbi ; un Caron surîzător care şade rezervat şi ne fixează din cînd în cînd, nu atît pentru a ne linişti, cît pentru a spiona spaima noastră. Trebuie să evităm să ne întoarcem înapoi: pentru că gura de lumină care încet-încet se restrînge şi dispare, te poate aduce la disperare. Iar călătoria e lungă, şi din cînd în cînd ne oprim; coborîm în mocirlă, trecem în galeria paralelă, şi printre ecoul exploziilor minerilor, şi al altor vagoneţi zgomotoşi care pleacă, privim blocurile de beton arcuit, grinzile, roţile, aparatele electrice, şi de sus, lămpile oscilante, destul de rare, şi care adesea sînt mai atenuate, ameninţă să se stingă ca nişte lumînări în vînt.

Kilometri de călătorie în centrul Pămîntului.

În sfîrşit, iată-ne ajunşi la ţintă: tunelul se termină, şi aici, cu dinţii înfipţi în peretele de pămînt, stă nemişcată Cîrtiţa, blocată de un al nu ştiu cîtelea decret al Primăriei din Roma.

Cîrtiţa (aşa se cheamă familiar carapacea), este un mecanism puternic cu un gigantic fierăstrău circular, sau mai curînd o enormă cruce de oţel; în acţiune, îşi învîrteşte paletele ascuţite şi taie în felii bucăţi mari de argilă, pe care un şir de vagonete le duce către alte vagoane, spre ieşire. Poate înainta rapid, cîţiva metri pe zi (nu se opreşte nici noaptea), dar acum e nemişcat, umilit animal nobil, ucis de birocraţie.

Ne urcăm pe maşină, atingem cu o siguranţă şovăitoare paletele; inginerul e vizibil mişcat, în timp ce ne arată părţile componente şi ne explică funcţionarea lor. Desigur, inginerul iubeşte Cîrtiţa, a construit diguri în Africa, conducte de petrol în Iran, a făcut din inginerie o religie al cărei totem sînt maşinile; îi păzeşte tainele de frumuseţe şi forţă, şi îi interpretează semnele ca un sacerdot; le-a privit întotdeauna ca pe nişte divinităţi triumfătoare, dar aici, în Statul pontifical, a trebuit să se resemneze în faţa altor divinităţi geloase, care nu vor maşini schizmatice şi progres eretic. Aici somnolenţa papală interzice intrarea necredincioşilor. Şi Cîrtiţa s-a oprit. Şi în asta e tot Roma.

În româneşte de ŞT. D.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FEDERICO FELLINI

Scenariul filmului ROMA

SOSIREA LA ROMA

SCENA I

Roma. Gara Termini. Epoca 1938. Interior. Ziua. Peronul acoperit şi trenul.

O parte a vechii gări Termini, cu panouri publicitare de epocă: Cacao Talmone, Biscuiţi Lazzaroni...

... Vinul Bigi de Orvieto, cu ciorchinele de struguri stors deasupra unei feţe rotunde cu gura deschisă.

Fumul unui tren abia sosit umple întreaga atmosferă de pufăituri.
Trece un grup de soldaţi cu cască colonială pe cap.

Trec şi cîţiva jandarmi, şi fasciştl.

Pe scurt, e o masivă prezenţă de bărbaţi în uniformă (chiar şi seminarişti).

Pe peron, o mulţime de oameni se îmbrăţişează şi se sărută, cu afecţiune meridională.

* Fragmente

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Sărutări zgomotoase şi între bărbaţi.

O mamă, care şi-a pierdut copilul, aleargă de-a lungul trenului disperată, strigînd:

MAMA: *Camillo! Camillo! Camillo!*

Strigătul ei se pierde în depărtare, către capătul trenului.

Un om corpolent, abia coborît din tren, se opreşte şi strigă, mulţumit:

OMUL CORPOLENT: *Renà!*

Un grup de oameni, care stătea în aşteptare, se apropie încet. Cel chemat strigă şi el mulţumit:

RENATO: *Raffaè!*

Omul corpolent e fericit de primirea care i se face.

Se îndreaptă şi el, încet, către prieteni.

Cînd e aproape, bărbaţii încep să-şi dea ghionturi pe piept şi în pîntec.

RENATO: *Ce burtă mare ai făcut!*

OMUL: *Morţii tăi!*

Se îmbrăţişează cu toţii, se bat pe umeri amical, îşi fac cu ochiul, se ţin de gît afectuoşi şi cu străşnicie.

A coborît din tren şi un tînăr; priveşte împrejur curios şi rătăcit. Ţine în mînă o valiză mare, veche, de piele roasă.

Se îndreaptă spre ieşire. Hamalii au înţeles că nu e un client pentru ei, şi-l lasă să treacă fără să-l oprească.

Băiatul, mergînd, continuă să privească împrejur; priveşte...

— ... o scară portativă înaltă, pe roţi, din fier, neagră, pe care s-au căţărat ca nişte maimuţe cîţiva muncitori, care agaţă o mare inscripţie publicitară cu titlul unui film: ÎNGERI FĂRĂ PARADIS.

Sus, fumul negru se înalţă, acoperă de funingine marile traverse de fier curbate...

... acoperişul de sticlă al gării...

... afumă şi pe muncitori şi afişul lor.

Jos, doi agenţi de poliţie în civil, traversează o şină de cale ferată, sărind peste pietrele terasamentului...

...şi împing între ei un om cu cătuşe la mîini. Îl duc în grabă şi aproape pe ascuns...

... spre un tren staţionat.

SCENA II

Gara Termini. Sală de aşteptare 1938. Interior. Ziua.

Băiatul, trece prin faţa unei săli de aşteptare şi aruncă o privire în interior.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Sala de aşteptare e puternic luminată şi pustie; în sală se află un singur bărbat, bătrîn și slab, care stă aşezat pe o bancă şi mănîncă dintr-o bucată mare de pîine cu spanac, deasupra unei hîrtii îngălbenite.

Îl priveşte pe băiat, ruşinîndu-se puțin de a fi surprins în timp ce mînca. Pe o masă, o valiză de carton.

VOCE BĂIAT: *Gara Termini era mare, construită în întregime din fier, foarte murdară. Mă gîndeam: « Mă aflu la Roma. Aceasta e Roma ». Era vară, bătea un vînt cald care împrăştia fumul peste tot. Nu cunoșteam pe nimeni la Roma. Dar aveam cîteva adrese, cîteva scrisori. Priveam la trenul care mă adusese, ca la o ultimă legătură cu familia mea. Dar, golit pe neașteptate, nu mai era același; era un tren oarecare, gata din nou de plecare.*

SCENA V

Trăsură în mişcare. Străzi din Roma. Exterior. Ziua. Seara.

Băiatul în trăsură, aprinde o ţigară cu dezinvoltură forţată, şi priveşte...

...straniul oraş necunoscut care i se înfăţişează pentru prima dată.

E o seară frumoasă şi caldă; oamenii se întorc de la mare.

Trece un tramvai, mulţime de feţe roşii la ferestre, congestionate, jupuite, arse de soare, de excursionişti care se întorc acasă; o viziune infernală.

Sînt cu toţii tăcuţi, năuciţi.

La o fereastră de la etajul I al unei case, o femeie cu un aer sever, scutură cu putere un covor, stîrnind un nor de praf.

Cîţiva băieţei gălăgioşi şi veseli joacă fotbal, pe trotuar...

...cu o minge mare de hîrtie de ziar legată cu sfoară. Cîţiva băieţi sînt îmbrăcaţi în maieu: maieuri sfîșiate cu margine neagră cu inițialele ONEB—

Un băiat mai mic, primeşte o lovitură de minge în burtă, şi începe să ţipe...

...ţinîndu-se cu mîinile de pîntec.

La colţul unei case o foaie mare lipită pe care scrie: ŞTIRI DIN ROMA — VI LE TRIMITE FEDERAŢIA FASCISTĂ A ORAŞULUI.

Alături, un alt afiş publicitar al revistei FUTURISMO, cu literele unite.

În faţa portalului unei biserici, un grup de cerşetori. Unul din ei e întins, nemişcat, cu pălăria răsturnată alături.

Un altul tremură.

O femeie cu un copil în braţe, atacă pe trecători cerşind cu vehemenţă.

Un altul, de vreo 45 de ani, cu ochelari, negri, repetă monoton:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

. . . pietre cu inscripții latinești la colțurile străzilor (interdicții de a face murdărie). . .

. . . statui fără brațe și fără nas. . .

. . . portaluri baroce. . .

. . . arcuri făcute din piatră, pătrate printre care crește iarba, apoi pe neașteptate perspectiva se lărgește. . .

. . . San Giovanni, biserică imensă, mută. . .

. . . piața din fața bisericii e invadată de o turmă de oi, care străbat orașul în cortegiu. . .

. . . conduse de un păstor și de cîinii ciobănești, albi. Aerul se umple de bocănitul de copite, aspru, al oilor. Se aud behăituri și lătrături.

Păstorul merge grăbit, cu capul în jos, preocupat de a se întoarce mai repede la cîmp.

E cald.

Ferestrele sînt în mare parte deschise.

De la etajul cinci al unei case, țîșnește deodată, pe verandă, un bărbat complet gol, care respiră profund, apoi dispare.

Băiatul, protagonistul acestei lente plimbări nocturne, nu se vede, dar se intuiește prezența lui de observator: lucrurile într-adevăr par toate ca privite de el: întrucîtva oblice, stranii, piezișe: poate a băut puțin.

Pavajul roman, de pietre mari afundate neregulat, ne conduce spre via Appia Antica. Stradă întunecoasă, abia luminată de o jumătate de lună înnourată.

Pe o statuie funerară, se cațără lent un cărăbuș.

O familie de pisici — mama și trei sau patru pisoi, — stă ghemuită comod pe piedestalul unei statui din care se văd numai picioarele.

Ochii pisicilor sticlesc în noapte.

Chiparoși, pini foarte înalți. . .

. . . umbrele unor vile în întuneric. . .

. . . morminte.

De jur împrejur cîmpie. Concerte de greieri, lătrături, țipete de cucuvaie.

Luminată de o lumină irealã, care nu se știe de unde provine, apare pe neașteptate, ca suspendată între stradă și cîmp, o femeie enormă: o prostituată cu

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

. . . pietre cu inscripţii latineşti la colţurile străzilor (interdicţii de a face murdărie). . .

. . . statui fără braţe şi fără nas. . .

. . . portaluri baroce. . .

. . . arcuri făcute din piatră, pătrate printre care creşte iarba, apoi pe neaşteptate perspectiva se lărgeşte. . .

. . . San Giovanni, biserică imensă, mută. . .

. . . piaţa din faţa bisericii e invadată de o turmă de oi, care străbat oraşul în cortegiu. . .

. . . conduse de un păstor şi de cîinii ciobăneşti, albi. Aerul se umple de bocănitul de copite, aspru, al oilor. Se aud behăituri şi lătrături.

Păstorul merge grăbit, cu capul în jos, preocupat de a se întoarce mai repede la cîmp.

E cald.

Ferestrele sînt în mare parte deschise.

De la etajul cinci al unei case, ţîşneşte deodată, pe verandă, un bărbat complet gol, care respiră profund, apoi dispare.

Băiatul, protagonistul acestei lente plimbări nocturne, nu se vede, dar se intuieşte prezenţa lui de observator: lucrurile într-adevăr par toate ca privite de el: întrucîtva oblice, stranii, piezişe: poate a băut puţin.

Pavajul roman, de pietre mari afundate neregulat, ne conduce spre via Appia Antica. Stradă întunecoasă, abia luminată de o jumătate de lună înnourată.

Pe o statuie funerară, se caţără lent un cărăbuş.

O familie de pisici — mama şi trei sau patru pisoi, — stă ghemuită comod pe piedestalul unei statui din care se văd numai picioarele.

Ochii pisicilor sticlesc în noapte.

Chiparoşi, pini foarte înalţi. . .

. . . umbrele unor vile în întuneric. . .

. . . morminte.

De jur împrejur cîmpie. Concerte de greieri, lătrături, ţipete de cucuvale.

Luminată de o lumină ireală, care nu se ştie de unde provine, apare pe neaşteptate, ca suspendată între stradă şi cîmp, o femeie enormă: o prostituată cu

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

părul lung ca o coamă, fardată, matură, îmbrăcată în roșu. Pare și ea o statuie mortuară; nemișcată, maternă și dezolată.

Alături, un foc mic de mărăcini luminează slab.

Femeia de stradă, fixînd golul, începe încet să vorbească, abia mișcînd buzele; recită cu un sentiment de căință și tristețe un sonet de Belli.

În timp ce femeia vorbește ca pentru sine, se ghicește apropierea lentă a cîtorva persoane. . .

. . . care abia se întrevăd : sînt clienții care-i fac suită. . .

. . . și lansează rugăminți, rîsete scurte, cuvinte-obscene. . .

Dar femeia, dominînd toate acestea, detașată, continuă cu durere să declame.

Bărbații stăruie, se apropie tot mai mult, rîd și comentează. . .

. . . rămîn doar umbre, nici un chip nu se distinge în lumina roșcată a focului.

Femeia, tot mai ermetică, reculeasă, pudică, aproape plîngînd continuă să recite.

Chipul prostituatei se întristează, femeia amuțește, cu ochii ațintiți. . .

. . . ochi enormi care par că privesc spre o depărtare infinită.

Umbrele, conturate neprecis, rîd, sar, îi dau tîrcoale. . .

. . . dar fără să aibă curajul să se apropie prea mult de acea specie de monument impunător.

AUTOSTRADA—RACORDUL INELAR

SCENA I

Autostrada Soarelui. Gherete. Exterior. Ziua. Ploaie.

Plouă : o ploaie densă, transparentă, continuă, care poate să dureze trei sau patru zile.

Autostrada Soarelui, sub ploaie, își descoperă toată precaritatea ei :

asfaltul desfundat se umple de apă,
care țîșnește violent de sub roțile automobilelor;
luminile roșii care semnalează deviere,
sînt aproape toate răsturnate;

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

şi acele specii de marcaje conice, care indică limitele şoselei, au fost şi ele în mare parte răsturnate,

şi împrăştiate de impetuozitatea traficului.

Gheretele de intrare în racordul inelar: foarte multe, aproape toate punctate de o lumină roşie, închise de bariere; se trece doar prin cele cîteva luminate în verde.

Coloană de maşini oprită.

Printre ele, soseşte puternică, şi încetineşte, maşina cu operatorii noştri:

Are un aspect întrucîtva ştiinţifico-fantastic, cu platforme proeminente, gheare, instalaţii grele şi complicate;

oamenii de la bord, pentru a se apăra de ploaie, portă căşti impermeabile, pînze din material plastic transparent. Par exploratori sau cosmonauţi.

SCENA II

Roma. Racordul inelar. Exterior. Ziua. Ploaie.

Maşina năvăleşte în racordul inelar, în timp ce,

din lăuntrul unei căsuţe (se zăresc dincolo de geamuri umbre de oameni,) o voce se adresează de la un microfon operatorilor:

VOCE: *Racord inelar Vest. . . Încadraţi asfaltul. . . La stinga, apoi la dreapta. . . 36 şi 40. . . .*

Asfaltul este vărgat ca pielea unui şarpe.

pete întunecoase mari, dure,

altele mai deschise, netede;

zone aproape uscate,

altele închise, întunecate, impregnate de apă.

Se văd resturi de pisici şi cîini călcaţi. Sînt numai piele, au devenit umbre, desene; sute de roţi au trecut pe deasupra lor.

Pe marginea şoselei, un cal, stingher, fugit de cine ştie unde, rătăcit, şi înspăimîntat, nechează, fără a avea curajul să se mişte.

Gropile abundă pe şosea.

Se văd mici gropi neînsemnate, care fac să se hurduce uşor maşina,

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

O maşină s-a izbit de parapetul autostrăzii şi a rămas acolo de cine ştie cînd.

Un furgon, vechi şi jalnic, aleargă cu viteză foarte mare;

dintr-odată se rupe partea din spate

şi se rostogolesc coteţe pline cu găini care se răspîndesc bătînd din aripi.

În şanţul de pe margini, o motocicletă prăbuşită, arde liniştit, abandonată.

Pe margini, fabrici de lampadare, cu macabra lor expoziţie:

prăvălii cu ornamente de grădină, statui de teracotă, vaze, statuete de Walt Disney, mici fîntîni;

fabrici cu coşuri înalte din care se înalţă fum şi flăcări;

cuptoare;

birturi în aer liber;

centrale electrice.

SCENA V

Racordul inelar. Exterior. Seara. Ploaie.

Pe maşina noastră, unul din operatori se ridică în picioare, clătinîndu-se instabil, şi trage cu un pistol-rachetă.

Se înalţă un foc de artificii, apoi un altul, apoi altul.

În seara care coboară, şi în întunericul ploii, focurile de artificii luminează orbitor, ireal, marginile racordului. Şi vedem:

o tabără de ţigani: vreo zece rulote aşezate în cerc; par carele unor pionieri;

chipuri negre se mişcă lent, confuze, printre focurile de bivuac, cai şi cîini.

O altă tabără; un bidonville de imigraţi, alcătuit dintr-o mulţime de căsuţe de tinichea şi cărămizi;

un minuscul sat, în mijlocul căruia curge, ca rîul unui oraş, un torent murdar de noroi, provocat de ploaie.

O casă mare, neterminată: scheletică, goală, cu ferestre fără pervaz, cu intrări fără uşi, mari şi negre; imagine mortuară ca o fantasmă.

ndicaţiile afişelor sau cele scrise pe pămînt, se succed în viteză şi sînt destul de ncomprehensibile; nume care urmează unul după altul, fără să poată fi înţelese:

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

O mașină s-a izbit de parapetul autostrăzii și a rămas acolo de cine știe cînd.

Un furgon, vechi și jalnic, aleargă cu viteză foarte mare;

dintr-odată se rupe partea din spate

și se rostogolesc cotețe pline cu găini care se răspîndesc bătînd din aripi.

În șanțul de pe margini, o motocicletă prăbușită, arde liniștit, abandonată.

Pe margini, fabrici de lampadare, cu macabra lor expoziție:

prăvălii cu ornamente de grădină, statui de teracotă, vaze, statuete de Walt Disney, mici fîntîni;

fabrici cu coșuri înalte din care se înalță fum și flăcări;

cuptoare;

birturi în aer liber;

centrale electrice.

SCENA V

Racordul inelar. Exterior. Seara. Ploaie.

Pe mașina noastră, unul din operatori se ridică în picioare, clătinîndu-se instabil, și trage cu un pistol-rachetă.

Se înalță un foc de artificii, apoi un altul, apoi altul.

În seara care coboară, și în întunericul ploii, focurile de artificii luminează orbitor, ireal, marginile racordului. Și vedem:

o tabără de țigani: vreo zece rulote așezate în cerc; par carele unor pionieri;

chipuri negre se mișcă lent, confuze, printre focurile de bivuac, cai și cîini.

O altă tabără; un bidonville de imigrați, alcătuit dintr-o mulțime de căsuțe de tinichea și cărămizi;

un minuscul sat, în mijlocul căruia curge, ca rîul unui oraș, un torent murdar de noroi, provocat de ploaie.

O casă mare, neterminată: scheletică, goală, cu ferestre fără pervaz, cu intrări fără uși, mari și negre; imagine mortuară ca o fantasmă.

ndicațiile afișelor sau cele scrise pe pămînt, se succed în viteză și sînt destul de ncomprehensibile; nume care urmează unul după altul, fără să poată fi înțelese:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Tuscolana, Casilina, Settebagni, Rieti, Centro, Terni, Aquila, Prenestina, Salaria, Nimentana. . .

Pare că nu se mai poate ieşi din acest interminabil racord.

Maşini care au ratat ieşirea, reintră în marche-arrière, încet-încet, în racord.

Cînd şi cînd, se văd cei care fac auto-stop. Stînd pe loc, cu afişe care indică. FIRENZE—NAPOLI—BOLOGNA.

Nu fac nici măcar gestul obişnuit pentru oprire. Sînt tineri bărboşi, fete înalte, slabe, în şorturi.

În jurul cîtorva din aceste fete, un mic grup de marinari, mici bruneţi, mult mai scunzi decît fetele nordice — încearcă să le abordeze,

dar fetele indignate, se zbat, se îndepărtează, cu o expresie de dispreţ.

Un automobil demodat, decolorat, cu un port-bagaj pe capotă, pe care e fixată o damingeană, încetineşte aproape de cele două fete blonde, care poartă un afiş cu inscripţia: NAPOLI

În maşină, doi bărbaţi care şuşotesc cu fetele.

Apoi fetele se urcă.

Maşina noastră urmăreşte, cu curiozitate, automobilul acela.

Prin geamurile scăldate de ploaie, observăm:

pe cei doi bărbaţi (care sînt bondoci, în jur de 40 de ani, vioi) care glumesc cu fetele, rîd, şi pun mîna pe ele.

Fetele, robuste, îmbrăcate sumar, cam prostuţe, rîd şi ele şi încearcă cu gesturi stîngace să îndepărteze mîinile celor doi bărbaţi.

Dar se naşte o adevărată luptă;

bărbaţii devin mai agresivi,

strînsorile mai îndrăzneţe. Fetele rîd;

rîd chiar prea mult.

Maşina din cînd în cînd derapează; apoi se opreşte.

Dincolo de marginea şoselei, se află un cîmp sălbatec, în care se cască un fel de peşteră: o gură larg deschisă; pare intrarea unei vechi caverne preistorice. Cei doi bărbaţi coboară şi se îndreaptă grăbiţi spre cavernă,

trăgînd de mînă fetele înalte, refractare, dar seduse.

Cei patru dispar în întuneric.

Continuăm cursa.

Unul dintre noi trage încă o rachetă;

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

care luminează o biserică foarte modernă, zveltă, în alb și negru; un fel de motel pentru automobiliștii catolici.

Ne îndreptăm spre Roma. Depășim un șir lung de furgoane ale jandarmilor: înăuntru zărim o mulțime de jandarmi, așezați pe cele două rînduri de banchete, nemișcați, cu pușca în mînă.

Apare pe neașteptate, claxonînd, un autocar vechi și zgomotos, cu un număr de Napoli; e plină de suporteri ai echipei de fotbal napoletană. De pe ferestre ies în afară drapele mari cu culorile echipei, afișe cu inscripția: HAI NAPOLI! — MĂGĂRUȘULE, ARATĂ CE POȚI! ROMANII RECCHIONI! — MĂGĂRUȘUL ÎNVINGE TOTDEAUNA! CINCI LA ZERO! Și pe caroseria autocarului, un afiș mare cu inscripția: HAI NAPOLI! În interiorul autocarului, mare agitație; mulțimea de suporteri urlă, se agită, face gesturi indecente spre ceilalți automobiliști.

Se zărește și unul îmbrăcat în Pulcinella;

alții cu berete grotești;

de pe o fereastră apare capul unui măgăruș.

SCENA VI

Racordul inelar. Accident de vițel. Exterior. Seara. Ploaie.

S-a întîmplat încă un accident — cîțiva viței zac morți pe asfalt.

Poliția de circulație ne forțează să deviem pe un alt drum. Nu se înțelege cum au ajuns vițeii aceia acolo. Se știe doar că au fost izbiți cu mare putere de un camion foarte modern, în viteză.

Vițeii zac pe șoseaua umedă, între pete de sînge.

Două tancuri,

și cîteva automobile blindate înaintează cu zgomot infernal, leneșe și amenințătoare.

Camera-car-ul nostru nu-i depășește, stă pe loc, și deviază către un drum liber cu inscripția: SALARIA.

CIRCULAȚIA LA ROMA

SCENA I

Diferite străzi din Roma cu circulație intensă. Exterior. Seara. Ploaie.

Centrul Romei sub ploaia care curge, biciuie, este un infern al circulației. Lungi, plîngătoare, sunetele de claxon, redau un continuu, monoton comentariu sonor.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Ici și colo, exasperarea îmbracă aspecte violente.

Un automobilist coboară din mașină, se ceartă cu proprietarul unui Fiat 600 care îi blochează drumul.

furios, bate cu pumnii în mașină, lovește cu putere capota.

O tînără, la volanul unei mașini în viteză, inconștientă, sau vrînd să facă pe isteața,

depășește tot șirul de mașini, în direcție opusă.

Dar imediat obligată să se întoarcă înapoi, în capătul coloanei, în marche-arrière.
Un sergent încearcă să deschidă ușa unei mașini închise:

parcată într-un fel care închide circulația, pentru a o da la o parte.

Dar în mașină e închis un cîine mare, furios, care latră amenințător

și sergentul se îndepărtează șovăind.

Două mașini, care merg una după alta, se tamponează ușor.

Imediat, sar din ea cei doi șoferi: fără să se apropie cîtuși de puțin unul de celălalt, încep să se apostrofeze unul pe altul, foarte violenți:

CEI DOI: *Da' ce nu vezi?*
Tu nu vezi!
Orbule!
Adormitule!
Te bag în pușcărie!
Ba eu te bag în spital!

Terminată scurta scenă, cei doi, ca și cum și-ar fi îndeplinit o datorie, reintră repede în mașinile lor.

Printre mașinile oprite, blocate, se învîrte un vînzător ambulant, încărcat de tranzistori, deschise la maximum.

VÎNZĂTORUL: *Brichete! Radiouri! Discuri!*

Și camera-car-ul nostru este prizonierul traficului; dat fiind obstacolul pe care-l reprezintă, e adeseori obiect de insulte și amenințări din partea celorlalți automobiliști.

Se mișcă din cînd în cînd cu greu, pe distanțe mici.

În afara imaginilor de circulație.

surprindem părți de monumente

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

FESTA DE NOA

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

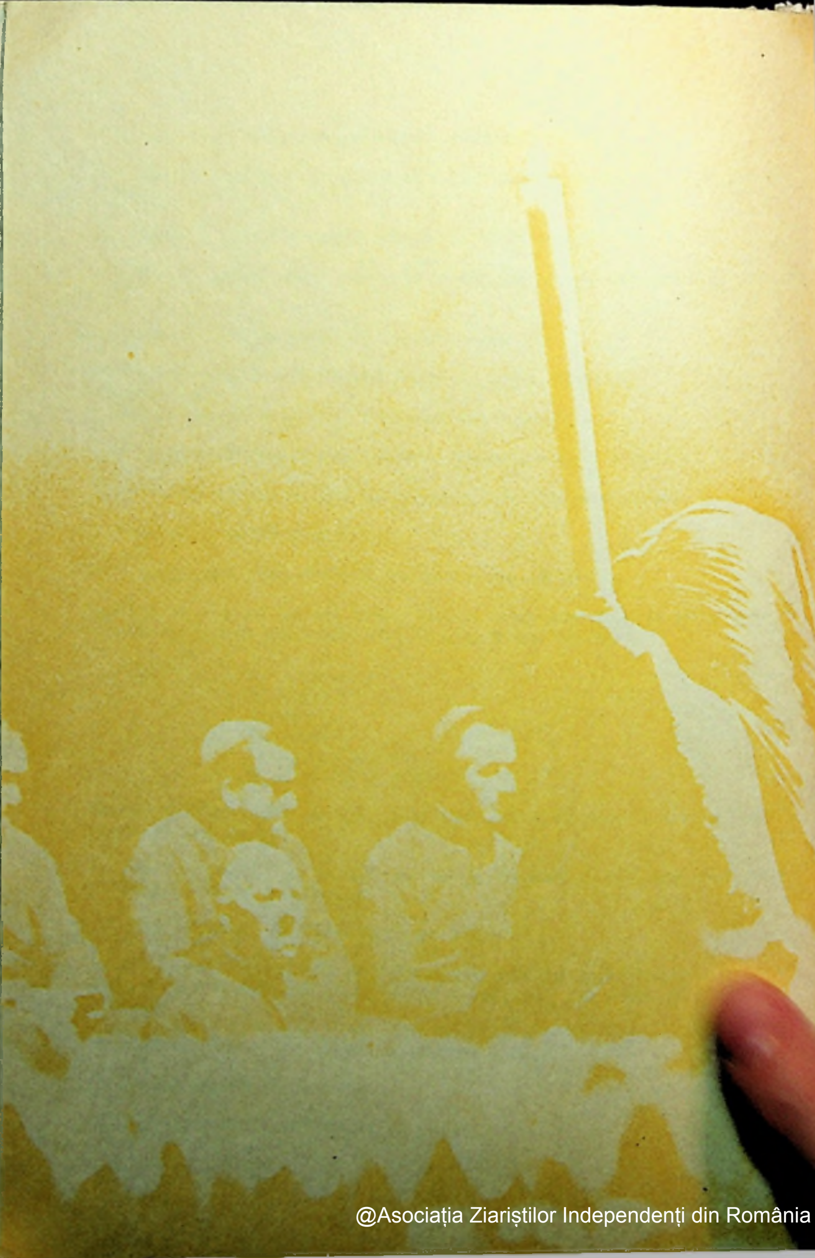

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

imagini trunchiate şi piezişe de fîntîni, faţade, statui, Coloseul, Altarul Patriei.

De sub o maşină veche, răsturnată, apare un preot brunet, urît, cu ochelari, murdar, care urlă cu voce răguşită:

PREOTUL: *Bastardule!*

VOCE BĂIAT: *La Roma nu e bine cînd plouă; se inundă imediat, se ruinează, devine ca un miez de pîine, ca un burete îmbibat, un castel de nisip. Apar crăpături în toate părţile. Inundaţii, pompieri. Se stinge lumina. Cu toate că acest eveniment meteorologic e destul de frecvent, surprinde întotdeauna pe toţi. Zidurile se acoperă de pete, din tavan cad bucăţele de var. E un oraş care se pierde, neprotejat cum trebuie; ar trebui reparat odată pentru totdeauna, dar cum? Ploaia îl surprinde totdeauna nepregătit. Se pătează imediat în galben din cauza argilei vechi de pe vremea romanilor.*

Sergenţi, acoperiţi de glugile negre ale impermeabilelor, privesc melancolic, din colţul trotuarului,

dezastrele traficului,

ca nişte generali în mijlocul unei înfrîngeri.

PARADA

SCENA XII

Exterior. Palatul paradei. Seara. Automobilele se apropie încet de un palat maiestuos cu faţada iluminată de candele electrice roşietice, care dau impresia unei vechi iluminări cu petrol.

E o atmosferă de bal din settecento.

Automobilele se opresc,

coboară nobilii,

intră în palat.

Printre numeroasele automobile, se opreşte şi unul vechi, închis, negru. Apoi, altele, foarte vechi — o Artena, o Hispano Suiza, etc.

Pe scara de acces, o bătrînă principesă primeşte oaspeţii.

PRINCIPESA: *Eminenţa Sa a sosit. Grăbiţi-vă.*

Se degajă şi o anumită atmosferă misterioasă de conspiraţie.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

SCENA XIII

Palatul paradei. Interior. Noaptea.

O sală vastă din cinquecento, solemnă, împodobită cu fast catolic şi somptuozitate barocă.

Draperii de catifea care se strîng marcînd cutele unor perdele sculptate în marmoră.

La mijloc, o scenă, acoperită şi ea în draperii; dar în partea de jos se distinge lemnul de stejar tare, ca cel al stranelor.

Sus, un baldachin mare şi impunător.

În fund, se desprinde o Madonă gotică, în basorelief, antică şi foarte frumoasă, luminată violent de o rază provenind de la o sursă de lumină ascunsă.

Pe scenă, între cele două uşi de intrare şi ieşire a artiştilor, se află un armoniu, la care se aşează o călugăriţă tînără, cu ochelari de aur.

În jurul rampei, cîteva şiruri de fotolii roşii, cu speteze înalte, aşezate în semicerc; puţin cam tari şi incomode.

Un majodorm primeşte oaspeţii, îi invită să se aşeze, în timp ce. . .

. . . cîţiva feciori de casă, în pantaloni strînşi pe picior, circulă oferind pe tăvi de argint, pahare de vermut şi pîinişoare dulci cu stafide.

Pe un fel de tron, într-o poziţie frapantă, şade un cardinal foarte bătrîn, lăsat puţin într-o parte, ca o statuie de lemn nesigură.

Are un zîmbet puţin pieziş, fixat pe chip; un zîmbet blînd şi întrucîtva lugubru.

Cîţiva băieţi şi fetiţe, îmbrăcaţi în hăinuţe de catifea şi dantele, se înclină şi sărută inelul prelatului.

Cardinalul mormăie ceva, cu voce monotonă, opacă, aspră.

CARDINALUL: *Cuminţi, cuminţi. . . Cum te cheamă pe tine ?. . .*
Şi cum eşti ? Eşti bun ? Îţi spui rugăciunea ?
Ştiu eu că nu eşti aşa de bun. . .
Eşti bun cînd dormi. . . Eh ? cuminţi, cuminţi. . .
Dumnezeu să vă binecuvînteze. . .
copiii mei.. . .

Copiii, însoţiţi de o dolcă englezoaică, sînt conduşi în grabă spre ieşire.

Apoi, călugăriţa de la armoniu atacă introducerea,
se sting luminile în sală. . .

. . . şi se aprind reflectoare îndreptate spre scenă.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

VOCE DIN MEGAFON: *Această paradă de modă ecleziastică spune bun venit Eminenţei Sale şi tuturor iluştrilor participanţi...*

Apare pe neaşteptate un călugăr, aproape furişîndu-se pe uşa de intrare în scenă; e tînăr, foarte timid; face un tur rapid pe scenă, ruşinat; apoi se retrage îmbujorat la faţă.

VOCE: *Tunică franciscană clasică... E un model pentru climă rece.*
Apare un alt călugăr, mai senin, cu aerul acelui care binecuvîntează; priveşte în jur satisfăcut.

Sub tunică, poartă un vestmînt negru, ciorapi şi sandale. Are pe braţ o mantie neagră. Cu un gest teatral ca de spadasin, şi-o aruncă pe umeri.

După ce-şi termină turul, pleacă.

Apoi, e rîndul unui tînăr îmbrăcat în clergyman.

VOCE: *Un clergyman american...* (coborînd tonul cu indiferenţă) *Aprobat de ierarhi...*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Apar două călugărițe care țin de mînă un copil negru. Poartă două tunici albe diverse tăleturi.

VOCE: *Pentru călugărițele misionare a fost conceput un complet de pînză tropicală foarte practic, care nu se pătează, « non-iron », adică nu trebuie călcat. . . A se vedea mantia cu văl. . .*

Una din călugărițe, care poartă o mantie ușoară, își trage pe cap, surîzînd, un văl de apărare împotriva țînțarilor.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

VOCE: *Trecem la modelele sportive. . . Știm cu toții cît de folositor este pentru echilibrul sufletului o viață fizică sănătoasă, care produce o bucurie meritată. . . Servite Domino in laetitia. . . Mai ales novicii și seminariștii adeseori stingheriți în veșminte lungi, au nevoie. . .*

Intră, precipitîndu-se. . .

. . . în viteză, doi sau trei seminariști, pe patine cu rotile; vestmintele lor sînt făcute astfel încît să nu le ia vîntul, hainele sînt înlocuite de pantaloni largi.

Se rotesc pe patine, în evoluții-elegante și impecabile, în. . .

. . . admirația reținută a asistenților.

VOCE: *. . . de vestminte în care să nu intre vîntul și care să nu împiedice mișcarea sigură a membrelor. . .*

După ce patinatorii se reîntorc în culise, survine un moment de așteptare, de suspendare, de reculegere.

VOCE (cu un ton mai recules): *Podoabele sacerdotale. . . au suferit și ele o anumită evoluție. . .*

Intră unul după altul, gravi, cîțiva sacerdoți care poartă vestminte de slujbă. . .
. . . în diferite culori și croieli.

VOCE: *Sfita, stiharul sînt făcute în zilele noastre din țesături de o incomparabilă finețe și din culorile cele mai strălucitoare, care nu se decolorează. . .*

Parada sacerdoților cu vestminte sacramentale continuă într-un crescendo de ornamente și culori din ce în ce mai pompoase.

La un moment dat, intră trei sacerdoți îmbrăcați ca pentru o liturghie solemnă; în fața lor, trei clerici tămîiază agitînd o cadelniță. . .

. . . scena se umple de un fum înmiresmat, în timp ce din fund, încet-încet, un cor sacru se alătură sunetelor de armoniu.

Chiar vocea crainicului e tulburată de acest crescendo ecleziastic.

Aproape îi tremură vocea, în timp ce rostește:

VOCE: *Mitrele. . . Tiara. . . scufia papală. . .*

Și iată apărînd strălucitori, maiestuoși, episcopi și cardinali cu imense vestminte roșii, mitre foarte înalte, împodobite cu inele, colane de aur, brodate cu diamante; unii sînt foarte înalți și scheletici, în timp ce alții scunzi, foarte grași, ca niște broaște rîioase, grotești, în ornamentele splendide.

TRASTEVERE

SCENA 2

Piața Santa Maria in Trastevere. Exterior. Noaptea.

VOCE BĂIAT (puțin intimidată și parcă tulburată): *Trastevere, unul din cartierele cele mai celebre din Roma. . . unde, în fiecare an, se sărbătorește «Festa de*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Noantri »... vara... E într-un fel, punctul de întîlnire al tuturor personajelor care trăiesc la Roma, sau care trec pe acolo, sau care cred că trec, dar în schimb rămîn... E o atmosferă sărbătorească... Era firesc să ajungem și noi aici... pentru a face o ultimă anchetă, a pune unele întrebări, a auzi unele păreri...

Prin piață și pe străzi, ca și cum s-ar trece prin camerele și coridoarele unui singur apartament, se văd furnizori de carne proaspătă însîngerată și pești enormi; chelnerii ies din restaurante și se duc spre bar; tineri hippy instalați în grupuri, ca o haită de cîini. În aer răsună zgomote amestecate de voci, urlete, rîsete, ghitare, scaune răsturnate, farfurii care cad.

La masa unui restaurant se află Anna Magnani cu un grup de prieteni.

ANNA MAGNANI: *Federi... Fii atent, că dacă vorbești de rău Roma mea... îți scot ochii!*

Și Anna Magnani face un gest cu degetele ca niște ghiare.
Animația cartierului e la culme; cîntece, ghitare, voci, se încrucișează de la un local la altul; pe neașteptate ai impresia că cei prezenți se cunosc între ei, că sînt cu toții invitații proprietarilor de restaurant.

SCENA 3

Piața Santa Maria in Trastevere. Exterior. Noptea.

Dintr-odată, scena e goală,
Au trecut cîteva ore
au plecat toți.

Scaunele așezate pe mese.
Pisicile care dau tîrcoale.
Micile fîntîni din care țîșnește apa.

Într-o curte mică interioară antică (o vedem prin portița larg deschisă) e un Fiat 600 care o ocupă aproape în întregime.

Aceeași atmosferă de vrajă și absurd, ca la început; ne reamintește de plimbarea nocturnă a tînărului protagonist. Apoi, încet,, încet, se aude un z[illegible] îndepărtat ușor, care se apropie.

Zgomotul e făcut de 50 de motociclete mari, lansate cu toată v[illegible] de tineri cutezători, fiecare cu cîte o fată agățată la spate.

Străbat Bulevardul Trastevere,
apoi Ponte Garibaldi,
se năpustesc în inima orașului.
Farurile puternice aruncă raze de lumină care săgetează în fugă, ca niște d[illegible] de obiective,
fațadele solemne ale caselor vechi, monumentele, bisericile.

Înghițite parcă de motocicliști, defilează în grabă Capitoliul, Templul Vestei, Altarul Patriei, Statuia Lucreției, Via del Babuino, Piața Navona, și apoi străzile moderne, Corso Francia, Colombo, EUR...

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

E ca o profanare violentă, o furie de nestăpînit care se dezlănțuie împotriva unui oraș imobil.

Motocicliștii fac diferite acrobații:
se urcă pe trotuare,
depășesc spre dreapta,
taie calea unor mașini pe care le blochează numaidecît.

Umplu orașul de zgomot,
de lumini strălucitoare,
de spaimă.

Dar Roma nu se lasă violentată prea mult.

Motocicliștii se îndepărtează, zgomotul se stinge,
nu mai rămîne nici o urmă din această goană turbată.

Liniște.

Totul e ca la început. Pisici, fîntîni și porți larg deschise, vrăjite.

În românește de ȘTEFAN DELUREANU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

N.T. IANCU

Roma ca metaforă

(« Aucune attitude réactionnaire ou conservatrice de ma part. Je reste sur un plan humain et poétique » — Fellini)

În *Roma*, Fellini realizează un contact şi stabileşte o confluenţă cu realităţile secrete ale unei civilizaţii care se creează din suita neîntreruptă a degradărilor, a decrepitudinii şi evaziunii istorice. O Romă care se desprinde din capcana atemporalităţii, prospectînd dimensiunea ireversibilă a timpului-revitalizat, colorat de faptul de viaţă autentic sau imaginar — în măsură de a reface unitatea insesizabilă a fiorului existenţial. Realitarea are mirajul visului, visul deţine plasticitatea realului, are trup şi gîndire plăsmuitoare de semne, de iluzii inevitabile, de experienţe care se petrec dincolo de simboluri. Prezent şi trecut, verosimil şi fantasmagoric, memorie şi imaginaţie pură a unui spectacol îndeajuns de riguros pus în scenă pentru a reface ansamblul unor contiguităţi istorice, a le strălumina rosturile invizibile, şi a le elibera de crusta lor izolatoare.

Roma este nostalgia unei istorii care s-a sfîrşit şi omagiul tulburător adus aceleia care se creează clipă de clipă, metaforă capabilă de a reînsufleţi necunoscutul primar, de a şterge frontierele între mister şi realitate, o demostraţie a faptului că viaţa şi mişcarea sînt riguros universale, că spectacolul istoric al degradării nu-l poate pierde pe om, creator originar, fiinţă invadată de sugestia covîrşitoare a permanenţei universale.

Cetatea eternă agonizează, dar Fellini, locuitorul ei, rămîne o umanitate vie şi indestructibilă, manifestare perpetuă a cosmosului, al cărui sfîrşit este doar potenţial şi niciodată act. Sfîrşitul structurilor ancestrale, arhaice, ori profetizarea destrămării acelora moderne, survine doar ca un semn ipotetic necesar invocaţiei poetice, incantaţiilor de oroare şi pietate, de penitenţă şi refuz, care sublimează, în orizontul metaforic, puterea străveche a omului şi deriziunea morţii. Cetatea eternă, vatra mitică a atîtor reverii şi autodafeuri milenare, este măcinată de roata morţii. Moare Roma veche în ipostazele ei primordiale: minciuna autorităţii laice (Statul), bigotismul religios blasfematoriu şi minciuna lui fabuloasă (Biserica), minciuna somptuozităţii patriciene, splendoarea naivă şi atroce a cezarilor, gloria tragică ori deşartă a palestrelor, a circurilor, a captivităţii barbare şi a triumfurilor imperiale. Moare Roma nouă, această enclavă a contradicţiilor moderne, cu fiecare din instinctele ei gregare, hulpave, erotice; cu fiecare din trucurile existenţiale exhibate în pieţe, în bordeluri, în restaurante, în temple, pe şosele; în prin-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

zurile opulente şi primare, în traficul scabros de sentimente, în schizofrenia fascistă, în turmele de hippies şi bandele de motards. Moare Roma în carnea ei civilizatoare . . .

Roma este un instrument fellinian care înregistrează obiectiv şi divaghează imaginar un eveniment (civilizaţia romană) într-un sistem artistic multireferenţial: misterul timpului descifrat pe verticala, orizontala şi în profunzimea lui istorică. Introspecţia istoriei devine calitatea unei lumi specific cinematografice, de care avem cunoştinţă fără a reuşi să-i stăpînim metafora spaţio-temporală şi fascinaţia vizualizării.

În *Roma*, Fellini relatează impactul individului cu oraşul său. Vizualizarea faptului de viaţă pendulează între cadrele reportajului (concret) — material autentic, remodelat după gustul estetic al artistului — şi ale punerii în scenă (ficţiune), interferenţe ale realităţii şi visului care proiectează obsesiile autorului asupra cetăţii eterne ca într-un jurnal intim sensibil oricărui periplu al imaginaţiei. O *Romă* vie, prezentă, carnală, faţă în faţă cu o *Romă* visată, spectacol oniric asupra căruia privirile artistului sînt aţintite cu o maliţie necruţătoare şi, în acelaşi timp, cu o tandră şi expiatoare curiozitate. Perceput cu o acuitate obsesivă, spectacolul Romei insuflă presentimentul istoric al unor pericole necurmate şi imanenţa acelor prăbuşiri dramatice care conduc, nu de rare ori, spiritul la disperare şi abandon. Suflul vital, organic, al gîndirii felliniene, profund implicat adevărurilor umaniste ale timpurilor civilizatoare, rămîne însă ostil decepţiilor. Forţa penetrantă, de şoc, a simbolurilor este atenuată de o căldură omenească neprefăcută, paroxismul imaginaţiei fiind doar reflexul adevărurilor travestite, o atitudine de opoziţie faţă de faptul de viaţă-minciună. Fellini deconspiră, astfel, tentaţiile a ceea ce ar putea deveni un nou « mal de siècle », tentaţii care conduc adevărul spre minciună şi încearcă să stabilească între umanitate şi istorie, prin analogii, corespondenţe şi ritmuri poetice, un punct de incidenţă afectivă — expresie a celei mai arzătoare iubiri de viaţă. Polifonia impresiilor vizuale din *Roma* decurge tocmai din multiplicitatea acelor *mauvais temps* care agravează şi degradează ambianţa istoriei romane revolute şi prezente, iar semnul morţii, al decompoziţiei civilizaţiei primeşte, de-a lungul întregii suite a avatarurilor, o conversiune în planul existenţial, acest model de contradictorie şi irefutabilă fecunditate.

Fantezia felliniană prepară pentru receptivitatea noastră anumite sinteze, reconstituind, în orizontul concret sau imaginar, continuităţi şi discontinuităţi vizuale de o amplitudine şi o flexiune spaţio-temporală de care spiritul « riguros » nu este capabil. Şi cum ar putea proceda Fellini într-alt mod atîta timp cît receptivitatea generală oricît de superioară, nu este îndeajuns de organizată pentru a reface, cu uşurinţă, ansamblul unei continuităţi istorice? Fellini este conşt[illegible]ă frămîntările spiritualităţii sale creatoare nu pot fi descrise decît subiect[illegible] experienţei (aspectul de reportaj al unor relatări din *Roma*) atinge numai în[illegible] temporar, cauzalitatea, adevărata cauzalitate a naraţiunii dramatice, elu[illegible] cursivitatea lecturii şi îndrumînd atenţia către semnificaţia mai cuprinză[illegible] simbolurilor. De aceea, *Roma* pare un film-suită, o înlănţuire de fragmente cu [illegible] şi profuziuni reale şi antinomice, fiind, pînă la un punct, definiţia însăşi a[illegible]guităţii, deoarece, atunci cînd faptul real devine tern, opac, imposibil de mo[illegible] artistul evadează în planul imaginaţiei.

Afundîndu-se în torentul vieţii—reale sau imaginare — lăsîndu-se purtat de va[illegible]rile el tumultuoase, Fellini etalează facultatea unei inventivităţi dramatice absolut[illegible] refractară imperativelor de « *raţiune şi necesitate* », şiretlicurile grobiene ale creaţiei « *convenţional* » — sau « *riguros* » — subtile.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Roma, această modulație liberă, ca o fugă pe mai multe voci, reconstituie un itinerar autobiografic, potrivit unei viziuni singulare care, din perspectiva dialecticii artistice felliniene, trebuie să dezvăluie și să semnifice criza civilizației romane — obiectul fidelității lui creatoare. Stilistica din *Roma* tinde să transforme acest obiect — care include omul și deznădejdea eroziunii seculare a civilizației — să umanizeze o cronică socială îmbătrînită în manierism și coruptă de mașinismul contemporan. Atitudinea din *Roma* este una de constatare și de refugiu ; viziunea trepidantă a unui oraș explorat în spațiul lui multiform și refugiu ideal al onirismului constrîngător al diferențelor rigide dintre rezistența materiei cinematografice și zborul liber al imaginației. *Roma* pulsează de satisfacția sinceră a congruenței tainice și ireale dintre vis și realitate, a avansării de la trăirea concretă, a formelor sensibile supuse degradării, la o trăire în virtutea căreia eul civilizației romane se simte identic cu eul său universal.

Fellini resimte marasmul istoric nu numai în aspectele lui exterioare, obiective, ca un joc de forțe ale timpului încremenit, secătuit de implicațiile lui evocatoare, dar mai ales în substanța imaginativă, ca o determinantă formativă a cărei durată se sedimentează în amprentele memoriei artistice și se precipită în cîmpul cunoașterii metaforice. Și astfel, conținuturile realului temporic distanțate tulburător de condiția universalității civilizatoare devin, din clipa în care vor fi însoțite de atributul jubilant al emoției onirice, cariatidele unei umanități conștiente de greaua răspundere a destinului pe care îl provoacă. Marasmul fellinian este pragul acelui refugiu al onirismului care permite desprinderea sau adaptarea omului la haosul civilizației enigmatice și bizare a societății de consum — în care spaima și îndoiala înlocuiesc curajul gîndirii și frînge zborul imaginației. Refugiul fellinian tatonează, totodată, adevărul în lumea înconjurătoare, în condiția ei insignifiantă, anonimă dar mînuitoare abilă a adevărului-miracol sau a adevărului-minciună. Aceste intervenții, aceste fisuri în oglinda istoriei din *Roma* relevă o stare de fricțiune dramatică, o ciocnire între dimensiunea realității și aceea a fanteziei, o căutare destinată transformării artistului într-un participant la edificarea destinului colectiv.

În interiorul atîtor schimbări, *Roma* — osuar preistoric și vatră civilizatoare — asistă la declinul orgoliului milenar, imperturbabilă, îmbibată de înțelepciunea gîndirii mitice care a redus diferența dintre spirit și materie pînă la limita care desparte viața și moartea, și păstrează intactă inefabilitatea timpului.

Roma este tema istoriei, tema timpului perceput diacronic, test al unei crize și mai puțin o ideologie a perisabilității existențiale. *Roma* este potrivnică miturilor, pe care vrea cu tot dinadinsul să le distrugă pentru a-i obliga pe oameni să învețe să privească ; delir al imaginației pure care are în vedere o anume lacună a stării psihologice a omului contemporan, prevestitoare a tendinței lui de evaziune istorică.

Fellini nu-i sceptic sau iraționalist ; el întrevede un sfîrșit obiectiv la fiecare din fanteziile sale, pe care le pune să reacționeze ca atare. *Roma* reflectă refugiul particular al artistului, acea încredere în istoria culturii romane universale, în pofida tuturor schimbărilor care avertizează că Roma îmbătrînește și se pregătește să moară. Și acest film asupra morții exprimă o solemnitate radioasă, dincolo de care histrionismul genial al autorului întrevede sensul vieții, ideea că moartea, dacă există, este infinit mai tranzitorie decît viața.

Conceput simultan în spațiu și timp, filmul *Roma* are o structură barocă, un echilibru dramatic care decurge din torentul interferențelor, din mișcarea năvalnică, dar exigent supravegheată a impresiilor alcătuitoare. Impactul livresc, retoric, pedant al provincialului Fellini, ca și impactul « detașat », « distanțat », « obiectiv » al regizorului Fellini, traversează cortegiul capcanelor istoriei romane, a diverselor ei aparențe, cu o spontaneitate care lichefiază omogen logica fragmentată și hete-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

rogenă a ubicuității spațio-temporale. Spontaneitatea conferă *Romei* prospețimea culorilor de frescă și exactitatea formelor arhitecturale, mirajul învăluitor al istoriei revolute, intensiunea halo-ului originar, mișcarea impetuoasă a timpurilor moderne. Imaginația accede la denominația cea mai simplă și directă a faptului cinematografic, ceea ce înseamnă cursivitate și consecvență : — consecvența conferă reflecției precizie, iar aprehensiunea îi pregătește valoarea unei meditații poetice. Impresiile vagi, flou-ul reminiscențelor mentale sînt revalorificate în orizontul proteic al imaginarului pentru a fi regăsită eficacitatea lor precisă, quasi-concretă, ca un antidot la lipsa de comunicare intra-umană.

Această splendidă și atroce vibrație a tristeților civilizatoare din *Roma* nu exercită asupra artistului impresia naufragiului, a marasmului văduvit de luciditate, ci conștiința permamentei renașteri a unei păsări Phoenix. « *Non, le négativisme m'est inconnu* » — declară Fellini acceptînd ductul cosmic al destinului civilizator, al umanității căreia îi revelează facultatea imaginației vizionare, exercițiul visării și al poeziei intime, dincolo de constrîngerile și servituțile care infirmă aspirațiile individului în scara istoriei și civilizației universale.

Decupajul filmului nu se aliniază nici el vreunui fatum tehnicist; axul dramatic se modifică continuu fiind înviorat de intervenția actului spontan, al improvizației, acest gen de reverie neconfecționată, neconfortabilă, invadată de fluxul afectivității care reflectă, în observație, reprezentare și verdicte, ritmul intrinsec al istoriei revolute sau prezente. Somptuozitatea delirantă a imaginilor are eficacitate moralizatoare; comicul, grotescul, parodicul poartă în sine trebuința de a comunica gîndirea vizuală, calitatea și densitatea ei filozofică, finețea și plenitudinea ei plastică.

Armonia culorilor care compun imaginile din *Roma* nuanțează o anumită impresie de inconstanță a reprezentării, reținînd, pe mai multe planuri și sub mai multe unghiuri diferite, perspectiva complexă a gîndirii vizuale, hula metaforică a semnificațiilor, caracterul dinamic al mișcării. Picturalitatea imaginilor sensibilizează contagiunea poetică a privitorului pregătindu-l pentru acea stare de ruptură cu legăturile banale ale reprezentării fruste în avantajul nobleței plastice, a sensurilor ei specifice, a unei etimologii care îi conferă, înlăuntrul diversității de detaliu, a volumelor și culorilor, rigoare formativă și acuitate psihologică.

Roma reușește, odată mai mult, să simplifice un sens și să stingă niște animozități de creație. Căci Fellini, lipsit de o realitate umană generoasă, lipsit de planul extern cotidian, posesor de valori umane și sociale ca la începutul neorealismului, și-a ales drumul care conduce către latura internă a subiectelor și temelor abordate și pentru acest lucru a fost învinuit de individualism, de lipsă de « rigoare » etc.

Deși a colaborat la unele filme neorealiste — ca și Antonioni — Fellini nu reține de la această mișcare artistică decît acele fire nodale care leagă pe regizor de trecutul clasic al cinematografiei italiene — fapt suficient de revelatoriu pentru formația unui artist și apariția unei opere. « *Filmele mele au la bază ideea dragostei de aproape* » — mărturisește Fellini într-o declarație tipic neorealistă, dar spiritualitatea artei sale s-a impus în cadrul unor împrejurări noi, după o viziune asupra lumii dictată de o altă receptivitate, și un alt gust. Condiționarea operelor sale este deci conștientă, necesară, iar arsenalul semnificațiilor filozofice fuzionează într-o lume strictă, socială a cărei expresie cinematografică, reală sau imaginară, expurgă sensurile unei comunicativități estetice libere, sintetice, subtile.

Gîndirea artistică felliniană trebuie, deci, plasată în centrul unor raporturi noi între sensibilitate și rațiune, raporturi aflate ele însele în posesia unor trăsături noi determinate de schimbările de structură ale societății italiene. Fellini transpune cinematografic acest raport antinomic — sensibilitate-rațiune — pe măsura civilizației și tensiunii ei moderne.

SALVADOR DALI, în decorul muzeului său din Figueras

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

SALVADOR

DALI

pe urmele lui

TRAIAN

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

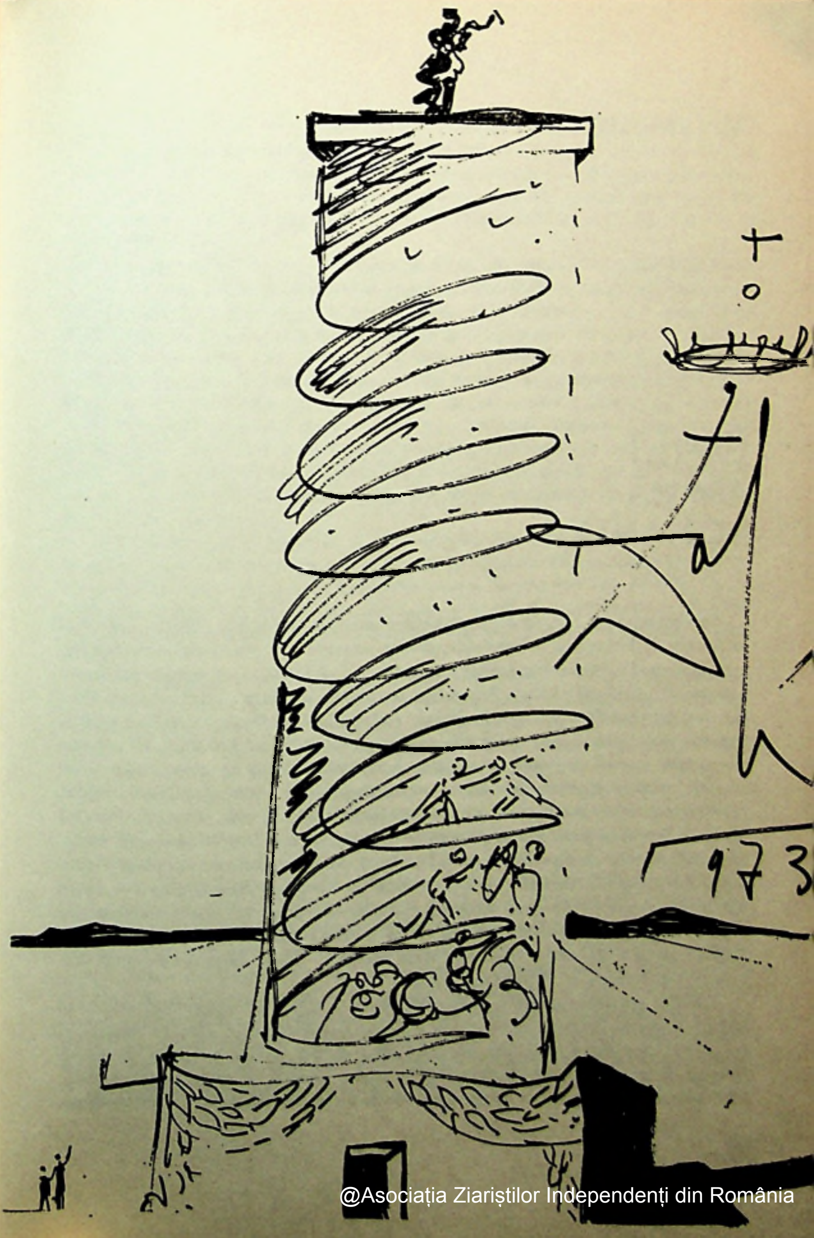

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DAN HĂULICĂ

DALI AFIRMĂ ROMÂNIA

Nu demult, cînd ţara întreagă sărbătorea numirea tovarăşului Nicolae Ceauşescu în funcţia de preşedinte al Republicii, printre mesajele oficiale, înalt semnificative, care au venit să salute acest eveniment, s-a putut citi, în Scînteia, *un omagiu neaşteptat — acela al lui Salvador Dali. « Pictorul cel mai faimos din lume », cum se designează el, — şi, într-adevăr, după Picasso nu este astăzi altul mai faimos — îşi rostea astfel interesul din ce în ce mai viu pe care-l poartă de cîţiva ani României. Un interes, indiscutabil suscitat de prestigiul actual al prezenţei româneşti pe scena lumii; dar şi de entuziasmul pentru originile comune, — ale Spaniei care-l dăduse pe Traian, născut la 10 kilometri de Sevilla, şi ale răspîntiei geografice care, prin el, avea să devină România. Sub acest semn glorios şi confratern, elogiul pe care Dali îl adresează României se desfăşoară exsultant, cu o fervidă jactanţă. Revista noastră are privilegiul de a împărtăşi publicului românesc — în poem sau în nervoase, acerate [illegible] — cîteva din aceste formulări pe care revelaţia României — şi a comunităţ[illegible]torice — i le-a inspirat lui Dali. Pentru că se voieşte în succesiunea lui di[illegible]um Traian, mereu şi totdeauna întîiul din speţa umană » —, Dali nu ezit[illegible] previzibil şi solemn, el se proclamă român.*

« Întîiul din speţa umană » — în acest spirit li se ura la Roma, în[illegible] un pariu imposibil dar caracteristic, să fie « mai buni decît Traian »: « Melior [illegible] Nu numai cînd evocă amintirea ilustrului împărat, dar şi cînd mînuieşte, de[illegible] frecvent, acest epitet, imperial, Dali îi dă un înţeles sinonim cu acela de plenitud[illegible] Fiind Salvador prin numele de botez, el se consideră salvator totodată al artei moder[illegible]

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

singurul capabil să integreze, « impérialement et en beauté, toutes les expériences révolutionnaires des temps modernes ». Nu-i greu de văzut , « imperial » înseamnă, aici: cu autoritatea plenitudinii, cu o somptuoasă plenitudine. În acest sens, Velázquez, bunăoară, este « imperial » — el, curteanul deloc trufaș, însă « pictorul cel mai pictor » din cîți a avut lumea, acela prin care pictura devine o artă dincolo de meșteșug, o formă de gîndire suveran autonomă.

Printre admirațiile lui Dali, Velázquez ocupă un loc statornic, în ciuda deosebirilor de ritm interior, în ciuda germinației fugoase, incoercibile, a imaginației daliniene. « Pictura modernă gravitează în jurul Spaniei, de la Velázquez » — îi place lui să reamintească — gîndindu-se la Manet și fixînd cu mîndrie linia de culme a talentelor, ce se numesc Picasso, Juan Gris ori Miró; linie care conduce, inevitabil, spre gloria daliniană — atunci cînd pictorul, ajuns la a 70-a aniversare, își instalează singur opera în istorie. Căci își alcătuiește, în viață fiind, muzeul — fără a aștepta să i-l dedice posteritatea. Ba chiar acestui templu pe care și l-a înălțat parcă pentru a provoca istoria și a precipita viitorul, Dali îi dă, astuțios, o explicație prevăzătoare: « Văzînd că personaje ca Cervantes și Columb au sfîrșit-o rău, cu datorii și în nevoie, am luat precauția, mai întîi, să devin multimilionar, să merg devreme la închisoare și să nu întîrzii prea mult în a-mi face muzeul ».

Un astfel de lăcaș al gloriei va fi scutit, în orice caz, de morocănoasa plictiseală, pe care-o degajă atîtea muzee personale — al lui Gustave Moreau, bunăoară, care-l speriase definitiv pe Degas, precum un hypogeu sinistru. Imprevizibil vie, pînă la funambulesc, perpetua paradă daliniană și-a oferit aici, în muzeul de la Figueras, un piedestal pentru noi salturi — o tabulă turnantă deopotrivă, și inextricabil, către prezent și către viitorime.

Salturi, întotdeauna cu un orgoliu care e de-asupra oricărui complex de apostazie, — iberismul e, pentru Salvador Dali, altceva decît un factor de continuitate imediată. Dornic, de pildă, să aducă în tumulturile artei moderne ceva din disciplina vechilor tehnici ale picturii, îl combate, în anii din urmă, pe Picasso, îl consideră « anarhizant » sub raport tehnic, și proclamă — într-o accepțiune verbală care-i e proprie — o tehnică « inchizitorială ». Tradiția pe care o restaurează el poate să apară, simplu, din unele declarații, aceea a academismului. Eram la Paris, acum cîțiva ani, la expoziția de el închinată acelui stindard al academismului care fusese Meissonnier: « gigantul piticilor » — cum i s-a spus în epocă, pentru că era mic de statură ca și pictura lui, de o execuție mărunțită. Înconjurat de tablouri tipice ale lui Meissonnier și Bataille, aduse acolo ca repere, exhibate în saloanele de la Hotel Meurice, Dali făcea elogiul bravurii academiste. Dar printre piesele, printre mașinăriile acestei curioase demonstrații, răsărea crinul inefabil al cîte unui desen, născut acolo, sub ochii noștri, — într-o lecție în care virtuozismul și pompa scenografică nu puteau alunga o mare puritate de inspirație, demnă de Ingres. Astfel începe, dealtminteri, la Dali, orice pledoarie pentru rigoarea artistică, astfel începe orice comentariu care-i reflectă opțiunile: prin celebrul adagiu al lui Ingres, « Desenul este probitatea artei ». Adagiu care înseamnă un program de disciplină, programul unei aplicații care vrea « să scape arta modernă de lene și de haos ». El trecuse — acest program — în anii '30, prin definiția daliniană

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

a picturii ca « o fotografie făcută cu mina, in culori, fotografia unor imagini virtuale, suprafine, extravagante, hyperestezice, ale iraţionalităţii concrete ». El trece astăzi dincolo de această aplicaţie, delirant rece; cum trece, de fapt, dincolo de simpla conformitate academistă, atunci cînd magnifică plenitudinea laborioasă: « Il n'y a pas de chef-d'oeuvre paresseux ». Şi îmi amintesc, in legătură cu aceasta, de Valéry povestind o experienţă paradoxală pe care o făcuse în muzeu, la Luvru, împreună cu bătrînul Degas. Erau în faţa unei pînze din şcoala de la Barbizon, un interior de pădure printre stejari enormi, pictat de Théodore Rousseau, — unde efectele de ansamblu ale arhitecturii vegetale se îmbinau cu un scrupul foarte răbdător, în execuţia amănuntului infim. « Ce plictisitor, barbar de plictisitor, trebuie să fi fost să pictezi toate frunzele astea », riscase tînărul Valéry. « Nu spune aşa, îl corectase Degas — « dacă n-ar fi plictisitor, n-ar fi atît de amuzant ». O astfel de fertilă « plictiseală ». Dali o cunoaşte; el care se declară sistematic amuzat, gata să hohotească în urechea universului, — ameninţat chiar « să moară . . . de rîs ». E, printre atitea mutaţii, una din marile lui îndărătnicii.

În ultimii ani, Salvador Dali proclamă un « realism quantificat ». Şi cînd îl numeşte astfel, are în minte şi înţelesul quantelor de energie ale lui Planck, principiul de discontinuitate pe care se bizuie fizica modernă. Un « quantum de acţiune », e invocat în desene ce par străfulgerate de grindina energiilor; semne vibrionar esenţiale traduc aceste energii nevăzute, în roirea lor concentrată. « Pătrund tot mai mult în magia contractată a universului », declară Dali, vrea să atingă, în cutare natură moartă, « uraniul de viaţă ». Asemenea elanuri traduc ambiţia de a transforma pulsaţiile discontinuităţii într-o generoasă continuitate vitală. Dacă un ziarist îl întreabă « cînd veţi muri ? », îi răspunde « Euh, jamais ! » Nu e simplă bravadă, într-o astfel de replică. Artistul se apleacă tot mai mult asupra abiselor materiei organice, a misterelor vieţii, îl fascinează structurile spiralate ale acidului desoxyribonucleic — vehicul, în stadiu molecular, al memoriei biologice; încearcă să spaţializeze somptuos, în pictură, această dinamică secretă, închipuie lanţuri de forme multiplicate, ca într-un radios balet anonim —, care să traducă înfiorarea acestor praguri ultime ale vieţii. Cu pronunţia lui incomparabil martelată, euforic demonstrativă, face din aceste revelaţii ştiinţifice ocazia unui vertij exaltant. Ca într-un rămăşag incredibil, un tablou se numeşte Galaacidallahcidésoxyribonucléique. Chiar şi în sectorul operei lui mai vechi, de perioadă surrealistă, ceasurile moi Dali le asimilează astăzi cu moleculele de A.D.N.; « Persistenţa memoriei » e raportată la aceste perspective fundamentale [illegible]iei. Iar cînd vorbeşte despre « structura sîngelui », el are în vedere o asemen[illegible]reductibilă tenacitate a vieţii.

Sub semnul unei aspiraţii de plenitudine, erotic exasperată în acu[illegible] care e vidul, trebuie citite şi perspectivele dezertice ale unor tablouri ma[illegible] plajelor de gol ivite pentru a dilata subit minuţia cumulativă, după deviz[illegible] inscrisă într-o pictură — « Gram, centigram, miligram »; sau jocul ciorc[illegible] forme care îşi transformă turgescenţa, pe nesimţite, în golul supt al unor mar[illegible] craniene — un strugure, un bulgăre de bile aglutinate, un pîntece de cal asem[illegible] aceluia din statua donatelliană a lui Gattamelata sau chipul însuşi al Galei, vi[illegible] astfel, ca spre un tipar ineluctabil, — spre dublul lor negativ, de ordinul scheleticul[illegible]

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

După-amiază pe liziera Istoriei Europene, *și mai cu seamă aceste prodigioase desene ce o pregătesc, dăruie depeizării, cu origini rinascimentale și de chirichiene, un fel de tonică virulență, care preface pînă la urmă vidul în instrument al concreteței. Ba chiar, printr-un fel de « îndesire » a timpului istoric, tabloul, pornit de la aluzii de Quattrocento, strînge în sine un întreg arc al duratei artistice, — prefigurînd pînă și accentele cele mai fericite din « Teorema » lui Pasolini.*

Tensiunea dintre vid și plin se regăsește și în gustul dalinian pentru anamorfoze. *E în această predilecție, desigur, sensul unui omagiu adus manierismului, dovada consonanței lui Dali, cu speculația, ingenios fantastă, a veacului al XVI-lea. Perspectiva amețitor plonjantă a cutărei celebre* Crucificări *de la Metropolitan Museum a fost pusă — de către Hocke — în paralelă cu îndrăznelile de secol XVI, ale neliniștitului* Rosso Fiorentino. *Prin acțiunea lui picturală, Dali este acela care a știut — după Max* Ernst, *dar cu mai multă pregnanță, — să readucă manierismul în curentul atenției, înaintea exegeților și a istoricilor de artă. Fapt cert, în bună măsură datorat lui Dali însuși, surrealismul a pătruns în lumea muzeelor tocmai ca un eliberator al vechii arte fantastice, al vocilor ei de atîtea ori reprimate sau disprețuite. În 1936, Expoziția de la Museum of Modern Art din New-York, consacrată surrealismului, operà totodată o imensă secțiune în corpul istoric al artei fantastice, de la Baldung Grien, Dürer, Bosch, sau Arcimboldi, la Magnasco, Piranesi, Blake, și — mai departe — la Hugo, Meryon, Ensor sau Kubin, — constituiți într-o fremătătoare, incitantă galerie a « străbunilor ».*

Pionier, el însuși, al acestui proces de recuperare, Salvador Dali a semnat în revista Minotaure *o memorabilă pledoarie pentru Gaudi — care era atunci, în 1933, un mare* méconnu. *Cu admirația lui vorace, cu tandrețea hirsută și somptuos frenetică pe care-o pune în elogiu, a găsit, pentru geniul gaudian, niște formule sezisante: rostind onirica prolificitate ornamentală, stupoarea parcă a unui exotism fără istorie, — « valurile fosile ale mării și spuma în fier forjat », suite de ilustrul catalan, diluvial, neverosimil, în înaltul balcoanelor de pe Paseo de Gracia. « A construi un edificiu locuibil din reflexele norilor crepusculari pe apele unui lac » — această anomalie sfidătoare pe care o celebrează Dali, există, într-un fel, înfăptuită, în arhitectura gaudiană de la Casa Milá: unde cerul plafoanelor întoarce către noi, răsturnată, invadator, wagnerian cuprinzîndu-ne amprenta unor vaste talazuri.*

Și există, această tentație, în chiar pictura lui Dali, unde concrețiunile arhitectonice, se dovedesc, subit, nu odată, trape de vid, prin care circulă himeric norii; unde, atent citită, pozitivitatea reliefului se arată repede a nu fi altceva decît netedă depărtare, decît neantul grandios al unor ape de lumină pe care ochiul lunecă fără priză. Cuplul cu capete pline de nori, *desenează margini dure formelor umane, obiectualizîndu-le în felul unor albe cutii, uriașe pe fond sumbru; dar secționate pentru a li se vedea lăuntrul, făcut din gol fluid, din calmă vastitate marină. La antipodul tocmai al obrazelor patetice pe care vechi meșteri ca flamandul Momper le clădeau iluzionist din massa stîncăriei muntoase, din clocotul concret al peisajului natural, Dali încearcă și golul în funcție de simulacru antropomorf. Firide, spații ferestruite capricios în ziduri, grote care conțin peisaj, spărturi de aer, stau ca niște capete de ghips pe suporturi de sculptură; sînt bule*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de văzduh și de hazard amăgitor, măștile albe ale Vîrstelor, Bătrînețea, Adolescența, Copilăria. *Invers, într-un colț al tabloului, un rest de zid, un petec întunecos de materie, a rămas pe cer, suspendat ca un nor. Solidele se pot brusc converti la delicvescență, labilitatea acrobatică e a naturii însăși. Accelerînd ciocnirea contrariilor din alcătuirea materiei, ai spune că pictorul experimentează un precipitat spectaculos de dialectică a elementelor. De fapt, prin toate aceste îngroșări halucinante, Dali vrea să zguduie in noi un instinct al relației universale.*

Chiar în lucrări cu intenție aparent dadaistă — Cap rafaelesc explodînd, *de exemplu, — în mod compensator, negația provoacă o logică secret constructivă; un creștet de Madonă, paradigmatic suav, a devenit acolo o cupolă de neant, — cupola tocmai a Pantheonului lui Agrippa, unde e înmormîntat Rafael; dar calota circulară încinge în jurul ei geometrii rotitoare, lanțuri de crîmpeie ascuțite, neantul e o horă exaltantă, hohotind de vitalitate. Căci nourii roind astfel, în neoprite rețele, sînt cuie curbe, țintuind ca într-un exorcism neantul; imagini conice, de felul coarnelor de rinocer, — motiv caracteristic al ideației la Dali, în ultimele două decenii. Sînt, pentru el, embleme ale impulsului vital și, totodată, ale regularității geometrice; le găsește în structurile ascunse ale unor opere clasice,* Dantelăreasa *lui Vermeer, dar și torsul lui Phidias multă vreme designat ca* Illisos. *«Dezintegrarea rinocerontică» înseamnă, pentru pictor, a reduce astfel de opere la niște trasee fremătător vitale, — din aceste semne cuneiforme Dali rîvnește, el, fostul suprarealist, să reconstituie ordinea geometrică înscrisă în adîncul naturii. Într-o conferință rostită la Sorbona, pe această temă, —* Dantelăreasa *și* Rinocerul *— îți pare uneori că-l asculți pe Matila Ghyka, gustul surrealist pentru scandal a devenit compatibil cu speculațiile de sorginte platoniciană. Sub frondă se ghicește curiozitatea avidă a artistului, înminunarea lui jubilantă cînd află matematica în natura vie: fără prejudecăți, în floarea de turnesol, în conopidă și în ființa rinocerului, de la corn la șezut. Paradoxale întîlniri, peste decenii, neașteptate itinerarii ale gîndului! Proporțiile, care, în creșterea lor homotetică, să tindă spre regularitatea spiralei logaritmice, — acest soi de severă perfecțiune obiectivă, asiduu studiată de Matila Ghyka — e toacmai ceea ce atrăsese atenția lui Valéry asupra teoreticianului român.*

Tot un român, impus pe plan internațional ca un artist meditativ și auster, Horia Damian, e acel pe care l-a ales Dali pentru a alcătui decorul solemn, de o hieratică solemnitate, menit să străjuie intrarea de onoare a Muzeului de la Figueras. Acest muzeu pornește ca o stranie realizare de hazard obiectiv, — al istoriei însăși. Distrus în timpul războiului civil, edificiul Teatrului din Figueras rămăsese ca un memento *angoasant — doar ziduri mustrător nude. Alegîndu-l drept sediu al muzeului său, Dali a prelu[at] scenariul însuși al acestor sfîșieri; peste care, însă, a rotunjit calmul unei cupole ge[o]zice; și le-a însoțit, aceste ziduri, redemptor deasemenea, prin sculpturile-arhitec[turi] concepute de Damian. Bilele inumerabil aglutinate ce alcătuiesc formele arhitecto[nice] ale artistului român sînt, pentru Dali, — o spune în comentariul pe care i-l închin[ă], imagini ale densității vitale; aceea care a făcut prolifice oceanele, care a făcut posib[ilă] viața, la punctul misterios al originilor.*

De aici, de altminteri, și felul interesului (care nu-i, la Dali, doar de ordinul emulati[v] al unui simplu rămășag de abilitate), felul interesului său față de op-art, față de repetițiile

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

seriale cu care operează unele căutări contemporane. Cînd pictorul propune un d'après *pentru Sixtina de la Dresda, într-o tramă de « anti-materie », într-o punctatură inepuizabilă — chiar dacă evitînd egalitatea industrială —, el exprimă aceeaşi semnificativă tentaţie: cantitativul, lovind nerăbdător, ca un val imperios, la porţile trufaşe ale subiectivităţii. În acest sens, « quantificarea » înseamnă uneori densa rostogolire a unor semne atomizate, — puncte, atomi, inepuizabil revărsaţi în turbilioane de hyperletrism vibrionar: cînd, de pildă, Dali il evocă pe* Velázquez pictînd portretul infantei Margareta *sau cînd înfăţişează* gesta *pescuitului de thon — într-o furtunoasă disparitate, de la eroica* Pergamului *pînă la divizionismul analizelor* op-art.

Dar nu fusese tot un spaniol, Goya, geniul prin care se nemurise incongruitatea numită disparate*? Aşa cum în aserţiunile lui Dali privind politica, monarhismul, — pentru el un fel de principiu « iraţional şi poetic » — poate foarte bine să tolereze prezenţa comuniştilor (« dans une monarchie il peut parfaitement y avoir des communistes » declara nu demult), aşa cum, în curiozitatea sa omnivoră, artistul poate reproduce — o face pentru Muzeul său de la Figueras — opere străvechi ale artei, venerabilele sarcofagii, de pildă, ale arheologiei chineze, în locul materiei inerte căutînd însă, o alta, vibratilă, — în locul solzilor de jad, imaginînd circuite transistorizate —, mereu febra daliniană ne propune nu o placidă împăcare a contrariilor, ci un fel de tenace încredere în puterile vitalului, netemătoare de contradicţii. Ceea ce lasă cu mult în urmă imaginea prea lesnicioasă a unui Dali născut pentru a fi scandalul secolului, absorbit doar de efectele provocaţiei sale. A şi declarat, « La loufoquerie chez moi peut être substantielle » — « sminteala » lui se poate dovedi substanţială; şi aşi spune chiar* substantifique, *pentru a relua termenul rabelaisian, dată fiind cunoscuta parabolă imaginată de Dali cîndva, în* Minotaure, *unde vorbeşte despre « osul obiectivităţii », date fiind definiţiile paradoxale găsite de el, unor fenomene de artă: « Frumuseţea terrifiantă şi comestibilă a modern-style-ului », de pildă, — pe care l-a revalorizat printre primii. Pe căi variate, fie în tradiţie manifest rabelaisiană, fie în sensul unui depozit gonadic şi al unei expansiuni magnifice de energie genetică, Dali se simte îndemnat să laude acumulările de substanţă vitală; traducînd şi astfel acest crez, explicit:* « Fini de nier, il faut affirmer. »

« A afirma » fusese însă şi crezul ultim al unui artist de tip eleat, aşezat la antipodul lui Dalí. Se înţelege, îl numim pe Brâncuşi, care gîndea că arta e « un mare Da », spus vieţii. Cît priveşte da-ul dalinian, el se vădeşte marcat de tensiuni şi provocatoare grimase; oricît ar proclama pictorul, în ultimii ani, un program de bucurie spectaculară. Să nu uităm, în anii sejurului său american, în timpul războiului, cînd voise să figureze speranţa, — în tabloul semnificativ intitulat Geopoliticus observînd naşterea omului nou, *— Dalí închipuise un glob care asudă sînge; continentele lăcrimează torsionate, ca un Atlas care s-a lăsat înghiţit de uriaşa-i povară şi acum o scutură spasmodic, omul nou — pentru a se ivi — sparge crunt oul imens care e lumea: speranţa însoţindu-se cu o anume violentă crispare, dar şi cu imaginile de perpetuitate biologică, scumpe visării daliniene. « Clasicizarea » — pentru că a afirma este propriu atitudinilor de semn clasic —, « clasicizarea » pe care şi-o propune mereu Dalí, în dezacordul foştilor săi colegi surrealişti, exprimă voinţa de a împinge zbuciumul subiectivităţii, şi străfundurile ei iraţionale, către sublimul unor construcţii în care să încapă rotunda plinătate a lumii. Cînd un desen*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

o arată pe nelipsita inspiratoare a artistului, pe mereu slăvita « Gala transformîndu-se într-un plan arhitectural », forma anatomică, o ceafă superb desinată, cu o puritate demnă de Ingres, capătă, pe nesimțite, un dublet arhitectonic; ca în basmele unde răsuflarea unei magice ființe a născut instantaneu vaste palate, trupul și-a dăruit, drept reflex impersonal, un fel de rotund și înalt templu bramantian — pe care înflorește încăodată, fără de surpriză, urechea frumoasei.

Astfel de arhitecturi — vorbeam despre Pantheon, putem vorbi despre analogii cu edificii bramantiene — o astfel de rotundă frumusețe, definesc situarea artistului în centrul lumii, într-un punct care-o înglobează încrezător, ca totalitate; cum se întîmplă și în luxurianta pagină afirmativă pe care Dali a închinat-o României, — poemul inedit, publicat acum în Secolul 20, pe care pictorul l-a încredințat colaboratorului nostru Radu Varia. Ca și în desenul Columnei traianee — deasemeni inedit, pe care revista noastră e mîndră de a-l face public în acest număr, — obsesia formelor cilindrice capătă aici pecetea, garanția marii istorii. Columna lui Traian se unește într-un fel de tunel fără de sfîrșit cu altă rotire de forme arhitectonice pe care Dalí o așează în atenția lumii, rotirea asprului, masivului trunchi cilindric de la Adamclissi. Și, dincolo de continuitatea geometrică, o continuitate mai tainic irepresibilă, care e elementară ca pulsația însăși a sîngelui; care cufundă opțiunile lui Dali, și interesul său pentru România, pînă în straturile ireductibile ale existenței; implicîndu-l într-un fel exaltant, implicîndu-l în aspirația ambițioasă de a depăși « reușita anecdotică », pentru « a clasiciza experiența vieții sale, dotînd-o cu o formă, cu o cosmogonie, cu o sinteză și o arhitectură eterne ». Sinteză și arhitectură la care consimte toată istoria Spaniei, de la Traian, — convocată aici, la gurile Dunării, într-un gest suprem, de neașteptată și radioasă logodnă.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Etonne-moi ! » îi apostrofase cîndva Diaghilev pe Cocteau. Cît despre [illegible] lui nu i-a [illegible] nici un îndem[illegible] să-și uimească s[illegible] printr-un perp[illegible] zilnic exercițiu [illegible] spectacolului: pe stradă, ca în această fotografie — la ieșirea din metroul Bastille — pictorul, însoțit de un curios echipaj zoologic, părînd a-și asuma cu o hieratică gravitate invențiile; în expoziții și muzee, deasemeni, în vestitul Boymans-Beuningen, de la Rotterdam, bunăoară, unde *Venus cu sertare*, din 1936, metamorfozează, percutant pe cît de riscat, inepuizabilul artei. Sub acest titlu, de altminteri, « De la reflexiunea securizantă la reflexiunea riscată », cele două imagini ale lui Dali exemplifică *Mutația semnelor*, în vasta anchetă a lui René Berger despre condiția imaginii — și a artei contemporane.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Pledoarie pentru REALISM

Află că cea mai uimitoare viziune pe care mintea dumitale ar putea-o imagina poate fi pictată cu talentul artizanal al lui Leonardo sau Vermeer.

Dacă refuzați să studiați anatomia, arta desenului și a perspectivei, matematicile esteticii și știința culorii, lăsați-mă să vă spun că e mai curînd un semn de lene decît de geniu.

Desenați mai întîi și pictați ca vechii maeștri, după aceea lucrați după propriul dumneavoastră plac — veți fi întotdeauna respectați.

Gelozia celorlalți pictori a fost întotdeauna pentru mine adevăratul termometru al succeselor.

« Jurnalul unui geniu »
Ed. La Table Ronde, 1964

Pictor, nu căuta să fii modern. Este singurul lucru pe care, din păcate, orice-ai face, nu vei putea să-l eviți.

Cele două genii ale formelor creative (dinamismul discontinuității materiei încremenite instantaneu) sînt italianul Boccioni și catalanul Gaudí, care au făcut din Milano și Barcelona capitalele revoluției industrialiste.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Însă e mai uşor să ne apropiem geniul lui Gaudí decît cel al lui Rafael, primul fiind un geniu înconjurat de tunete pe cînd celălalt e un geniu ce pluteşte în liniştea cerească. Ceea ce trebuie cîştigat de-aci înainte, e bătălia pentru Rafael, cea mai decisivă şi mai dură dintre toate. Numai odată cu justa apreciere a lui Rafael vom putea recunoaşte adevăratele spirite superioare ale epocii noastre, deoarece Rafael este cel mai anti-academic, cel mai viu şi cel mai futurist dintre toate arhetipurile estetice ale tuturor timpurilor.

Pictori, nu vă temeţi de perfecţiune. N-o s-o atingeţi niciodată ! Dacă sînteţi mediocri, orice eforturi veţi face ca să pictaţi foarte, foarte prost, tot se va vedea că sînteţi mediocri.

« Incornoraţii bătrînei arte moderne »
Ed. Fasquette, 1956

Întodeauna, după exemplul tău, am simţit o sfîntă groază de a fi considerat drept un pictor modern. Din păcate, şi în ciuda tuturor eforturilor, nici tu nici eu n-am putut scăpa de această tiranică predestinare.

Din fericire toţi se revendică azi la arta nouă: « pop-art », « op-art », « yes-art » etc.

Funcţia noastră e de a accelera avangarda pînă la epuizarea firului încîlcit al artei moderne, astfel ca s-o reducem la un obiect mizerabil, net şi jumulit, şi fără nici un fir.

« Scrisoare deschisă către Salvador Dali »
Ed. Albin Michel, 1966

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

AUTOBIOGRAFICE

În mod fatal, mai curînd sau mai tîrziu, fiecare va veni la mine. Unii, insensibili la pictura mea, admit că desenez ca Leonardo. Alţii, care-s împotriva esteticii mele, recunosc de bună voie în autobiografia pe care am publicat-o unul dintre « documentele umane » ale epocii noastre. Alţii iarăşi, care pun la îndoială autenticitatea « Vieţii (mele) secrete », au descoperit în mine daruri literare superioare talentului de care dau dovadă în pictură şi « fanfaronadei » ce caracterizează, după ei, confesiunile mele. Însă, încă din 1922, marele poet Garcia Lorca prezisese că sînt destinat unei cariere literare şi lăsase să se înţeleagă că viitorul meu era tocmai în « romanul pur ». Iar apoi, cei care detestă pictura, desenele, literatura, bijuteriile, obiectele mele suprarealiste etc. etc., proclamă că am geniul teatrului şi că ultima mea scenografie a fost una dintre cele mai senzaţionale care s-a văzut vreodată la Metropolitan . . .

« Feţe ascunse ». Roman (Fragment din Cuvîntul înainte) Ed. Stock 1973

Tot la Şcoala de Belle Arte din Madrid. Dorinţa de a face totul într-una şi sistematic pe dos decît toată lumea mă împinge la extravaganţe care-mi asigură numaidecît o adevărată popularitate în mediile artistice madrilene. Într-o zi, la ora de pictură, ni se cere să pictăm după natură o statuetă gotică a Fecioarei. Profesorul ne recomandă, în plus, înainte de a ieşi din clasă, ca fiecare dintre noi să facă « ceea ce vede ». N-a închis el bine uşa, că prins de o frenetică dorinţă de mistificare, încep să pictez, inspirîndu-mă dintr-un catalog, o balanţă pe care o desenez cu exactitatea cea mai strictă. Toţi condiscipolii sînt convinşi că am devenit într-adevăr nebun. La sfîrşitul săptămînii profesorul vine să corecteze şi să comenteze lucrările noastre, şi rămîne îngheţat în faţa imaginii pe care i-o prezint. Toţi elevii ne înconjoară într-o tăcere îngrijorătoare, îndrăznesc să afirm cu o voce uşor jenată de timiditate: « Poate că vedeţi o Fecioară ca toată lumea, eu însă văd o balanţă ».

Abia în clipa în care transcriu aceste rînduri îmi dau seama de raportul evident între Fecioară şi Balanţă în desenul Zodiacului. Pe deasupra, Fecioara pe care trebuia s-o pictăm era pusă în echilibru pe un « glob ceresc ». Această mistificare nu era în realitate decît primul semn al filozofiei mele picturale: materializare spontană a imaginii sugerate.

« Viaţa secretă a lui Salvador Dali », Ed. La Table Ronde, 1952

L-am întîlnit în cele din urmă pe Freud, la Londra. Eram însoţit de Stefan Zweig şi de poetul Edward James. Traversînd curtea imobilului în care locuia bătrînul profesor am văzut o bicicletă rezemată de perete. O pungă de cauciuc roşu era legată de şa. Pe spatele pungii se plimba un melc.

Contrar a ceea ce speram, vorbirăm puţin, însă ne devoram din priviri. Freud nu cunoştea nimic despre mine, decît pictura pe care o admira. Am încercat să apar în ochii lui ca un fel de filfizon genul « intelectualism universal ». Am aflat mai pe urmă că-i făcusem exact impresia inversă. Înainte de a-l părăsi, am vrut să-i las o revistă conţinînd un articol pe care-l scrisesem despre paranoia. Deschid deci revista la pagina cu studiul meu, rugîndu-l să binevoiască să-l citească dacă timpul îi permite. Freud continua să mă fixeze, fără să acorde cea mai mică atenţie la ceea ce-i arătam.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

îi explicam că nu era vorba de vreo glumă suprarealistă, ci de un articol ale cărui ambiții erau cu adevărat științifice. I-am repetat de mai multe ori titlul, arătîndu-i-l cu degetul. Față de imperturbabila lui indiferență, vocea mea devenea din ce în ce mai ascuțită și insistentă. Atunci Freud, continuînd să mă observe ca și cînd ar fi aspirat din toată ființa să sesizeze realitatea mea psihologică, se adresă lui Stefan Zweig: « N-am văzut de cînd sînt un tip atît de perfect de spaniol. Ce fanatic! »

« Viața secretă a lui Salvador Dali », Ed. La Table Ronde, 1952

Înainte de a adormi, în această a doua noapte la New-York, revăzui îm imaginație detaliile primei întîlniri cu America. Nu, de o mie de ori nu, poezia New-York-ului nu rezida în ceea ce mi s-a lăsat a înțelege, și mai cu seamă în arhitectura rigidă și rectilinie a Centrului Rockefeller. Nu, poezia New-York-ului era veche și violentă ca aceea a lumii, ca aceea dintotdeauna. . .

Nenumărate dimineți de-a rîndul am ieșit să mă plimb singur prin New-York, cu o pîine sub braț. Odată, am intrat într-un *drugstore* din strada 57 și am comandat un ou prăjit pe care am început să-l mânînc ajutîndu-mă cu bucățele rupte din pîinea cea mare pe care o tăiam spre stupefacția întregii asistențe. M-am trezit înconjurat numaidecît de oameni care-mi puneau întrebări dintre cele mai diverse, pe care însă nu le înțelegeam. Le-am răspuns ridicînd din umeri și adresîndu-le cîte un surîs timid.

Încetul cu încetul pîinea mea s-a uscat și a început să se sfarme. Era cazul să mă cam debarasez de ea. Însă unde? Într-o dimineață, în timp ce mă aflam în fața hotelului Waldorf-Astoria, pîinea mea se rupse în două. Bătea de douăsprezece, ora fantomelor; luai hotărîrea să dejunez la Sert Room. Mă pregăteam să traversez strada, cînd alunec și cad. Cele două bucăți de pîine căzură destul de departe, în mijlocul drumului. Un agent de poliție se grăbi să mă ajute să mă ridic. Îi mulțumesc și mă prefac că plec șchiopătînd. După vreo zece pași, mă întorc să văd unde sînt bucățile mele de pîine. Dispăruseră! Fără să lase cea mai mică urmă. Dispariția lor a rămas pentru mine o enigmă. Nici agentul de poliție, nici trecătorii nu le luaseră cu ei. Am avut în mod categoric impresia neliniștitoare că era vorba de un fenomen delirant și subiectiv, și că erau pe undeva, sub ochii mei și că nu eram în stare să le văd din motive afective pe care o să trebuiască să le determin ulterior.

Această aventură a fost punctul de plecare al unei descoperiri pe care mi-am propus s-o revelez la Sorbona sub titlul evocator: « Pîinea invizibilă! ». În această comunicare voi prezenta și explica fenomenele de invizibilitate spontană a anumitor obiecte, un fel de halucinație negativă, dificil de prevăzut din cauza caracterului ei amnezic. Nu vedem tot ceea ce privim, ceea ce nu e un simplu fenomen de neatenție, ci un fenomen de halucinație. Puterea de a-l provoca la comandă permitea, bineînțeles, ca anume realități fizice să devină invizibile, conferind magiei parapsihice una dintre armele ei cele mai eficace.

Toate descoperirile au, astfel, un punct de plecare involuntar: Columb a descoperit America plecînd spre antipozi, alchimiștii în căutarea pietrei filozofale au inventat aliaje, iar eu, încercînd să demonstrez obsesia pîinii, am ajuns să descopăr invizibilitatea ei. Exact aceeași problemă de invizibilitate, pe care n-o putusem rezolva în mod satisfăcător în portretul « omului invizibil ». Ceea ce omul nu poate, pîinea poate!

« Viața secretă a lui Salvador Dali », Ed. La Table Ronde, 1952

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MUZEUL DALI

În grupajul **DALI**
fotografii de

ROBERT DESCHARNES
MARC LACROIX
ENRIQUE SABATER

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

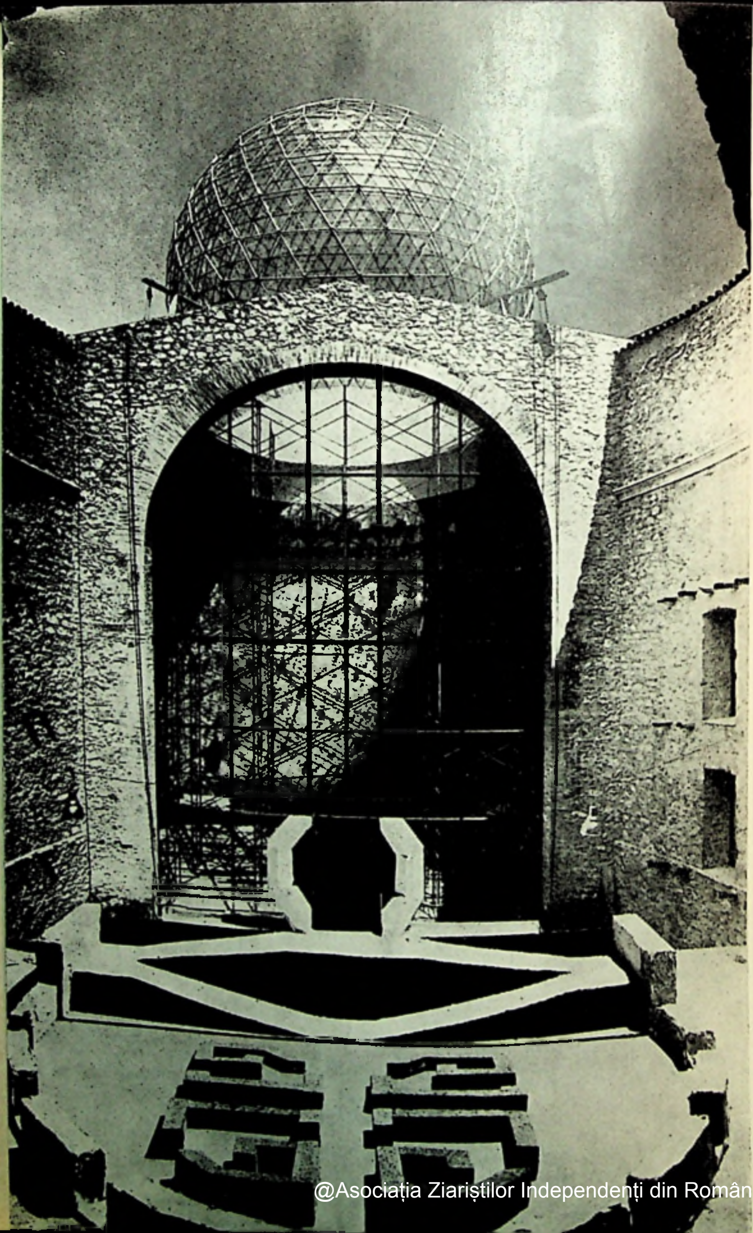

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DAMIAN LA PERPIGNAN

Torenții de infime anomalii gravitaționale sînt reprezentați astăzi de epicentri princiari ai cutremurelor din România glorioasă, căreia Damian îi conferă aura imperială și legitimă.

Oscilațiile gravitaționale ce marchează migrațiunea țiparilor, împăraților romani precum și toate pelerinajele, printre care la Santiago de Compostela, început cu mai multe milioane de ani după ce Gara din Perpignan protejase deja Europa și o parte din Africa de traumatismul epic al derivei continentelor, și anume momentul formării golfului Biscaia unde a fost decis imperiul sevillan: Traian, Velásquez, Don Juan, Cristóbal Columb și toți conchistadorii care formează astăzi în mod incontestabil căile lactee ale bilelor marelui Damian, ce ne face, Galei și mie, onorurile intrării imperiale a Muzeului din Figueras.

Citesc în ultimul « scientific American » articolul intitulat « Primul milimetru al Oceanului », pe baza căruia pot deja afirma că bilele lui Damian sînt faimoasele bule ale oceanelor imperiale.

SALVADOR DALI

Port Lligat, 1974

Note: Gara Perpignan este considerată de Dali drept centrul lumii; imperial = somptuos; Dali s-a arătat de mai multe ori foarte impresionat de faptul că în țara noastră centrul seismic se situează exact în centrul țării; Calea laptelui — ciclu de sculpturi de Horia Damian, în care marele sculptor utilizează mii de bile ce dau impresia de cer înstelat; articolul din renumita revistă științifică americană demonstrează că viața este posibilă pe pămînt datorită unor bule formate pe fundul oceanelor, și care se ridică la suprafață, trecînd în atmosferă.

Titlul original este « Damian du côté de Perpignan ». Textul a fost scris ca prefață la expoziția Damian: « GALAXY », Stadt Aachen, Neue Galerie, iulie-septembrie 1974.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

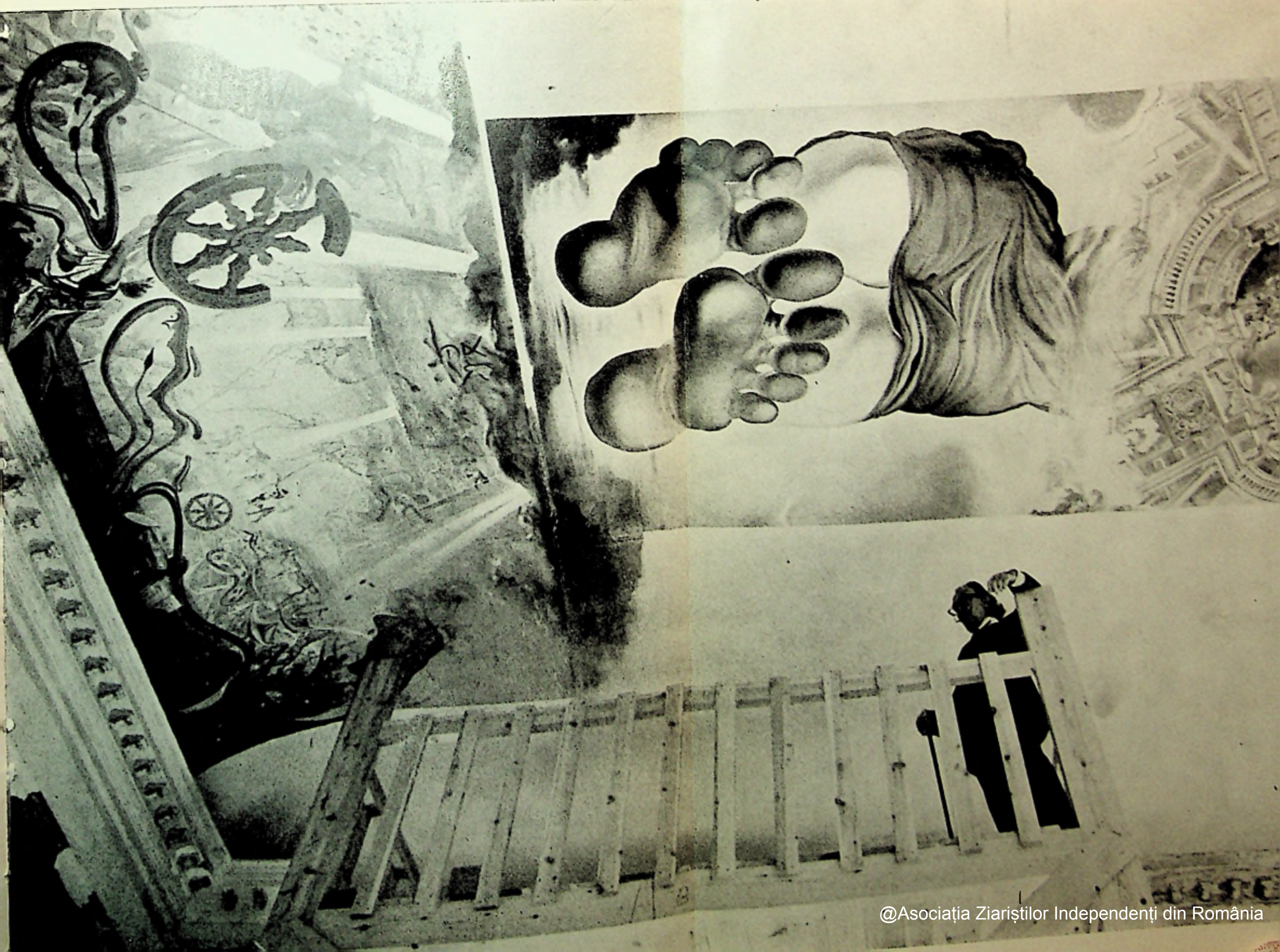

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DALI LA SORBONA

Publicăm mai jos textul original şi complet al conferinţei pronunţate de Salvador Dali la data de 17 decembrie 1955 la Sorbona, rămasă în bună măsură inedită. Acest text este transpunerea exactă şi brută a benzii de magnetofon. Zgomotele diverse sînt notate. Salvador Dali n-a revăzut textul: e vorba deci de stilul lui vorbit, transcris fără retuşuri.

Salvador Dali s-a hotărît să facă la Paris cea mai delirantă comunicare din viaţa lui, fiindcă Franţa este ţara cea mai inteligentă din lume *(aplauze frenetice, bravo)*, Franţa este ţara cea mai raţională din lume *(diverse zgomote)*, şi dimpotrivă eu vin din Spania, care este ţara cea mai iraţională, şi cea mai mistică din lume.

Inteligenţa conduce, aduce spre ceaţa de nori a scepticismului, inteligenţa conduce la coeficientul gastronomic de incertitudine super-gelatinoasă, proustiană şi fezandată. Pentru acet motiv este bine şi necesar ca din timp în timp spaniolii ca Picasso şi ca mine să venim la Paris ca să vă uluim ... *(rumoare în sală)* ... arătîndu-vă o bucată crudă şi sîngerîndă de adevăr.

Unul dintre ultimii şi cei mai importanţi pictori moderni a fost desigur Henri Matisse ... *(aplauze)* ... însă Henri Matisse reprezintă ultimele consecinţe ale Revoluţiei franceze, adică triumful burgheziei şi gustul burghez *(aplauze vii)*.

Consecinţele « Artei moderne » sînt că am ajuns astăzi la un maxim de raţionalism şi la un maxim de scepticism.

Tinerii pictori moderni nu cred astăzi în aproape nimic... *(bravo)* ... Este cum nu se poate mai normal ca atunci cînd nu credem în nimic să ajungem să nu mai pictăm aproape nimic. Aceasta e situaţia întregii picturi moderne, inclusiv pictura abstractă, esteticiană, academică, şi unica excepţie e un grup de pictori ai şcolii din New York, care, din lipsă de tradiţie şi printr-un anume paroxism instinctiv care le este propriu, sînt foarte aproape de o nouă credinţă pre-mistică care se va declanşa deîndată ce lumea va deveni conştientă de ultimele progrese ale ştiinţei nucleare.

În Franţa există un exemplu la polul opus al şcolii din New-York, tocmai din cauza atavismelor sale monarhice din punctul de vedere cosmogonic, prietenul meu pictorul Mathieu, atitudinea cea mai avansată faţă cu academismul picturii moderne.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Acuma . . . nu sînt un orator, şi am venit aici mai ales pentru a face o comunicare ce va fi pseudo-ştiinţifică, fiindcă nu sînt un om de ştiinţă. Supun însă această comunicare savanţilor, şi mai ales morfologilor. . . se pare că nu e nici unul în sală? . . . pentru a judeca pînă la ce punct delirul meu este creator şi valabil.

Comunicarea este următoarea;

La vîrsta de nouă ani mă aflu în oraşul meu natal, Figueras, aproape gol în sufragerie şi mă rezem cu cotul pe masă, şi trebuie să simulez somnul pentru ca o tînără servitoare să mă bage în seamă; pe faţa de masă erau coji de pîine uscată, care mi-au produs o durere foarte acută în cot, corespunzînd unui fel de extaz liric ce fusese precedat de cîntul unei privighetori care mă răscolise pînă la lacrimi. Imediat după acest cînt de neuitat al privighetoarei şi după secvenţa cu cotul pe cojile de pîine, am început să mă simt obsedat de-a binelea, în mod cu adevărat delirant, de tabloul « Dantelăresei » (o reproducere era atîrnată în biroul tatălui meu şi o puteam vedea prin uşa întredeschisă) şi de coarnele de rinocer. Iluzia pe care acest tablou mi-a produs-o, toţi prietenii mei au considerat fără să ezite că avea un caracter cu totul delirant.

Într-o zi, cînd am pierdut-o în plin Paris, n-am putut mînca şi a trebuit să mă întorc s-o caut. E una dintre angoasele mele cele mai mari din ultimii ani.

Am uitat să spun în momentul în care vorbeam despre durerea pe care mi-au produs-o în coate cojile de pîine, că, de atunci încoace, toate emoţiile importante mă pătrund prin coate *(ilaritate, aplauze)*. Inima, n-am simţit-o niciodată!

Preocuparea şi dragostea crescîndă pentru Vermeer din Delft, şi mai ales pentru Dantelăreasă au culminat cu hotărîrea mea de a cere Muzeului Louvre permisiunea de a realiza o copie a acestui tablou.

Într-o dimineaţă sosesc la Louvre; eram şi atunci foarte preocupat de coarnele de rinocer, dar soseam la Louvre fără să ştiu ce avea să fie copia mea. Şi, spre marea surpriză a tuturor prietenilor mei şi a Conservatorului Muzeului Louvre, s-a putut vedea că, în loc de Dantelăreasă, apăreau pe pînză coarne de rinocer. Trebuie să spun că mă aşteptam oarecum *(rîsete, aplauze)*.

PROIECŢIE A « DANTELĂRESEI » DE VERMEER

Ceea ce m-a tulburat cel mai mult în acest tablou e că totul convergea spre un ac, spre un bold, care nu e pictat ci numai sugerat; foarte adesea, acuitatea acestui bold o resimţeam atît de reală în propria mea carne, în cot, încît mă trezeam tresărind brusc în miezul celor mai paradisiace sieste.

Întotdeauna acest tablou a fost considerat ca extrem de paşnic şi excesiv de calm. Pentru mine el reprezenta una dintre forţele cele mai violente în domeniul estetic, cu care numai *antiprotonul*, recent descoperit, poate fi comparat.

PROIECŢIE A COPIEI LUI DALI: ETAPA MUZEUL LOUVRE

Aceasta e copia pe care am făcut-o la Muzeul Louvre *(rumoare în sală, rîsete, strigăte: E mai bine ca originalul! Evident! . . .)*

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Pe atunci nu-nțelegeam aproape nimic din această operă și a trebuit să petrec vara întreagă rumegînd problema Dantelăresei, pentru a-mi da seama că de fapt trasasem curbe, care sînt riguros logaritmice.

PROIECȚIE A « DANTELĂRESEI » TERMINATE (VERSIUNEA DALI)

A urmat o nouă etapă în care ciocnirea coarnelor de rinocer produce un fel de mici coji de pîine, un fel de mici corpusculi, care fac din nou vizibilă imaginea Dantelăresei. Ulterior credeam că trebuie să continui tabloul: ideile rinoceriene erau atît de evidente încît am trimis o telegramă prietenului Mathieu spunîndu-i:

« De data asta nici vorbă de Muzeul Louvre, trebuie să mă prezint direct în fața unui rinocer viu. »

PROIECȚIE: GALA ȘI DALI SCĂLDÎNDU-SE LA CAP-CREUSS

Am petrecut toată vara la Costa Brava, trăind mereu cu imaginea Dantelăresei; aveam vreo cincizeci în livada cu măslini, și cînd mă duceam să mă scald, cu Gala, care e Gravida mea, aceea probabil care a împiedicat ca să devin un nebun adevărat, era și ea prezentă.

În această vară, în Spania, persecutam studiul pe care-l întreprinsesem în ultimii doi ani asupra morfologiei florii soarelui. Leonardo da Vinci trăsese și el concluzii excesiv de interesante, pentru vremea lui.

PROIECȚIE: O FLOAREA SOARELUI

Dar, dintr-odată, am descoperit că în încrucișările de spirale, care formează floarea soarelui, apare evident galbul perfect al coarnelor de rinocer.

Totuși morfologii nu sînt deloc siguri că spiralele florii soarelui sînt adevărate spirale logaritmice; sînt spirale care se apropie mult de acestea, însă fenomenul de creștere face că n-au putut fi niciodată măsurate cu exactitate riguros științifică iar morfologii nu sînt de loc de acord dacă e vorba de spirale logaritmice sau nu.

M-am interesat deci imediat în legătură cu însuși cornul de rinocer: în privința asta nu e nici o îndoială, n-a existat niciodată în natură un exemplu mai perfect de spirală logaritmică, decît în cornul de rinocer.

Îmi continuam studiile privitoare la floarea soarelui și, selecționînd și urmărind permanent curbele mai mult sau mai puțin logaritmice ale acestei flori a soarelui îmi era foarte ușor să văd silueta extrem de vizibilă a Dantelăresei, coafura Dantelăresei, pernuța Dantelăresei, oarecum în stilul unui tablou divizionist de Seurat.

În fiecare floare a soarelui am văzut poate vreo cincisprezece Dantelărese diferite, unele mai apropiate ca altele de tabloul original al lui Vermeer.

PROIECȚII JUXTAPUSE
FLOAREA SOARELUI
ȘI « DANTELĂREASA » DE VERMEER

În momentul în care am văzut pentru prima oară puși față în față, Dantelăreasa în fotografie, în imagine, și un rinocer viu, mi-au dat seama că dacă ar fi fost să aibă loc o luptă, Dantelăreasa ar fi cîștigat.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Astă-vară am înțeles limpede motivul: Dantelăreasa morfologic vorbind, este ea însăşi un corn de rinocer *(rîsete, aplauze)*.

Așa că ne găseam în situația, din punctul de vedere al bătăliei, că bietul rinocer apărea ca purtînd în vîrful nasului o micuță Dantelăreasă, în timp ce Dantelăreasa însăşi era um imens corn de rinocer, avînd o maximă forță spirituală, fiindcă, departe de bestialitatea rinocerului, ea era în plus simbolul monarhiei absolute, al castității. Vermeer este exact contrariul unui tablou de Henri Matisse, din punctul meu de vedere, și în ciuda marii stime pe care o am pentru acest pictor enorm de dotat, trebuie să spun că e prototipul — exemplu al slăbiciunii, fiindcă în pictura lui, care e departe de a fi castă ca aceea a lui Vermeer, care nu atinge obiectul, el violentează realitatea, o transformă şi o reduce la o proximitate roză.

PROIECŢIE: « CHRIST HYPERCUBICUS » DE LA METROPOLITAN MUSEUM

Acesta e un tablou aproximativ normal, însă prietenul meu Descharnes, care lucrează în prezent la un film care se va intitula « Prodigioasa poveste a Dantelăresei și a Rinocerului », a analizat cu atenţie chipul lui Gala, care e prea mic aici pentru ca să ne dăm seama, dar care, însă, e format din optsprezece coarne de rinocer... *(urale, aplauze, agitație* etc.)

PROIECŢIE A UNUI FRAGMENT DIN « METAMORFOZA LUI NARCIS »

Persoane care au analizat acest tablou au afirmat că există un raport evident cu ideea de pîine nu numai din punctul de vedere eucharistic, ci şi din punctul de vedere al materiei și morfologiei sale. Toată viața am fost obsedat de pîine, am pictat de multe ori coji de pîine şi chiar aici e evident că forma genunchilor e calchiată după cojile de pîine pe care le-am pictat în trecut; dacă analizăm umbrele găsim, de asemenea, ca şi în toate celelalte, galbul acestei forme, pentru mine cuasi-divină, a cornului de rinocer care ar fi baza întregii estetici caste şi violente.

PROIECŢIE: « CEASURILE MOI »

Acesta e tabloul « Ceasurile moi », care au fost mult discutate, fiindcă şi azi sînt întrebat de ce sînt moi, și răspund inevitabil că « Un ceasornic, fie el moale sau tare, tot n-are nici o importanță, ceea ce contează e să arate ora exactă ».

În acest tablou încep să apară simptome ale coarnelor de rinocer, care se detaşează, şi o aluzie precisă la dematerializarea constantă a acestui element care se transformă din ce în ce mai mult la mine într-un element întru totul mistic.

Forma cornului de rinocer nu e de origină romantică, nici dionisiacă, dimpotrivă, ea este apoloniană ... fiindcă ... Rafael!

PROIECŢIE A UNUI TABLOU DE RAFAEL

Am descoperit în Rafael, după cum se vede în mod limpede la gît, în forma gîtului, am făcut analize, — totul e format, ca şi aceste unghiuri, din cuburi şi din cilindri; Rafael picta numai cu galburi, cu forme foarte asemănătoare curbelor logaritmice prezente în cornul de rinocer.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PROIECȚIE A VERSIUNII DALI A ACELUIAȘI TABLOU DE RAFAEL

Iată o copie a aceluiași tablou de Rafael, care e în mod evident influențată de obsesia mea rinoceriană.

Această crucificare de Rafael este unul dintre cele mai desăvîrșite exemple de organizare conică a unei suprafețe.

Aici nu e vorba de cornul de rinocer așa cum îl concep, așa cum este el în Vermeer și care are o putere cu mult mai mare, — e cornul de rinocer pe care l-am putea numi neo-platonician.

Vom vedea graficul exact care a fost realizat după acest tablou și care arată că lucrul esențial e un plan în care toate figurile sînt repartizate după Divina Proporție Monarhică a lui Luca Pacelli, care utilizează în mod constant în estetică cuvîntul « Monarhic », deoarece cele cinci corpuri regulate sînt în întregime guvernate de monarhia absolută a sferelor.

PROIECȚIE A UNUI ANUS DE RINOCER

Acesta este anusul unui rinocer:

Am analizat această parte a rinocerului și concluzia este că el e o floarea soarelui perfect închisă. Rinocerul nu se mulțumește deci să poarte una dintre cele mai frumoase curbe logaritmice în vîrful nasului, purtînd și în spate un fel de Galaxie de curbe logaritmice în formă de floarea soarelui *(aplauze, bravo, strigăte. . .)*

Și acum, Salvador Dali va face o profeție:

După studiul morfologic al florii soarelui, am simțit că aceste mici puncte ale florii soarelui, aceste mici curbe aveau un aer taciturn ce corespunde melancoliei profunde a lui Leonardo da Vinci însuși; și apoi, era prea mecanic, nu izbuteam cu adevărat să văd Dantelăreasa, din cauza unei anumite lipse de dinamism a florii soarelui. Studiam . . . și dintr-odată ochii mi-au căzut pe o fotografie a unei conopide. . . și fenomenul morfologic al conopidei este identic cu cel al florii sioarelui, în sensul că e constituit, și el, din adevărate spirale logaritmice.

Dar aici floarea are un fel de forță expansivă, aproape o forță anatomică, un fel de mormăială, de tensiune, asemănătoare cu fruntea încăpățînată și meningitică pe care o iubesc atît de pasional în Dantelăreasa lui Vermeer. Am văzut în această fotografie tocmai posibilitatea de a « vedea » Dantelăreasa; am încercat să-mi procur conopide, însă toate acelea pe care le-am găsit pînă acum sînt prea mici, n-au calitățile cerute pentru ca să pot vedea exact Dantelăreasa.

Acum sînt absolut convins că deîndată ce va veni luna martie și voi putea selecționa conopide imense, voi lumina una dintre aceste conopide, voi pune s-o fotografieze sub un anume unghi și vă dau cuvîntul meu de onoare de spaniol că fotografia odată developată nu va mai fi o conopidă, și că toată lumea va vedea Dantelăreasa de Vermeer cu propria-i tehnică *(bravo, aplauze frenetice)*.

Acum am să povestesc mici anecdote de hazard obiectiv pe care le găsesc pasionante.

Mi s-a spus că Gingis Han auzise într-o zi cîntînd o privighetoare, într-un loc cu totul paradisiac (și în care a dorit să fie îngropat), și că, a doua zi, a văzut în vis un rinocer alb cu ochii roșii, un albinos; Gingis Han consideră acest vis ca o prevestire și, din cauza rinocerului alb, renunță la cucerirea Tibetului.

Există o mare analogie între acest episod și o amintire pe care o am din copilărie și care, după cum vă amintiți, începe de asemeni cu cîntul unei privi-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ghetori, care preceda apariția obsesiei Dantelăresei, a cojilor de pîine uscată și a coarnelor de rinocer.

În timp ce tocmai studiam viața lui Gingis Han, am primit următoarea comunicare: și anume că dl. Michel Gingis Han, Secretar general permanent al Centrului Internațional de studii estetice, îmi cere să fac o conferință.

Atunci, evident, în virtutea imperialismului congenital care mă caracterizează, era un adevărat hazard obiectiv, remarcabil.

Acum două zile s-a produs un alt hazard — obiectiv — care m-a bulversat cu adevărat: cinam împreună cu Jean Cocteau *(rumoare în sală)* și-i povesteam oarecum subiectul conferinței mele; deodată a devenit palid și mi-a spus: « Am un obiect care o să te uluiască » ... Iată-l: acest obiect este probabil unul dintre cele mai rare din lume, căci acest obiect nu este nimic altceva pentru mine decît făclia cu care brutarul lui Vermeer își aprindea focul. Vermeer, care n-avea bani să-și plătească brutarul, îi dădea în schimb tablouri, și brutarul aprindea cuptorul cu acest obiect din Delft.

E, în tot cazul, o coincidență extraordinară, pentru că acest obiect conține pasărea, conține cornul care nu e de rinocer, dar care poate e totuși mai mult sau mai puțin logaritmic și au rămas într-adevăr puține obiecte, Vermeer e o ființă foarte misterioasă și nu se știe nimic despre el care să aibă un raport atît de direct cu propria lui familie, ca acest obiect.

Nu înțeleg de ce, atunci cînd am vorbit despre Jean Cocteau, s-a produs un fel de rumoare, căci eu, în monarhia absolută a creierului meu îi ador pe academicieni *(aplauze)* și-i ador pe academicieni mai ales de cînd unul dintre cei mai iluștri academicieni ai Spaniei, filozoful Imperio Montès a spus un lucru care mi-a plăcut foarte mult, căci eu m-am considerat întotdeauna un geniu, — a spus:

« DALI este ființa cea mai apropiată de arhangelicul Raymond Lulle. »

Iar eu, după comunicarea din seara aceasta cred, cu adevărat, că pentru a putea trece de la Dantelăreasă la Floarea Soarelui, de la Floarea Soarelui la Rinocer și de la Rinocer la Conopidă, trebuie cu adevărat să fii sau să ai ceva în cap.

(Urale, aplauze îndelungate. — Sfîrșitul conferinței. Salvador Dali părăsește amfiteatrul, protejat de Serge Lifar, de fratele acestuia, de pictorul Mathieu și de cîțiva prieteni, contra entuziasmului « delirant » al studenților)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DA! ROMÂNIEI

poem genetic pentru împăratul nostru **TRAIAN**

Glorioasele gonade ale împăratului nostru Traian sînt desigur, şi mai mult ca sigur, cele mai glorioase din arta istoriei.

În primul rînd. *Animat de puterea lor, Traian pleacă din Italica la zece kilometri de Sevilla, şi trecînd prin Gara Perpignan străpunge cilindric Dacia, creînd astfel România. Vîrtej cilindric al Trofeului de la Adamclisi înrudit cu propria-i columnă Traiană ridicată la Roma. Columnă ce reprezintă prima bandă desenată în basorelief, care, în loc să falsifice realitatea cu visele şi obiceiurile proprii relelor obiceiuri orientale, umple ca un caltaboş, cu carnea crudă a realităţii istorice, intestinul fin al visului imperial, afirmînd în mod definitiv suveranitatea topologică şi holografică a civilizaţiei noastre asupra civilizaţiei barbare.*

În al doilea rînd. *Deoarece Pujols ne învaţă că noi, bărbaţii, avem încărcătura noastră genetică plină de îngeri, fiinţe ce nu există potenţial decît sub formă de energie spirituală pură.*

Deci, capsulele imperiale, receptacule de viaţă pe care le purta Traian, acumulară într-o sămînţă unică viforul victoriei sale finale: trofeul îngeresc ridicat la Adamclisi, care sperăm cu toţii să fie recunoscut ca autentic.

Să recapitulăm şi să înscriem în mîna deschisă a artei istoriei această linie a gloriei sevillane, care în mod ierarhic are două puncte suverane.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

RADU VARIA

DALI
înțelept

Cred că e bine să afirm dintru început, că cine ar încerca să-l elogieze, într-un fel sau altul, n-ar putea aduce nici cea mai neînsemnată contribuție la gloria lui Salvador Dali. Pentru simplul motiv că Dali s-a îngrijit s-o facă el însuși: și înaintea tuturor, și în modul cel mai superlativ.

Și dacă geniul publicității are un nume, — fără nici o ezitare, fără urmă de îndoială, numele său e Dali. « Vreau să se vorbească de mine, chiar dacă se spune de bine ». Tînărul Dali înțelege să apară pe scena lumii fulgerător și cu o violență despre care nimeni încă nu știa că o să devină un semn al timpului. « Pictor, dacă vrei să-ți asiguri un loc predominant în societate, trebuie ca încă din prima tinerețe să-i tragi o lovitură teribilă în piciorul drept. »

Semnele timpului, Dali le-a intuit întotdeauna. În 1937, compatriotul său cel mai celebru pictează « Guernica ». Dali pictase deja «Prevestirea războiului civil ». În 1936. Cu șase luni înainte de declanșarea acestuia.

În epoca comunicațiilor de masă, intuițiile fine și prevestirile lui Dali trebuie să fie, și sînt auzite de toți. În sens invers, Dali e în comunicație permanentă cu Universul, datorită antenelor pe care le reprezintă mustățile sale informatice.

Prima noastră convorbire telefonică, la două zile după ce-l vizitez, în 1971, la Hotelul Meurice.

Dali, entuziast: — Vă mulțumesc ! Dumneavoastră, m-ați înțeles. Nu sînt și n-am fost niciodată omul vreunui partid, și nici măcar al Papei de la Roma. Eu sînt bufonul care are nevoie de marii acestei lumi pentru a putea spune adevărul.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

— Sînteţi « bufonul », dar spre deosebire de bufonul shakespearian, nu sînteţi al nici unui rege. Sînteţi bufonul secolului.

Dali îmi cere să repet încă odată şi să vin numaidecît să-l văd.

Dali e pasionat de istorie şi de ştiinţă şi la curent cu toate descoperirile recente. Întreprindem cercetări amănunţite asupra romanilor, asupra relaţiei între marile mişcări ale naturii şi marile mişcări ale omului, de un milion de ani încoace. « Hazardul obiectiv » ne conduce la descoperiri uimitoare. — « Rolul nostru e de a da idei. În rest, trebuie să lăsăm oamenilor de ştiinţă sau oamenilor politici să le pună în aplicare ».

Am în mînă o scrisoare cu următorul conţinut: « Plec mîine în Spania, şi înainte de a pleca gîndul meu se îndreaptă spre dumneavoastră; aş vrea să vă exprim întreaga mea admiraţie ». Scrisoarea e adresată lui Dali de către cel care avea să devină combatant pe baricadele republicane: André Malraux.

Intitulez acest text « Dali înţelept ». Multe s-au mai scris despre Dali, dar asta, mi-ar place să cred că încă nu s-a scris. Nimeni nu posedă, ca el, arta vieţii. Într-un fel, Dali este întotdeauna pozitiv.

Ceea ce-i displace e eliminat, odată pentru totdeauna. Arta de a fi întotdeauna fericit îi dă o putere nebănuită. Vitalitatea lui e un miracol. În reprezentaţie permanentă de dimineaţă şi pînă seara, înconjurat de prieteni, dînd interviuri peste interviuri la toate radiourile şi televiziunile, lui Dali îi rămîne destul timp ca să picteze, să deseneze, să scrie.

Şi nu e puţin lucru că, în secolul nostru tehnologic, Dali a redeşteptat, de unul singur, gustul pentru spectacol, dînd o dimensiune modernă unei străvechi idei: lumea ca teatru. În mijlocul scenei bineînţeles, el, Dali. Reflectoarele sînt îndreptate dinspre operă spre comportamentul autorului. Dali, pictor, desenator, scriitor, actor rezistă în mod magistral. Epigonii sucombă: « comportamentul » nu e suficient. Dali e unic.

Cred că cititorul poate vedea o contradicţie între Dali-înţelept şi Dali în cursa nestăvilită după glorie şi după bani.

Trebuie să spun că momentul crucial al vieţii lui Salvador Dali are loc, după cîte cred, la sfîrşitul primei tinereţi, cînd se înfruntă, « ca două trenuri accelerate care se îndreaptă unul spre celălalt pe aceeaşi linie », fanatismul său iberic şi obstacolul insurmontabil al vieţii. Pericol de catastrofă. Or, tocmai aici se naşte Dali înţeleptul.

Pot îndrăzni să afirm că în acel moment Dali reprezintă primul caz de autopsihanaliză concretă. Dali se « vede », şi de aici înainte transformă cu o imaginaţie extraordinară toate defectele în calităţi şi toate obstacolele în trambuline.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Reintegrarea în lume devine posibilă. Primul obstacol: propriul său geniu de pictor; îl va asuma. Prima întîlnire cu Picasso: îl tratează de la egal la egal. Ruptura definitivă cu familia din cauza legăturii cu Gala, viitoarea lui soție: Gala va deveni femeia cel mai mult și mai frumos cîntată a secolului. Sărăcia: va deveni « cît de cît » multimilionar. Breton lansează cu maliție anagrama « Avidadollars ». Dali răspunde cu încîntare: « E singura intuiție genială pe care a avut-o de cînd e el ». Criticul *New-York Times*-ului scrie: « Dacă n-ar da tablourilor sale titluri atît de extravagante, ar fi cu totul inutil să ne mai ocupăm de pictura domnului Dali ». Domnul Dali pune de-aci înainte citatul la loc de cinste ori de cîte ori se ivește ocazia.

În Septembrie 1974 s-a deschis la Figueras, orașul în care Salvador Dali a văzut lumina zilei la 11 mai 1904, primul muzeu european închinat operei sale. Municipalitatea a pus la dispoziția marelui artist fostul Teatru Municipal; consecvent concepției sale privind lumea ca spectacol, Dali a procedat la o minimă schimbare: TEATRO MUSEO DALI. Animatorul acestui mare centru artistic internațional e, bineînțeles, Dali în persoană. « Muzeul — spune el — va fi opera vieții mele ».

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

UTOPIA GETICĂ

Trecutul istoric rămîne adînc întipărit în conştiinţa generaţiilor, transmiţîndu-se în timp prin complicatele retorte ale unei alchimii care distilează esenţa însăşi a ethosului fiecărui popor. Figuri şi fapte din vechi legende sau cronici, de mult uitate, continuă să trăiască transfigurate şi adesea nebănuite, generînd sau justificînd sentimente, principii, idealuri, sintetizate în specificul naţional. Descifrarea acestui proces necontenit porneşte de la documentul scris, de la mărturia arheologică, trecînd însă dincolo de limitele lor concrete, în acea zonă fără hotar a gîndului care naşte simboluri, a imaginaţiei care naşte mituri, pentru a transmite şi a perpetua esenţa însăşi a faptului real.

O asemenea cercetare a fost întreprinsă de profesorul Al. Busuioceanu, care, deţinînd mulţi ani catedra de Limbă şi Literatură Română de la Universitatea din Madrid, a căutat stăruitor în arhivele şi bibliotecile spaniole mărturii despre un episod hotărîtor în istoria poporului nostru: cucerirea şi colonizarea Daciei de către împăratul Traian, originar din Peninsula Iberică. Dar cercetările sale şi-au lărgit sfera prin descoperirea neaşteptată a unei legende dacice, care, amplificată şi transfigurată, devenise un vast capitol privind însăşi genealogia poporului hispanic. Complicatul proces al acestui mit care a ajuns să unifice obîrşia unor popoare atît de îndepărtate a constituit subiectul unui studiu intitulat Zamolxis, sau mitul dacic în istoria şi legendele spaniole. *Autorul a elaborat pînă în anii 1952—1953 cea mai mare parte a lucrării, care urmărea consemnarea succesivă a prezenţei dacilor, de la îndepărtatele legende ale antichităţii, trecînd apoi prin perioada cuceririi romane, pentru a ajunge la contopirea legendei şi a istoriei în mitul care a străbătut Europa.*

Din păcate, studiul a rămas neterminat, oprindu-se la interpretarea autorilor din secolul al XIII-lea, care au preluat mitul dacic, încorporîndu-l prin

◀ *Traian Bătrîn.* Mască de bronz servind ca însemn de legiune romană. (Muzeul din Nimègue)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

tradiţia gotică în istoria Spaniei. Intenţiile autorului par să fi vizat, însă, posibilitatea unor investigaţii mai vaste, după cum rezultă din propriile sale spuse într-o scrisoare din 31 III 1953 către Mircea Eliade, care era la curent cu lucrarea întreprinsă de Al. Busuioceanu. « Am urmărit cîtva timp aceste cercetări, fiindcă am văzut că terenul era cu totul nedefrişat şi mi s-a părut că puteam face un început. Explorări de acelaşi fel vor putea scoate desigur la iveală mitul lui Zamolxe în formele cele mai neaşteptate, nu numai pe drumurile bătute de goţi, dar şi în restul Europei, unde fenomenul got a avut tot felul de reflexe. Observaţiile D-tale îmi dezvăluie însă şi posibilităţi mult mai întinse. Îmi dau seama acum că sub acelaşi unghi s-ar putea studia nu numai ceea ce D-ta numeşti mit-historiografie medievală, dar şi toate utopiile medievale, romanele cavalereşti, poemele epice, chiar şi cele strict naţionale, care trebuie să forfotească de mituri . . . Mitul originar e reziduu istoric. Acţiunea lui e benignă, absorbită mai ales de religie şi credinţe magice. Mitul istoriografic e germen. El e virulent şi îşi caută imediat încarnări concrete. Cazul lui Alfonso el Sabio, reeditare a lui Deceneu . . îşi găseşte asemănare în reeditările multiple, mai recente, ale mitului lui Alexandru Macedon, în tot Orientul (nostru), izvorîte toate din Alexandria. Iorga a demonstrat că şi Mihai Viteazul a fost, conştient, o asemenea reeditare. »

Nu cunoaştem motivele care l-au împiedicta pe Al. Busuioceanu să continue aceste cercetări, menite să aducă o contribuţie istorică cu totul originală. Ele l-au determinat însă — după propriile sale afirmaţii — să încerce măcar publicarea lor parţială. Există în arhiva autorului diverse redactări, fie limitate la unele aspecte, fie la o expunere sintetică, dar nu numai a capitolelor scrise, ci şi a problemelor ce urmau să fie tratate în continuare, aşa cum este cazul textului reprodus aici. Studiul integral, bazat pe analiza unui bogat material documentar, a rămas inedit şi neterminat. Dar proporţiile lui nu ne-au permis să-l publicăm în paginile revistei noastre. Ne-am limitat aşadar la o versiune rezumativă, aflată în arhiva amintită, şi care, spre deosebire de studiul propriu-zis, prezintă o viziune mai pregnantă a lumii dace, ale cărei caracteristici materiale şi spirituale — continuate în ethosul poporului nostru — s-au metamorfozat în trăsături legendare, generînd mitul, utopia ce avea să-şi desăvîrşească ciclul în altă eră, la celălalt capăt al Europei.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ALEXANDRU BUSUIOCEANU

UTOPIA GETICĂ

Pentru lumea antică, Dacia războinicilor temuţi din Carpaţi şi a zeului Zamolxe a fost, pînă la cucerirea lui Traian, o ţară aspră, aproape de nepătruns, înconjurată de mister. Nimeni nu ştia bine cine erau oamenii care locuiau în acea cunună de munţi, de unde aveau obiceiul să coboare pentru a purta războiul în afară de hotarele lor. Le ziceau daci sau geţi; iar grecii, care-i socoteau rude ale tracilor — « cei mai viteji şi mai drepţi dintre traci », după Herodot — spuneau că zeul războiului, Ares sau Marte, între ei se născuse. Ştiau însă că asemenea idee putea fi şi numai o legendă; pentru că alt zeu, mai mare şi sigur, stăpînea destinul acelui popor. Dacii credeau în Zamolxe. Şi Platon afirma că Zamolxe îi făcea pe acei oameni nemuritori.

Oamenii aceia — dacii sau geţii nemuritori — şi ţara lor, erau ermetici pentru antici. Grecii se apropiaseră de ei numai pe ţărmurile Mării Pontice, fără să se aventureze mult în interior. Romanii îi cunoşteau doar pe războinicii daci. Dunărea le inspira teamă. Era un *limes* hiperboreu, de unde începeau pămînturile care dormitau sub leneşele stele ale polului getic — *Getici sidera pigra poli*. Marţial, ale cărui cuvinte le citez, evocă în *Epigramele* sale imagini, care fac aluzie la misterul şi primejdiile acestei ţări, unde în acel moment, un împărat ca Domiţian cunoştea nenorocul armelor. Ţară de iernatice urse, cu sălbatica Peuce (Delta Dunării) şi Istrul fremătînd de tropotele cailor: *Hiberna quamvis Arctos et rudis Peuce / Et ungularum pulsibus calens Hister.* [1]

Obsesia războinicului get şi a fluviului temut, pe care el îl trecea călare pe apa îngheţată, era în mintea tuturor şi apărea în scrierile poeţilor şi în cărţi care vorbeau despre acea lume barbară, vrăjmaşe romanului. Lucan, ca să citez un alt hispanic, vorbise şi el despre « barbara Cone, unde Istrul, printr-o mie de guri, îşi pierde în mare sarmaticele unde şi inundă insula Peuce », despre neamurile sălbatice ce populau ţărmul pontic, şi amintise de faima arcului getic, teribilul arc getic, de

---

[1] *Epigrame*, VI, 58 şi VII, 7.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

toţi cunoscut. Într-un loc, în *Pharsalia* sa, numele dacului, getului şi al iberului se întîlnesc în acelaşi vers: *Hinc Dacus premet inde Getes ocurrat Hiberis.*

Versul acesta a fost interpretat de Isidor din Sevilia ca un vaticiniu: Spania avea să fie invadată de geţi [2]. Vaticiniu împlinit, după cum vom vedea. N-a fost vreo îndoială. Lumea întreagă avea să fie invadată de geţi. Nu numai Spania. Lumea întreagă avea să fie întemeiată încă odată de ei.

Nu s-a scris încă adevărata istorie a geţilor, istoria Mitului getic, mult mai mare şi mai semnificativă decît cea a faptelor concrete, pe care le numim istorice. Faptul concret se consumă, nu serveşte decît pentru o povestire. Mitul e permanent şi, chiar dacă ia forme nebănuite şi obişnuieşte să se ascundă, adevărul lui e prezent şi se proiectează asupra viitorului. Ideea getică e unul din miturile cele mai obsedante şi mai puternice din imaginaţia anticilor. Pentru romanii din primul secol al erei noastre, care aşteptau sfîrşitul iminent al lumii, părea un lucru aproape sigur că de la Dunărea cu sălbatica Peuce avea să se dezlănţuie cataclismul. Tot un hispanic, şi cel mai citit, Seneca, într-o pagină grandioasă, descrie înfricoşătorul spectacol al «zilei fatale» cînd Dunărea dezlănţuită îşi va înălţa apele pînă la cer şi, «într-un singur vîrtej prăpăstios, va cuprinde o imensă întindere de pămînturi şi cetăţi» [3]. Cînd scria această pagină, care aminteşte viziunea de teroare a *Judecăţii de apoi* a lui Michelangelo, filozoful presimţea poate că nu se înşela şi că, de acolo, de la Dunăre, chiar dacă nu aşa de curînd, dar nici foarte tîrziu, avea să se ivească într-adevăr sfîrşitul lumii. O profeţie între altele ale lui Seneca. Avea să se împlinească nu prin apele Dunării, ci prin violenţa Goţilor, care — straniu lucru — cu numele geţilor, cu istoria acestora preschimbată în propria lor istorie, şi cu zeul Zamolxe — nu cu zeul Walhalei — aveau să răstoarne toată lumea antică şi să ajungă în vîrtej pînă în Spania. Vaticiniul lui Lucan, de care Isidor din Sevilia nu s-a îndoit niciodată! Cum să te îndoieşti de realitate, cînd ea singură îşi ia sarcina să reveleze mitul, al cărui secret l-a căutat fără odihnă în *Istoriile* şi *Etimologiile* sale Isidor din Sevilia.

Secretul ţării geţilor era încă pe vremea lui Seneca impenetrabil. Filozoful nu ştia să vorbească cu oarecare cunoştinţă decît despre marele fluviu care încingea ţara, şi despre cetăţile elenice presărate pe ţărmul pontic. Despre rest, nimic mai mult decît faima temutei săgeţi getice şi aceea a ucigătoarelor plante ale Dunării, din care se distilau sucuri pentru magia înfiorătoare a Medeei. Era convins însă că acea ţară era bogată în pietre preţioase; ceea ce însemna altă magie. Pietrele preţioase includeau puteri şi mistere. Atît se putea afla de la Seneca; şi nimeni nu ştia mai mult. Dunărea îşi păzea bine secretele. Oamenii se ascundeau în munţi — *Daci montibus inhaerent*. Pădurile erau întunecoase. Acopereau acea ţară, plină de primejdii [4]

Pădurea dacică. Înfricoşătoarea pădure dacică. Era adăpostul acelor oameni: *codrul frate cu românul*, şi era originea adîncă a mitului getic, invocat şi azi în formula magică, *foaie verde*, în cîntecul popular. Romanii cunoşteau acea pădure de departe, cînd se vedeau nevoiţi să o ocolească; sau mai de aproape, cînd în întunecimea ei

---

[2] Lucan nu se temea de ameninţarea pe care o reprezentau aceşti barbari ci, dimpotrivă, ar fi vrut ca ei să ridice armele împotriva Romei, pentru a curma luptele fratricide: «O, zei, noi nu vă cerem pace ... Semănaţi ură în sufletul popoarelor ... numai să abateţi de la noi războiul civil. Să ne ameninţe de aici Dacul, de dincolo Getul, să alerge unul la Iberi, altul să se întoarcă împotriva Parţilor». (*Pharsalia*, II, 47). Acest deziderat a fost însă interpretat ca o prezicere de către Isidor din Sevilia, deoarece cînd îşi scria el operele, goţii (identificaţi cu geţii), ajunseseră de mult în Peninsula iberică.

[3] *Naturales Quaestiones* (III, 27).

[4] Seneca, *De brevitate vitae*, IV; tragediile *Hercules Oetus* şi *Medea*.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pierea vreo legiune sau chiar vreun general faimos. Atunci umbra pădurii dacice ajungea pînă la Roma, şi de ea vorbeau poeţii şi cronicarii, care notau dezastrele petrecute acolo. În anul 74 î.e.n., un general roman, Caius Scribonius Curio, care-i învinsese pe dardani în Tracia, voia să-i supună şi pe daci şi ajunsese pînă la Dunăre. Dar înspăimîntat de pădurile pe care le vedea, s-a oprit. S-a întors din drum fără să facă război: *Curio Dacia tenus venit, sed tenebras saltuum expavit*, spune Florus. În altă împrejurare, Roma s-a emoţionat de moartea lui Cornelius Fuscus, care se înmormîntase cu toată legiunea lui în pădurea blestemată. Marţial scria (în carte, nu pe piatră) epitaful prietenului său: « Aici zace Fuscus . . . Lespedea aceasta nu se mai teme de ameninţări duşmănoase . . . umbra victorioasă a generalului stăpîneşte pădurea supusă »[5]. Retorica poetului era mai mult decît tragică. Generalul pierise fără victorie. Fără urmă. Înfricoşătoarea pădure nu se clintise. Rămînea mereu mută, întunecată, plină de secretele ei.

Pentru mintea anticilor era în toate acestea (şi în multe altele) nu numai un mit care inspira teamă, dar ceva magic, ce izvora din geniul acelui popor şi venea în apărarea lui, ascunzînd realitatea. Pădurea era fondul obscur unde se urzea secretul. Dar acel popor, care-şi adora zeul pe culmi solitare (zeu pitagoreic în mintea grecilor, însă mai aproape de Zaratustra decît de Pitagora, eclectic al misterelor[6]) avea o ştiinţă a secretului, inviolabilă în aşa măsură, încît nici azi istoricii nu pot face o distincţie limpede între mitul şi istoria sa. Acel zeu, deşi luminos (zeu al cerului şi al nemuririi), rămînea ascuns. Nu i se cunosc altarele şi nici chipul. Potrivit unei reguli magice, se figura nu persoana divină, ci principiul contrariu şi învins, balaurul cu cap de lup, care slujea şi apăra, deşi uneori se revolta şi-i dădea bătălie lui Zamolxe în nori. (Dacii făcuseră din el stindard şi-l adorau, dar trăgeau cu săgeţile în nori cînd izbucnea o furtună). Acest balaur a fost adoptat ca insignă şi de unităţi ale armatei romane şi a fost adorat pînă în Italia. Poate nu este lipsit de interes să menţionăm că Wulfila, apostolul goţilor, capadocian de origine şi deci trac, primise în Dacia, unde evangheliza, acest nume got, care înseamnă *lup*. Un asemenea nume putea avea un înţeles tainic printre oamenii din acea ţară (Ulfila a predicat în Dacia, şi în latină; a trăit şi între daci). Zeul acestui popor îşi ascundea persoana în tot ce era legat de cultul şi numele sale. Îi ziceau Zamolxis, sau Zalmoxis, însă uneori şi Gebeleizis, iar mai tîrziu — cine ar crede? — într-o inscripţie (Fârvan l-a recunoscut): Jupiter Optimus Maximus Paternus Aepilofius. Ultimul calificativ îl trădează: « zeul din stîncă ». Şiret zeu. Ieşise din Dacia, se substituise altuia şi era adorat între străini.

Acest mod de a se ascunde în nume, de a desemna lucrurile printr-o apelaţie dublă sau multiplă (chiar dacă uneori cuvintele sînt greceşti sau romane, pentru că numele adevărate rămîneau necunoscute) este altă formă a ermetismului dacic: *Zamolxis-Gebeleizis*; *Danubius-Ister*; *Carpathus-Caucasus*; *Decebalus-Diuppaneus*; *Daci-Davi-Dai-Getae* (şi variante: *Massagetae*, *Thyragetae*, *Thissagetae*, *Pitigetae* sau chiar *Petaporani*, ş.a.). S-ar putea întemeia multe speculaţii, nu neapărat etimologice, asupra ambiguităţii nomenclaturii dacice. Asemenea încercări ar duce la recunoaşterea tendinţei tipice a Dacului de a ascunde propria-i personalitate şi pe aceea a lucrurilor ţării sale, şi de a exercita asupra străinului magia de străveche folosinţă a numelui care disimulează. Pe aceeaşi cale ajungem şi la mit. Tot ce aparţine

---

[5] *Epigrame*, VI, 76.

[6] Ideea apare la Herodot, care spune că Zamolxe ar fi fost chiar sclavul (apoi dezrobit) al lui Pitagora, deşi mai încolo îşi exprimă presupunerea că ar fi trăit cu mulţi ani înaintea acestuia (*Hist*, IV, 1, 95—96). Mai tîrziu, Strabo afirmă că zeul get primise de la Pitagora ştiinţa de a citi în stele, completată apoi în Egipt, aşa încît la întoarcerea în patrie ajunsese să fie socotit zeu (*Geographia*, VII, 3, 5.).

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

acelei țări și cunoaștem prin izvoare literare antice trebuie supus unei critici foarte severe, pentru a putea separa cele două planuri ale lumii daco-getice, insuficient observate chiar și de istoricii cei mai scrupuloși: planul real al cunoașterii directe, pe care au avut-o mai limpede romanii prin războaie și care se completează prin descoperiri arheologice. *Dacii* și *Danubiul* sînt numele exacte în acest plan. Apoi pe care au avut-o mai limpede romanii prin războaie și care se completează prin celălalt, planul mitului propagat de greci și adoptat și de romani, care l-au confundat de multe ori cu planul real. E lumea *Geților*, cu *Istrul* sacru și *Caucazul* cu sălbatica *Peuce*, delta cu o mie de guri și leneșele stele ale polului getic.

De la mit nu mai e decît un pas pînă la utopie. Iar aceasta e marea creație căreia i-a dat naștere geniul dacilor: Utopia Getică, de ei inspirată. Rădăcinile acestei utopii le găsim în Homer, acolo unde poetul vorbește despre traci și Amazoane; origini mai precise le aflăm în Herodot care, cunoscîndu-i pe geți și culegînd despre ei ce spuneau grecii de la Pont, i-a zugrăvit în culori puternice, stîrnind imaginația, scriind cuvintele care, fie și ele singure puteau constitui temeiul unei utopii: « cei mai viteji și mai drepți dintre traci »[7]. Tracia era marea rezervă de mituri: Orfeu, Dionysos și, între geți, Zamolxe. Mituri personificate (mai tîrziu și Alexandru Macedon). Dar cei mai buni dintre traci, geții de la Istrul sacru, au ajuns și ei poporul mit, dînd naștere în imaginația greacă unui mit paralel: Amazoanele, femeile geților. Amazoanele și geții sînt mituri și în același timp utopii. Foarte asemănătoare între ele. Într-un straniu contrast, evocau amîndouă aceeași idee nostalgică a omului antic: o lume de vitejie sălbatică, de curăție și dreptate. Asemenea lumi trebuie să existe, dar sînt secrete. Se ascund în stînci înalte de munți necunoscuți: în Marpesia Caucazului, Amazoanele; în Carpații altui Caucaz, geții. Se pare că aceștia erau mai drepți decît Amazoanele. Erau aspri și inocenți, « bunul sălbatic » al anticilor. Horațiu: *rigidi Getae;* Martial: *Dacus puer;* Ovidiu, la Tomis: « barbar sînt eu aici, pentru că nimeni nu mă înțelege »[8]. Și erau nemuritori. Herodot a spus-o. Și Platon. Și alții[9].

Aceștia erau dacii, cu țara lor, în momentul cînd Traian se hotăra să cucerească acea țară. Puțin mai înainte, Imperiul suferise în Dacia o umilință gravă datorită ușurătății lui Domițian. De victoria împăratului s-a rîs cu amărăciune la Roma; fusese plătită cu un tratat de pace care-i obliga pe romani să respecte Dacia și să contribuie la înarmarea ei cu mașini de război, cu tehnicieni și cu bani. Istorici moderni — între ei Iorga — au încercat reabilitarea lui Domițian, explicînd că suma anuală plătită de imperiu nu era tribut și că coroana pe care împăratul o așezase pe fruntea lui Dieges, fratele lui Decebal și reprezentantul lui în acea împrejurare, nu încorona decît un rege clientelar. Așa trebuie să fi fost fără-ndoială. Dar toate dovezile ne arată că nu așa gîndea și Decebal. Șiretul rege, care nu se lăsase văzut decît în persoana fratelui său, continua să fie foarte primejdios în pădurile lui. Se înarma, primea dezertori și fugari romani, coaliza alți barbari și, după izvoare antice, socotite de unii istorici ca admisibile, se punea în legătură chiar cu parții de la Eufrat, acei parți despre care mai demult spusese Lucan că luptau cu « arcuri

[7] Herodot reproduce și legenda descendenței sciților direct din Hercule, care, ajuns prin părțile pe atunci pustii ale Traciei, s-a împreunat cu Echidna (monstru jumătate femeie, jumătate șarpe). Aceasta i-a născut trei băieți, iar la plecare, el i-a lăsat o cingătoare și un arc, cu care să încerce voinicia celor trei frați. La timpul cuvenit, proba a fost cîștigată de fiul cel mic, pe nume Scit, care a rămas stăpîn în țară și din el s-au tras toți regii sciților, iar din frații lui au purces celelalte neamuri getice de la Istru pînă în Helespont (*Hist.*, IV, 3, 12—13; legendă reluată în sec. I e. n. de Pomponius Mela în *Chorographia*, II, 1).

[8] *Tristia*, V. 10.

[9] Platon, *Chardmies* 156, a.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

getice ». Cînd i s-a părut potrivit, a atacat Drobeta, municipiul roman de la Dunăre, a dărîmat cetatea și i-a gonit pe legionari. Violase tratatul. A fost poate motivul hotărîrii Senatului roman de a declara războiul. Anul 101. Sosise momentul lui Traian.

N-am să fac aici istoria celor două războaie, care, cu întrerupere, au durat de la anul 101 pînă la 106. Împrejurările sînt cunoscute, deși faptele adevărate rămîn necunoscute. Izvorul literar principal, Dio Cassius, nu e contemporan; iar autorul, viciat de retorică, nu inspiră toată încrederea. S-a crezut mult mai mult în veracitatea altei surse, monumentală și mai directă: reliefurile de pe Columna traiană, considerate de un realism miraculos. Azi se crede mai puțin în valoarea narativă a monumentului. Istorici ca Paribeni și Iorga au renunțat să mai recurgă la acele imagini ca la o cheie a realității. Reliefurile sînt, fără-ndoială, foarte realiste. Dar nu e un realism de fapte autentice, ci de imaginație realistă. Povestirea rămîne simbolică. Intervin în ea elemente foarte exacte: insigne, veșminte, arme, cîte un aspect tipic de arhitectură sau detalii aluzive la peisajul și la viața locală. E inutil să se caute altă realitate, topografică ori cronologică, sau măcar o reprezentare completă a evenimentelor. Sculptorii coloanei își cunoșteau bine arta. Nu lucrau pentru arheologi, ci pentru ochii romanilor. Iar realismul roman așa era, paradoxal: elimina sau prescurta realitatea, pentru a o evoca mai bine. Unica relatare autentică a acelor războaie, *Comentariul* lui Traian, s-a pierdut. Nu cunoaștem din el decît cinci cuvinte, păstrate de un gramatic: « *inde Berzobim deinde Aixi processimus* [10]. Fragment din itinerariul împăratului. Cele două localități s-au identificat, deși urmele lor nu mai există, afară de numele Bersoviei în acela al unui rîu de azi. Era un drum care se îndrepta către inima Daciei, către capitala însăși, Sarmisegetuza. Necruțătoare precizie. Împăratul nu pătrundea în pădurea dacică citindu-l pe Herodot. Prin *Comentariul* său s-ar fi risipit secretul acelei țări. Dar e o fatalitate. Secretul a supraviețuit. S-a risipit *Comentariul* împăratului.

Dacia, care se apărase prin pădurile ei, prin impulsul sălbatic al oamenilor și prin mitul său, nu putea fi cucerită decît prin mijloacele drastice ale tehnicii militare și prin ingineri. Militarul și inginerul sînt dușmanii mitului, tot atît sau chiar mai mult decît istoricul, deși și unii și ceilalți, fără să-și dea seama, pot cădea pradă inamicului invizibil. Mitul arde. Vom vedea ce s-a petrecut. Trebuie să fim atenți nu numai la faptul material, ci și la umbra care-l întovărășește în *celălalt* plan. Traian pătrundea în Dacia cu tot realismul său iberic; dar el însuși — cum să se apere?— nu se putea desprinde de ideile care trăiau în spiritul alor săi. Traian ducea acolo mitul Romei, Mitul troian, care a susținut lumea antică și Imperiul. Acei barbari erau dușmani ancestrali (tracii sînt la Troia inamicii aheilor: Enea este un trac de la Dunăre, un dardan; Amazoanele, femeile geților, luptă împotriva grecilor; regina lor, Pentesilea, piere de mîna lui Ahile și multe consecințe grave decurg din această faptă; iar grecii, care niciodată n-au pierdut conștiința adversității lor față de acea lume barbară, așezau umbra lui Ahile și a celorlalți eroi în alba Leuce, insula sacră, acolo în țara geților, în fața sălbaticei Peuce). Și mai era ceva. O idee care lucra activ în mintea contemporanilor, rezumînd aproape toate miturile. Istoricii au semnalat « spiritul romantic » al vremii, manifestat îndeosebi prin cultul fervent dedicat figurii lui Alexandru cel Mare. Eroul macedonean personifica un mit, asemănător celui al lui Ahile. Se știe cît de puternică a fost sugestia lui asupra Romei și cum unii împărați s-au gîndit să strămute centrul imperiului în Orient, ezitînd între Troia lui Ahile și

---

[10] In Priscianus, *Instit. Grammat.*, VI.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Mîna lui Hadrianus
Bronz (British Museum)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Portret al lui Hadrianus
Marmoră (Muzeul din Alexandria)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Alexandria macedoneanului. Nu e greu de recunoscut acest spirit în întreprinderile lui Traian. Împăratul n-a fost străin de mituri. Dacă nu pătrundea în Dacia citindu-l pe Herodot, îi citise fără-ndoială pe Quintus Curtius și pe Arrian [11], contemporanii lui. Știa că Alexandru îi cunoscuse pe geți și că adusese jertfă Istrului sacru pe malul fluviului. În apropierea aceluiaşi mal, Traian însuși avea să fundeze o cetate a Victoriei, Nicopolis ad Istrum, cu acest nume grec care evoca memoria macedoneanului.

Istrul sacru (care trece acum la celălalt nume al său, Danubiul), apare de la început pe Columna traiană ca zeu al acelor locuri. Figura lui iese gigantică din ape pentru a-i proteja pe romani şi a susţine podul de vase pe care trec legionarii. E cea dintîi umbră, şi favorabilă, din *celălalt plan*, întovărășind faptul militar. Simbolismul Columnei lasă să se vadă, mai bine decît o realitate exactă, inutil căutată, această alternanță aluzivă la cealaltă realitate, obscură, ascunsă în păduri. Pădurea e prezentă pretutindeni, uneori indicată numai printr-un arbore (atît de realist înfățișat încît i se recunoaşte specia), alteori compactă, legionarii deschizîndu-şi drum cu securea. Opera inginerului începuse. Poduri traversează rîuri. Ziduri se înalță. Şi ingineri studiază terenul, măsoară înălțimea munților (știm acest lucru din mărturia agrimensorului Balbus): se lua măsura misterului. Necunoscutul se retrage pas cu pas, cu acei oameni îmbrăcați în cînepă barbară, cu părul răvăşit şi privirea amenințătoare. Ciocnirea armelor nu se va produce înainte ca dacii să fi istovit toate mijloacele șireteniei. Într-o scenă apare un sol barbar, al cărui mod de exprimare, simbolic, rămîne enigmatic. Dar împăratul nu se lasă amăgit de ambasade. Războiul începe pe viață şi pe moarte. Şi lupta e grea. Romanii trebuie să cucerească acel pămînt palmă cu palmă, pătrunzînd prin văi înguste, pentru a lua munte cu munte şi a urca pînă în culmi, unde dacii se agață cu înverşunare în fortărețele lor. Sculptorii n-au trecut cu vederea nici o cruzime, fie barbară, fie romană. Capetele înfipte în prăjini pe ziduri sînt elemente decorative ale acestui război. Într-o scenă, călăreți romani intră într-un sat părăsit. Numai bătrîni se apără cu bîte. Soldații ard casele. Soldații incendiază la fiecare pas. Într-un alt relief, femei dace ard prizonieri romani. Îngrozitoare ură, care umple pădurea de oroare. Femei cad captive (printre ele e şi sora regelui). Le vedem îmbarcîndu-se pe Dunăre, duse de legionari. O bătălie stranie se desfăşoară în altă scenă. Dacii apar cu balaurii lor, cu arcuri, cu săgeți, cu lăncii şi spade. Se văd soldați romani căzuți şi sînt semne că războinicii barbari nu se arătau slabi. Dar balaurii n-au fost credincioşi. O furtună izbucneşte în mijlocul bătăliei. Blestem. Dacii părăsesc cîmpul. Apare pe cer Jupiter Tonitrualis. Mereu umbra favorabilă romanilor; şi barbarul retrăgîndu-se, agățîndu-se de munții săi. La sfîrşit, legionarii iau şi ultimul refugiu, capitala Sarmisegetuza. Relieful Columnei indică unități care s-au ilustrat în luptă. Se recunosc spanioli: balestrierii din Baleare. N-au fost singurii hispanici care au participat la acel război.[12]

Prima cădere a lui Decebal. Dureroasă, nu însă fără speranță. Se încheie pacea. Anul 102. Traian se întoarce la Roma în triumf: *Dacicus*. În senatul roman apar trimişii regelui învins, pentru actul de închinare cuvenit. Impresia e mare. Decebal e declarat «aliat al poporului roman», formula cea mai blîndă de supunere. Înfrîngerea nu anulase prestigiul acelor barbari. Dacii în fața senatului din Roma şi cuvintele lor pronunțate în latină reînviau tot mitul. S-au făcut portrete idea-

---

[11] În relatarea lui Arrian, Alexandru înaintase victorios pe teritoriile geților, care nu i-au opus nici o rezistență, speriați de oștile care trecuseră Dunărea peste noapte (*Anabasis*, I, 3—4).

[12] Se cunosc din documente numele unor unități militare de proveniență neîndoielnic hispanică, amintite de G. Cantacuzino, R. Paribeni, C. Daicoviciu: Legiunea I Hispanorum Veterana, Cohorta I Hispanorum Pia Fidelis, Cohorta I Flavia Hispanorum, Cohorta II Hispanorum, ş.a.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

lizate ale dacilor (azi la Vatican), s-a perpetuat memoria actului. Utopia Getică. În formă literară, inspirată din acel act, va ajunge pînă la moderni: Guevara, *El villano del Danubio;* La Fontaine, *Le paysan du Danube;* Nicolae Costin, *Țăranul de la Dunăre* (după Guevara).

Dar în pădurile sale, Decebal nu se simțea aliatul poporului roman. Dușmani desemnați de destin nu pot fi aliați. Asemenea alianțe se rup. Regele n-a așteptat mult. A atacat. Și Traian a luat încă o dată drumul către Dunăre. Anul 105. Acest al doilea război depășește în proporții și adîncime pe cel anterior. Actul dacilor era sinucigaș. Nu Decebal, ci măreția Regelui Barbar se înfrunta cu împăratul. Totul în acest război evocă planul profund. Mitul îl mînă pe învins, ca și pe învingător. Traian recurge la tehnică și la imaginație. Cel mai mare arhitect al imperiului, Apollodor din Damasc, construiește podul celebru de la Drobeta, care amintea de opere fabuloase: podul lui Xerxes la Hellespont, în țara getică, la fatidica Peuce. Alte opere uriașe, executate în același timp sînt o mărturie a dimensiunilor pe care le lua lupta în mintea lui Traian și a hotărîrii lui de a strivi barbarul, de a-i impune legea romană. Tragedia se desfășoară sîngeroasă și obscură. O urmărim în reliefurile Columnei pînă la actul final, care întrunește poporul dac în jurul regelui său, într-o luptă fără nădejde și o sumbră comuniune a morții. A doua cădere și ultima a Sarmisegetuzei. Scenele sînt descrise cu putere și măreție. Sculptorii au știut să degajeze simbolul și i-au respectat pe învinși. Apărarea vitejească e vizibilă. De pe ziduri cad ploaie săgețile getice. Ultimele. Actul suprem e aproape. Într-un relief se înfățișează un moment de agitație între daci. O figură nobilă se ridică între toate, poate Decebal, privind de pe ziduri, gravă și nemișcată, către dușman. Ermetismul ei și maiestatea tragică indică sentința. Vedem scena sinuciderii colective. Nobili și preoți iau otravă în comun. Sculptorul s-a mărginit la detalii care exprimă cu sobrietate ce s-a petrecut. Moartea regelui îi inspiră o imagine spectaculoasă. Urmărit de călăreți, regele se sinucide străpungîndu-se cu propria-i spadă, înainte de a fi fost atins de mîinile dușmane. Îl vedem îndoindu-și genunchiul. Statura lui e gigantică. Murind, se reazemă de un arbore, în pădurea lui. Decebal, Regele Barbar. Împăratul triumfa fără să învingă ceea ce ducea cu sine acel rege. În ultima scenă apare poporul dac. Bărbați, femei, copii, neprimind supunerea, se refugiază în pădure, întorcîndu-și privirile către țara pe care o părăseau.

Acea țară era acum Dacia Traiană. Ceea ce s-a petrecut acolo e unul din acele mistere care prezidează la nașterea unui popor și nu se explică niciodată de ajuns prin mărturii concrete. Dacia s-a romanizat pentru totdeauna. Poporul ei, supus sau liber, a vorbit latinește. Legea romană a favorizat acel pămînt. Iar țara, deschisă drumurilor, colonizată, apărată, a început să prospere. Reînviază utopia. Se chiamă acum *Dacia felix*. Inscripții mărturisesc nostalgia față de acea țară și de prestigiul numelui ei protector. (Un om se numea *Desideratus in Dacia*, pe o piatră funerară în Panonia; o femeie, *Dacia*, pe malul Adriaticii, la Zara; un roman din Cartago se adresa într-o inscripție dedicatorie divinităților patriei sale și «geniului dacilor»; un soldat invoca pe «Zeii și Zeițele dacilor și ale Pămîntului»). Tezaurele lui Decebal, duse la Roma (trebuie să credem în ele), aurul Carpaților, turmele, grîul, bogățiile visate ale Daciei, stîrneau imaginația. Iar umbra lui Traian va proteja acea țară încă multă vreme, pînă se va transforma și ea în mit. În Sarmisegetuza cea nouă, fundată de împărat, un mozaic reprezenta întîlnirea lui Traian cu Ahile.[13] Mitul Troiei în Carpați! Traian însuși contribuia

---

[13] A se vedea N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la Romanité orientale*, vol. I, partea a 2-a, Buc. 1937, p. 285.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Încă înainte de retragerea lui Aurelian, provincia nu se bucura de o pace foarte sigură. Dacii liberi, aceia pe care i-am văzut pe Columnă refugiindu-se în păduri, şi care rămăseseră în jumătatea ţării neocupată de romani, se întorceau adesea în incursiuni. Erau cunoscuţi acum cu alte nume (dacii au întotdeauna nume): *Dacisci* sau *Carpi*, *Carpodaci*, *Carpogeţi* (de la ei şi Carpaţi). Au fost momente cînd neliniştea a ajuns la paroxism. Inscripţii şi texte vorbesc în vremea Antoninilor despre furia dacilor, *furor daciscorum*, şi de « nebunia » lor. O monedă prezintă figura alegorică a unei femei cu un stindard în mînă, pe un fundal de munţi, cu următoarea inscripţie în greacă: *paranoia Geton* (nebunia geţilor). După Aurelian neliniştea se agravează. Aceiaşi oameni, împreună cu goţii sau fără ei, trec Dunărea, ducînd nesiguranţa şi înăuntrul noilor frontiere ale imperiului.

Dar perioada de maximă gravitate este la sfîrşitul secolului al III-lea şi începutul celui de al IV-lea, cînd Roma, pierzîndu-şi autoritatea, imperiul este pe punctul de a se dezagrega prin proclamaţii militare şi prin ascensiunea anarhică a provinciilor. Rolul dacilor e primordial în acea mare criză care zguduie temeliile imperiului. Istoricii dau de obicei puţină atenţie sau nici una faptului că, timp de patru decenii — de la venirea lui Maximian Hercules ca împărat asociat lui Diocleţian (286) pînă la moartea lui Liciniu (324)— patru împăraţi, daci sau carpi de origine, se succed fără întrerupere la cîrma imperiului şi constituie o dinastie, cea dintîi dinastie în imperiul roman: Maximian Hercules, Maximian Galeriu, Maximian Daia şi Liciniu, la care trebuie adăugaţi şi Maxenţiu, împărat uzurpator (fiul lui Maximian Hercules), precum şi alţi doi daci, ca cezari: Severus şi Licinianus. Toţi sînt de origine umilă, ciobani sau ţărani şi— cu excepţia lui Maxenţiu— duşmani neîmpăcaţi ai oligarhiei din Roma. Ajunşi la purpură prin voinţa legiunilor, unii dintre ei neînţelegînd să pună piciorul în Italia decît ca duşmani, aceşti daci reprezintă în istoria Romei un fenomen absolut unic şi revoluţionar: sînt împăraţi antinomici ideii înseşi a Imperiului. În realitate, sînt cei dintîi barbari care cucereau puterea, ducînd la Roma şi în Orient, nu ideea de autoritate respectată pînă atunci, ci germenul dărîmării şi voinţa instaurării unui alt imperiu, care-şi avea centrul în Nicomedia, capitala dacilor. Între aceşti împăraţi, cel care prezintă personalitatea cea mai puternică şi tenace, Galeriu, pare să fi avut toată conştiinţa vechiului dac, inamic ereditar al Romei. Se cunosc prin mărturiile contemporane ale lui Lactanţiu (comentate de H. Grégoire în *Byzantion*, dar trecute cu vederea de istoricii români) motivele personale şi impulsul ireductibil care-l împingeau pe acel dac la violenţă împotriva imperiului căzut în mîinile lui. Fiu din mamă transdanubiană, « adoratoare a divinităţii munţilor » şi dedicat el însuşi acestui cult, care nu poate fi altul decît al lui Zamolxe, Galeriu e tipul rebelului ieşit din acei munţi, unde viaţa ciobănească păstrase întotdeauna ideea libertăţii barbare, inamică oricărui imperiu. Ajuns cezar şi apoi împărat, fostul cioban, fidel credinţelor lui strămoşeşti, originii lui sociale şi instinctului poporului său, îşi întorcea legiunile împotriva Italiei, cu hotărîrea— afirmă Lactanţiu— de « a şterge pînă şi amintirea Romei », şi a fost pe punctul— declară acelaşi autor creştin— « să schimbe numele Imperiului roman în cel de Imperiu dacic ». Lactanţiu atribuia furia dacului (lucrul e caracteristic) faptului că părinţii şi strămoşii lui Galeriu fuseseră supuşi censului, pe care Traian îl impusese ca pedeapsă dacilor încăpăţînaţi în rebeliune. Problema fatală a censului! Textul lui Lactanţiu e ca un ecou tîrziu al unor fapte pe care le cunoaştem şi din alte mărturii, cum e faimoasa inscripţie a lui Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, guvernator al Moesiei, care între anii 52 şi 53 strămuta în Moesia « o sută de mii transdanubieni, cu femeile, copiii, principii sau regii lor, pentru a plăti tribut ». Două secole şi jumătate mai tîrziu, aceşti transdanubieni erau stăpînii imperiului. Iar Galeriu, ridicat dintre ei, nu uitase. Textul lui Lactantiu nu este poate o dovadă,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în înțelesul concret al cuvîntului ; dar în acest caz e mai mult decît atît : este mărturia unei conștiințe tulburi în imperiu. Acel barbar era un dac. Pusese cens asupra cetățenilor din Roma, lucru nemaipomenit vreodată. Învinsese și armata perșilor, adică a celuilalt imperiu, și ridica centrul imperiului său în Nicomedia, în țară tracă. Lactanțiu îi atribuia ideea de imperiu universal.

E tocmai perioada cînd, pe celălalt mal, goții, care trăiau acum printre daci, începeau să se obișnuiască probabil cu ideea că erau « geți » și să celebreze în cîntecele lor pe Zamolxe, pe Deceneu și pe eroii daci. Ce contacte vor fi avut acei Dacisci sau Carpi sau Carpogeți cu goții? Și pînă la ce punct a ajuns probabila lor simbioză, care se manifestă în acțiuni comune, în certuri și în rivalități cunoscute prin unele mărturii? E o problemă cheie, întunecată mult de lipsa știrilor, dar și mai mult de această confuzie de nume, într-o vreme cînd « roman » și « got » erau termeni mai mult juridici, care nu corespundeau unei desemnări etnice precise. Nu e posibil încă să pătrundem cu criterii sigure în această enigmă. E evident însă că mitul getic răsare mai puternic decît oricînd și că, din ceața adîncă ce se lasă atunci asupra acelor pămînturi, el ia încă o dată forma lui războinică și izbucnește afară din hotarele getice. Cu goții, acum « geți », și poate și cu geții, acum « goți »,[17] va ajunge la Bizanț, la Roma, va trece în noua Galie fundată de goți și va apărea în vremea lui Orosiu în Pirinei, legată de destinul Spaniei.

Orosiu, fugar în Africa, anunța în cuvinte care sînt ca un strigăt, teribila venire apropiată: *Getae illi qui et nunc Gothi* și, gîndindu-se la sfîntul Augustin, izbucnea în invective împotriva acelor barbari, care în vremuri trecute le lăsaseră pe femeile lor (Amazoanele !) să pustiască lumea cu o imensitate de cruzimi. Dar violența a trecut. Și cînd goții se stabiliseră și întemeiaseră noua Spanie, Isidor din Sevilia, el însuși de sînge got, descoperea vaticiniul lui Lucan și făcea istoria și genealogia goților, urcînd pînă la geți și pînă la daci. E important de remarcat că Isidor nu l-a cunoscut pe Jordanes. Teoria sa getică (se poate vorbi de așa ceva) este o doctrină în întregime hispanică, derivată din Lucan, din Orosiu și din erudiția imensă a autorului însuși. Elogiul Spaniei[18], unde Isidor descrie fericirea țării « în care înflorea belșugul glorioasei fecundități a poporului getic » era încă o formă a Utopiei Getice. Întîlnim ecoul ei în toată literatura medievală, în cronici oficiale, în prologuri adresate regilor Spaniei, unde li se spune acestora că se trag din principii daci și că și-au luat numai numele de la țara unde trăiesc, fiindcă era mai cunoscut (Episcopul Alonso de Cartagena). Versurile lui Vergiliu, Horațiu și Lucan citate de Isidor pentru a explica virtuțile geților se repetă de la un autor la altul și servesc drept doctrină celei dintîi nobilimi spaniole: *Mortem contemnunt laudato vulnere Getae* — geții disprețuiesc moartea, caută cu bucurie rănile. Doctrina lui Zamolxe. Nimeni nu cunoștea acest nume în Spania. Poate nici sfîntul Isidor. Dar doctrina inspira. Și oamenii care căutau moartea eroică și se bucurau de răni au fost mulți și au devenit castă.

Cînd Jordanes a fost cunoscut în Spania (abia în secolul al XIII-lea), dacii au intrat definitiv în istoria și genealogia poporului spaniol prin *Historia Gothica* a veneratului arhiepiscop don Rodrigo Jiménez de Rada și prin *Crónica general* a lui Alfonso el Sabio. Goții erau acum departe. Trăia după ei numai amintirea. Dar rămăsese ideea, și o nostalgie eroică ce împingea poporul la războiul sacru, la *Reconquista*. În vremea aceea, *Cronica* Regelui Înțelept trebuie să fi fost ca o biblie a răz-

[17] Această confuzie între geți și goți apare într-un paragraf din lucrarea istoricului spaniol Paulus Orosius (sec. IV—V), *Adversus paganos Historiarum libri septem*: « Acum, de curînd însă, Geții, care se numesc astăzi Goți . . . » (Ap. I, lib. I, cap. 16). Confuzia se întîlnește și înainte, la Claudian, în poemul *De bello getico*.

[18] În *Historia de regibus Gothorum, Wandalorum et Suevorum*, scrisă pe la începutul secolului VII.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

boinicilor și cavalerilor. Multe frunți nobile se vor fi plecat asupra întinselor pagini care vorbeau despre strămoșii din îndepărtata *Daçia* sau *Goçia* [19], despre Dunăre și despre acel enigmatic *Zamolxen*, de care « povestesc istoriile că a fost minunat de înțelept în filosofie », despre marele rege *Boruista*, « care a luat pămînturile germanilor », despre învățatul *Dicineo*, sfetnic al lui Boruista și aproape sfînt. Pe acesta mai ales îl admira regele don Alfonso și, explicîndu-i meritele, se străduia el însuși să le imite. Iar Deceneu « . . . a schimbat obiceiurile nu îndeajuns de bune pe care le aveau pe atunci goții ; și acest Dicineo i-a învățat pe goți aproape toată filosofia și fizica și teoria și practica și logica și rînduiala celor douăsprezece semne și cursul planetelor și creșterea și descreșterea lunii și mersul soarelui și astrologia și astronomia și științele naturale . . . Și după aceea Dicineo i-a ales pe cei mai nobili și mai pricepuți, făcînd din ei preoți și episcopi și i-a pus pe unii dintre ei să învețe teologia și i-a numit *pileatos* după numele de *pileus*, cum se zice în latinește la pălăria de cavaler ; iar după spusele învățaților, numele li s-a tras de la mitrele cu care își acopereau capul, întocmai ca și cavalerii cu pălăriile lor » *(E aquel (Dicineo) mudo entrellos las costumbres que auien estonces no tan buenas; et este Dicineo ensenno a los godos fascas toda la filosophya et la fisica, et la theorica, et la practica, et la logica, et los ordenamientos de los doze signos, et los cossos de las planetas, et el cresçer et el descreçer de la luna et el cosso del sol, et la astrologia, et la astronomia, et las sciencias naturales . . Et sobresto escogio Dicineo de los mas nobles, et mas entendudos, et fizo dellos sacerdotes et obispos, et dio dellos que aprendiessen theologia, et llamo los* pileatos *por nombre de* pileus *que dizen el latin por sombrero de cauallero; et segund departen los sabios esto era por las mitras de que trayen cubiertas las cabeças, cuemo los caualleros las suyas de los sombreros)*. Știm bine cine erau acei *pileatos* la daci. Oamenii din popor se numeau *capillati*. Aveau părul blond și îl purtau descoperit, așa cum îi descria Isidor pe goți : *flavent capitibus intectis Getae*. Iar bunul rege don Alfonso continuă explicînd și istoria Amazoanelor, femeile goților. N-au fost așa de rele cum s-a spus. Au părăsit vechiul lor lăcaș din Amazonia și *trăiesc încă* (pe vremea lui don Alfonso) în noua lor așezare, pe țărmul Pontului, între geți, cu orașul lor Tamer (adică anticul Tomis, Constanța de astăzi). « . . . și se ocupă de meșteșugul cavaleresc, astfel încît sînt tot așa de nobile și acum în mînuirea armelor ca și pe atunci : iar din pricina lor e numită acea țară *Feminia* » *(. . . y de caualleria se trabaian, que assi son nobles en armas aun agora como entonces ; et por razon dellas es llamada aquella tierra Feminia)*. Nu mai lipsea nimic utopiei. Erau acum două nume pentru a o evoca : *Dacia ubi* et *Gothia*, după Orosius și *Feminia* după Jordanes. A fost un mare vis în numele acestea, care se confundau cu mitul și istoria, umplînd lumea de nostalgie. Alfonso el Sabio și oamenii din vremea lui au trăit acel vis și s-au inspirat din el. Noi îl descoperim azi. Și este aproape un miracol să-l cunoaștem în această formă din cronici venerabile, scrise de arhiepiscopi și regi ai Spaniei, necitite pînă azi de români.

Un singur nume nu se întîlnește în *Cronica* regelui Alfonso, unde e vorba de Dacia și de istoria ei : cel al lui Traian. Decebal, da, se găsește, sub cealaltă denumire a lui, Diuppaneus (în *Cronică* Dorpaneo). Se povestește despre războiul lui și despre victoriile asupra lui Domițian, și nu e uitată nici nenorocirea lui Fuscus. Traian își are capitolul său în Istoria Romei. Iar acolo întîlnim aceste puține cuvinte care par să reflecte un text cunoscut din Dio Cassius : « Pe cei din Dacia și din Scitia i-a cucerit prin bătălie și a gonit din Dacia pe regele Decibalo și a făcut țara provin-

[19] Confuzie datorată tot lui Orosiu, care în sumara hartă ce-i este atribuită, notase pe spațiul ce se întinde între Germania și Alania indicația: *Dacia ubi* et *Gothia*.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cie a Romei ». (*A los de Dacia et de Sicia conquirio por batalla et echo de Dacia al rey Decibalo et fizo la tierra prouincia de Roma*). Atît. Nu mai mult. Era întîia dată cînd se făcea o asemenea menţiune într-o cronică spaniolă, întîia dată şi elogiul lui Traian. Nici un cronicar anterior, de la Orosiu începînd, nu dăduse cea mai mică informaţie despre faptul că împăratul cucerise Dacia [20]. Neverosimilă scăpare din vedere, care nu e lipsă de interes, ci umbră a istoriei. Mitul îl ajungea pe împărat pînă în propria lui patrie. Traian era Imperiul. Dusese acvilele Romei la Dunăre şi triumfase în acea ţară. Dar miturile sînt indestructibile şi vindicative. Iar Imperiul se dărîmase prin lovitura oamenilor de la Dunăre. Sfîntul Isidor celebrase faptul: « Roma însăşi, învingătoare a tuturor popoarelor, a trebuit să slujească supusă — *famula* — şi să primească jugul triumfului getic. »

Acum acei oameni se numeau goţi. Utopia Getică se transformase în Utopie Gotă. Forţa miturilor e în a se ascunde şi a se transfigura pentru a nu pieri, pentru a supravieţui totului. Mitul getic a supravieţuit cu numele său nou. Pe scutul Regilor Catolici apar simbolurile dacilor: Jugul şi Săgeţile; şi cu ele, simbolul major, care proclamă triumful mitului: Nodul Gordian retezat. Erau scoase din autori hispanici: Lucan, Seneca, Orosiu, sfîntul Isidor şi, prin ei, de la alţi autori antici. Jugus: bogăţia dacilor, cu mulţimea de vite pe malurile Dunării (sfîntul Paulin din Nola şi sfîntul Isidor). Săgeţile: săgeţi getice (Lucan, Ovidiu şi aproape toţi anticii). Nodul Gordian: mitul lui Alexandru (Imperiul), retezat de « jugul triumfului getic » (sfîntul Isidor). Era clar şi elocvent. În stema acelor regi noi care pregăteau viitorul Spaniei, simbolul celebra naşterea lumii moderne pe ruinele celei antice. Îl imaginase cel mai mare umanist spaniol: Antonio de Nebrija [21]. Numele acestui umanist va trebui să-l scriem în Panteonul patriei noastre.

---

[20] În manuscrisul lucrării *Zamolxis*, autorul indică o cauză plauzibilă a acestei omisiuni totale sau a consemnărilor parcimonioase referitoare la domnia lui Traian. Meritele sale, bine cunoscute, fuseseră umbrite de afirmaţia sfîntului Augustin, care îl făcea răspunzător de al treilea val de persecuţii împotriva creştinilor. (*De civitate Dei*, XVIII, 52). Această menţiune nu lipseşte aproape niciodată din cronicile medievale care l-au pomenit, justificînd totodată ciudata lui absenţă din tradiţia istorică a locurilor sale de baştină. (N. red.)

[21] A trăit între anii 1444 şi 1522.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

RODICA LAZĂR, *Tanagre*, pictură în ulei, 1973

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

imaginile în culoare:
OCTAVIAN STĂCESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

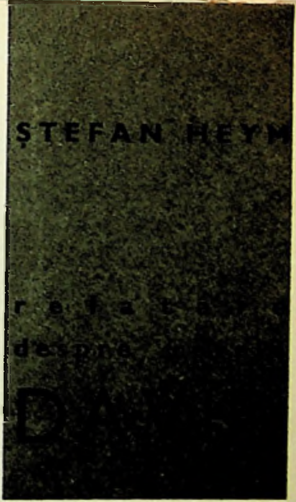

MIHAI ISBĂŞESCU

Legendă şi istorie

« Roman istoric », după însăşi afirmaţia lui Stefan Heym, *Relatare despre regele David* se înscrie pe linia de dezvoltare a unei specii cu o tradiţie de abia un secol şi jumătate. De la *Păzitorii coroanei* (*Die Kronenwächter*, 1817) de Arnim, *Lichtenstein* de Hauff şi *Ekkehard* de Scheffel, pînă la romanele şi nuvelele lui W. Alexis, G. Freytag, G. Keller, C. F. Meyer, Stifter, Fontane, stilul şi concepţia romanului istoric german au fost influenţate de viziunea romantismului şi a realismului poetic din sec. al XIX-lea, vădind preferinţe pentru evidenţierea conflictelor dintre acţiune şi vină, suferinţă şi dreptate sau pentru fresca detaliilor surprinse impresionist, mai mult decît pentru exactitatea istorică. Expresioniştii (Klabund, Feuchtwanger) şi realiştii critici ai veacului nostru (Wassermann, Kolbenheyer, Th. Mann, St. Zweig, M. Brod, F. Werfel, H. Mann, R. Schneider, H. Broch, Döblin etc.) au adus adîncirea psihologică a personajelor şi interpretarea metafizică a faptelor şi sensurilor, dublată adesea de distanţarea istorică în formă de evadare din realitate, poate dintr-un fel de neadeziune la istoria mai nouă a Germaniei. Abordînd un episod şi personaje din Biblie şi plasîndu-le într-o acţiune istorică fictivă, amplu fundamentată pe texte din Cărţile Regilor, Cîntarea Cîntărilor, Psalmii lui David şi Pildele lui Solomon, St. Heym încearcă şi realizează o formulă nouă de roman istoric. Avînd în faţă cel mai cuprinzător rezervor de istorie, legende şi mituri din cultura umană, unde pragul condensării poetice care separă realitatea istorică de ficţiunea literară este greu de desluşit şi de trecut în sens invers, spre trecut, St. Heym a încercat — şi reuşit — să facă din investigarea cu acribie, perspicacitate, ingeniozitate şi umor a textelor biblice o temă literară pasionantă, străbătută de o tensiune a reconstituirilor asemănătoare cu cea din romanele poliţiste. Şi, întrucît personajele Vechiului Testament sînt mai complexe decît eroii liniari şi statici, fără evoluţie, ai poemelor homerice, şi se mlădiază şi modelează intens sub amplitudinea osci-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

laţiilor pendulului soartei — cum spunea Auerbach in *Mimesis* —, a fost nevoit să-şi adîncească psihologic şi metafizic eroii, pentru a încerca să le reconstituie structura, mobilurile, devenirea. Fireşte că asemenea întreprindere, ce implică şi critica avizată a textelor şi metodelor şi ipotezele revelatoare ale arheologiei, a ajuns uneori mînată de curiozitatea ştiinţifică a cercetătorului şi de verva ades satirică a literatului, pe marginea criticismului sceptic, riscînd să devină demitizare şi demisticizare, ba chiar demistificare a unor legende şi mituri biblice ce stau puternic sub semnul voinţei divine ineluctabile. Dar sensul *Relatării despre regele David* nu este acela al demitizării, ci căutarea istoricului şi condeierului Etan ben Hosaia de-a descifra şi clarifica unitar faptele şi mobilurile, firea şi versatilitatea unor personaje istorice devenite legendare. Şi cînd, în final, eşuează sub apăsarea unor implacabile împrejurări potrivnice, eşecul rezultă nu numai din ciocnirea concepţiei sale ştiinţifice de voinţa şi dorinţa despotului Solomon şi a slujitorilor săi de-a manipula adevărul istoric în interesul unor ţeluri personale, cît mai ales din imposibilitatea de-a reconstitui unilinear şi univoc personajul regelui David. Căci, dincolo de dificultatea de-a desprinde precis adevărul din informaţii şi izvoare contradictorii, istoria se vădeşte a fi o desfăşurare ambiguă, în care o anumită evanescenţă labilă împiedică stabilirea exactă a contururilor şi schiţarea personajelor ei în linii clare. « Omul — am completa « istoric » — este legenda sa proprie », spune principesa Micol, fostă soţie de două ori a lui David, cînd îşi dă seama că nu-l poate înţelege şi descrie pe David atît de simplu şi univoc pe cît credea că-l cunoaşte.

Această tendinţă de-a pătrunde şi înţelege mai adînc istoria, dincolo de vălul uneori mitizator şi mistificator al aparenţelor şi al interpretărilor sau versiunilor conjuncturale, nu e nouă la Heym, ci a germinat, în diferite formule şi cu diferite intensităţi şi nuanţe, şi în alte opere, mai ales în *Cruciaţii (The Crusaders)*, o istorie demitizatoare a celui de-al doilea război mondial. Născut la Chemnitz (10 aprilie 1913), Stefan Heym (pseudonimul literar al lui Hellmuth Fliegel) emigrează în 1933 în Cehoslovacia, apoi în SUA unde desfăşoară o activitate ziaristică şi studiază la Universitatea Chicago. Între 1937 şi 1939 este redactor şef al săptămînalului german « Deutsches Volksecho » din New-York ; apoi, în 1943, revine, ca soldat american al unei unităţi de propagandă, în Franţa şi Germania, participînd la înfrîngerea nazismului şi eliberarea Europei. După sfîrşitul războiului, colaborează la înfiinţarea ziarului american « Neue Zeitung » din München. Dar din pricina atitudinii sale ideologice progresiste şi critice la adresa imperialismului, este mutat îndărăt în SUA, de unde pleacă definitiv în 1952 pentru a se stabili ca scriitor liber-profesionist în Berlinul de Est, unde trăieşte şi astăzi. Pentru scrierile sale, i s-a decernat, în 1959, premiul naţional al RDG. Prozator talentat, cu multiple resurse şi coarde, a scris, la început în limba englezo-americană, apoi în limba germană, proză scurtă pe teme de actualitate politică şi romane cu subiecte din istoria contemporană. Primul roman, *Cazul Glasenapp* (titlul englez *Hostages*, 1942 ; titlul german *Der Fall Glasenapp*, 1958, redă într-o manieră narativă dramatică şi tipizatoare, lupta unui grup de rezistenţă cehă din Praga sub ocupaţia nazistă şi suferinţele de martir îndurate de eroul Janoschik. Un nou roman, *Of Smiling Pearce* (1944), zugrăveşte o imagine fictivă a teatrului de război din Africa de nord şi constituie un fel de studiu premergător la marele său « roman istoric » *Cruciaţii* (titlul englez *The Crusaders*, 1948, titlul german în RDG *Kreuzfahrer von heute*, 1950, în RFG *Bitterer Lorbeer*, 1966), care a repurtat un răsunător succes. Aici e vorba de experienţa sergentului Bing în ultimul an de război şi primul an postbelic, de frămîntările unui om care descoperă cu amărăciune dedesubturile afaceriste ale războiului şi prezenţa ideilor naziste — antisemitismul şi anticomunismul — în rîndurile propriului front eliberator. Întrebarea pusă în final : de ce luptăm şi care e noua formă

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de societate, își află răspuns în romanul următor. *Ochii rațiunii (The Eyes of Reason*, 1951, *Die Augen der Vernunft)*, unde eroul se decide pentru construirea unei noi societăți pe principii socialiste — hotărîre a însuși autorului, care se stabilește chiar în anul următor, în RDG. Un roman de critică socială, *Goldsborough* (1954), reflectă împletirea tragică a destinului individual cu contradicțiile dure ale societății antagonice în cadrul grevei minerilor americani din 1950. Romanul istoric *Hirtiile lui Andreas Lenz (Die Papiere des Andreas Lenz*, 1963) prezintă revoluția din Baden-Pfalz (1849) și înăbușirea ei în sînge de către trupele prusace. În 1972 apare *Relatare despre regele David (König David Bericht)*, unde istoricul Etan schițează pentru regele Solomon chipul neconvențional, demitizat și psihologizat al regelui David, încercînd să scrie adevărul nemistificat, dar și nedorit de Solomon. Supravegheat strîns în timpul muncii de informare și redactare, e acuzat de intenții răuvoitoare și condamnat, printr-o « judecată solomonică », nu la moarte, căci ar face prea multă vîlvă, ci la « tăcerea morții », adică la trecerea sub tăcere definitivă a numelui său și a tuturor scrierilor sale. Deși unii critici au afirmat că ar fi vorba de o răfuială postumă cu stalinismul și cultul personalității, felul cum Heym înfierează despotismul antic, metodele lui și soarta ce-o rezervă cărturarului și condeierului talentat și scrupulos, ne duce mai curînd cu gîndul la realitățile și metodele Germaniei naziste. Romanul *Cinci zile din iunie* (*5 Tage im Juni*, 1974) dezbate atitudinea și sarcinile comunistului în situații critice, cînd apar contradicții între interesele de perspectivă și cele imediate ale muncitorilor, în condițiile procesului de construire a socialismului în RDG. Numeroase reportaje și articole pe teme actuale, precum și piese de teatru, lirică și povești întregesc opera unuia dintre cei mai reprezentativi scriitori ai generației vîrstnice din RDG.

Relatarea despre regele David este, sub aspectul măiestriei artistice, poate cea mai realizată carte a lui Heym, o carte scrisă cu subtilitate și rafinament, am spune — aproape — cu « prezumțiozitate », dacă « prezumțios » n-ar include ideea de « pretenție fără acoperire », ceea ce nu e cazul la Heym, al cărui orgoliu literar a reușit aici să găsească o potecă pe culme ; și nu știi ce să admiri mai întîi, ingeniozitatea raționamentelor, profunzimea portretelor psihologice, farmecul narațiunii sau măiestria împletirii pasajelor autentice din Biblie cu stilul propriu biblizant și cu violciunea provocatoare a reportajului modern. Căci Heym pornește de la poezia indiscutabilă a prozei narative din Biblie și adesea reia în mod repetat unele pasaje din ea ca pe un fel de leitmotive obsedante. Uneori ai impresia că procedeul acesta oglindește frămîntarea creatorului care repetă un cuvînt sau o frază pînă cînd reușește să-i descopere adevăratul miez și să-l formuleze apoi în chip mulțumitor ; alteori repetiția pare să fie frămîntarea celui care intuiește undeva o contrazicere obsedantă, încă nedeslușită, și care reia aceeași frază pînă cînd îi mijește, ca o străfulgerare, nepotrivirea sau soluția căutată. Cîteodată, în plină narațiune biblică, stilul se schimbă brusc trecînd la relatarea seacă a procesului verbal de ședință sau la ritmul viol al reportajului — și Heym este un adevărat maestru al acestei specii — sau la tensiunea încordată a romanelor polițiste ori al efuziunii lirice de factură biblică sau în stil personal.

Admirabilă și demnă de relevat este forța cu care reușește să sugereze o epocă, un caracter, o întîmplare : mizeria de la porțile Ierusalimului sau din satele sărăcite pe care parcă o vezi aiurea ; splendoarea tronului sau a viziunii templului lui Solomon ; forța lui David de-a atrage și stăpîni oamenii ; dimensiunile minore — ca din perspectiva unei răfuieli personale — ale personajului lui Solomon prin raport cu părintele său David ; dîrzenia mîndră a principesei Micol, fiica lui Saul și de două ori soția lui David ; zdrobirea psihică și morală a lui Ioab, fosta căpetenie peste oștile lui David, care acum își caută scăparea sau amînarea sfîrșitului, jucînd rolul

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

împuţinatului la trup şi minte; arhivele regeşti, alcătuite din tăbliţele de lut şi suluri de piele, adăpostite şi părăginindu-se provizoriu într-o clădire menită pentru caii lui Solomon etc. Aşa se explică de ce cititorul urmăreşte cu încordare firul acţiunii bine dozate şi că nu mai înregistrează dacă e vorba de fapte sau persoane şi trăsături consemnate în Biblie ori de ficţiune izvorîtă din fantezia bogată a autorului, respectiv de texte biblice autentice sau de adaosuri arhaizante, ca factură şi stil ale autorului. Iar unele pagini de veritabilă antologie a unei pseudo exegeze biblice moderne se integrează şi se dizolvă în fluxul povestirii, ştergînd cu desăvîrşire granița dintre dezbaterea ştiinţifică şi relatarea literară. Urmărind calea de la mit şi legendă, sau de la versiunea oficială din arhive şi documente, spre istorie şi realitate, Heym întreprinde pe nebăgate de seamă o adevărată confruntare ştiinţifică a textelor, din care lipseşte ariditatea investigaţiei ca atare sau care se estompează sub jocul de artificii al raţionamentelor narate ori puse în gura lui Etan sau a celorlalţi membri ai « Comisiei regeşti pentru etc. » ; o confruntare a diferitelor relatări ale aceluiaşi fapt pentru restabilirea nu a textului iniţial, autentic, ci a adevărului istoric într-o formă acceptabilă şi inteligibilă. Şi în această confruntare a textelor, ca şi în replăsmuirea unitară a istoriei şi a faptelor, Heym împleteşte necontenit textul autentic al Bibliei — uneori pasaje sau fraze întregi, alteori simple frămîntări sau expresii — cu relatarea sa personală în stil biblic. Din această cauză, munca traducătorului nu e deloc uşoară. Căci nu e lesne să deosebeşti fragmentele de text, biblic de fluxul povestirii autorului într-un pasaj ca următorul (unde textul biblic autentic este redat în cursive), pentru a reda fragmentele în versiunea Bibliei şi a găsi pentru rest tonul folosit de autor:

« Să ni-l închipuim pe bătrînul vizionar cum soseşte la Betleem cu sufletul plin de cuvîntul DOmnului DUmnezeu: Vreau să **te trimit la Iesei Betleemitul, căci dintre fiii lui mi-am ales rege.** *Iată-i pe păstorii de oi îmbulzindu-se în jurul lui Samuel, fetele tinere, muierile bătrîne şi ştirbe; se milogesc după o binecuvîntare sau o mică proorocire la un preţ accesibil; dar Samuel, înalt, costeliv, încruntat, merge mai departe spre coliba lui Iesei. Locuitorii satului îşi lungesc gîturile; ce caută marele profet sub coperişul acesta modest? Iar marele profet, în coliba lui Iesei, pune pe feciorii acestuia să treacă prin faţa lui, şase nerozi neciopliţi, în timp ce Iahve îi şopteşte:* **« Nu te uita la înfăţişarea** *lor* **şi la înălţimea staturii** *lor; căci nu merge aşa cum vede omul:* **omul se uită la faţă, iar Domnul se uită la inimă.** *Şi* **Samuel a zis către Iesei: « Oare toţi fiii tăi sînt aici?»** *Atunci este adus de la turma de oi tînărul David; acesta îşi croieşte drum prin gloata de gură cască şi se înfăţişează lui Samuel; pîrlit de soare,* **cu ochi frumoşi şi plăcut la faţă** *— presupun că descrierea le este cunoscută stăpînilor mei. Şi în cele din urmă, DOmnul DUmnezeu, care îi porunceşte lui Samuel: « Scoală de-l miruieşte, căci acesta e ? »*

Depistarea unor asemenea pasaje a presupus mai întîi identificarea lor în textul german al Bibliei, apoi descoperirea pasajelor respective în textul românesc al Bibliei, după care a urmat încercarea de-a încadra totul, în mod armonios, în şirul povestirii, variind necontenit stilul în funcţie de meandrele celui al lui Heym.

Iată o serie de motive pentru care romanul lui Heym, care a ajuns în cîţiva ani la a cincea ediţie, se recomandă ca o carte rafinată şi subtilă, ce merită o atenţie deosebită. Căci dincolo de farmecul pătrunderii într-o lume care conţine surse indiscutabile şi inepuizabile de adevărată poezie. *Relatarea despre regele David* dezbate nu numai situaţii reale din trecut, ci totodată ipostaze şi principii: în fond, personalitatea şi viaţa lui David sau Solomon sînt mai puţin importante, decît posibilitatea de-a arunca o privire dincolo de cortina ce separă istoria de legendă, faptele reale de relatarea pentru posteritate.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

STEFAN HEYM

Relatare despre regele DAVID

Lăudat fie numele DOmnului, DUmnezeul nostru, care dăruieşte unuia înţelepciune, altuia avuţii, iar celui de-al treilea virtuţi de oştean.

Eu, Etan feciorul lui Hosaia, din oraşul Ezrah, am fost chemat azi să mă înfăţişez regelui Solomon. Grămăticii regeşti Elihoref şi Ahia, feciorii lui Şişa, m-au condus înaintea lui; şi am aflat acolo pe Iosafat ben Ahilud, marele-grămătic, pe preotul Ţadoc, pe proorocul Natan şi pe Benaia ben Iehoiada, căpetenia preste oaste.

Şi m-am aruncat la picioarele regelui, iar el mi-a poruncit să mă ridic. Aşa s-a întîmplat că l-am privit pe regele Solomon cum se uită un om la altul, ochi în ochi; şi cu toate că şedea pe tronul său, între heruvimi, mi-a părut mai mic de stat decît îl crezusem, mai mic chiar şi decît răposatul său părinte regele David; pielea lui era însă gălbuie la culoare. Iar regele m-a iscodit cu privirea străpungătoare şi a grăit:

« Aşadar tu eşti Etan ben Hosaia, din oraşul Ezrah? »

« Eu sînt, stăpîne şi rege. Şi sînt slujitorul tău. »

« Aud că, de la Dan şi pînă către Beerşeba, se spune că ai fi unul dintre cei mai înţelepţi oameni din Israel? »

Dar eu i-am răspuns:

« Cine poate spune despre sine că e mai înţelept decît Solomon, cel mai înţelept dintre regi? »

La care şi-a răsfrînt posac buzele delicat croite şi a zis:

« Vreau să-ţi povestesc, Etan, visul pe care l-am visat de curînd, într-o noapte, după ce am adus jertfe şi am ars tămîie pe înălţimile Ghibeonului. »

Şi întorcîndu-se către grămăticii Elihoref şi Ahia, feciorii lui Şişa:

« Luaţi aminte la vis, căci va fi trecut în anale. »

Atunci fraţii Elihoref şi Ahia au scos stiluri şi tăbliţe cerate din veşmintele lor şi au aşteptat cuvintele regeşti, pentru a le aşterne în scris.

---

* Roman — fragmente.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Acesta este, însă, visul regelui Solomon:

« La Ghibeon, noaptea, mi-a apărut DUmnezeu și Iahve a grăit: Cere, ce vrei să-ți dau? Iar eu am zis: Tu ai făcut cu părintele meu David, robul tău, mare milă, pentru că el s-a purtat cu vrednicie și cu dreptate și cu inimă curată înaintea ta; și nu ți-ai luat această milă de la el și i-ai dăruit un fiu, care să șadă pe tronul său, precum este acesta astăzi. »

Regele, care se jucase cu nasurile heruvimilor, și-a luat mîna de pe ele și și-a întins înainte picioarele, care erau vîrîte în sandale roșii din cea mai aleasă piele de capră.

« Și acum, DOamne, DUmnezeul meu, i-am zis eu lui Iahve, ai pus pe robul tău rege în locul părintelui meu; dar eu sînt încă foarte tînăr și nu-mi știu calea vieții mele. Și robul tău trebuie să stăpînească peste poporul ales de tine, un popor atît de mare încît nimeni nu-l poate nici număra, nici socoti. »

Regele și-a îndreptat spinarea, în jilț; și o rază de soare dinspre fereastră a luminat puternic tichia brodată cu aur de pe părul ce începuse a se rări.

« Deaceea, DOamne, DUmnezeul meu, i-am zis eu lui Iahve, dăruiește-i robului tău inimă înțelegătoare ca să poată judeca pre poporul tău și deosebi ce e bine și ce e rău. Căci cine poate să cîrmuiască acest popor al tău? Și DUmnezeu mi-a zis: Deoarece tu ai cerut aceasta și n-ai cerut viață lungă, nici bogăție, nici nimicirea dușmanilor tăi, iată ți-am dat o inimă înțeleaptă și înțelegătoare, așa cum nici unul n-a fost îninatea ta și nici nu se va mai ridica altul asemenea după tine. »

Regele s-a sculat în picioare, a aruncat o privire iscoditoare miniștrilor săi și a constatat că mutrele lor vădeau seriozitate și supunere. Satisfăcut, a încheiat:

« Și îți voi da și ceea ce tu n-ai cerut, a mai zis Iahve, adică bogăție și slavă, așa încît nici unul dintre regi nu va fi asemenea ție, în toate zilele tale. Și, dacă vei umbla pe drumul meu, cum a umblat părintele tău David, și vei păzi legile și poruncile mele, îți voi înmulți și zilele tale. »

Atunci preotul Țadoc și profetul Natan au bătut din palme, cuprinși de extaz, în timp ce grămăticii Elihoref și Ahia, feciorii lui Șișa, își dădeau ochii peste cap de admirație. Iar marele-grămătic Iosafat ben Ahilud a strigat că niciodată, în viața lui, n-a întîlnit un vis mai însemnat, un vis care să fie mai potrivit pentru a mișca inima și mintea norodului. Benaia ben Iehoiada a păstrat, totuși, tăcere, iar fălcile lui puternice măcinau, de parcă rumegau un gogoloi de amărăciune. Regele Solomon a coborît de pe tron, a venit spre mine, mi-a pus pe umăr mîna lui scurtă și grasă și a întrebat:

« Ei? »

I-am răspuns că visul regesc era, în felul lui, un adevărat odor de preț, de o frumusețe neasemuită, bogat în formulări și idei poetice și o dovadă a adîncului simțămînt personal, pe care regele îl nutrește față de DOmnul nostru Iahve și de nepătrunsele țeluri și gînduri ale lui Iahve.

« Așa grăiește poetul », a întors vorba regele. « Dar ce spune istoricul? Aud de la ispravnicii mei din Ezrah, că lucrezi la o istorie a poporului Israel. »

« Un vis, o, cel mai înțelept dintre regi », m-am plecat eu adînc, « poate ajunge, tot atît de bine, să fie o forță istorică precum un potop sau o oaste sau un blestem al lui DUmnezeu — mai ales un vis, care este povestit și documentat atît de strălucit ca al domniei-tale. »

Oarecum nesigur, regele a cătat din nou spre mine; apoi și-a schimonosit gura într-o hlizeală lăbărțată și a spus:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Am văzut înghițitori de cuțite și mîncători de foc, dar încă niciodată un om care să danseze cu atîta îndemînare pe tăișul săbiei. Ce părere ai, Benaia ben Iehoiada?

« Vorbe », a mîrîit Benaia. « Cîte vorbe n-am auzit în zilele părintelui vostru, regele David, înțelepte și cuvioase, rugătoare, amenințătoare, fanfaroane, lingușitoare — și unde sînt azi toți cei care le-ar rostit? »

Chipul regelui Solomon s-a întunecat. Poate că se gîndea la soarta fratelui său Amnon, sau a fratelui său Abesalom, sau a căpeteniei de oaste Urie, primul bărbat al mamei sale, sau a altor diferite fețe înalte, la a căror săvîrșire din viață dăduse o mînă de ajutor Benaia ben Iehoiada.

Iosafat ben Ahilud, marele-grămătic, a replicat că, tocmai pentru cunoscuta mea îndemînare în folosirea cuvintelor, fusesem chemat înaintea măreței fețe a regelui; iar profetul Natan l-a îndemnat pe Benaia să ia seamă, că unii trăiesc prin sabie, ceilalți însă prin vorbă, după cum DOmnul nostru Iahve, în nemărginita sa înțelepciune, a creat mai multe neamuri de animale, pești ca și zburătoare, animalele pustiului și oaia cea blîndă, dar peste toate l-a pus pe leu, care este deopotrivă de puternic și înțelept. Totodată a făcut o plecăciune înaintea regelui Solomon, în timp ce profetul Țadoc a mai adăugat că, fără a aminti cele spuse, șarpele a fost cel care a arătat omului calea spre iad; pentru care fapt e bine să ne ferim de limba alunecoasă și de vorba ce sună dulce. Din toate astea am deslușit că existau anumite deosebiri de păreri între atotputernicii din preajma regelui Solomon și că, pentru unul din afară, era nimerit să umble cu cea mai mare luare-aminte în acest cerc.

Iar regele Solomon s-a reîntors la tronul său și s-a așezat între heruvimi. Mîngîindu-le nasurile, mi-a vorbit precum urmează:

« De bună seamă, Etan ben Hosaia, trebuie să-ți fie cunoscut faptul că părintele meu, regele David, m-a desemnat chiar el, în persoană, pe mine, fiul său iubit, să-i fiu urmaș și a poruncit să încalec pe catîrul regelui și să merg la Ghihon, pentru a fi uns rege acolo, și că, aflîndu-se pe patul morții, s-a închinat adînc înaintea mea și s-a rugat DOmnului nostru Iahve, pentru ca DUmnezeu să ducă tronul meu la mărire și mai multă decît tronul său. »

L-am asigurat pe rege că aceste fapte îmi sînt cunoscute și că sînt convins, precum că DOmnul nostru Iahve a auzit ultima rugă a regelui David și că va face întocmai.

« Vei recunoaște așadar, Etan », a continuat regele, « că am fost ales de trei ori. Mai întîi a ales DOmnul Iahve poporul Israel dintre toate popoarele celelalte; apoi l-a ales pe părintele meu, regele David, ca stăpînitor peste poporul astfel ales; și, în sfîrșit, părintele meu m-a ales pe mine, pentru a domni în locul său. »

L-am asigurat pe regele Solomon că logica sa este fără greș și că DOmnul Iahve, ca și regele David, n-ar fi putut face o alegere mai bună.

« Fără îndoială », a răspuns regele cu una din căutările sale care puteau însemna orice. « Dar ai să fii, totuși, de părerea mea, Etan ben Hosaia, că alegerea numărului trei nu este în ființă decît atunci, cînd alegerea numărului doi a fost dovedită fără putință de tăgadă. »

« Un bărbat care s-a înălțat de la o stînă de oi din Betleem pînă la a fi stăpînitor în Ierusalim », a observat Benaia ben Iehoiada cu înverșunare, « care i-a bătut pe toți vrăjmașii săi și a supus orașele lor, care a plecat voinței sale nu numai pe regele din Moab și pe regii filistenilor, dar și îndărătnicele seminții ale lui Israel, un asemenea bărbat n-are nevoie nici de preot, nici de profet, nici de grămătic pentru a dovedi că l-a ales DUmnezeu. »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Dar mie, regele Solomon mi-a zis:

« Pot să-i iau pe feciorii tăi la carele mele de luptă sau la călăreţii mei, sau printre pedestraşii care aleargă înaintea carelor. Pot să le iau pe fiicele tale ca să fie brutărese de dulciuri sau bucătărese ori slujitoare. Sau pot să-ţi iau ogorul şi via şi livada de măslini. Sau pot să te iau pe tine ca să rîneşti grajdurile mele sau să-mi faci vînt cu coada de păun. Dar vreau mai curînd să te folosesc ca istoric, sub îndrumarea comisiunii mele, căci fiecare om aflat sub voia lui DUmnezeu îşi are locul său, păstorul oilor la turma sa, iar grămăticul la tăbliţele sale de lut. »

[. . .] Acolo, însă, stăteau la creneluri şi în turnuri străji care ne iscodeau de departe şi nu-şi luau ochii de la noi în timp ce ne apropiam de poarta cea mare. Străjerul cheretian ne-a oprit şi, cînd i-am arătat zapisul, l-a strigat pe căpitan.

« Istoric, ai? »

Căpetenia porţii ştia să citească.

« Avem nevoie în Ierusalim de pietrari, zidari, salahori la căratul tencuielii; chiar şi un cismar ar fi de folos; da, ia te uită', ne vine un istoric. »

I-am arătat pecetea regească.

« Norodul ăsta are nevoie de un letopiseţ », a continuat vorba căpitanul, « aşa cum am eu nevoie de un buboi pe mădularul bărbăţiei mele. Ăştia se nasc tîmpiţi şi mor la fel, se împreunează cu mamele lor şi cu oile, şi tu vrei să le dai o istorie. N-o duc ei destul de greu şi aşa, fără istorie? » A pus degetul butucănos şi murdar pe una din lăzi: « Ce e aici înăuntru? »

« O parte din arhivele mele », am zis eu.

« Deschide. »

« Dar or să cadă tăbliţele afară, totul o să se zăpăcească. »

« Deschide », a zis.

Nodul nu voia să se dezlege. Am tras de curea. Deodată lada s-a deschis şi preţioasele mele tăbliţe au căzut în colbul drumului. Norodul de la poartă a prins să chicotească. Mi s-a urcat sîngele la cap; am vrut să ridic glasul împotriva căpitanului, dar am dat cu ochii de gloată. Era o gloată ciudată, cu totul alta decît într-un oraşel ca Ezrah. Ăştia de-aici erau furi, leneşi, milogi, sclavi fugiţi; nişte ucigaşi cu toţii şi îmbrăcaţi în zdrenţe; de asemenea şi schilozi care ţineau la vedere cioturile pline de scursori, părul încleiat, ochii betegi. Asta era mocirla pe care fusese zidit noul Ierusalim, faţa cealaltă a strălucirii ce-o întruchipa Solomon: scursoare a vremii celei noi, prea înceată, prea leneşă sau, pur şi simplu, prea slabă pentru a pricepe duhul cel nou, căile cele noi. Şi m-au batjocorit şi m-au ameninţat, poate din pricina celor patruzeci de asini încărcaţi cu avutul meu, sau din pricină că eram istoric, şi nu aşteptau decît un semn din cap al căpitanului ca să năvălească peste noi, precum hienele asupra unei ciosvîrte de hoit.

Dar căpitanul a smuls un gîrbaci de la brîu şi a pocnit cu el pe deasupra capetelor. Sem şi Şelef adunau cu sîrg tăbliţele. Le-am pus îndărăt în ladă şi am legat-o, cît am putut mai bine.

Astfel am păşit în oraş.

[. . .] Arşiţa a prins să se domolească. Sărbătoarea tabernacolelor a început şi oraşul parcă era îmbătat de vinul nou şi de fumul cărnurilor ce sfîrîiau pe jertfelnice în timpul arderilor de tot.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

În viile de la Baal-hamon ale regelui, în colibele de frunziş care erau înălţate în amintirea fugii din Egipet, zăceau pe jos, în îmbrăţişare strînsă, perechi de îndrăgostiţi, adesea de acelaşi sex. Era de parcă zeii Canaanului, Baali şi Astaroţii, îşi sărbătoreau reînvierea. Pe un jilţ împletit cu ghirlande, cu fruntea încununată de frunze de viţă, trona marele eunuc regesc şi se complăcea în rolul de mare-preot al întregii petreceri. Cu elegantele sale gesturi egiptene, îndrepta fecioarele cu sîni îmbelşugaţi şi flăcăii înguşti la şolduri spre una sau alta din colibe, ba chiar le trimetea şi slujitori cu burdufuri proaspete de vin şi cu talere pline de dulciuri.

M-am apropiat de el.

« Etan ben Hosaia? » a întrebat el cu glasul din gît al oamenilor de pe Nil; şi, cînd am dat din cap a încuviinţare, a zis:

« N-ai adus nici una din femeile tale? »

Amenhotef — aşa mi se istorisise — era o nouă achiziţie la curte, un dar al faraonului către regele Solomon: meşter mare în felul de a se purta cu femeile, era foarte preţuit în haremul regesc pentru alesele sale maniere străine, care se deosebeau ca de la cer la pămînt, dar plăcut, de purtarea grosolană a vechilor supraveghetori.

« M-am simţit cît se poate de onorat de porunca regelui », am răspuns eu, « şi am fost foarte uimit şi am presupus că poftirea era numai pentru mine ».

« E cu adevărat o poftire neobişnuită. O persoană de neam cît se poate de înalt doreşte să te cunoască. »

A zîmbit puţin, cu profilul întors spre lumina unei facle. Era o raritate printre cei de-o seamă cu el, un eunuc slăbănog; doar carnea fleşcăită de sub bărbie şi glasul uneori foarte subţire mărturiseau operaţia căreia îi fusese supus.

A făcut semn unui purtător de faclă să se apropie şi eu l-am urmat pe acesta. Noaptea era plină de glasuri, mireasma strugurilor în pîrgă plutea pretutindeni. Cineva, însoţit de un fluier, cînta fals, dar cu mult simţămînt; un altul a rîs, apoi rîsul a contenit.

M-am împiedicat, cît pe-aici să cad grămadă. Mă aflam într-una din colibele de frunzar. Înăuntru, rezemată de nişte perne scunde, şedea o femeie subţirică, cu veşmîntul întunecat strîns bine pe gît. Purtătorul de faclă dispăruse, dar o feştilă cu oloiu răspîndea oarecare lumină, iar luna trimitea fîşii subţiri de argint printre frunzele coperişului. Femeia şi-a întors chipul spre mine, un chip însemnat de ani, cu buze groase boite şi cu ochi mari sulimeniţi.

M-am aruncat la pămînt:

« Principesa Micol! »

Încă n-o întîlnisem niciodată, dar auzisem, ca toată lumea, multe despre ea: fiica lui Saul, care trebuise să vadă cum toate cimotiile ei fuseseră ucise, una după alta, în afară de schilodul Mefiboşet; de două ori nevasta lui David, femeia care şi-a bătut joc de el şi, de aceea, a rămas fără copii.

« Sluga voastră supusă nu e decît un biet cîine ce se tîrăşte la picioarele voastre oo, lumină, soare! »

Vorbele îmi curgeau de pe buze; această femeie avea ceva în firea ei, care te silea la umilinţă.

« Stăpîna mea a poruncit să mă cheme, la acest ceas şi aici? »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

S-a sprijinit într-un cot şi s-a ridicat în capul oaselor. Era şi mai bătrînă decît mă făcuseră zvonurile să cred ; mîinile ei erau doar piele şi oase, iar dinţii, sau ce mai rămăsese din ei, lungi şi spălăciţi.

« Aşadar tu urmează să scrii istoria lui David? »

Vocea ei păstrase ceva din răsunetul tineresc.

« În cel mai bun caz, principesă, voi aduna laolaltă ceea ce alţii vor face să ajungă la urechea mea ; şi, chiar şi asta, doar cu încuviinţarea celui mai înţelept dintre regi, a lui Solomon ».

Un gest de stăpînă :

« Ce ştii tu despre David? »

« În afară de stăpînul de azi al tronului, de Solomon, David a fost, fără tăgadă, cel mai însemnat bărbat din Iuda şi Israel, alesul DOmnului DUmnezeului nostru care a încheiat un legămînt cu David şi care a bătut pe duşmanii lui David şi a făcut de ocară pe toţi cei ce-l urau şi care, mai apoi, a făgăduit că sămînţa lui David va dăinui veşnic. »

« Cu alte cuvinte », din nou gestul din mînă, « nu ştii absolut nimic. »

Am tăcut.

« Cum de te poţi sumeţi să vrei a scrie despre el sau chiar doar a aduna laolaltă, ceea ce alţii vor face să ajungă la urechea ta? »

« Omul e însăşi legenda lui. »

Chipul ei s-a schimonosit.

« Doreşti să nimiceşti legenda, stăpînă? »

« Vreau ca cineva să ştie totul despre el, cînd n-oi mai fi eu în viaţă. »

Am aşteptat.

« Era frumos la înfăţişare », a zis ea, « nu înalt de stat, ca părintele meu sau ca Ionatan, mai curînd gingaş ; apoi părul roşcat peste faţa puternic pîrlită ; şi a venit la noi cu muzica lui şi cu stihurile lui ... »

Mărturia principesei Micol la întrebările lui Etan Ben Hosaia în coliba de frunzar din Viile de la Baal-Hamon ale regelui

INTREBARE : Desigur, curtea părintelui nostru, regele Saul, nu era aşezarea cuprinzătoare şi făloasă pe care o avem azi. Totuşi, la curte vine feciorul unui anume Iesei din Betleem. Chiar dacă presupunem că Iesei era un om avut şi cu vază . . .

RĂSPUNS . . . . ceea ce nu era. Mai tîrziu s-a răspîndit zvonul, pentru a face o impresie bună, că Iesei ar fi stăpînit multe turme şi o casă mare, şi că glasul său ar fi avut greutate în sfatul seminţiei Iuda şi că spiţa lui mergea îndărăt pînă la întemeietorul tribului. În fapt, Iesei era un ţăran sărăntoc şi neînsemnat, care avea mai mulţi feciori decît putea hrăni. Trei dintre ei au mers la oaste, iar David ar fi păzit încă multă vreme cele cîteva amărîte de oi ale părintelui său, dacă preoţii din Betleem n-ar fi descoperit farmecul trupului lui şi felul deosebit al glasului lui.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ÎNTREBARE: L-a cruţat şi pe Agag, regele Amalecului?

RĂSPUNS: Îţi poţi arăta puterea prin moarte, dar şi prin îndurare.

ÎNTREBARE: Dar această putere sta în mîna lui Iahve.

RĂSPUNS: Iahve nu mai era rege. Părintele meu era rege.

ÎNTREBARE: Iahve era DUmnezeu.

RĂSPUNS: Iar Samuel era glasul său. Samuel a venit la părintele meu regele Saul, la Ghilgal, şi l-a mustrat şi i-a zis: Nesupunerea faţă de DUmnezeu e ca păcatul vrăjitoarei, iar împotrivirea e la fel cu închinarea la idoli. Samuel a zis: Ai lepădat cuvîntul DOmnului şi DOmnul te-a lepădat şi el pe tine, ca să nu mai fii rege peste Israel. Cînd Samuel s-a întors să plece, părintele meu, regele Saul, l-a apucat de poala hainei; şi haina s-a rupt. Atunci Samuel i-a zis: Aşa a rupt, dar, DOmnul regatul Israel de la tine şi l-a dat aproapelui tău, care e mai bun decît tine.

ÎNTREBARE: Şi părintele vostru a crezut asta?

RĂSPUNS: A căzut în genunchi înaintea lui Samuel şi l-a rugat să se reîntoarcă cu el înaintea bătrînilor poporului şi înaintea lui Israel,pentru ca el să se închine DOmnului DUmnezeului lui. Dar Samuel a zis: Adu la mine pe Agag, regele amaleciţilor. Agag s-a apropiat de părintele meu — am văzut-o chiar cu ochii ăştia —, a păşit liniştit înaintea lui şi a zis: « De bună seamă că amărăciunea morţii a trecut. Dar părintele meu regele Saul a stat locului şi a privit cum Samuel, profetul, l-a tăiat bucăţi pe Agag înaintea DOmnului, la Ghilgal.

ÎNTREBARE: Şi după aceea a început să-l bîntuie duhul rău?

RĂSPUNS: Da.

Principesa s-a lăsat pe spate în perne. O vinişoară albăstrie se zbătea pe tîmpla ei. Întîmplarea, pe care o zugrăvise, mă îngrijora; şi mă treceau fiori, în ciuda aerului molcom al nopţii.

«Ţi-e sete, Etan?»

Principesa a bătut din palme. Apoi către un slujitor:

«Vin. Fructe. Prăjituri.»

Şi iar către mine:

«Ştiu, sînt o femeie bătrînă, iar aducerea-aminte a mea e înţesată cu mii de amintiri, care se învălmăşesc mai des decît îmi e pe plac. Dar chipul tînărului David mai este întru totul limpede. Se istoriseşte că s-ar fi purtat înţelepteşte pe toate căile sale. Eu aş spune, mai curînd, că avea un farmec firesc. Cîştiga oamenii din cîteva cuvinte, dintr-o privire, cu o mişcare a mîinii. Părea să fie atît de prietenos, atît de fără răutate. Dacă toate astea erau prefăcute, atunci a fost cel mai mare făţarnic după şarpele care a înduplecat-o pe Eva să mănînce rod din pomul cunoaşterii binelui şi răului.

Dintre noi toate, eu sînt cea care i s-a împotrivit mai mult. Nu era nici o taină că, în chiar noaptea cînd muzica lui a alungat duhul rău, el a împărţit patul cu părintele meu regele Saul. Abner ben Ner, care era mai mare peste oaste în vremea părintelui meu, pretinde că nu atît muzica lui David, cît mai curînd dosul său i-a adus uşurare regelui. Dar eu ştiu bine cît de drăgăstos putea fi David şi că apropierea lui aducea alinare, precum ploaia ogorului uscat de secetă.»

Principesa a apucat o ciorchină de strugure.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

ÎNTREBARE: L-a cruțat și pe Agag, regele Amalecului?

RĂSPUNS: Îți poți arăta puterea prin moarte, dar și prin îndurare.

ÎNTREBARE: Dar această putere sta în mîna lui Iahve.

RĂSPUNS: Iahve nu mai era rege. Părintele meu era rege.

ÎNTREBARE: Iahve era DUmnezeu.

RĂSPUNS: Iar Samuel era glasul său. Samuel a venit la părintele meu regele Saul, la Ghilgal, și l-a mustrat și i-a zis: Nesupunerea față de DUmnezeu e ca păcatul vrăjitoarei, iar împotrivirea e la fel cu închinarea la idoli. Samuel a zis: Ai lepădat cuvîntul DOmnului și DOmnul te-a lepădat și el pe tine, ca să nu mai fii rege peste Israel. Cînd Samuel s-a întors să plece, părintele meu, regele Saul, l-a apucat de poala hainei; și haina s-a rupt. Atunci Samuel i-a zis: Așa a rupt, dar, DOmnul regatul Israel de la tine și l-a dat aproapelui tău, care e mai bun decît tine.

ÎNTREBARE: Și părintele vostru a crezut asta?

RĂSPUNS: A căzut în genunchi înaintea lui Samuel și l-a rugat să se reîntoarcă cu el înaintea bătrînilor poporului și înaintea lui Israel,pentru ca el să se închine DOmnului DUmnezeului lui. Dar Samuel a zis: Adu la mine pe Agag, regele amaleciților. Agag s-a apropiat de părintele meu — am văzut-o chiar cu ochii ăștia —, a pășit liniștit înaintea lui și a zis: « De bună seamă că amărăciunea morții a trecut. Dar părintele meu regele Saul a stat locului și a privit cum Samuel, profetul, l-a tăiat bucăți pe Agag înaintea DOmnului, la Ghilgal.

ÎNTREBARE: Și după aceea a început să-l bîntuie duhul rău?

RĂSPUNS: Da.

Principesa s-a lăsat pe spate în perne. O vinișoară albăstrie se zbătea pe tîmpla ei. Întîmplarea, pe care o zugrăvise, mă îngrijora; și mă treceau fiori, în ciuda aerului molcom al nopții.

« Ți-e sete, Etan? »

Principesa a bătut din palme. Apoi către un slujitor:

« Vin. Fructe. Prăjituri. »

Și iar către mine:

« Știu, sînt o femeie bătrînă, iar aducerea-aminte a mea e înțesată cu mii de amintiri, care se învălmășesc mai des decît îmi e pe plac. Dar chipul tînărului David mai este întru totul limpede. Se istorisește că s-ar fi purtat înțelepțește pe toate căile sale. Eu aș spune, mai curînd, că avea un farmec firesc. Cîștiga oamenii din cîteva cuvinte, dintr-o privire, cu o mișcare a mîinii. Părea să fie atît de prietenos, atît de fără răutate. Dacă toate astea erau prefăcute, atunci a fost cel mai mare fățarnic după șarpele care a înduplecat-o pe Eva să mănînce rod din pomul cunoașterii binelui și răului.

Dintre noi toate, eu sînt cea care i s-a împotrivit mai mult. Nu era nici o taină că, în chiar noaptea cînd muzica lui a alungat duhul rău, el a împărțit patul cu părintele meu regele Saul. Abner ben Ner, care era mai mare peste oaste în vremea părintelui meu, pretinde că nu atît muzica lui David, cît mai curînd dosul său i-a adus ușurare regelui. Dar eu știu bine cît de drăgăstos putea fi David și că apropierea lui aducea alinare, precum ploaia ogorului uscat de secetă. »

Principesa a apucat o ciorchină de strugure.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Şi apoi Ionatan. Cunoşti, desigur, cîntecul de jale pe care l-a scris David la moartea lui:

Jale grea este în mine, după tine, frate-meu Ionatane!
Căci mult mi-ai fost tu drag.
Mai de preţ mi-era iubirea ta
Decît dragostea femeilor . . .

I-am privit adesea cu luare-aminte pe amîndoi. Nu cred că m-au luat în seamă pe mine sau simţămintele mele. În orice caz, Ionatan nu! El avea nevastă şi copii, avea ţiitoare; dar prin David părea să fi descoperit un nou cuprins al vieţii. Ionatan şi-a dat arcul, spada şi brîul de care era atîrnată, ba chiar şi haina de pe trup, şi l-a împodobit pe David cu ele; i-ar fi dăruit jumătate din regat, dacă ar fi fost al lui. David a primit toate astea cu drăgălăşenia care îi era proprie; zîmbea, rostea stihurile sale şi cînta din lăută. Potolea pofta părintelui meu regele Saul, cînd dorea acesta; se culca cu fratele meu Ionatan şi îl lăsa să-i sărute picioarele, coapsele, mîinile, gîtul; iar în noaptea cînd mi-am pierdut cumpătul şi cînd am spus vorbe grele împotriva lui, a venit mai tîrziu la mine şi am fost a lui. »

Principesa a împins ciorchina de strugure într-o parte. Eu i-am umplut iar paharul.

« Am crezut atunci că era zeul Baal prefăcut în om, plăcerea cărnii întruchipată, şi totuşi înzestrat cu acea nepăsare pe care o au doar zeii. În restriştea mea, am strigat chemîndu-l pe Iahve. Dar Iahve n-a răspuns: însă David, de parcă auzise strigătul meu, mi-a desluşit în treacăt, a doua zi, că el era alesul lui Iahve şi că, în tot ceea ce spunea şi făcea, împlinea doar vrerea lui Iahve. Încă nu văzusem pe nimeni altul care să fi fost ales de Iahve, în afară de Samuel; şi Samuel era costeliv, doar oasele de el, veşnic cu buboaie pe ţeastă şi cu urdori la colţurile ochilor şi cu o barbă rară, ce sta de obicei ţeapănă din pricina jegului. Dar oare de ce să nu fi turnat Iahve duhul său o dată şi într-un vas plăcut simţurilor? Şi alte întîmplări următoare păreau să întărească minunea.

Cine mai auzise vreodată ca un oarecine să fi scăpat de suliţa aruncată de părintele meu, regele Saul? Suliţa părintelui meu era aducătoare de moarte, ţintuia victima lui de perete, în timp ce coada ei încă tremura de puterea aruncării. Şi, totuşi, David a scăpat de trei ori. Parcă avea ochi la ceafă. Şi avea nevoie de ei. Fie că Ionatan şi-o fi dat în vileag fără ruşine simţămintele pentru David sau că Riţpa, ţiitoarea tatălui meu, i-o fi şoptit la ureche una sau alta, sau că Abner ben Ner, care era mai mare preste oaste, o fi amintit în darea lui de seamă din fiece lună despre noul cîntec, pe care leviţii îl făceau să răsune de pe înălţimi: *Să nu fie nici o curvă printre fiicele lui Israel, şi nici un curvar printre fiii săi*, — duhul cel rău trimis de DOmnul s-a înfiinţat iar la părintele meu, regele Saul, mai puternic ca înainte, şi i-a îndrumat gîndul şi mîna.

Uneori m-a cuprins bănuiala că David cu adevărat se juca cu duhul. Dar David tăgăduia una ca asta. Cînd pe tatăl meu îl năpădeau gîndurile negre, David se aşeza la picioarele lui, nu chiar aşa ca să-l atingă, dar destul de aproape pentru ca părintele meu să-i simtă prezenţa. Apoi scotea cîteva acorduri, lăsa capul pe spate şi începea să cînte: melodii care-ţi purtau gîndurile la caravanele ce se îndreaptă spre soare-apune sau la tristeţea ce se-abate asupra omului, în ceasul de după clipa dragostei. Atunci, deodată, părintele meu răcneşte — şi apoi suliţa aruncată, ce tremură înfiptă în perete. Şi întrebarea lui David: Ce am făcut? cu ce am păcătuit? care e greşeala mea, de vrei să-mi răpui viaţa? »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Principesa a dat din cap, pe gînduri: aceasta fusese doar o părticică din toată grozăvia pe care o trăise; și a fost fiica unui rege și de două ori nevasta unui rege, și învățase să-și stăpînească simțămintele.

« Mai tîrziu, cîndva, l-am întrebat: David, dragul meu, de fapt nu ți-a fost frică niciodată? M-a privit, apoi a spus: inima mi-e plină de frică, sînt poet; am destulă fantezie pentru a-mi putea închipui sulița înfiptă în trup. »

Prințesa mînca din boabele de strugure.

« Astfel, părintele meu regele Saul l-a făcut căpetenie peste o mie de oameni și l-a trimis contra filistenilor. Iar eu i-am spus fratelui meu Ionatan: ăsta e sfîrșitul lui David; și Ionatan se temea foarte pentru viața lui David și a zis: i-am dat arcul meu și spada mea și cingătoarea mea pentru spadă, de ce nu-i pot da ochiul meu și tăria pumnului meu. Dar de anul nou s-a întors David îndărăt, cu chipul mai pîrlit de soare ca oricînd și cu barba netăiată, și agonisise biruința în lupte și pradă multă și ucisese nenumărați filisteni. Am auzit ce vorbeau oamenii lui despre el: la începutul campaniei stătuseră și ei întrucîtva pe gînduri; dar cînd l-au văzut pe David în luptă, părerea lor s-a schimbat; în bătălie, tînărul chipeș se prefăcea parcă într-un fel de om apucat de beția sîngelui. Era și iscusit la întocmirea planurilor, avea privirea ageră față de slăbiciunile dușmanului.

Și s-a răspîndit atunci vorba în norod, căci, oricînd femeile din orașele lui Israel ieșeau cîntînd și dansînd pentru a-l întîmpina pe regele Saul cu tamburine și clopoței și țimbale, aveau și un cîntec antifonic: *Saul a bătut mii, dar David zeci de mii*. Așa exagerate cum erau, cifrele au făcut ca voia-bună a părintelui meu să se întunece și mai mult. S-a dus cu gîndul la prezicerea lui Samuel, prorocul, și și-a pus întrebarea: Ar putea oare să fie acesta aproapele de care a vorbit și care e mai bun decît mine? Și și-a zis: lui David i-au recunoscut zeci de mii, iar mie numai mii; ce alta mai poate el să vrea decît regatul? »

Prințesa a rămas cu privirea pierdută, de parcă ar fi cugetat la voința DOmnului, prin care tocmai atrăgătorul cîntăreț, care trebuia să alunge duhul rău, îl stîrnea să se ivească.

« Fratele meu Ionatan, care a auzit antifonul femeilor, l-a iubit pe David și mai mult din pricina asta; iar eu, care îl dorisem atîta, întrucît erau la război, m-am supus voinței lui. Însă părintele meu se tot frămînta cu gîndul, cum să se cotorosească de David. Din nefericire, era mai mult soldat decît meșter în uneltiri, iar DOmnul Iahve nu era cu el, astfel încît nu i-a venit altceva în minte decît repetarea vechiului său șiretlic, dar adăugîndu-i o răsplată. *Eu* trebuia să fiu răsplata. Cum o să plătesc oare zestrea miresei? a întrebat David și a amintit că era om sărac și de puțină însemnătate. La care regescul mijlocitor de căsătorie a întors vorba, cum că regele Saul ar fi gata să primească o sută de prepuțuri de filisteni drept plată pentru mireasă.

Astfel s-a ridicat David și s-a dus, el și bărbații săi, și a răpus două sute de filisteni și s-a întors îndărăt la Ghibea, la părintele meu Saul. Și David călărea pe un catîr cenușiu-deschis și avea pe șa un coș acoperit. Și a dus coșul la părintele meu, de față cu întreaga curte. Imaginea aceea o văd încă și acum aevea: David, care dă deoparte învelitoarea coșului și revarsă pe masă penisurile pline de sînge închegat. Și l-am auzit numărîndu-le pînă la două sute.

În noaptea aceea a venit la mine cu biciul, iar eu am adăstat lungită înaintea lui, și el m-a pedepsit, iar eu am îndurat.

Purpuriul zorilor a prins să se înalțe peste podgoriile din Baal-hamon ale regelui, astfel încît în coperișul umbrarului au început să se deslușească marginile fiecărei frunze. Chipul prințesei era de culoarea cenușei.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Omul e însăşi legenda sa. »
Privirea îi devenise din nou rătăcită.
« N-ai spus tu asta, Etan ben Hosaia? »
M-am aplecat adînc.
« Asta a fost rodul amărît al priceperii slugii voastre, stăpînă. »
« Acum poţi pleca », a mai spus.

[. . .] Către regele Saul, marele eliberator, pavăza poporului, de la Abner ben Ner.

Iahve să-i dăruiască stăpînului meu pace şi bogăţii şi sănătate. Azi am aflat veste de la Huppim, levitul, care a fost trimis la templul din Nob. Huppim, însă , s-a împrietenit cu Ahimelec, marele-preot din Nob, şi i-a spus că doreşte să aibă un învăţăcel al templului, pentru ca să-i înveţe pe copiii săi cuvintele DOmnului DUmnezeu şi Alef-bet-ghimel-ul ; şi i s-a îngăduit să cerceteze lista învăţăceilor templului. şi ce să vezi, a găsit acolo, pe listă, un David ben Iesei din Betleem, şi sta scris despre el că e plin de haruri, precum şi cu minte ascuţită şi cu o fire plăcută, atrăgătoare. Şi Huppim i-a spus lui Ahimelec: poţi să mi-l dai pe tînărul acesta David? Dar Ahimelec s-a veselit foarte pentru asta şi a zis: doar nu-ţi închipui că irosim atît timp şi strădanie cu un copil, ca să ajungă apoi dascăl în casa unui Huppim? Nu, tînărul acesta a fost ales şi şcolit pentru un ţel deosebit şi se află acum la regele Saul şi cîntă înaintea lui, însoţindu-se din lăută, şi, cu toate că nu sînt un profet ca Samuel, cred că o să mai auzim de el.

Către regele Saul, cel puternic între oameni, sabia lui Veniamin, de la Abner ben Ner.

Să dea Iahve ca stăpînul meu să simtă bucurie cu privire la izbîndirea cercetării noastre: Huppim şi Şuppim mi-au dat veste că dialogul cîntat *Saul a bătut mii, dar David zeci de mii* a fost scris şi i s-a făcut muzica la Nob şi că preoţi au fost cei care au răspîndit cuvintele lui de la Dan pînă către Beerşeba, pentru ca să fie cîntate de femei oriunde s-o arăta stăpînul meu regele Saul.

Către regele Saul, biruitorul în războaie, spaima netăiaţilor împrejur, de la Abner ben Ner.

Să dea Iahve linişte sufletului stăpînului meu. L-am trimis pe Doeg, edomiteanul, la Ahimelec, marele-preot din Nob. Doeg i-a spus lui Ahimelec că legăturile lui cu profetul Samuel ne sînt cunoscute, aşijderea şi planurile lui în legătură cu David, feciorul lui Iesei. Şi că îi vom reteza capul lui Ahimelec, iar trupul îl vom ţintui de zidurile propriului său templu, dacă nu vrea să mărturisească tot; dar dacă va mărturisi, îi vom arăta îndurare şi vom îndrepta mînia noastră împotriva adevăraţilor vinovaţi. Ahimelec, însă, s-a înfricoşat foarte şi a recunoscut, că planul vine de la Samuel; că DOmnul Iahve i-a grăit lui Samuel, cînd acesta l-a hăcuit bucăţi pe regele Agag, şi i-a spus: aşa să tai bucăţi sufletul lui Saul; şi că Samuel a chemat din adîncuri duhul cel rău, care îl munceşte pe stăpînul meu Saul; şi că, pentru a veghea la venirea şi plecarea duhului, l-au adus încoace pe flăcăul David, ca să cînte din glas şi din harfă înaintea regelui; că, oricum, Iahve a fost prielnic planului lor, astfel încît David s-a ridicat pînă la a fi ginerele stăpînului şi

FLORIN MITROI: *PREZENŢE*, picturi în tempera. *Portret*, 1974; *Atelier*, 1974; *Portret*, 1976; *Fagure mare*, 1976 ▶

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

regelui său. Şi povaţa mea este să trimitem zbiri la casa lui David să pună mîna pe el încă înainte de ziua de mîine.

De la regele Saul în persoană, către Abner ben Ner.

Fă cum crezi de cuviinţă.

Către regele Saul, stăpînul cetelor de oşti, păstrătorul dreptăţii, de la Abner ben Ner.

Să dea Iahve ca stăpînului meu să-i ajungă veşti bune. Am trimis zbiri la casa lui David, după porunca ta. Aceştia au fost primiţi de Micol, fiica ta, şi Micol i-a rugat să păşească uşor, căci bărbatul ei David zace bolnav în pat şi doarme. Întrucît mai-marele zbirilor a zis că treaba nu suferă amînare, Micol a dat perdeaua la o parte. Şi iată că David zăcea în pat, sub o velinţă, şi nu se clintea. Aşa că mai-marele zbirilor a lăsat acolo patru din oamenii săi, doi în faţa casei şi doi îndărătul ei, şi a venit la mine ca să-i spun mai departe ce să facă. I-am poruncit să-l aducă pe David de sîrg la mine, dacă e nevoie cărîndu-l cu patul lui cu tot. Dar mai-marele zbirilor s-a întors iarăşi fără David şi a spus: am intrat în casă deodată prin faţă şi prin spate şi am împins-o de-o parte pe Micol, fiica regelui, şi am dat perdeaua în lături şi am găsit în patul lui David o păpuşă acoperită cu straie, un chip cioplit din lemn, cu blană de capră pe cap. Şi atunci am cercetat casa pe de-a rîndul, pînă sub acoperiş şi în curtea din fund şi primprejurul zidului, dar David ben Iesei scăpase cu fuga. Am dat poruncă îndată ca mai-marele zbirilor să capete cincizeci de bice, şi fiecare din oamenii săi cîte douăzeci şi cinci.

« Etan! »

Glasul Esterei care mă readucea în prezent.

« Etan, arăţi de parcă ţi-ar fi apărut un duh rău trimis de DOmnul. »

Am dat din cap:

« Şeol s-a deschis şi din hăul lui au ieşit la iveală stafiile trecutului. »

« Doar e meseria ta să ai a face cu stafiile. »

Atunci am înţeles că nu duhul lui David era cel care mă chinuia, nici cel al lui Samuel sau al lui Saul ori vreun altul, ci Benaia ben Iehoiada, care era întru totul viu şi care, după cum îmi spusese singur, ştia să citească şi, de-aceea, trebuia să aibă ştire despre relatările lui Abner către stăpînul său regele Saul. Cum se explica atunci faptul că Benaia ascultase poveştile îndrugate aci în timpul şedinţei şi întreaga discuţie, fără măcar să fi pomenit de faptele sale? Şi că apoi mi-a trimis mie tăbliţele de lut?

IOSAFAT BEN AHILUD, marele grămătic: Domnilor, aţi ascultat cuvintele lui Etan, redactorul nostru. Sînt unele obiecţii? completări? Domniile voastre sînteţi aşadar de acord ca diferitele relatări despre campaniile regelui Saul să fie incluse în relatarea despre regele David?

AHIA BEN ŞIŞA, grămătic: De acord.

IOSAFAT: În felul ăsta am ajunge la al doilea punct. Domnia-sa Ţadoc?

ŢADOC, preotul: Cum e cu cina?

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

IOSAFAT: Astă seară are loc la palat o primire în cinstea soliei egiptene, cu băuturi şi cu miel la frigare; au n-a fost poftit a fi de faţă şi domnia sa Ţadoc?

ŢADOC: Tare mi-aş dori ca nevasta mea să renunţe de-a mai face rînduială pe masa mea.

Discuţia membrilor comisiunei regale pentru întocmirea relatării privitoare la uimitoarea înălţare şi aşa mai departe în legătură cu problema includerii de fapte incomode în opera istoriei şi cu căile înfăţişării ei în scrierea lui Etan Ben Hosaia.

IOSAFAT: De fapt, primirea ne mai lasă doar puţin timp. Pot presupune, de bună seamă, că domniile voastre cunoaşteţi în linii mari împrejurarea. David s-a dus cu cei şase sute de bărbaţi ai săi la Achiş, regele Gatului, care era unul din cele cinci regate în uniunea filistenilor. David şi ceata sa, împreună cu ai lor, au adăstat o vreme în Gat, pînă ce Achiş i-a colonizat în oraşul său, Ţiclag. Primind Ţiclagul în stăpînire, David şi-a luat asupra-şi să dea ajutor în război filistenilor, şi a făcut învoială cu duşmanul ce era urît de întregul norod.

ŢADOC: Ţinind seama de caracterul gingaş al acestui pas, tare mi-ar fi plăcut să aud ce-a avut de spus David în legătură cu asta.

BENAIA BEN IEHOIADA: Purtarea lui David era întru totul limpede: Într-o bună zi tot aş fi căzut în mîinile lui Saul, a spus el, de aceea nimic nu-mi părea mai prielnic decît să scap fugind în ţara filistenilor.

ŢADOC: Dar omul din piaţă şi de la porţile oraşului va spune: Vezi, uite un flăcău acătării, o căpetenie în Israel, un uns al DOmnului, şi ce se-apucă să facă? — se leagă la bine şi la rău cu netăiaţii împrejur, împotriva însuşi norodului său. Şi ce-am putea răspunde la asta? . . . Avem nevoie de o justificare, care să le închidă gura celor cu gînduri rele. Nu i-ar fi putut porunci DOmnul lui David? N-a lăsat regele niciodată se să înţeleagă asemenea lucru?

IOSAFAT: Regele David nu vorbea decît rareori despre treaba asta; şi, cînd o făcea, nu părea că asemenea făptuire îi apăsa prea tare inima.

NATAN, prorocul: Şi de ce i-ar fi apăsat-o? Alesul DOmnului avea îndatorirea să scape cu viaţă; cum altfel s-ar fi împlinit voinţa lui Iahve şi ar fi ajuns David rege peste Israel şi părinte al regelui Solomon?

ŢADOC: Tu ştii asta şi eu o ştiu, dar o ştie şi norodul? . . . N-ar fi mai deştept lucru să nu pomenim deloc întîmplarea asta? . . . De fapt, cît a stat David la filisteni?

IOSAFAT: Un an şi patru luni.

ŢADOC: Şi sînt două mii de ani de cînd Noe a rămas pe uscat cu corabia în vîrful muntelui. Ce înseamnă un an văzut în perspectiva istoriei?

NATAN: Eu nu mă hrănesc din jertfele cu ardere de tot ale norodului, ca prietenul meu Ţadoc. Am legătură nemijlocită cu DUmnezeu. De aceea eu zic să fim consecvenţi: dacă sîntem înţeleşi că David este unsul Domnului, atunci toate făptuirile sale sînt în folosul şi spre binele lui Israel. Dar, cum cunoaşterea faptelor

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

îl poate uşor duce pe om la gînduri primejdioase, trebuie să relatăm lucrurile astfel, încît gîndirea lui să fie îndrumată pe calea cea adevărată.

ŢADOC: Aşa s-a încercat de cînd DOmnul DUmnezeu i-a împărtăşit lui Adam, în grădina Edenului, anumite fapte. Cele mai bine intenţionate cuvinte pot fi răstălmăcite de orice şarpe care trece pe drum.

BENAIA: Tare aş vrea să ştiu cum domnul meu Natan întoarce asta în folosul şi spre binele lui Israel. De-ndată ce s-au stabilit la Ţiclag, David şi ai săi nu mai aveau decît o singură cale pentru a face rost de merinde: jaful. Dar cei mai apropiaţi, de la care se putea jefui ceva, erau din însuşi neamul lui David, din Iuda. Asta însemna să măcelărească pe toţi din sat pînă la unul, bărbaţi, femei, copii, căci, de-ar fi rămas doar unul în viaţă, acesta ar fi umblat prin ţară şi ar fi strigat împotriva lui David. Ceea ce se potrivea întru totul cu intenţiile regelui Achiş din Gat. Achiş ar fi spus: Acesta a ajuns să fie urît de poporul său Israel şi va fi pe veci sluga mea.

NATAN: Dacă n-aş fi recunoscut glasul domnului Benaia, aş fi crezut că aud pe unul dintre bîrfitorii lui David, părintele regelui Solomon.

BENAIA: Sînt doar consecvent, aşa cum a cerut domnia-sa Natan. Drăguţul de DUmnezeu va fi ştiut el ce face, cînd l-a ales pe David ben Iesei să domnească peste Israel şi să întocmească împărăţia. Şi, dacă aşa stau lucrurile, atunci tot voinţa lui DUmnezeu a fost ca regele ce domnea, Saul, şi feciorul lui Saul, Ionatan, să fie înlăturaţi. Atunci a fost drept şi echitabil ca David să se vîndă lui Achiş, regele Gatului, şi să pornească mai tîrziu spre miază-noapte, gata să-i sprijine pe filisteni în bătălia de la Afec, în care oastea lui Israel a fost nimicită, iar Saul şi Ionatan şi-au aflat moartea. Dacă însă calea, pe care Iahve l-a condus pe alesul său, pare prea întortocheată, prietenul nostru Etan n-are decît s-o mai îndrepteze pentru ţelurile relatării despre regele David.

ŢADOC: Căile, pe care a mers David, vor fi fost ele încîlcite, dar nu erau căile nelegiuitului.

BENAIA: Căile nelegiuitului! Am luptat pentru David, cînd s-a ridicat împotrivă-i însuşi feciorul lui, şi mai tîrziu de asemenea; şi l-am văzut pe David la treabă, cînd era vorba să ia hotărîri. David ştia ce înseamnă să cucereşti puterea prin luptă şi s-o păstrezi. Şi cînd, cu prilejul ăsta, cuvîntul DOmnului nu voia să se potrivească cu ceea ce David socotea că e necesar, atunci David se îndrepta către DOmnul şi vorbea cu el, şi după aceea DUmnezeu îşi potrivea cuvîntul cu necesităţile.

IOSAFAT: Bag seamă că domniile-voastre tăceţi. Ei, atunci să ne arate Etan, redactorul nostru, ce concluzii a tras din discuţiile noastre şi cum plănuieşte să dezvolte acest capitol din relatarea despre regele David.

Dar, cînd am vrut să încep a vorbi mădularelor comisiunii, s-a iscat larmă şi s-au deschis uşile şi un slujitor a vestit apropierea regelui Solomon. Şi marele grămătic Iosafat ben Ahilud a făcut o plecăciune adîncă şi toţi s-au aruncat pe jos, în timp ce regele intra purtat pe un tron, unde şedea între o păreche de heruvimi lucraţi foarte măiestrit.

Regele ne-a spus să ne ridicăm. Părea mai gras decît ultima oară; era într-o dispoziţie excelentă şi a grăit:

« Azi e o zi cu adevărat mare pentru Israel, deoarece vă aflu străduindu-vă întru munca Domnului; şi, în afară de asta, a sosit o solie egipteană să mă îmbie a lua pe fiica faraonului de nevastă, şi o să fie băuturi şi miel la frigare. »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

După aceasta a urmat una din liniştile care se lasă atunci cînd cineva din cei mari a rostit un gînd măreţ. Apoi a întrebat Iosafat, dacă regele doreşte să afle despre consfătuirile comisiunii ; şi regele a răspuns că aceasta era într-adevăr dorinţa lui ; iar Iosafat i-a înfăţişat o scurtă recapitulare şi a terminat cu constatarea:

« Şi acum, o tu cel mai înţelept dintre regi, tocmai eram gata să-l ascultăm pe Etan ben Hosaia, redactorul nostru ».

Atunci regele a bătut din palme şi a zis:

« Aa, da, Etan, despre care se spune din Dan şi pînă în Beerşeba că ar fi unul dintre cei mai înţelepţi oameni din Israel. »

Am plecat capul:

« După cum prea bine ştie regele meu, biata mea înţelepciune, pusă alătur de a lui, este ca şoarecele pe lîngă elefantul ce trăieşte în regatul Saba ».

Regele a mîngîiat nestematele fără preţ de pe aripile heruvimilor şi-a răspuns:

« Să auzim, Etan , ce ai de spus cu privire la includerea unor fapte incomode în scrierile istoriei şi despre căile înfăţişării lor. »

Am început, arătînd că sînt chiar recunoscător puternicilor stăpîni ce fac parte din comisiune, pentru că au desprins atît de frumos miezul de coajă şi au vorbit cu atîta ascuţime a duhului despre asta. În temeiul discuţiei lor, am zis eu, am alcătuit o listă a diferitelor posibilităţi de-a proceda cu faptele incomode : a) să relatez totul, b) să relatez cu discreţie, c) să nu relatez nimic. A relata totul (posibilitatea a) este, pare-se, neînţelept ; norodul ar trage foarte repede concluzii greşite şi şi-ar forma tot atît de repede păreri greşite cu privire la persoane cărora li se cuvine o înaltă preţuire. A nu relata nimic (posibilitatea c) ar fi deopotrivă de neînţelept lucru ; tot s-ar vorbi despre lucrurile acelea, iar oamenii ar afla totdeauna ceea ce n-ar trebui de fapt să afle. Astfel nu ne-ar rămîne decît posibilitatea b : să relatăm cu discreţie. De fapt, discreţia, am spus eu, nu poate fi pusă cîtuşi de puţin pe aceeaşi treaptă cu minciună ; cel mai înţelept dintre regi, Solomon, cu siguranţă că n-ar îngădui folosirea unor minciuni în istoria părintelui său, regele David. Discreţia, am mai adăogat, este adevărul strunit de înţelepciune.

« Dacă regele şi stăpînii mai îngăduie », am grăit eu, « aş încerca să înfăţişez cum se poate proceda cu discreţie în zugrăvirea căilor destul de încîlcite, pe care a umblat alesul Domnului.

S-a pus aici o întrebare, în sînul comisiunii, în legătură cu raitele de jaf pe care le-a făcut David din Ţiclag. Acu', cînd regele Achiş a vrut să ştie de la el pe unde jefuise azi, David a recunoscut singur : în partea de miazăzi din Iuda. Dar ce dovedesc vorbele rostite de un bărbat aflat într-o situaţie ca aceea a lui David? Au nu putea să fie răspunsul lui un şiretlic? Dar oricum, fie că i-a spus adevărul lui Achiş, fie că nu, şi într-un fel şi în celălalt nu există martori, căci, în locurile pe care le-a jefuit, David a poruncit să-i omoare pe toţi. Şi atunci n-am fi oare îndreptăţiţi să lăsăm să se înţeleagă din textul nostru, că David şi-a îndreptat raitele de jaf mai curînd asupra seminţiilor duşmane din Gheşur sau din Ghezer sau din Amalec, decît asupra propriului său norod Iuda?

Mai departe este problema rolului avut de David în bătălia contra lui Saul şi a norodului Israel, care a avut loc la Afec. David a fost de faţă la Afec, împlinind datoria sa de ascultare faţă de regele Achiş din Gat. Dar a luat el oare parte la bătălie? Nu putem presupune mai curînd că s-a iscat vrajbă între principii filistenilor, cu care prilej aceştia i-ar fi spus regelui Achiş : au nu e ăsta acelaşi David despre care se cîntă pe drumurile Israelului *Saul a bătut mii, dar David zeci de mii?*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Pune-l să facă degrabă calea întoarsă şi să rămînă în locul pe care i l-ai hotărît, pentru ca să nu se întoarcă împotriva noastră în bătălie; căci sîngele trage la sînge şi, dacă ar vrea să se împace cu stăpînul său, regele Saul, cum ar putea-o face mai potrivit decît în temeiul capetelor tăiate ale războinicilor noştri? . . . Un lucru este, însă, sigur: în ultimele ceasuri ale bătăliei, cînd oastea Israelului a fost împrăştiată prin munţii Ghilboa şi cînd trupurile lui Saul şi Ionatan au fost ţinute la zidurile oraşului Bet-şan, David şi ai săi au pornit, în marşuri forţate, îndărăt spre Ţiclag, unde năvăliseră bande din Amalec. I-au prins din urmă pe tîlhari şi i-au nimicit şi şi-au scăpat astfel femeile, printre ele şi pe Abigail, şi au luat pradă atît de bogată, încît David a putut trimite din ea daruri bătrînilor din Iuda. Iată, le-a trimis el vorbă, vă trimit din prăzile pe care le-am luat de la vrăjmaşii DOmnului.»

Regele Solomon a cătat la mine cu privirea lui sfredelitoare, a rîs fără bucurie şi a grăit:

«Ştii să mînuieşti vorba cu şiretenie, Etan, şi să îndrumi gîndurile oamenilor, astfel încît mi se pare că am ales înţelept şi că am pus omul potrivit ca redactor al relatării despre părintele meu, regele David.»

[. . .] Şi am pornit la drum şi am ieşit pe poarta de miazăzi a oraşului şi am mers prin grădinile de dincolo de poartă, pînă ce am ajuns la o casă ce era zidită din cărămizi de diferite culori. Şi unul dintre peletieni sta de pază în faţa uşii şi a aplecat suliţa şi a grăit.

«Coropcar din cei ce te îmbie cu marfa lor nu eşti, căci n-ai coropcă pe burtă; dar nu eşti nici ţăran din cei ce aduc zarzavat, ori ouă, ori struguri dulci. Aşa că lămureşte cine eşti, astfel încît să poţi fi crezut, căci Benaia ben Iehoiada, căpetenia în luptă, are un ochi de veghe asupra acestei case.»

«DUmnezeu să te binecuvînteze, flăcăule», i-am răspuns, «căci agerimea minţii tale şi-a dat seama că nu sînt nici coropcar care te îmbie cu mărfurile lui, nici vreun ţăran care aduce roadele lui; cu toate astea, pun la bătaie cinci sicli împotriva unuia al tău şi mă prind că nu ghiceşti cine sînt?»

«Ţin prinsoarea», a zis peletianul şi mi-a rînjit în faţă. «Eşti Etan ben Hosaia, redactor — ce-o fi şi asta — *al unei şi singurei relatări adevărate, istoriceşte exacte şi recunoscute oficial, privitoare la uimitoarea înălţare* şi aşa mai departe; şi stăpînu-meu Benaia a poruncit că, dacă ţii cu tot dinadinsul, să te las să intri înăuntru, dar să nu te mai las să ieşi iar afară.»

I-am plătit peletianului cei cinci sicli ai mei şi m-aş fi răsucit pe călcîie şi aş fi făcut calea-ntoarsă, dacă n-ar fi fost glasul din mine care zicea: Ţi-ai vîrît gîtul în laţ, Etan; acu' poţi să te laşi spînzurat pentru adevărul întreg.

Din care pricină am intrat în casă şi am dat peste un moşneag căruia-i curgeau ochii, care sta ciucit într-un ungher aproape întunecos, cu mîini tremurînde, cu barba încîlcită, cu pecingine pe cap.

«Au tu eşti oare Ioab», am strigat, «cel care au fost pus preste oaste?»

Omul aproape nici nu s-a clintit şi a zis:

«Eu sînt acela»

Am cătat uimit la el, căci nu mi se părea de crezut ca acesta să fie viteazul, care cucerise în iureş Ierusalimul ce nu putea fi luat, astfel încît îl puteau ţine chiar şi ologii şi orbii, viteazul care înfrînsese Siria şi Moabul şi Ammonul şi Amalecul şi

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

pe regii filistenilor și pe Hadadezer, regele din Saba; cel ce-l omorîse pe Abner, care poruncea peste oaste sub regele Saul, și pe Absalom, feciorul lui David.

Ioab a zis:

« Ai venit din partea lui Benaia ca să mă chinuiești mai departe? »

Și s-a închis iar în el, și scîncea ca un copil bolnav.

« Eu sînt Etan ben Hosaia », i-am răspuns, « autor și istoric; și am venit de capul meu pentru a te întreba în legătură cu unele puncte care nu-mi sînt limpezi. »

« Cum pot eu să știu », a zis Ioab, « dacă nu vii totuși din partea lui Benaia și dacă vorbele mele nu vor fi întoarse împotriva mea, așa încît să-mi înfigă capul într-o prăjină și să-mi țintuiască trupul la zidurile Ierusalimului pe care l-am cucerit de al Iebusiți și i l-am dat în mînă regelui David? »

« Tu însuți te-ai numărat odinioară printre puternicii din regat », i-am întors vorba, « și printre cei care hotărau, dacă unul era dus cu anasîna la moarte sau dacă îi era îngăduit să-și încheie zilele în pace. Eu, însă, hotărăsc cum va continua omul să trăiască după moartea sa, în ochii neamurilor viitoare, și dacă peste o mie de ani el va trece drept un moșneag ajuns în mintea copiilor, căruia îi curg balele pe barbă și pișatul în nădragi, sau ca un ostaș care-și privește soarta în față cu demnitate și îndrăzneală. »

Mîinile lui Ioab au contenit din tremurat. S-a sculat și a pășit spre mine, învăluit în duhoare, și a grăit:

« Am fost totdeauna ostaș și am făcut ce mi s-a poruncit. Dar apoi am aflat că regele David m-a afurisit pe patul său de moarte și că i-a spus lui Solomon: Să faci dar cu Ioab după înțelepciunea ta ca să nu se pogoare căruntețea lui cu pace în groapă. Închipuie-ți: omul mă blestemă pentru uciderea feciorului său Absalom și a lui Abner ben Ner și a unuia și a altuia pe care i-am omorît pentru el! Oo, n-a pus niciodată singur mîna pe vreun om; nici un strop de sînge pe brîul ce-i încingea șalele, nici în încălțările ce le purta în picioare. I se părea mai potrivit să ucidă cu mîna altora. »

« Au a pus David să-l omoare și pe regele Saul », am întrebat, « și pe Ionatan cu care încheiase un legămînt? »

Ioab și-a scărpinat barba murdară.

« Trage-ți tu învățămintele tale. Eu nu pot decît să-ți istorisesc ce-am văzut și auzit. Cam într-a treia zi după revenirea lui David la Țiclag, a sosit acolo și omul acela tînăr. Hainele îi erau rupte și își pusese țărînă pe cap și se văicărea că oastea lui Israel fugise din bătălie și că mult norod căzuse și murise; și — mai spunea el — era mort și Saul și feciorul său Ionatan. David sta printre oamenii săi și a grăit către el: Ai văzut cu ochii tăi că Saul și Ionatan au murit? Iar omul cel tînăr a răspuns: Stăpînul meu știe că sînt slujitorul lui credincios și că îi sînt foarte îndatorat și că spun adevărul. Din întîmplare m-am dus pe muntele Ghelboa, și iată Saul sătea sprijinit pe sulița sa, iar carele și călăreții îl ajungeau. Atunci el s-a întors și, văzîndu-mă pe mine, mi-a strigat: Cine ești tu? Și eu i-am răspuns: Sînt un amalecit. Atunci el mi-a zis: Apropie-te de mine și mă ucide, căci durerea morții m-a cuprins și sufletul meu e încă tot în mine. Așa că l-am ucis; și am luat cununa regească de pe capul lui și brățara ce era pe mîna lui și le-am adus pe-amîndouă aici, la stăpînul meu; și binevoiască stăpînul meu să mă răsplătească după meritul meu. »

« Și ce-a făcut David? » am întrebat eu.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

«A luat coroana şi brăţara», a spus Ioab, «şi s-a tînguit o vreme pentru Saul şi Ionatan, apoi s-a întors spre tînărul din Amalec şi a zis: Cum nu te-ai temut tu să ridici mîna, ca să ucizi pe unsul DOmnului? Şi, cum tînărul om a pălit şi a îngăimat vorbe fără şir, David i-a grăit: Sîngele tău să fie pe capul tău, căci buzele tale au mărturisit împotriva ta. Și a poruncit unuia dintre însoţitorii săi să-l ucidă pe tînărul din Amalec.»

Iar eu m-am cutremurat, căci am văzut limpede că duhul prezicător al vrăjitoarei din En-Dor grăise adevărul cu privire la moartea regelui Saul şi la participarea lui David la ea; şi i-am spus lui Ioab:

«Aşadar lucrurile par astfel ca şi cum sîngele regelui Saul ar fi mînjit încălţările lui David?»

Dar, mai înainte ca Ioab să-mi poată răspunde, s-au auzit glasuri şi răsunetul unor paşi grei. Ioab a zvîcnit într-o tresărire; mîinile îi tremurau, balele îi curgeau din gură. Şi Benaia ben Iehoiada a intrat în încăpere şi i-a zis lui Ioab:

«Iarăşi cu intrigile tale?»

Şi, întorcîndu-se către mine:

«Ţi-a povestit istoria tînărului din Amalec?»

După acea, Ioab s-a aruncat în ţărînă înaintea lui Benaia şi i-a sărutat picioarele. Benaia i-a tras un picior în fund, astfel încît Ioab a zburat pînă-n ungherul lui şi a rămas lat acolo.

«Uite,» a zis Benaia, «ăsta a ţinut cîndva puterea regatului în mîinile sale. Şi tu, Etan, cu capul tău înţelept şi cu vorbele tale pline de înţelepciune, care au mai mult de-un tîlc, ce ai vrut să afli de la această grămăjoară de putregai?»

Am plecat capul şi am tăcut.

«Nu fi încăpăţînat», a spus Benaia, «sau vrei să-mi aflu răspunsul de la Ioab?»

«L-am întrebat în legătură cu sfîrşitul regelui Saul», am zis eu, «şi al lui Ionatan, cu care David încheiase un legămînt.»

«Ioab», a dat glas Benaia, «vino-ncoace!»

Ioab a venit tîrîş.

«Povesteşte-ne despre sfîrşitul regelui Saul,» a zis Benaia, «despre cine l-a ucis pe el şi pe Ionatan.»

«Filistenii i-au ucis pe Ionatan şi pe Adinadab şi pe Melchişua, feciorii lui Saul, iar lupta împotriva lui Saul ajunsese cumplită şi arcaşii l-au lovit cu arcurile pe acesta, care a fost greu rănit. Atunci Saul a grăit către purtătorul său de arme: Trage-ţi sabia şi mă străpunge cu ea, ca să nu vină aceşti tăiaţi împrejur şi să mă ucidă şi să-şi bată joc de mine. Purtătorul de arme, însă, n-a voit, căci se temea cumplit: atunci Saul şi-a luat sabia şi s-a aruncat în ea. Văzînd purtătorul de arme că Saul a murit, s-a aruncat şi el în sabia sa şi a murit dimpreună cu el.»

«Şi de unde ştii tu că aşa stau lucrurile?» a întrebat Benaia.

«O căpetenie a arcaşilor filisteni», a zis Ioab, «pe care l-am luat prins şi l-am întrebat mai tîrziu, s-a jurat pe toţi zeii lui, că a văzut cu chiar ochii săi, şi că a văzut şi un tînăr, care a sărit dintr-un tufiş şi a jefuit cununa regească şi brăţara şi a luat-o la sănătoasa, mai înainte ca arcaşii filisteni să fi apucat să descalece lîngă regele mort.»

«Aşa încît se pare că încălţările lui David nu sînt mînjite nici de sîngele regelui Saul, nici de cel al lui Ionatan», a mai zis Benaia.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Şi nu-i asta o glumă? » a apucat să zică Ioab.

Atunci Benaia a ridicat pumnul şi l-a lovit pe Ioab în faţă, de l-a podidit sîngele pe gură şi a căzut la pămînt. Eu, însă, am făcut o plecăciune şi i-am mulţumit lui Benaia, pentru marele ajutor pe care mi-l dăduse la căutarea adevărului cu privire la sfîrşitul regelui Saul şi al lui Ionatan, cu care David încheiase un legămînt. Benaia a cătat la mine cu nişte ochi, care parcă erau de plumb, iar eu m-am rugat lui DUmnezeu, să lase să treacă de la mine clipa aceea. Şi DOmnul m-a ascultat, căci Benaia a prins să se hlizească şi mi-a tras un cot în coaste, de mi-a tăiat răsuflarea, şi a zis:

« Dacă ştii atît de mult, Etan, precît cred eu că ştii tu, atunci cred că ştii prea multe. »

[. . .] După omorîrea lui Ioab la altarul Domnului, întregul Israel tremura. Nimeni nu ştia, cine putea fi următorul la popreală şi ce fărădelegi ar trebui să mărturisească şi ce soartă ar avea de îndurat; unii ajungeau în minele de la Marea Roşie, de unde se scotea arama şi minereul de fier al regelui; alţii în carierele de piatră, pentru a ciopli acolo blocuri pentru zidirea marelui templu şi a noilor oraşe pentru caii, călărimea şi merindele regelui; alţii, iarăşi, sfîrşeau descăpăţînaţi şi cu trupul ţintuit la zidul oraşului.

Mie îmi rămînea să-mi aştept soarta mea. Benaia însuşi se exprimase faţă de mine că ştiu prea multe: prea multe, vezi bine, asupra căilor celor puternici, care năzuiau să le ascundă. Am aflat de asemenea că şeica regească a Egipetului, cu prinţesa Hel-Ankamen, fiica faraonului, în ea, pornise deja în largul mării, căci regele Solomon se hotărîse totuşi, în cele din urmă, să îngăduie mărfurilor egiptene trecerea liberă prin Israel. Se apropia ziua cinstirii mele, cînd regele avea s-o numească pe ţiitoarea mea soaţă de joacă a principesei străine şi să caute apoi în braţele Lilitei mîngîiere pentru recile dovezi de iubire ale miresei sale, care avea faima că doreşte mai mult femei decît bărbaţi.

Şi mai era şi suferinţa Esterei, soţia mea, a cărei inimă nu avea să mai reziste nici măcar la primul atac.

Astfel lucram pînă ce cădeam istovit în aşternut, cu nădejdea de-a scăpa în chipul ăsta de grijile zilelor mele şi de fricile nopţilor mele. Mă îndoiam, de bună seamă, că avea să-mi mai fie hărăzit să desăvîrşesc lucrul la *Relatarea despre regele David* şi mă temeam că un altul, şi mai uşor de cumpărat decît mine, avea să fie chemat să încheie cartea şi să şteargă din ea cele cîteva adevăruri, pe care nădăjduiam să le transmit urmaşilor; totuşi, îmi petreceam cea mai mare parte a orelor în grajdul unde zăceau arhivele regeşti şi mă îngropam în cioburi şi tăbliţe de lut şi suluri de piele, pentru a-mi întregi astfel cunoştinţele despre ultimii ani ai domniei regelui David.

[. . .] DOmnul Iahve, însă, i-a trimis Esterei, soţia mea, un somn liniştit; a dormit toată noaptea, fără întrerupere, şi s-a trezit dimineaţa înviorată şi a spus că se simte aproape bine.

Atunci m-am legănat cu gîndul, că rugăciunile mele către DUmnezeu şi leacurile şi alifiile levitului şi dorinţa dîrză de viaţă a Esterei, toate laolaltă, au învins pe îngerul întunericului, astfel încît a plecat de-acolo. Căci, oricît am şti că moartea trebuie să vină, totuşi ea ne rămîne de neînţeles şi nici chiar cel mai înţelept om nu se împacă uşor cu ea.

Estera a grăit către mine:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

◀ V. GRIMALSCHI, *Dincolo de timp*, pictură în ulei, 1975
(foto: EUGEN LUPU)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Lucrarea ta se apropie de sfîrşit, Etan, soţul meu, iar *Relatarea despre uimitoarea înălţare, viaţa cu frica lui DUmnezeu, isprăvile de vitejie* şi aşa mai departe va fi curînd încheiată, astfel încît ne putem întoarce fără zăbavă la Ezrah, în casa noastră, care este acolo, la umbra măslinilor ce i-am sădit. Mi-e dor de o înghiţitură din fîntîna ei, căci apa din ea e dulce la gust şi sănătoasă şi leacul cel mai bun. »

I-am răspuns că ne vom întoarce curînd acasă şi că vom sta sub măslini şi sub viţa învîrtejită şi că vom asculta clipocitul fîntînii.

« In luna ţif aş vrea să fiu acolo », a spus ea pe gînduri.

Dar deodată s-a iscat huiet ca de pumni ce loveau în uşă, şi Sem şi Şelef au dat buzna în odaie şi au strigat că veniseră slujitorii lui Benaia cu săbii şi cu cai şi cu un car. Mîna Esterei, pe care încă o ţineam într-a mea, a tremurat.

« Deschideţi-le », le-am spus eu lui Sem şi Şelef, « vin numaidecît ».

Am băgat de seamă că eram foarte liniştit şi că vedeam toate lucrurile cît se poate de limpede: petele de pe perete, sfeşnicul, plapoma care abia se boltea peste trupul măcinat de boală al Esterei.

Cînd m-am sculat, însă, ca să plec, Estera mi-a spus cu glas subţire:

« Nu vrei să mă mai săruţi o ultimă dată, Etan? »

M-am întors degrabă spre ea:

« Dar asta nu e ultima dată, Estera ! Am să fiu curînd iar aici; slujitorii lui Benaia, care vin să ridice pe cineva, bat la uşă înainte de revărsatul zorilor ».

Am sărutat-o cu blîndeţe, cu care prilej m-am simţit oarecum ruşinat, că gîndurile mele aveau atîta preţ pentru mine însumi în clipa încercării; Estera, însă, a ridicat mîna şi m-a mîngîiat pe sprîncene şi pe tîmple.

Apoi am plecat să înfrunt ceea ce mă aştepta.

Acum, slujitorii lui Benaia goneau prin Ierusalim cu iuţeli ce depăşeau toate limitările; între timp, pocneau din harapnice şi scoteau un răcnet înfiorător, pentru ca să li se facă loc. Şi cine nu sărea la timp într-o parte, era răsturnat la pămînt sau călcat, astfel încît fiecare car tîra după sine o trenă de strigăte de durere şi de blesteme.

Sus, în car, doi oameni înarmaţi mă ţineau bine, în timp ce coteam cu scîrţîieli pe după colţuri şi duruiam la vale şi apoi iar la deal, pînă ce am ajuns în sfîrşit să oprim în faţa uneia din porţile laterale ale palatului regesc. Apoi am fost tîrît de aceiaşi doi oameni înarmaţi pe scări şi prin coridoare, pe lîngă străji mute, şi dus într-o odaie, care îşi primea singura lumină de la o deschizătură îngustă aflată lîngă tavan. Şi acolo am rămas, aşa mi s-a părut, vreme îndelungată.

Şi am grăit către Domnul Iahve: « Intinde mîna ta şi condu-mă prin prăpastie, pentru ca să văd iar soarele şi lumina zilei tale. Nu mă lepăda; nu lua în seamă păcatele mele şi greşelile mele, ci gîndeşte-te cu blîndeţe la mine şi la strădaniile mele. Căci ce este omul în ochii tăi şi ce altceva e sufletul lui decît o răsfrîngere a fiinţei tale; în tine, o DUmnezeule, atingem noi măsura noastră deplină, fără tine sîntem totuşi pierduţi ca un fir de nisip în mare. Nu mă părăsi, o DOamne, nu mă lăsa să mă scufund în adîncuri, ci ridică-mă în înălţimile tale şi în sanctuarele tale, pentru ca să pot sta sub cerul tău şi să cînt slava ta. »

Deodată s-a auzit un zgomot scîrţîitor şi o parte din perete a lunecat într-o parte şi un glas a vorbit:

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

« Înfățișează-te, fiul lui Hosaia. »

M-am pomenit într-o încăpere de dimensiuni mai mari. Nu-mi venea să-mi cred ochilor și am clătinat din cap, căci mi se părea că mai văzusem totul o dată: regele Solomon pe tronul său între heruvimi; lîngă el Iosafat ben Ahilud, marele-grămătic, apoi preotul, Țadoc și profetul Natan și Benaia lehoiada: și Elihoref și Ahia b'nai Șișa, grămăticii, care ședeau ceva mai de-o parte cu tăblițele lor ceruite și cu condeiele, pentru a scrie ce urma să se spună. Aici și întocmai la fel începuse totul; doar regele se făcuse mai gălbejit la față și privirea lui mai pătrunzătoare, iar gura mai strîmbă, astfel încît chipul lui semăna cu una din acele măști care erau folosite de către vrăjitorii împrejur pentru a alunga duhurile rele de la DOmnul; într-adevăr, timpul lăsase urme pe fiecare din cercul acela; doar Benaia era o excepție, precum spune zicala: cine nu simte, nu îmbătrînește.

Eu, însă, m-am aruncat la pămînt înaintea regelui Solomon și am spus:

« Iată, stăpîne, slujitorul tău este în fața ta ca un scăunel pentru picioare, pe care poți să calci; dar nu mă nimici cu totul și cu totul, căci ți-am fost de folos și aș putea să fiu iarăși. »

Cînd am ridicat privirea, am văzut că regele și atotputernicii săi rămăseseră întru totul neclintiți și mi-am dat seama că aceasta era o curte de judecată și că eu eram pîrîtul și că talerele balanței se aplecau împotriva mea.

Iosafat ben Ahilud mi-a poruncit să mă ridic și a zis:

« Te rog nu face aici pe nevinovatul, Etan, căci Solomon, cel mai înțelept dintre regi, a pătruns meșteșugurile și vicleniile tale. De aceea mai bine mărturisește. O mărturisire deplină, care nu trece nimic sub tăcere și dezvăluie numele conjuraților tăi, nu poate decît să te ajute și l-ar putea îndupleca pe cel mai înțelept dintre regi să-ți arate milă. »

« Dacă stăpînului și regelui meu și stăpînilor de aici le este pe plac », am răspuns eu, « aș mărturisi îndată totul, dacă ar fi ceva de mărturisit. Dar slujitorul vostru se simte fără vină, căci am lucrat cu sîrg și conștiincios la alcătuirea și redactarea relatării despre regele David și m-am ținut, în privința asta, în spiritul buchilor și al tîlcurilor, de îndrumările ce mi-au fost date de către stăpînii mei și de către însuși Solomon, cel mai înțelept dintre regi. »

« Etan », a grăit regele, « de la tine m-aș fi așteptat la ceva mai de duh; căci în ziua de azi toți răufăcătorii îmi arată că sînt gata să mărturisească de bună voie. » Și întorcîndu-se spre Iosafat: « Citește învinuirea. »

Învinuirea era un document mai lung, plin de referiri la cuvintele DOmnului și la înțelepciunea celui mai înțelept dintre regi și se întortochea printr-o încîlcitură monstruoasă de cuvinte dregătorești, dintre care ieșeau mai în evidență cîteva expresii ca defăimare și muncă răzvrătitoare și hulire și falsificare și inducere în eroare și înaltă trădare literară.

Cînd Iosafat a isprăvit, regele și-a mijit ochii și a întrebat:

« Fecior al lui Hosaia, te recunoști vinovat, în înțelesul învinuirii, de înaltă trădare, săvîrșită cu vorba și în scris prin presărarea de îndoieli și de gînduri nedorite și de concepții nelegiuite în *Una și singura relatare adevărată și hotărîtoare, istoricește exactă și recunoscută oficial*, *privitoare la uimitoarea înălțare, la viața cu frica lui DUmnezeu, precum și la isprăvile de vitejie și la minunatele înfăptuiri ale lui David, fiul lui Iesei, rege peste Iuda timp de șapte ani și peste amîndouă semințiile, Iuda și Israel, [...] de treizeci și trei de ani, alesul DOmnului și părintele regelui Solomon*, cum și de în[...] mîntarea amintitelor îndoieli și amintitelor gînduri nedorite și amintitelor conc[...] nelegiuite într-o limbă ce se pretinde fără primejdie și plăcută ochilor DOmnulu[...]

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Nevinovat », am zis eu.

După aceea tăcere. Benaia măcina cu fălcile, Natan mă privea temător, iar regele se juca cu nările heruvimilor. În cele din urmă a grăit:

« Vorbeşte. »

M-am gîndit că, dacă tot urma să fiu spînzurat, atunci măcar să vorbesc, şi am început.

« Trăia odinioară un om înţelept la Ur în Caldeea, de unde se trage străbunul nostru Avram. Acest om era atît de înţelept, încît putea să dovedească tot ceea ce era pe pămînt şi sub pămînt şi în ceruri ; iarba, buruiana care se însămînţează, pomii care dau rod, fiecare în felul său, balenele cele mari care înoată în mare şi păsăretul cu pene care zboară deasupra pămîntului, şi tot ce e viu şi se mişcă. Putea să dovedească chiar ceea ce era nevăzut, gîndul din cap, dorinţa din inimă, frica din măruntaie. Şi a venit un înger al DOmnului pentru a-l ispiti şi a zis către el : Au poţi tu dovedi tot ce este aici ? Omul înţelept a spus : Stăpînul meu adevăr grăieşte. Îngerul a zis : Au poţi tu însă dovedi ceea ce nu este ? Poţi tu dovedi gîndul care n-a fost gîndit nicicînd, dorinţa ce n-a fost nutrită niciodată, teama care n-a fost simţită nicicînd ? Atunci omul înţelept a căzut cu faţa la pămînt înaintea îngerului şi a strigat: DUmnezeu singur poate dovedi ceea ce nu este ; fie ca acela care te-a trimis să se îndure de mine, căci nu sînt decît un biet om. Acu', dacă stăpînului şi regelui meu şi stăpînilor mei le este pe plac, cum să facă un biet fiu al lui Israel, ca mine, ceea ce omul înţelept din Ur n-a putut face înaintea îngerului DOmnului ? Cum să pot dovedi eu, spre mulţumirea voastră, îndoiala care nu s-a îndoit niciodată, gîndul care n-a fost gîndit niciodată, planul care n-a fost plănuit niciodată ? »

« Noi ştim să citim », a zis Benaia, « ba chiar printre rînduri. »

« Cuvîntul DOmnului a fost călăuza mea », am răspuns eu, « precum şi dorinţa regelui de-a căpăta o relatare care să înfăţişeze, pentru noi şi pentru toate vremurile ce vor veni, *un singur* adevăr şi care, prin aceasta, să pună capăt tuturor nepotrivirilor şi certurilor şi să înlăture orice necredinţă cu privire la David ben Iesei. »

« Pari că vrei să dai a înţelege, cum că există o nepotrivire între cuvîntul DOmnului şi dorinţa regelui », a observat Iosafat.

« Cuvîntul celui mai înţelept dintre regi este lege pentru slujitorii săi », am zis eu, « şi au n-a arătat chiar stăpînul meu Iosafat însuşi, într-una din primele şedinţe ale comisiunii, că regele doreşte să procedăm într-un fel mai subtil, şi că pe un om, al cărui nume trebuie nimicit, să-l facem bănuielnic cu îndemînare, iar adevărul, dacă trebuie să fie strîmbat, să fie strîmbat doar foarte puţin, pentru ca norodul să şi creadă ce stă scris acolo ? »

« Ceea ce tu priveşti, pare-se, ca pe o scrisoare ce-ţi dă mînă liberă să-ţi împleteşti gîndurile tale vătămătoare », a sărit preotul Ţadoc, « pentru ca astfel să prilejuieşti zavistie, să trezeşti necredinţă, să iştî îndoieli şi, în general, să lucrezi împotriva scopului mărturisit al scrierii. »

« După cum bine ştiu stăpînii meu », m-am apărat eu, « am rîcîit de pe fapte cîte ceva, ce mi se părea prea colţuros şi care mirosea urît şi care putea să nu placă ochiului regelui. Dar nu poţi despărţi istoria întru totul de fapte şi să te aştepţi să rămînă vrednică de crezut. Au cine poate găti bucate fără foc ? Cine poate spăla pe altcineva fără să-l ude ? »

« Sînt şi eu deopotrivă un fel de istoric », a zis Natan, « totuşi cartea amintirilor mele cuprinde doar simţămintele cele mai alese şi mai înălţătoare. Important este

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

punctul de vedere al celui ce scrie şi dacă gîndeşte însufleţitor sau peste măsură de critic.»

«Au nu contează şi punctul de vedere al cititorului?» am atras eu atenţia. «Ceea ce unuia i se pare potrivit, altuia poate să-i pară greşit.»

«Există un fel de-a scrie», a spus Iosafat ben Ahilud, marele-grămătic, «care nu îngăduie interpretări.»

«Stăpînul meu adevăr grăieşte», am încuviinţat eu, «dar asemenea scrieri sînt ca peştele stricat din piaţă, pe care nimeni nu vrea să-l cumpere şi care este aruncat la gunoi; Solomon, cel mai înţelept dintre regi, însă, voia să aibă o carte care să vieţuiască mai mult decît toate celelalte.»

Fălcile lui Benaia s-au liniştit:

«Eşti gata, Etan, să juri pe numele DOmnului şi pe viaţa nevestei tale Estera, că nicăieri în relatarea despre regele David nu se află nici măcar o aluzie în sensul că lucrurile nu erau chiar aşa cum stau scrise?»

M-am gîndit la Estera, care zăcea bolnavă şi istovită şi la marea milă a DOmnului; dar îi vedeam şi pe bărbaţii în faţa cărora mă aflam şi aceia erau fără milă.

«Ei?» a întrebat Benaia.

«Aşa cum soarele răzbate prin nori,», am spus eu ridicînd din umeri, «tot aşa şi adevărul va lumina prin toate cuvintele.»

«Cred că asta ajunge», a zis Iosafat.

«Atitudinea lui», a grăit Natan, «este oricum altfel, dar nu înălţătoare.»

Preotul Ţadoc şi-a ridicat privirea spre cer şi a spus:

«Iar noi vom trebui să stăm aici luni în şir, ca nişte despăduchetori, pentru a scotoci prin această încîlcitură după observaţii răzvrătitoare şi după ticăloşii.»

Şi Benaia a grăit zîmbind:

«A şti este o binecuvîntare de la DOmnul, dar a şti prea multe este ca o boală care face scursoare şi ca o duhoare urîtă din gură. De-aceea îngăduiţi să-l ucid pe acest Etan, pentru ca ştiinţa lui să se cufunde o dată cu el în mormînt.»

Eu însă, m-am aruncat încă o dată la picioarele regelui Solomon şi i-am sărutat degetele lor grase şi am zis:

«Ascultă-l pe robul tău, o tu, cel mai înţelept dintre regi, că strig după ajutor către tine, nu numai ca la un stăpînitor, ci şi ca la un poet. Lasă-mă, rogu-te, să citesc din psalmul meu *Intru preamărirea DOmnului şi întru slava lui David*, şi apoi rosteşte judecata asupra persoanei mele, dacă merit să fiu ucis de către Benaia.»

Mai înainte ca regele să poată spune da sau nu, am scos din veşmîntul meu o fîşie de piele subţire, pe care îmi scrisesem versurile, şi am început să citesc.

Întru preamărirea DOmnului şi întru slava lui David, un cuvînt de-nvăţătură al lui Etan Ezrahitul

(glasul DOmnului)

Eu am făcut legămînt cu alesul meu
şi m-am jurat lui David sluga mea:
Întărească-se pînă în veac seminţia ta
şi dăinuiască tronul tău din neam în neam.
Aflat-am pe David, robul meu,
cu untdelemnul meu cel sfînt l-am uns pre el.

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

Pe el îl va sprijini mîna mea și brațul meu
îl va întări.
Nici un dușman să nu-l copleșească și nici un fiu al răului
să nu-i facă rău.
Ci voi tăia pe vrăjmașii lui
și pe cei ce-l urăsc pre el îi voi lovi cu plăgi
și îl voi face pre el Cel-dintîi-născut al meu
și îl voi înălța preste toți regii pămîntului.
Deapururi îi voi păstra mila mea
și legămîntul meu cu el fi-va nestrămutat.
Seminția lui rămînă vie în veacul veacului
și scaunul lui dăinuiască cît zilele Soarelui,
— și fie apărat cîtă vreme va fi luna,
care stă, ca martor credincios, în nori.

Solomon a aplaudat politicos, la fel și ceilalți; iar grămăticii Elihoref și Ahia au vrut să știe dacă pot primi o copie a poeziei, pentru a o pune alături de însemnările lor.

Le-am arătat că le voi face cu plăcere o copie, în măsura în care voi mai rămîne destulă vreme în viață. La care, regele Solomon și-a dat pe frunte tichia cusută cu aur, și-a scărpinat pielea capului și a rostit judecata sa, precum urmează:

Judecată solomonică

Ținînd seama că anumite cuvinte împletite de învinuitul Etan ben Hosaia din Ezrah în *Una și singura relatare adevărată și hotărîtoare, istoricește exactă și recunoscută oficial, privitoare la uimitoarea înălțare, la viața cu frica lui DUmnezeu, precum și la isprăvile de vitejie și la minunatele înfăptuiri ale lui David ben Iesei, rege peste Iuda timp de șapte ani și peste amîndouă semințiile, Iuda și Israel, vreme de treizeci și trei de ani, alesul DOmnului și părintele regelui Solomon* n-au plăcut ochiului regelui și dregătorilor după lege,

Și ținînd seama că învinuitul a fost găsit vinovat de fărădelegile enumerate în cartea de învinuire,

— Pentru aceasta eu Solomon, cel mai înțelept dintre regi, în temeiul puterii ce mi-a fost dată prin legămîntul cu DOmnul, îl osîndesc pe numitul Etan ben Hosaia la moarte.

« Foarte bine », a zis Benaia și a scos sabia. Dar regele Solomon a ridicat mîna și a grăit mai departe.

Judecată solomnnică

(continuare)

Întrucît moartea trupească a pîrîtului Etan ben Hosaia nu i se pare potrivită regelui, deoarece ar putea da oamenilor porniți a gîndi rău prilej să afirme că Solomon, cel mai înțelept dintre regi, înăbușe gîndurile, persecută pe învățații scrisului și așa mai departe,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

« Atunci ce eşti tu oare? Nu faci parte din norod, nici al lui DUmnezeu nu eşti. Nu te numeri printre stăpînitori şi nici nu te află omul printre cei stăpîniţi. Eşti ca un şarpe care îmbie cu fructul din pomul cunoaşterii ; şi tu ştii că şarpele a fost blestemat de DUmnezeu, DOmnul, să se tîrască toată viaţa pe burtă şi să mănînce pulbere, iar omul trebuie să-i strivească oricînd capul cu piciorul. »

La cuvintele acestea, gloata, încinsă şi duhnind, s-a îmbulzit către noi. Am văzut ura din ochii plini de scursori şi cioturile de braţe ridicate ameninţător. Şem şi Şelef au început să ţipe ; Hulda i-a zgîriat pe faţă pe cei ce s-au apropiat prea mult de ea ; iar eu, cunoscînd ineficacitatea pumnilor mei, am cătat cu ochii în jur după ajutor. Şi am văzut apropiindu-se nişte alergători, care purtau toiege albe, şi, la un pas după ei, lectica verde-aurie cu ciucuri roşii la coperiş.

Şi iată că milogii şi gură-cască şi furii au luat-o din loc şi s-au risipit ca păsările, cînd cheretienii şi peletienii au curăţat poarta de norod. Condus de căpetenia porţii, a coborît treptele Amenhotef, marele-eunuc regesc, şi a venit şi s-a plecat în faţa Huldăi, şi i-a apucat în glumă de bărbie pe Şem şi Şelef ; către mine, însă, a zis cu cea mai graţioasă înclinare a mîinilor :

« N-am vrut să te las să pleci, Etan, prietene, fără să-mi iau rămas bun de la tine. Noi amîndoi am fost străini în Ierusalim în mai multe înţelesuri. De-aceea am privit cu bunăvoinţă la tine şi la activitatea ta ; iar acum, cînd ne părăseşti, am să resimt golul. Dacă-ţi poate fi o mîngîiere, pot să-ţi spun că Lilit, fosta ta concubină, s-a obişnuit cu viaţa de la curte şi se simte bine, străduindu-se cu gingăşie pentru regele Solomon şi totodată pentru noua lui soţie, fiica faraonului. Apoi Lilit cîntă în faţa regelui cîntecele de dragoste care ai învăţat-o şi regele este foarte încîntat de ele şi a poruncit să fie scrise, adunate şi publicate sub titlul *Cîntarea Cîntărilor a lui Solomon*. Astfel nădăjduiesc că primeşti de la mine darul meu de despărţire în spiritul în care a fost gîndit şi ca un semn de prietenie. »

Din cutele veşmîntului său a scos o butelcuţă.

« Primesc asta de-a dreptul de la cel care o face », a amintit el, « de la o casă foarte bună din oraşul Soarelui Ra din Egipet. Fie ca mireasma ei să te înviorezemereu şi să-ţi aducă aminte că, într-o lume de eunuci, nu merită să te porţi ca un bărbat. »

Am luat butelcuţa şi m-am întors şi mi-am urmat calea.

Însă, după ce am trecut peste pîrîul Chedron şi am urcat pe măgura din partea cealaltă, m-am oprit locului, pentru a arunca o ultimă privire asupra oraşului lui David. Şi l-am văzut aşezat pe colinele lui şi am vrut să-l blestem ; dar n-am putut s-o fac, căci o mare strălucire a DOmnului plutea peste Ierusalim în lumina dimineţii.

În româneşte de MIHAI ISBĂŞESCU

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

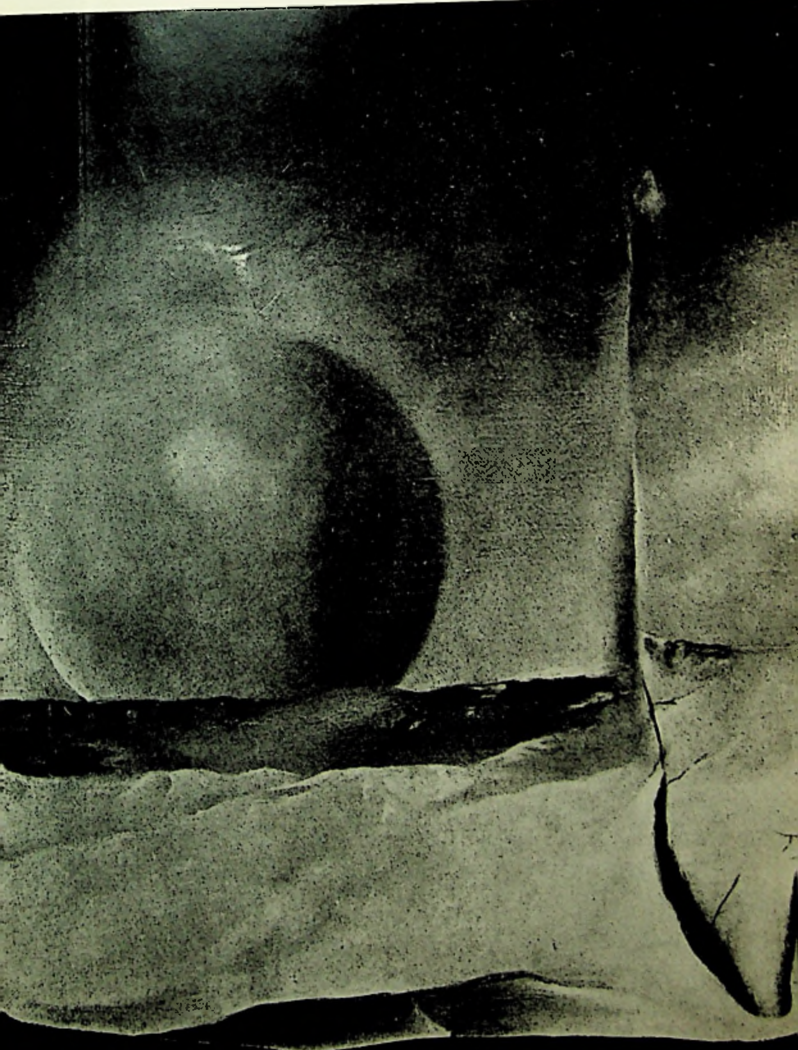

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

S. ICLOZAN: *Mutații*, pictură în ulei

◀ S. ICLOZAN: *Sub semnul* [illegible], pictură în ulei

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ARNOLD HAUSER

ISTORISMUL în și dincolo de ROMANTISM

Renumitul estetician și istoric de artă Arnold Hauser, profesor la Universitatea din Leeds din 1951, este una din figurile de seamă ale **Școlii istorice de la Viena**, printre ai cărei reprezentanți iluștri se mai numără Alois Riegl și Dvořak. Născut în 1892 în Ungaria, studiază filozofia și istoria artei și a literaturii la universitățile din Budapesta, Paris și Berlin. În 1924 se stabilește la Viena, unde începe să desfășoare o activitate fecundă pînă în 1938, cînd pleacă în exil la Londra. Va rămîne în Anglia. Numeroasele sale articole, dintre care unele au apărut în prestigioasa **Zeitschrift für Aesthetik und Allgemeine Kunstwissenschaft**, trădează încă de timpuriu vasta sa erudiție, care se întinde de la arta arhaică și cea clasică pînă la experimentele contemporane, precum și interesul deosebit acordat de Hauser problemelor de sociologia artei. Atît în masiva **Sozialgeschichte der Kunst und Literatur** (1951), opera sa fundamentală, de faimă mondială, cît și în lucrările următoare — **Philosophie der Kunstgeschichte** (1958), **Der Manierismus** (1964), **Soziologie der Kunst** (1974) —, axate toate în jurul ideii de determinare istorică, Arnold Hauser integrează într-un mod suveran istoria artei în aceea a culturii, luînd totodată în considerație și istoria economică și socială (este vizibil contactul aprofundat al esteticianului cu operele lui Marx). Valorificînd critic o serie de tendințe din sociologia europeană și americană (Taine, Max Weber, Dilthey, Thorstein, Karl Mannheim ș.a.), Hauser concepe o metodă care, refuzînd descriptivismul și procedînd în spiritul dialecticii materialismului istoric, îi permite să analizeze cu pătrundere și subtilitate fundamentele operei de artă.

Romantismul n-a avut numai o însemnătate epocală, ci și o conștiință epocală [1]. *A reprezentat una din cele mai importante cotituri din istoria spiritului occidental și a fost deplin conștient de rolul său istoric. De la gotic, dezvoltarea sensibilității nu primise un impuls mai puternic, iar dreptul artistului de a urma glasul simțămîntului și firii sale încă nu fusese accentuat vreodată cu atîta hotărîre. Raționalismul, care progresase necontenit din vremea Renașterii și căpătase prin luminism o valabilitate univer-*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

sală ce domină întreaga lume a culturii, a suferit cel mai sensibil regres din istoria lui. Niciodată, de la dizolvarea supranaturalismului și tradiționalismului Evului Mediu de către rațiune, nu s-a vorbit cu asemenea minimalizare despre rațiune, despre luciditate, despre voința și capacitatea de a te domina. « Those who restrain desire do so because theirs is weak enough to be restrained » — spunea chiar și Blake, care nu este cîtuși de puțin de acord cu emoționalitatea nestăpînită a unui Wordsworth. Ca principiu al științei și practicii, raționalismul s-a refăcut curînd după atacul romantic, dar arta Occidentului a rămas « romantică ». Romantismul n-a fost numai un curent european general, care a cuprins națiunile una după alta și care a creat o limbă literară universală, ce era la urma urmei deopotrivă de inteligibilă în Rusia și Polonia ca și în Anglia și Franța; el s-a dovedit totodată una din acele orientări care, ca și naturalismul goticului sau clasicismul Renașterii, a rămas un factor durabil al dezvoltării. Într-adevăr, nu există nici un produs al artei mai noi, nici o emoție, impresie sau stare de spirit a omului modern, care să nu-și datoreze subtilitatea și diferențierea acelei excitabilități a nervilor, ce-și are originea în romantism. Întreaga luxurianță, anarhie și sălbăticie a artei moderne, lirismul ei îmbătat și îngăimător, exhibiționismul ei dezlănțuit și necruțător derivă din romantism. Și această atitudine subiectivă, egocentrică, este pentru noi atît de firească, atît de inevitabilă, încît nu mai putem reda nici măcar un raționament abstract, fără a vorbi cu acest prilej de simțămintele noastre [2]. Pasiunea intelectuală, patosul rațiunii, productivitatea artistică a raționalismului au fost date atît de deplin uitării, încît nu mai putem înțelege nici arta clasică decît ca o expresie a sentimentului romantic. « Seuls les romantiques savent lire les ouvrages classiques, parce qu'ils les lisent comme ils ont été écrits, romantiquement », spune Marcel Proust. [3]

Întreg secolul al XIX-lea a fost dependent sub raport artistic de romantism, dar romantismul însuși era un produs al secolului al XVIII-lea și nu pierduse niciodată conștiința caracterului său de tranziție și a poziției sale istorice problematice. Occidentul a mai trecut prin unele crize asemănătoare și grele, dar niciodată n-a avut atît de mult sentimentul că se află la o cotitură a dezvoltării sale. Desigur, nu era pentru prima oară că o generație adopta un punct de vedere critic față de propria epocă istorică și respingea formele culturale transmise, pentru că nu era în stare să-și exprime în ele propriul sentiment al vieții. Au fost și înainte generații care aveau sentimentul îmbătrînirii și dorința de înnoire, dar nici uneia nu i-a trecut prin minte să facă o problemă din sensul și îndreptățirea existenței propriei culturi și să întrebe dacă are vreun drept la specificul ei și dacă reprezintă un element necesar în ansamblul culturii umane. Sentimentul de regenerare al romantismului nu era de fel nou ; încă Renașterea îl resimțise și deja Evul Mediu agitase idei de reînnoire și fantezii de rezurecție, al căror obiect era Roma antică. Dar nici o generație n-a avut atît de intens sentimentul că este moștenitor și descendent, nici una atît de categoric dorința de-a repeta pur și simplu o vreme apusă, o cultură pierdută și de-a le trezi la o viață nouă. Romantismul caută permanent amintiri și analogii în istorie și își află cel mai puternic stimulent prin idealuri pe care crede că le și vede realizate în trecut. Raportul său față de Evul Mediu însă nu corespunde întru totul celui al clasicismului față de antichitate, căci clasicismul ia doar exemplu de la greci și romani, romantismul însă are veșnic, cu privire la trecut, sentimentul de « déjà vécu ». Își amintește de vremea veche, trecută, ca de o preexistență. Sentimentul acesta, însă, nu dovedește cîtuși de puțin că romantismul are mai multe lucruri comune cu Evul

---

[1] Pentru noțiunea de « conștiință epocală » cf. Karl Jaspers, *Die geistige Situation der Zeit*, 1932, ed. III-a, p. 7 și urm.
[2] G. Lanson, *Histoire de la littérature française*, 1909, ed. XI-a, p. 943.
[3] Marcel Proust, *Pastiches et mélanges*, 1919, p. 267.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Mediu decît clasicismul cu antichitatea — dovedește mai curînd contrariul. « Dacă un benedictin », se spune într-o analiză mai nouă, plină de duh, a romantismului, « studia Evul Mediu, nu se întreba la ce îi slujeşte asta, şi dacă în Evul Mediu se trăise mai fericit şi cu frica lui dumnezeu. Întrucît el însuşi se afla în continuitatea credinţei şi a organizaţiei bisericeşti, putea fi mai critic faţă de religie decît un romantic, care trăieşte într-un secol al revoluţiei, cînd orice credinţă e zguduită şi totul e pus sub semnul întrebării[4]*. Este evident că în trăirea romantică a istoriei îşi găsea expresia o sfială psihotică faţă de prezent şi o încercare de evadare. Nicicînd o psihoză n-a fost mai fertilă decît aceasta. Ei îi datorează romantismul subtilitatea sa istorică şi clarviziunea, sensibilitatea faţă de toate înrudirile oricît de depărtate, oricît de greu interpretabile. Fără această hiperestezie aproape că n-ar fi izbutit să stabilească marile corelaţii ale istoriei spiritului, să delimiteze cultura modernă de antichitate, să recunoască în creştinism marea cezură a istoriei occidentale şi să descopere trăsătura « romantică » comună în culturile individualiste, reflexive, problematice derivate din creştinism.*

Fără conştiinţa epocală a romantismului, fără necontenita devenire a prezentului ca problemă, care a dominat lumea de idei a romantismului, întreg istorismul secolului al XIX-lea şi, o dată cu asta, a celor mai profunde prefaceri ale istoriei spiritului, n-ar fi de conceput. Imaginea despre lume a Occidentului a fost pînă la romantism — în ciuda lui Heraclit şi a sofiştilor, a nominalismului scolasticii şi a naturalismului Renaşterii, a dinamicii economiei capitaliste şi a progreselor ştiinţei istoriei în secolul al XVIII-lea — o imagine în esenţă statică, parmenidiană, neistorică. Factorii determinanţi ai culturii umane, principiile raţionale ale ordinii naturale şi supranaturale a lumii, legile morale şi logice, ideea de adevăr şi de drept, determinarea omului şi sensul rînduielilor sociale au fost concepute în fond ca un lucru univoc şi invariabil în importanţa sa, ca entelehii atemporale sau ca idei înnăscute. Prin raport cu constanţa acestor principii, orice transformare, orice dezvoltare şi diferenţiere apărea ca irelevantă şi efemeră, tot ce se desfăşura în mediul timpului istoric părea să atingă doar suprafaţa lucrurilor. Abia de la Revoluţie şi romantism încoace au început oamenii să resimtă natura omului şi a societăţii ca fiind în esenţă evoluţionistă şi dinamică. Reprezentarea că noi şi cultura noastră sîntem în veşnică curgere şi prinşi într-o luptă fără sfîrşit, ideea că existenţa noastră spirituală e un proces şi are un caracter vital tranzitor este o descoperire a romantismului şi înfăţişează importanta lui contribuţe la imaginea despre viaţă a prezentului.

E bine cunoscut faptul că « sensul istoric » era deja în preromantism nu numai treaz şi viu, ci că acţiona ca o forţă motrice a evoluţiei. Ştim că luminismul a dat lumii nu numai istorici ca Montesquieu, Hume, Gibbon, Vico, Winckelmann şi Herder şi că, prin contrast cu declararea valorilor culturale ca fiind datorate revelaţiei, nu punea accentul numai pe originea lor istorică, ci avea idee deja de relativitatea acestor valori. Oricum, era o idee curentă în estetica epocii, faptul că există mai multe tipuri echivalente, de frumuseţe, că noţiunile de frumos sînt deopotrivă de diferite ca şi condiţiile fizice de viaţă şi că « un zeu chinez are o burtă la fel de mare ca un mandarin »[5]*. Concepţia despre istorie a luminismului se întemeia însă, în ciuda acestor opinii, pe ideea că istoria prezintă dezvoltarea unei raţiuni permanent identice cu sine însăşi şi că dezvoltarea este orientată spre un ţel ferm, recognoscibil de la bun început. Caracterul aistoric al secolului al XVIII-lea nu se manifesta, aşadar, bunăoară în faptul că n-ar fi avut interes pentru istorie şi că ar fi ignorat caracterul istoric al culturii umane, ci în faptul că ignora natura dezvoltării istorice şi că o concepea ca o continuitate în linie dreaptă.*[6] *Friedrich Schlegel*

---

[4] Joseph Aynard, *Comment definir le romantisme ?* Revue de littérature comparée, 1925, V. p. 653
[5] F. Benoit, *L'art francais sous la Révolution et l'Empire*. 1897, p. 3
[6] cf. Albert Pötzsch, *Studien zur frühromantischen Politik und Geschichtsauffassung*, 1907, p. 62—63

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

recunoaşte primul că, corelaţiile istoriei nu sînt de natură logică, iar Novalis accentuează, « filozofia este din temelie anti-istorică ». Înainte de toate, ideea că există ceva ca un destin istoric şi că « sîntem de fapt aşa cum sîntem, pentru că privim în urmă la un asemenea curs al vieţii trecute », este o cucerire a romantismului. Idei de acest fel şi istorismul care se reflectă în ele erau complet străine luminismului. Ideea că natura spiritului omenesc, a instituţiilor publice, a dreptului, a limbii, a religiei și a artei nu poate fi înţeleasă decît din istoria lor şi că viața istorică reprezintă sfera în care aceste produse apar cel mai direct, mai pur şi mai esenţial, ar fi fost pur şi simplu de neconceput înainte de romantism. Dar unde a dus acest istorism rezultă, poate, cel mai limpede din formularea paradoxal ascuțită a lui Ortega y Gasset: « Omul n-are natură, are doar o istorie »[7]. La prima vedere aceasta nu sună cituşi de puţin încurajator; dar și aici, ca şi în întregul romantism, avem a face cu o atitudine ambivalentă, care se află la mijloc între optimism şi pesimism, între activism şi fatalism, şi care poate fi revendicată de ambele.

Cu arta hermeneutică a romantismului, cu aptitudinea de-a vedea corelațiile istorice şi cu sensibilitatea pentru problematicul şi convertibilul din istorie, am moștenit, însă, de la romantism şi mistica noţiunilor, personificarea şi mitologizarea forţelor istorice, cu alte cuvinte reprezentarea că fenomenele istorice n-ar fi altceva decît funcţiuni, manifestări şi întruchipări ale unor principii de sine stătătoare. Acest mod de-a gîndi a fost denumit în mod foarte concludent şi expresiv « logică emanatistică » și cu asta s-a atras atenţia nu numai asupra concepţiei abstracte a istoriei, ci totodată asupra metafizicii adesea necunoscute, care include în sine o asemenea metodă. După această logică, istoria apare ca o sferă dominantă de forţe anonime, ca un substrat de idei superioare, care-şi află expresia doar incomplet în diferitele fenomene istorice individuale. Şi această metafizică platoneană se exprimă nu numai în teoriile deja învechite ale romantismului cu privire la spiritul popular, la epopeea populară, la literaturile naţionale şi la arta creştină, ci şi în noţiunea de « voinţă artistică ». Căci şi Riegl stă încă, în oarecare măsură, sub imperiul misticii noţiunilor şi al viziunii pneumatice despre istoria, proprie romantismului. El îşi imaginează voinţa artistică a unei epoci ca o persoană în acţiune, care îşi valorifică adesea intenţia împotriva celei mai puternice rezistenţe şi se impune uneori fără ştirea, ba chiar împotriva voinţei purtătorilor ei. Stilurile istorice apar la el ca indivizi de sine stătători, care sînt interşanjabili şi incomparabili, care trăiesc sau mor, dispar şi sînt înlocuiţi printr-un alt stil individual. Concepţia de istorie a artei ca o concomitenţă şi succesiune de asemenea apariţii de stiluri, care se cer măsurate cu măsura proprie şi îşi au valoarea de individualitate, este, într-un anumit sens, cel mai pur exemplu de concepţie istorică romantică, personificatoare a forţelor istorice. În realitate, cele mai importante şi cuprinzătoare creaţii ale spiritului omenesc nu reprezintă mai niciodată rezultatul unei asemenea dezvoltări în linie dreaptă, îndreptate de la bun început către un ţel ferm. Nici epopeea homerică sau tragedia clasică şi nici stilul arhitectural gotic sau arta lui Shakespeare nu alcătuiesc realizarea unei intenţii artistice unitare şi univoce, ci sînt rezultatul întîmplător al unor exigenţe specifice, limitate în timp şi spaţiu, şi al unei serii de mijloace gata găsite, adesea străine de esenţa lor şi neadecvate. Cu alte cuvinte, ele sînt produsul unor înnoiri tehnice treptate, care adesea se îndepărtează de ţinta iniţială tot aşa cum adesea se apropie de ea, produsul unor motive ocazionale efemere, al unor descoperiri subite, al unor experienţe personale, care uneori n-au nici o legătură cu sarcina artistică propriu zisă. Teoria « voinţei artistice » ipostaziază, ca idee călăuzitoare, rezultatul final al acestei dez-

[7] Ortega y Gasset, *History as System*. In « Philosophy and History », Essays presented to Ernst Cassirer. Ed. by R. Klibanschy et J. H. Paton, 1936, p. 313

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

voltări întru totul neunitare şi eterogene. Dar şi teoria « istoriei » artei fără de nume, » tocmai pentru că elimină personalităţile reale ca factori determinanţi ai dezvoltării, nu este decît o formă a acestei metafizici istorice naţional realiste şi personificatoare a forţelor istorice. Istoria dezvoltării artei capătă prin ea caracterul unui proces, care îşi urmează propriul principiu de viaţă inerent, nu tolerează afirmarea autonomelor personalităţi artistice, după cum un corp animal nu tolerează emanciparea diferitelor sale organe în parte. La urma urmei, dacă prin materialismul istoric nu vrem să afirmăm decît că în fenomenele spirituale nu-şi află expresia altceva decît specificul mijloacelor de producţie din momentul respectiv şi că realitatea economică din istorie exercită o dominaţie la fel de absolută ca de pildă « voinţa artistică » sau « legea imanentă a formei » în sensul istoriei idealiste a filozofiei, atunci încă mai romantizăm şi simplificăm procesul istoric, care în realitate e mult mai complex, şi facem din concepţia materialistă a istoriei o simplă variantă a logicii istorice emanatiste. Adevăratul sens al materialismului istoric şi, totodată, cel mai însemnat progres al ştiinţei istoriei de la romantism încoace, constă mai curînd în intuiţia că dezvoltarea istorică nu-şi are originea în principii formale, idei şi entităţi, şi nici în substanţe care se dezvoltă şi nu dau la iveală, în cursul istoriei, decît « modificările » fiinţei lor în fond neistorice, ci că dezvoltarea reprezintă un proces dialectic, în care fiece factor se află în mişcare şi este supus unei necontenite mutaţii a sensului, în care nu există nimic static, nimic etern valabil, dar şi nimic acţionînd unilateral; dimpotrivă, toţi factorii, materiali şi spirituali, economici şi ideali, sînt întrelegaţi într-o interdependenţă indisolubilă, iar noi nici nu putem merge temporal atît de mult îndărăt, încît o situaţie reală istoriceşte sesizabilă să nu fie deja rezultatul unei asemenea interacţiuni. Chiar şi economia cea mai primitivă este deja economie organizată, ceea ce nu modifică fireşte cu nimic faptul că, la analiza ei, trebuie să pornim de la premisele materiale care, prin contrast cu formele spirituale de organizare, sînt date independent şi pot fi sezisate în sine.

Istorismul, care era legat de o reorientare deplină a culturii, exprima rezultatul unor adînci modificări în esenţă şi corespundea unei transformări, care a zguduit societatea din temelii. Revoluţia politică a desfiinţat vechile bariere dintre clase, iar revoluţia economică a intensificat, într-o măsură inimaginabilă anterior, mobilitatea vieţii. Romantismul era ideologia noii societăţi şi exprima concepţia despre lume a unei generaţii, care nu mai credea în nici o valoare absolută, nu mai putea crede în nici un fel de valori, fără să reflecteze la relativitatea lor, la determinarea lor istorică. El vedea totul legat de premise istorice, pentru că trăia declinul vechii culturi şi naşterea celei noi ca pe propriul său destin. Conştiinţa romantismului referitoare la istoricitate ca existenţă socială era atît de profundă, încît chiar şi păturile conservatoare, cînd voiau să-şi fundamenteze privilegiile, nu puteau să aducă decît argumente istorice şi îşi întemeiau pretenţiile pe « ancienneté » şi pe rădăcinile înfipte în cultura istorică a naţiunii. Concepţia istorică despre lume nu era, însă, cîtuşi de puţin creaţia conservatorismului, cum s-a afirmat în repetate rînduri; clasele sociale conservatoare doar şi-o însuşeau şi o dezvoltau într-o direcţie specială, opusă sensului său iniţial. Burghezia progresistă vedea în originea istorică a instituţiilor sociale o dovadă împotriva valabilităţii lor absolute; păturile conservatoare, însă, care nu se puteau întemeia pentru justificarea privilegiilor lor pe nimic altceva decît pe « drepturile istorice », pe vîrsta şi prioritatea lor, i-au dat istorismului un nou sens, — au învăluit contradicţia dintre istoricitate şi valabilitatea supratemporală, dar au instituit în schimb un anatagonism între devenirea istorică, treptat crescută, şi între actul de voinţă spontan, raţional reformator. Nu timp şi atemporalitate, istorie şi existenţă absolută îşi stăteau acum faţă în faţă, ci « devenire organică » şi arbitrar individual.

În româneşte de M. I.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

GEORG LUKÁCS

CUCERIREA ISTORIEI ŞI REALISMUL

... Problema istoriei şi îndeosebi prelucrarea ei literară trebuie să se situeze din ce în ce mai mult în centrul luptei antifasciste. Cînd literatura antifascistă a Germaniei trezeşte la o viaţă nouă marile figuri ale evoluţiei umaniste, cînd Cervantes, Henric al IV-lea şi Montaigne, Josephus Flavius, Erasmus de Rotterdam etc. capătă viaţă în cărţile scriitorilor germani antifascişti, este cît se poate de limpede că avem de a face cu o declaraţie de război a umanismului împotriva barbariei fasciste, că tematica scriitorilor antifascişti este una militantă, izvorîtă din cerinţe politice şi sociale ale actualităţii. Lucrul acesta se vede încă mai clar, atunci cînd romanele istorice ale antifasciştilor abordează perioada marilor răscoale ţărăneşti. Apropierea de actualitate, condiţionarea de către actualitate a tematicii istorice se pot dovedi şi cu ajutorul unei întregi serii de teme aparent mai îndepărtate. Cînd Heinrich Mann zugrăveşte istoric lupta pentru constituirea naţiunii franceze, prin tematica lui este tot atît de german şi de actual cum a fost, la vremea lui, Schiller cu Jungfrau von Orléans *(«Fecioara din Orléans»). La unele romane istorice ale antifasciştilor germani, întreaga tematică istorică nu este decît un înveliş subţire, prin care oricare cititor întrevede imediat fascismul hitlerist atins printr-o satiră ucigătoare,* Der falsche Nero *(«Falsul Nero»).*

Chiar această caracteristică generală a temelor tratate de romanele istorice germane antifasciste înfăţişează un contrast puternic cu romanele istorice din perioada tratată de noi în capitolul anterior. Boala principală de care suferea acolo romanul istoric, lipsa de legătură dintre trecutul istoric şi actualitate, pare a fi aici biruită. E adevărat, şi aici trecutul devine contrastant cu prezentul, dar nu mai e vorba de o opoziţie decorativă între poeticul pictural şi prozaicul cenuşiu. Contrastul urmăreşte aici mai curînd ceva politico-social; prin cunoaşterea marilor lupte din trecut, a marilor precursori ai progresului din timpuri apuse, oamenilor de astăzi, apăsaţi de tulburătoarele spaime ale vieţii fasciste, trebuie să li se insufle curaj şi mîngîiere în luptă, să li se ofere ţeluri şi idealuri pentru această luptă, arătîndu-li-se calea pe care a mers omenirea şi pe care trebuie să meargă mai departe.

Este izbitor, şi desigur nu întîmplător, că în tematica umanismului antifascist german istoria germană joacă numai un rol secundar. Printre motivele care au dus aici, a

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

mare importanță o are accentuatul internaționalism al scriitorilor antifasciști. Romanele lui Feuchtwanger au drept temă principală tocmai lupta împotriva naționalismului îngust și, totodată, internaționalismul militant. Internaționalismul lui Heinrich Mann are de asemenea rădăcini vechi, dar înfipte mai adinc și mai organic în evoluția Germaniei însăși. Ca eseist și publicist, Heinrich Mann a atras mereu atenția asupra contrastului dintre evoluția politică a Franței și aceea a Germaniei și a propus necontenit burgheziei germane progresiste exemplul evoluției democratice a Franței. În aceasta se relevă — probabil fără ca Heinrich Mann să-și dea seama — vechi tradiții ale istoriei germane. Începind cu Börne și cu Heine pînă la Deutsch-französische Jahrbücher *(Anuarul german-francez), acest contrast a fost unul dintre punctele centrale ideologice în lupta de la* 1848 *pentru concentrarea forțelor democratice ale Germaniei. Și încă în critica epistolară privitoare la* Die Lessing Legende *(Legenda lui Lessing) a lui Franz Mehring, Engels atrage atenția asupra faptului că o paralelă generală între generoasa linie politică a evoluției istoriei franceze și istoria germană mereu frîntă, înnămolită, meschină este extraordinar de actuală și instructivă. În ansamblul creației lui Heinrich Mann, romanul* Henric IV *este o continuare a propagandei sale publicistice prin care a popularizat pentru intelectualitatea germană democrația franceză; în istoria democrației revoluționare germane, acest roman este o reactualizare adecvată vremii a marilor lupte ideologice din anii treizeci și patruzeci ai secolului trecut.*

. . . Este izbitor ce rol neînsemnat joacă tematica istorică germană în creația literară altminteri atît de valoroasă a Germaniei (în special în dramă). Nu trebuie însă să uităm că situația unui Schiller sau Georg Büchner nu poate și nu trebuie în nici un caz comparată cu aceea a unui emigrant antifascist de astăzi. Pe vremea lui Schiller și a lui Büchner mișcări vii de masă existau numai peste hotare. Era așadar de înțeles și just ca publicului german să-i fie prezentată o tematică străină, propusă ca element de comparație cu problemele înrudite din patrie. Astăzi însă emigrația antifascistă este vocea departe răzbătătoare a luptei de eliberare dusă de milioane de oameni ai muncii germani. Corespunzător acestei lupte vii, configurarea și propagarea revoluționară sau reacționară a istoriei germane devin de fapt un « hic Rhodos, hic salta ».

Prin cucerirea istoriei germane, democrația revoluționară germană își cucerește trăsătura caracterului ei național, a rolului ei național conducător. Marea sarcină de astăzi este de a dovedi, prin mijloace științifice și literare, că democrația revoluționară reprezintă singura cale spre salvarea Germaniei. Dar pentru a face masele cele mai largi să înțeleagă aceasta trebuie nimicită prin realizări pozitive teoria demagogică fascistă, după care ideile progresiste și revoluționare ar avea în Germania « caracterul unui import din Occident ».

Fie-ne îngăduit un exemplu. În esența sa, problema centrală din romanul lui Feuchtwanger despre Josephus Flavius este o problemă foarte caracteristic germană. Lupta dintre sarcinile naționalismului și ale internaționalismului joacă în istoria germană concretă un rol uriaș, nu numai de cînd a luat ființă mișcarea muncitorească revoluționară. Încă revoluția franceză a adus la ordinea zilei conflictul tragic implicat de această problemă. Să ne gîndim numai la Georg Forster și la iacobinii din Mainz. Cine cunoaște istoria din acea vreme a Germaniei știe că soarta lui Forster a fost numai o ascuțire extremă, dar și tipică, tocmai prin caracterul ei extrem, a unui conflict tragic general din perioada respectivă. Calea realmente vie, bogată și concretă spre tipurile omenești și spre importanța totodată social-politică a problemei Josephus Flavius o duce tocmai prin mijlocirea unor asemenea conexiuni. Pentru masele largi și chiar pentru intelectualitatea germană, aceste conexiuni sînt ca și pe de-a-ntregul necunoscute. De aceea este inevitabil ca opere atît de valoroase cum este acest roman al lui Feuchtwanger să emoționeze omenește, să atingă probleme politice actuale foarte adînci, dar sub aspect

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

național, istoric-național, să plutească în vid. Lipsește, și în aceste condiții nu poate să nu lipsească, acea corelație nemijlocită și imediat sesizabilă cu viața națională existentă la Scott, Balzac sau Tolstoi. Iar prin această lipsă, emigrația germană antifascistă oferă demagogiei naționale a fascismului un flanc descoperit.

Din punctul de vedere al istoriei literare, la Heinrich Mann este vizibilă înrîurirea concepțiilor lui Victor Hugo. Lucrul acesta este important și remarcabil, deoarece evoluția lui Victor Hugo l-a îndepărtat pe acesta de romantism și a făcut din el un precursor al revoltei umaniste împotriva capitalismului pornit pe panta barbariei. În evoluția sa, Victor Hugo receptează foarte mult din ideologia iluminismului; pe plan artistic, însă, el păstrează numeroase concepții romantice, în esența lor profund antiistorice. Așadar, aici există la Heinrich Mann o legătură cu trecutul, care însă nu ne conduce înapoi spre tipul clasic de roman istoric, ci spre antipodul romantic al acestuia.

Discutînd despre romanul 1793, Heinrich Mann însuși a vorbit despre relația lui Vicor Hugo cu literatura modernă și s-a declarat pentru Hugo, împotriva lui Anatole France. Ce-i drept, respectivul articol este depășit pentru Heinrich Mann astăzi (în volum, a apărut abia în 1931) dar conținutul său de idei este atît de important pentru geneza artistică și ideologică a lui Henri IV, încît va trebui totuși să extragem din el părțile esențiale. Heinrich Mann vorbește despre marea scenă dintre Danton, Robespierre și Marat din romanul lui Hugo. « Fiecare dintre ei — notează Mann — ar putea fi definit social și clinic. Tocmai în privința lor ne-ar fi lesne s-o facem; aici avem Zeilor le e sete. Nu ne-ar mai rămîne deci altceva decît creaturile mai mult sau mai puțin bolnave ale unei epoci care a dat proporții artificiale celor de-o seamă cu ele și le-a expus la vedere. Aceasta ar fi o cunoaștere minimalizatoare. Caracterul îndoielnic al măreției unor oameni este sesizabil oricui în anumite momente, și nici un scriitor de importanță mai mare și mai durabilă n-a fost un rău cunoscător al vieții. O cunoaștere înclinată spre amplificare vede însă de preferință caracterul în dimensiuni mai presus de cele reale, indiferent, dealtfel, unde și-ar avea rădăcinile acest caracter. Halucinații, apropierea de depresiunea demențială se revarsă astfel într-o personalitate neîndoielnică și devin un destin mare. Nu procedăm și noi astfel? Ar trebui totuși să reflectăm: numai așa istoria nu rămîne zăvorîtă în clinici. Numai așa observarea vieții nu coboară la un nivel dezamăgitor. »

Aici avem din nou de-a face cu o tipică dilemă modernă. Deoarece observarea social-istorică a scriitorului s-a desprins de pe terenul vieții poporului, Heinrich Mann se vede obligat să aleagă între patologie și monumentalizarea abstractă, între cunoașterea « minimalizatoare » și cea « amplificatoare ». În privința aceasta, Heinrich Mann este nedrept cu Anatole France. Faptul că în romanul său despre revoluție, Anatole France descrie oamenii din apropiere este cu totul altceva decît o « cunoaștere minimalizatoare ». În respectiva creație a lui France se exprimă decepția procurată de democrația burgheză în punctul culminant al înfăptuirii ei și sînt configurate literar contradicțiile omenești ce rezultă tocmai în acest punct culminant tragic. Nu spunem că Anatole France a rezolvat artisticește pe deplin această problemă, dar critica lui Heinrich Mann nu se referă la limitele puterii de plăsmuire a lui France, ci, dimpotrivă, la acele trăsături prin care scriitorul francez are o tangență numai superficială cu decepționista literatură burgheză tîrzie, literatură care răspîndește într-adevăr o cunoaștere patologică, « minimalizatoare » a omului, așadar la acele trăsături prin care modalitatea sa de creație prefigurează orientarea viitoare.

Dar această antinomie stabilită de Heinrich Mann între cunoașterea minimalizatoare și cea amplificatoare este ea oare inevitabilă? Nu există aici și al treilea aspect? Credem că însuși romanul Henri IV arată limpede că există. Ca la orice scriitor realist realmente mare, concepția lui Heinrich Mann despre o omenire adevărată și victorioasă provine

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

din convingerea că trăsăturile cele mai însemnate ale umanităţii există în viaţa însăşi, în realitatea obiectivă a societăţii, în oamenii înşişi, astfel că scriitorul nu are altceva de făcut decît să le redea în formă concentrată, prin mijloace literare.

Admirabilele observaţii ale lui Heinrich Mann asupra lui Edgar André citat de noi mai sus, arată cît se poate de limpede că acest « tertium » este pe deplin prezent pentru el. Uriaşele evenimente din perioada de după venirea la putere a lui Hitler i-au ascuţit scriitorului privirea pentru realitatea plină de eroism care nu este micşorată cînd e văzută de aproape şi nici nu poate fi mărită prin monumentalizare. În articolele sale, a descris de repetate ori, cu o modestie emoţionantă şi exact, înfăţişările unei noi umanităţi eroice. Şi multe lucruri din Henri IV *vădesc acest spirit nou, care nu mai are nimic de-a face cu stilizarea lui Victor Hugo, cu vechea dilemă a lui Heinrich Mann.*

Dar şi în această privinţă Henri IV *este un produs de tranziţie. Conceput iniţial sub influenţa încă vie a monumentalizării eroului istoric ca reprezentant etern al idealului, practicată de Victor Hugo, romanul şi-a croit drum, sub multe aspecte, spre o bogăţie simplă şi firească a vieţii. Totuşi, cadrul concepţiei iniţiale s-a opus stingheritor configurării cu adevărat concrete a bogăţiei vieţii în simplitatea şi omenescul ei. Cu aceeaşi îndreptăţire cu care am vorbit mai înainte despre dilema între basm şi reportaj la Alfred Döblin, putem spune că dilema lui Heinrich Mann privind cunoaşterea minimalizatoare şi cea amplificatoare n-a fost născocită pornind de la estetică, ci a ajuns în estetică provenind din viaţa însăşi. Totuşi, de pe o treaptă a vieţii, pe care viaţa — şi cu ea Heinrich Mann — o şi depăşise. Lupta literară dusă astăzi de Heinrich Mann este o luptă cu moştenirea unui trecut, pe care el l-a învins politiceşte şi omeneşte. Pentru acest nou mod de a simţi viaţa, conţinutul luptei constă în a afla o formă literară pe deplin adecvată. Cînd numim romanul* Henri IV *un produs de tranziţie, extraordinara valoare istorico-literară a acestei opere nu este coborîtă, ci, dimpotrivă, subliniată energic. Avem de-a face cu un produs al trecerii celei mai bune părţi a intelectualităţii germane şi, împreună cu ea, a poporului german la lupta decisivă împotriva barbariei hitleriste, pentru redeşteptarea democraţiei revoluţionare în Germania.*

Realizările importante ale noului roman istoric indică limpede o tendinţă spre biografie. În multe cazuri, punctul de legătură directă este foarte probabil moda dominantă astăzi a beletristicii istorico- biografice. Dar în cazurile cu adevărat importante, această modă nu e decît un punct de legătură formal. Popularitatea formei biografice în romanul istoric actual provine mai curînd din faptul că reprezentanţii săi cei mai de seamă vor să opună prezentului mari chipuri exemplare ale idealului umanist, ca modele, ca precursoare ale marilor lupte de astăzi. Biografia ca formă specifică a romanului istoric modern rezultă în mod necesar din concepţia, analizată de noi amănunţit, asupra relaţiei dintre protagoniştii istorici şi popor. Dacă marea personalitate din trecut este realmente singurul purtător al marii idei istorice, dacă în romanul istoric este vorba de preistoria ideilor pentru care se duce lupta astăzi, atunci se înţelege de ce scriitorul crede că poate găsi geneza acestor probleme ale actualităţii în evoluţia acestor personalităţi istorice care au reprezentat şi au întrupat respectivele idei în trecut.

Să cercetăm deci mai pe larg practica literară şi să vedem cum au abordat problema biografiei marii scriitori din trecut, în ce măsură au utilizat ei în arta lor modalitatea biografică. Practica lui Goethe este aici poate cea mai instructivă. Îndeosebi, deoarece Goethe a configurat diverse probleme ale vieţii lui sub forma exclusiv biografică, şi sub aceea romanescă. Dichtung und Wahrheit *conţine material atît din* Werthers Leiden *(«Suferinţele tînărului Werther»), cît şi din* Wilhelm Meisters Lehrjahre *(«Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister»). Dacă urmărim acum calea pe care au luat fiinţă operele artistice, observăm că la Goethe calea configurării a fost aceea a*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

îndepărtării de biografie. De cînd sîntem în posesia primei versiuni a lui Wilhelm Meister, vedem exact că această versiune a fost mult mai strîns legată de momentele biografice din viaţa lui Goethe decît cea definitivă.

Motivele îndepărtării de biografie sînt lesne de înţeles. Chiar biografia vieţii celei mai conştiente, condusă după un plan explicit, este plină de episoade întîmplătoare imposibil de zugrăvit. Anumite trăsături sînt scoase la iveală de prilejuri improprii pentru o configurare senzorial-literară. Pentru a le face în literatură ceea ce au fost în realitate pentru autor, trebuie imaginate prilejuri cu totul noi. Conflictele dramatice nu se desfăşoară pe plan exterior întotdeauna într-un mod care să corespundă importanţei lor lăuntrice; uneori conflictele de mică amploare în sine duc la consecinţe tragice, alteori în viaţă nu urmează deloc acea tragedie care ar fi fost singura expresie adecvată a unui conflict, în viaţă conflictul este amortizat, duce doar la consecinţe biografice, teoretice sau creatoare importante, dar nu la o dramă ce-ar putea fi zugrăvită literar. Oamenii, cu care are de-a face eroul biografiei în evoluţia sa, vin şi pleacă întîmplător, istoria exterioară a relaţiilor reciproce dintre oameni nu corespunde niciodată cu adevărat importanţei lor interioare, dramatice sau epice. De aceea Hegel are pe deplin dreptate atunci cînd spune despre modalitatea compoziţională a unei epici constituite în jurul unei biografii: « În biografie, individul rămîne desigur unul şi acelaşi, dar întîmplările în care e implicat se pot desprinde unele de altele, devenind pur şi simplu independente şi păstrînd subiectul numai ca pe un punct de legătură cu totul exterior şi ocazional ».

Dacă facem o paralelă între Werther şi episodul Lotte Buff din autobiografie, vedem clar ce a adăugat Goethe în roman, prin ce a depăşit ca scriitor momentul autobiografic. În Werther a introdus în conflict elementul social, a ridicat conflictul erotic la o altitudine tragică. Cu un cuvînt: tot ceea ce a făcut din Werther o operă cu efect fulgerător şi veşnic proaspătă este « neautenticitate biografică ». O povestire biografică a episodului Lotte Buff nu ar fi putut atinge nici pe departe valoarea poetică a lui Werther, deoarece elementele acestei creaţii se aflau numai în trăirea de către Goethe a respectivului episod de viaţă, nu însă în episodul însuşi, aşa cum s-a petrecut el. Dar şi în trăirea lui Goethe, existau numai elemente şi germeni. Mai înainte ca subiectul şi personajele din Werther să fi putut lua fiinţă în forma existentă astăzi, a fost necesară o intensă lucrare a imaginaţiei artistice, a generalizării artistice, care a întregit, a amplificat şi a aprofundat.

Aceasta este poziţia generală a marilor scriitori faţă de realitate în genere şi, totodată, faţă de realitatea propriei lor vieţi, a propriei lor biografii. Deoarece realitatea ca întreg este întotdeauna mai bogată şi mai diversă decît chiar şi cea mai bogată operă de artă, un detaliu biografic autentic, un episod autentic etc. reproduse întocmai cum s-au petrecut în realitate, nu vor putea niciodată, oricît de reale ar fi, să intre în competiţie cu realitatea. Pentru a se obţine o impresie care să evoce bogăţia realităţii, trebuie să se edifice în jur întregul context al vieţii, trebuie să se dea compoziţiei o structură cu totul nouă. Cînd, în această lucrare, pot fi utilizate, ca atare, detalii, episoade biografice autentice, ne aflm în faţa unui caz deosebit de fericit. Chiar şi într-un asemenea caz, ele nu pot fi lăsate fără nici un fel de modificări, deoarece textura înconjurătoare, întîmplările dinainte şi cele de după s-au schimbat de asemenea într-un mod decisiv, iar aceste schimbări modifică şi calitatea artistică a episoadelor preluate din biografie.

Acestea sînt fapte cunoscute din practica celor mai de seamă scriitori. Dar ele constituie numai premisele generale ale problemei ce ne interesează aici într-un mod special, anume, problema dacă şi cum este posibilă artisticeşte configurarea biografică a oamenilor mari din istorie. Goethe zugrăveşte în Wilhelm Meister foarte multe lucruri pe care mai tîrziu le-a exprimat autobiografic în Dichtung und Wahrheit.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

El face din eroul său Wilhelm Meister reprezentantul tendinţelor din viaţă, care au fost hotărîtoare pentru propria-i tinereţe şi pentru evoluţia sa spre maturitate, un reprezentant al curentelor din rîndurile celei mai bune părţi a tineretului burghez de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, şi care au însemnat pentru clasici o nouă înflorire a umanismului. Ca personaj cu aceste însuşiri, Wilhelm Meister posedă multe dintre trăsăturile personale ale lui Goethe, iar evoluţia lui conţine numeroase episoade din viaţa poetului. Dar, în afară de modificările fundamentale, al căror caracter l-am analizat în legătură cu Werther, *Goethe mai face o corectură decisivă în zugrăvirea figurii eroului său: îi ia genialitatea goetheană. La fel procedează Gottfried Keller în romanul său încă mai pregnant autobiografic,* Der grüne Heinrich *(«* Heinrich cel verde *») De ce? Deoarece ambii naratori — Goethe şi Keller — au văzut clar că descrierea biografică a genialităţii, istoria formării unui om genial şi a realizărilor sale geniale, conţinute într-o biografie, contravin mijloacelor de expresie ale artei epice.*

Sarcina ar fi: configurarea genezei geniului, ceea ce, cu alte cuvinte, ar însemna să se arate cum din faptele de viaţă şi din episoadele biografice înfăţişate, povestite, descrise direct iau fiinţă genetic atît caracterul genial al unui om mare cît şi realizările sale geniale. Aşa cum vom vedea amănunţit mai departe, aici trebuie să se producă întotdeauna un « scurt circuit ». Anume, faptele de viaţă, în care se exprimă o însuşire genială a unui om de seamă, în care se aprinde genialitatea lui, din care par a rezulta biografic-psihologic realizările sale geniale, nu sînt niciodată altceva decît un prilej de revelare a unor asemenea însuşiri sau realizări. Iar corelaţia dintre prilej şi realizarea genială nu poate să apară, chiar şi în cea mai bună descriere literară, decît ca una întîmplătoare; caracterul obiectiv întîmplător al corelaţiei dintre prilej şi realizare nu poate fi niciodată desfiinţat prin opera literară. Cu cît mai bună este realizarea scriitorului, altfel spus, cu cît mai fidel faţă de viaţă descrie acesta prilejul declanşator pe baza materialului examinat şi ales cu grijă din viaţa unui om mare, cu atît mai izbitor şi mai categoric trebuie să iasă în prim plan caracterul în mod obiectiv ocazional, întîmplător.

Dacă prin cele spuse aici contestăm posibilitatea configurării biografico-psihologice genetice a geniului prin mijloacele artei naraţiunii, nu înseamnă că negăm şi posibilitatea explicării genetice a genialităţii, că vrem să înconjurăm geniul cu un văl de mister inclarificabil. Dimpotrivă. Contestarea noastră porneşte de la premisa că geniul este cît se poate de profund legat de întreaga viaţă economico-socială, politică şi culturală a epocii sale, de lupta dintre marile curente ale vremii, de luptele de clasă, de prelucrarea moştenirii materiale şi culturale etc., că genialitatea sa se dezvăluie printr-o nouă dezvoltare, sintetizare şi generalizare a celor mai importante tendinţe din viaţa unei epoci.

Dar tocmai această conexiune nu poate deveni în mod nemijlocit vizibilă în faptele de viaţă, în episoadele biografice, cu care biograful sau autobiograful artist trebuie mai ales să lucreze ca plăsmuitor de oameni. Conexiunile pot fi puse în lumină numai pe baza unei analize foarte ample şi profunde, foarte generalizate, a unei epoci. Ele nu numai că trebuie cercetate cu mijloacele ştiinţei, dar nici nu pot fi descrise în mod adecvat decît cu mijloacele ştiinţei. Dacă privim mai îndeaproape în lumina acestor conexiuni Dichtung und Wahrheit *de Goethe, observăm că poetul a părăsit mijloacele naraţiunii literare ori de cîte ori a vrut să facă inteligibilă sinteza proprie pe care a realizat-o, în privinţa marilor curente ale vremii, pe o anumită treaptă a evoluţiei sale. În toate descrierile de acest fel, autobiografia lui Goethe lucrează cu mijloacele ştiinţei, ale istoriografiei, şi anume cu cele mai bune mijloace ale ştiinţei, cu mijloacele ei aflate la nivelul cel mai înalt ca gîndire şi relatare scriitoricească.*

De aici deducem motivul esenţial pentru care realizările geniale ale oamenilor mari în istorie sînt inaccesibile pentru plăsmuirea literară ca realizări, ca opere. Goethe spune odată despre misiunea poetului:

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Și dacă omu-n chinuri amuțește,
Un zeu m-a dăruit să spun cum sufăr.

Firește, atunci cînd dorim să circumscriem misiunea poeziei, nu e vorba numai de suferință. Dar Goethe a definit aici totuși exact marea misiune a poeziei, pe care numai ea o poate îndeplini: creația literară conferă tuturor manifestărilor vieții omenești o voce mai clară, mai articulată, mai inteligibilă și în esență mai adevărată decît o au în viața însăși. Tocmai de aceea realizarea genială, adică opera genială, se află în afara posibilităților de configurare ale literaturii. În privința ei, scriitorul nu poate da un tablou mai clar și mai limpede. El poate zugrăvi legătura ei cu viața, efectul ei în viață, nu însă opera însăși. Zugrăvirea modului în care oamenii din vremea prigoanelor religioase s-au urcat curajoși pe eșafod, au suportat curajoși torturile inchiziției de dragul adevărului noilor științe ale naturii, de dragul adevărului legității universului ateu, poate fi o sarcină importantă a literaturii; la fel, o sarcină importantă a literaturii poate consta în descrierea temeiurilor omenești spirituale și morale ale unei astfel de comportări, iar într-o asemenea descriere însemnătatea pentru istoria universală a realizărilor științifice ale unui Copernic, Kepler și Galilei va străluci într-o lumină nebănuită pînă atunci. Dar nici scriitorul cel mai mare (cu o pregătire științifică exhaustivă) nu poate adăuga nimic de la el legii căderii corpurilor pe care a descoperit-o Galileo Galilei. El nu poate să facă altceva decît s-o menționeze ca atare în opera sa.

Acestea sînt motivele pentru care marii scriitori din trecut, care au văzut limpede posibilitățile și limitele literaturii, au zugrăvit întotdeauna realizările geniale ale marilor personalități numai prin efectele lor. Toți marii creatori epici din trecut au înfățișat întotdeauna frumusețea — de la Elena din Troia a lui Homer pînă la Anna Karenina a lui Tolstoi — numai prin efectele ei și nu prin zadarnice încercări de a o descrie concret. Goethe spune odată că este imposibil a zugrăvi cucerirea Troiei, deoarece « ca moment în care se împlinește un destin mare, ea nu este nici epică, nici tragică, iar într-o tratare autentic epică nu poate fi văzută decît în depărtare, situată în viitor sau în trecut ». Același caracter de fapt împlinit îl au și realizările geniale ale marilor personalități istorice.

Așadar, geniul, omul mare din istorie, nu poate fi în genere zugrăvit în beletristică? În primele două capitole ale lucrării noastre am dat la această întrebare un răspuns clar și afirmativ. Dacă acolo am dovedit că « individul de importanță istorică universală » își are locul său organic în roman ca figură secundară, în tragedie ca personaj principal, ceea ce am spus aici despre imposibilitatea configurării sale epico-biografice nu contrazice dovezile noastre, ci, dimpotrivă, le confirmă ca juste dintr-o altă latură, negativă. Căci prin ce a fost posibilă respectiva configurare la clasicii romanului istoric și ai dramei istorice? Prin aceea că ei au zugrăvit oamenii mari pe baza tonalității determinărilor social-istorice obiective. Datorită experienței lor sociale ample și profunde, scriitorii din perioada clasică au văzut clar rolurile și misiunile concrete ale omului mare în istorie (oricît de greșite sau naive au fost pe alocuri comentariile lor teoretice asupra acestei probleme). Pornind de la această experiență, clasicii dramei istorice au configurat mari conflicte cu caracter de criză din istoria omenirii, iar « individul de importanță istorică universală » a apărut la ei în dimensiuni mari, deoarece în personalitatea sa reunește întruparea concretă a forțelor sociale aflate în luptă. Pornind de la aceeași experiență, clasicii romanului istoric au realizat un tablou vast și bogat al vieții poporului și l-au înfățișat pe « individul de importanță istorică universală » ca pe o sinteză și întrupare supremă a tendințelor importante dintr-o importantă perioadă de tranziție din viața poporului. La clasicii romanului istoric, determinarea

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

şi geneza « individului de importanţă istorică universală » se realizează pe baza desfăşurării şi concretizării acestor tendinţe. În romanele lor retrăim drumul obiectiv al evoluţiei social-istorice, care face ca într-un anumit punct Kutuzov sau Pugaciov, Cromwell sau Maria Stuart să devină centrii de forţă în care se unesc forţele istorice ale unei crize. (De observat că un « individ de importanţă istorică universală » nu trebuie să fie necondiţionat un geniu).

Noul, nota calitativă deosebită pe care o reprezintă « individul de importanţă istorică universală » pot fi exprimate abia prin acest mod de configurare. Retrăim în cele mai diferite forme avîntul forţelor populare într-o anumită direcţie, retrăim incapacitatea lor de a înţelege adecvat conţinutul orientării, neputinţa lor de a săvîrşi fapte capabile să transforme năzuinţele în realitate. Abia acum apare « individul de importanţă universală » şi — corespunzător circumstanţelor istorice concrete şi dominării personale — găseşte un răspuns la întrebări şi îl transformă în acţiune — iată modalitatea, singura modalitate prin care ni se poate înfăţişa concret geneza factorului istoric nou, odată cu el, rolul omului important în această evoluţie.

Corespunzător concepţiei clasicilor romanului istoric, marile figuri istorice aproape mai niciodată nu se formează în faţa ochilor noştri. Evoluţia, geneza « individului de importanţă istorică universală » se desfăşoară în popor. Marile figuri apar întotdeauna, aşa cum arată Balzac referindu-se la Scott, în acele puncte, în care necesitatea obiectivă a mişcărilor populare solicită imperativ apariţia lor. Ele se arată atunci înaintea ochilor noştri gata formate, ca sinteze, ca forme supreme de expresie ale evoluţiei. Ele sînt mari, fiindcă posedă această putere sintetizatoare, fiindcă sînt capabile să răspundă tocmai la acele probleme care agită cel mai profund în clipa respectivă viaţa poporului. Spiritualiceşte, ele depăşesc poporul cu un cap, aşa cum eroii lui Homer îl depăşesc trupeşte. Dar măreţia lor istorică constă tocmai în aceea că depăşesc poporul cu un cap, că sînt capabile să dea un răspuns concret, posibil sub aspect social-istoric, la problemele concrete ale poporului. În multe cazuri, această măreţie le determină şi limitarea. Dacă în Vich Jan Vohr sau în Rob Roy n-ar exista, concomitent cu o depăşire spirituală a mărginirii tovarăşilor de clan şi o simţire comună a vieţii, iar prin aceasta, şi o anumită limitare comună cu tovarăşii din clan, ei n-ar putea deveni conducătorii care sînt. Tot astfel, la Scott, Cromwell sau Burley sînt legaţi nu numai de tendinţele revoluţionare ale puritanilor, ci şi de limitările acestora, la fel cum la Puşkin, Pugaciov nu poate fi separat de ţăranii răsculaţi, iar Kutuzov la Tolstoi, de spiritul patriotic al armatei ruse ce luptă împotriva lui Napoleon.

Configurarea « indivizilor de importanţă istorică universală » prin confirmarea sau eşecul lor în îndeplinirea misiunii lor istorice, ia personajelor tot ceea ce e mărunt, anecdotic în naraţiunea biografică, fără ca prin aceasta destinul lor să-şi piardă mobilitatea umană. Căci, aşa cum am văzut, ei au devenit « indivizi de importanţă istorică universală » tocmai datorită faptului că miezul personal cel mai profund al naturii lor, năzuinţele lor personale cele mai pasionante sînt legate cît se poate de strîns de misiunile istorice pe care au trebuit să le îndeplinească datorită faptului că pasiunile lor cele mai personale tind spre acest ţel. Confirmarea sau eşecul redau aşadar într-un mod concentrat tot ceea ce este esenţial, tot ceea ce vrem şi trebuie să ştim despre o asemenea personalitate. Un scriitor valoros, care înţelege istoria nu ca pe ceva abstract, ci ca pe un complicat destin al poporului, găseşte posibilitatea să configureze în aşa fel această misiune centrală, încît să exprime trăsăturile personale foarte diverse, foarte complicate ale personajului. Dar, aşa cum am şi dedus din spusele foarte pătrunzătoare ale lui Otto Ludwig despre Walter Scott, numai trăsăturile semnificative sub aspect omenesc şi istoric ale personalităţii. Personalitatea nu trebuie aşezată pe un piedestal ca să dea impresia de om mare, deoarece este ridicată la un înalt nivel de evenimente înseşi, atunci cînd acestea îi impun misiunea istorică: ea apare numai

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

în situații importante, astfel că nu are decît să-și desfășoare în mod liber însușirile personale, pentru a impresiona ca o personalitate importantă.

Această modalitate de configurare antibiografică reprezintă totodată și răspunsul literar la întrebarea de ce într-o anumită criză din viața poporului obține un rol conducător tocmai respectiva personalitate importantă — tocmai Cromwell sau Burley, tocmai Kutuzov sau Pugaciov. Relația aceasta conține un moment cu un caracter întîmplător de neînlăturat. Într-o scrisoare, Friedrich Engels analizează dialectica ce rezultă astfel între necesitate și întîmplare, subliniind victoria finală a necesității economice în istorie: « Aici intră apoi în discuție așa numiții oameni mari. Că un asemenea om mare și tocmai acesta se trezește în acest anumit moment și în această anumită țară, este firește pură întîmplare. Dacă-l înlăturăm, apare cerința unei înlocuiri, iar înlocuirea se găsește, de bine de rău, dar se găsește. Că Napoleon, tocmai acest corsican, a fost dictatorul militar, pe care l-a făcut necesar republica franceză epuizată prin propriu-i război, a fost întîmplare: că însă, în lipsa lui Napoleon, locul ar fi fost umplut de un altul, este un lucru dovedit prin aceea că omul s-a găsit întotdeauna cînd a fost nevoie: Cezar, August, Cromwell etc. ». În continuarea expunerii sale, Engels ilustrează această conexiune prin Marx însuși și prin nașterea materialismului istoric.

Biografia beletristică, adică forma biografică a romanului istoric, își propune — vrînd nevrînd — sarcina rezolvabilă de a anula factorul întîmplător imposibil de înlăturat. Cînd se încearcă zugrăvirea unei vocații pornindu-se de la personalitatea omului respectiv, cînd biografia trebuie să ofere dovada interioară, psihologică a vocației, atunci ia ființă în mod necesar o supratensiune, o ridicare a personajului în vîrful picioarelor, ca să apară mai apăsat sublinierea exagerată a vocației istorice, fără a se putea zugrăvi motivele și determinările obiective adevărate ale misiunii istorice.

În românește de ION ROMAN

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

N. TERTULIAN

Literatură și Istorie

Cartea despre romanul istoric este prima lucrare de amploare compusă de Georg Lukács după închegarea vederilor sale estetice marxiste. Ea a fost scrisă în iarna anilor 1936—1937, la Moscova, unde Lukács se afla în exilul său antifascist, cîțiva ani după ce părăsise Berlinul, o dată cu instaurarea puterii hitleriste.

Sub raport estetic, această lucrare, îmbrățișînd aproape un secol și jumătate de evoluție a unei forme literare, urmărește să exemplifice o teză estetică esențială a autorului: conjuncția strînsă între autenticitatea istorică (în sens *substanțial*, nu documentar) și gradul de valoare estetică al operelor. Curba valorilor estetice, departe de a fi una pur capricioasă și strict imprevizibilă, apare condiționată, adeseori în forme complicate și subtile, de opțiunile scriitorilor față de realitatea social-istorică a timpului lor. Gradul de adîncime, densitate și pregnanță artistică al operelor este departe de a fi, în reprezentarea lui Lukács, fără legătură cu inserția lor specifică în dinamica progresului istoric. Condiționarea perioadelor de eflorescență, declin și resurecție a romanului istoric de nivelul conștiinței istorice a scriitorilor apare în viziunea lui Lukács atît de strînsă, încît judecățile sale estetice pot părea uneori mai mult decît hazardate; superioritatea romanelor istorice ale lui Walter Scott asupra unui roman ca « Salammbo » al lui Flaubert poate părea o teză contrariantă pentru oricine este convins de superioritatea *artistului* Flaubert asupra unui scriitor cu mijloace artistice evident mai puțin rafinate (spre a nu spune mai rudimentare) ca romancierul englez. Nu riscă oare Lukács să sacrifice reacția estetică genuină unor prejudecăți cu caracter social-istoric? Se lasă oare orbita valorilor estetice atît de riguros pre-determinată de logica procesului social-istoric?

Soliditatea punctului de vedere al lui Lukacs se exprimă în faptul că perspectiva istorică a scriitorilor este analizată la nivelul *imanenței artistice* a operelor, și nu la cel al convingerilor lor explicite. Este adevărat că glorificarea lui Walter Scott, atît de surprinzătoare pentru cei obișnuiți cu ierarhia valorilor literare din istoriografia ultimelor decenii (în interiorul căreia romancierului englez nu i se acordă îndeobște un loc de prim plan), are la prima vedere mai curînd rațiuni social-istorice decît strict estetice. Geneza romanului istoric clasic, a cărei expresie majoră este considerat ciclul de opere în proză ale lui Scott, apare pusă în legătură strînsă cu spiritul marei Revoluții Franceze. Walter Scott reprezintă pentru Lukács o mutație în istoria romanului, deoarece abia o dată cu el *istoricitatea* destinelor și pasiunilor umane ar fi apărut ca o prezență sensibilă în literatură. Cu o inițiativă de gîndire proprie criticului de rasă, fără a se lăsa stingherit de prejudecățile estetizante,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Lukács scoate opera lui Scott dintr-o uitare nemeritată și o valorifică printr-o analiză de o pătrundere remarcabilă. El oferă în sprijinul tezei sale, enunțate mai sus, un număr impresionant de argumente: concentrarea acțiunii romanelor în jurul unor crize istorice decisive (declinul tragic al vechii orînduiri gentilice a clanurilor scoțiene, lupta între vechea regalitate catolică a Stuarților și noua monarhie progresistă a Hanovrienilor etc.), cuprinderea unor medii sociale dintre cele mai variate, în complexa lor stratificare, alegerea predilectă a unui personagiu «comun», de anvergură medie, ca erou principal al romanelor (Frank Osbaldistone în Rob Roy, Waverley în romanul cu același nume etc.), cu scopul de a găsi o mediațiune fericită între principalele forțe sociale antagoniste etc. Un critic modern, puțin dispus să facă vreo concesie prejudecăților clasiciste, ca George Steiner, a fost printre cei dintîi care au semnalat în cuvinte elogioase justețea și noutatea punctului de vedere al lui Lukács (cf. George Steiner: «Georg Lukács and His Devil's Pact» în volumul Language and Silence). Capitolul despre Walter Scott din cartea Romanul istoric este într-adevăr printre cele mai semnificative din întreaga activitate de critic a lui Lukács. Se cade să observăm imediat că el nu trece cu vederea limitele talentului lui Scott și caută să păstreze cumpăna obiectivității față de obiectul admirației sale. În prefața din 1964 la volumul de Opere ale sale, care cuprinde și cartea despre romanul istoric, Lukács afirmă răspicat că «într-un anume sens» Scott nu este «un scriitor cu adevărat mare»: comparația cu figurile atît de desăvîrșit individualizate («fer-dinante» în viața pe care o iradiază) ale lui Tolstoi îi slujește spre a marca lipsa unor însușiri similare la Walter Scott, convenționalitatea și o anume superficialitate în nuanțarea caracterelor și detaliilor [7]. Dacă precizarea sa rămîne totuși [illegible], aceasta se explică prin teza că numai o dată cu Walter Scott, pentru prima dată în istoria literaturii, vechea abstracțiune și impersonalitate «generic-umană» în configurarea tipologiei ar fi înlăturată (urme ale ei se găsesc chiar la romancierii sociali ai secolului 18 ca Smollett sau Fielding) și dimensiunea social-istorică a caracterelor și acțiunilor umane ar fi plenar valorificată, devenind infrastructura fundamentală a romanului modern.

Spiritul partizan al esteticii lui Lukács începe să se facă simțit aici. Elogiul superlativ adus de Balzac lui Walter Scott în prefața la Comedia Umană este transformat în un argument foarte convingător în sprijinul tezei sale. Linia de dezvoltare literară Walter Scott — Balzac devine pentru Lukács nu numai calea regală de dezvoltare a romanului istoric, dar și paradigma marelui roman social modern. Unitatea strînsă între criteriile istorice și sociologice, pe de o parte, și cele estetice, pe de altă parte, prezentă perpetuu în valorificarea unei asemenea linii de dezvoltare literară, poate desigur părea suspectă oricui este familiarizat cu perspectiva «autonomiei esteticului» în judecarea literaturii. Nu ne găsim oare în fața unui transfer ilicit de judecată de la un plan la celălalt, confundîndu-se adevărul istorico-sociologic cu cel estetic? Este doar evident că Lukács îl celebrează pe Walter Scott, și îi consideră apoi superiori pe Balzac (sau pe Pușkin și Manzoni) în prelungirea lui Scott, deoarece descoperă înainte de toate la ei o imagine profund adevărată a proceselor istorico-sociale, simetrică în plan literar cu descoperirile aduse de lui Thierry și Hegel în planul istoriei și al filozofiei istoriei. Mai mult: legile ficțiunii literare sînt validate de critic în măsura în care respectă raporturile reale și proporțiile juste ale vieții social-istorice. Spre a răspunde semnelor de întrebare ridicate de asemenea atitudini, dacă ne referim la teoriile tradiționale ale «autonomiei esteticului» este necesar să amintim că Lukács nu a făcut niciodată un secret din refuzul de

---

[7] Op. cit., pag. 28; v. și Georg Lukács Werke, Band VI, Probleme des Realismus III, Luchterhand, Neuwied und Berlin, 1965, pag. 8.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

strînsă consecvenţă între vederile sale filozofice sau istorice marxiste şi gusturile sale literare. Cînd la începutul anilor treizeci (1931—1933) şi-a exprimat, alături de Mihail Lifschitz, convingerea în existenţa unei estetici marxiste *autonome*, care decurge în mod logic din tezele materialismului dialectic şi istoric, el s-a străduit să demonstreze, în polemică împotriva lui Franz Mehring, că « shakespearianizarea » dramei moderne preconizată de Marx în opoziţie cu « schillerianizarea » ei cultivată de Lassalle era departe de a fi un capriciu al gustului, şi că ea decurge în mod necesar din ansamblul vederilor lui Marx: predilecţia lui Marx pentru Cervantes şi Shakespeare, pentru Diderot şi Balzac, şi cea a lui Lassalle pentru Schiller sau Platen îi apăreau ca reflexul unor opţiuni mai adînci. Dacă ar fi să ne referim la propria sa evoluţie, nu este lipsit de interes să menţionăm aci o importantă mărturie cuprinsă într-o scrisoare rămasă inedită adresată vechiului său prieten Bela Balasz (scrisoarea a fost scrisă la Moscova, şi este datată 31 I 1940): metamorfoza produsă în conştiinţa sa o dată cu procesul de asimilare a marxismului ar fi atras cu sine o conversiune a centrului său de interes estetic şi a vederilor sale literare, dacă ar fi să comparăm doar judecăţile din perioada celebrei cărţi de tinereţe « Teoria Romanului » (1914—1915) cu cele din faza sa marxistă. « Balzac a luat locul lui Flaubert, Tolstoi cel al lui Dostoievski, Fielding cel al lui Sterne etc., etc. . . » — îi scria Lukács lui Balasz, incluzînd în procesul său de « revizuire estetică » şi opiniile despre operele de tinereţe ale lui Balasz.

Osmoza între criteriile social-istorice şi cele estetice apare vizibilă în *Romanul istoric* nu numai în preţuirea caracterizării *social-istorice* a personajelor, la Scott ca şi la Balzac, drept un *progres estetic* în raport cu romanul anterior, dar şi în faptul că Lukacs stabileşte o legătură între *autenticitatea epică* a romanelor lor istorice şi respectarea justei proporţii între acţiunile marilor personalităţi istorice şi modul de viaţă cotidian al epocii, între sistemul de valori al păturilor de « sus » şi curentele de « jos » din adîncurile vieţii populare. Paradoxul aparent al poziţiei sale, dacă o judecăm din unghiul de vedere al prejudecăţilor tradiţionale, este că el face din *autenticitatea istorică* o condiţie *sine qua-non* pentru reuşita oricărui roman istoric şi refuză în acelaşi timp, cu nu mai puţină energie, orice confuzie între romanul istoric şi cronica istorică, între adevărul istoric (în accepţia ştiinţifică-documentară) şi adevărul poetic. Eteronomia şi autonomia artei se conjugă şi aci strîns în vederile sale estetice. Există nu puţine pagini în cartea sa *Romanul istoric* în care el nu numai că protestează, invocînd mărturiile unor artişti celebri, ca Balzac, împotriva intenţiei unor scriitori de a cuprinde în *extensivitatea* lor evenimentele istorice, făcînd astfel concurenţă inutilă, şi profund păgubitoare sub raport artistic, istoriografiei curente, dar nu osteneşte să sublinieze că centrul nuclear al unei opere literare de evocare istorică este *bine distinct* de cel al unei lucrări istoriografice: « umanitatea » omniprezentă şi invizibilă a evenimentelor istorice, « reflexele (lor) sufleteşti », « intimitatea » lor (« poezia » lor), greu analizabile cu mijloace logice. Confuzia vinovată între semnificaţia istorică exterioară a unui eveniment şi valorificarea lui estetică, în roman ca şi în dramă, este denunţată în termeni fără echivoc: « Evenimentul istoric cel mai de seamă poate produce într-o dramă efectul cel mai gol şi lipsit de semnificaţie, în timp ce întîmplări, sub raport istoric, mai puţin însemnate, ba chiar care nici nu au avut loc niciodată în istorie, pot produce sentimentul unei prăbuşiri istorice şi cel al naşterii unei lumi noi. Este suficient să ne amintim de marile tragedii ale lui Shakespeare, de Hamlet sau Lear, pentru a demonstra clar cum un asemenea destin personal poate trezi sentimentul unei mari cotituri istorice » [1]. Exigenţa dublă, istorică şi estetică, manifestată de Lukács, se exprimă limpede,

[1] Der historische Roman, pag. 120.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

de pildă, în rigoarea cu care se străduiește să definească legile autarhice ale fiecărui gen literar, opunîndu-se vehement confuziei lor («romanizării» dramei, de exemplu), fără a șovăi să facă din încadrarea în tiparele genurilor un criteriu de valorificare estetică (prelungind astfel linia lui Lessing și a esteticienilor clasicismului); în același timp el încearcă să explice asemenea legi, cu instrumentele gîndirii marxiste, ca reflectări și articulări specifice ale procesului social-istoric. Spre a delimita frontierele între proza epică și cea dramatică, Romanul istoric pleacă de la o distincție fundamentală formulată de Hegel: proza epică urmărește o imagine cuprinzătoare a vieții incluzînd în mod necesar «totalitatea obiectelor» (ethosul epocii istorice evocate, în interacțiune cu ambianța materială, cu instituțiile etc.), în timp ce drama s-ar concentra prin definiție asupra «totalității mișcării», constituindu-se ca expresia intensificată și rezumativă a dinamicii sufletești. Prelungind o asemenea distincție, criticul va insista asupra faptului că romanul își propune să reflecte *direcția de dezvoltare* a mișcării istorice, în timp ce drama articulează momentele ei *culminante*. Ceea ce se cuvine să reținem este că autenticitatea istorică a unei opere epice sau dramatice, în cadrul literaturii de evocare istorică, este măsurată nu numi prin raportarea necesară la procesul istoric real, dar și în funcție de exigențele estetice specifice ale fiecărui gen, fiind așadar subordonată unor criterii estetice determinate. Teza inedită a lui Lukács, surprinzătoare în aparentul ei dogmatism estetic, prin canonizarea unei anume modalități de organizare a materiei literare, că în romanul istoric personagiile istorice de prim plan, «indivizii istorico-universali», spre a folosi formula lui Hegel, nu pot fi decît personaje auxiliare (*Nebenfiguren*), scena centrală fiind ocupată de exponenții vieții normale, cotidiene, în timp ce în drama istorică lucrurile ar sta invers, existînd o coincidență între conflictele istorice reale și traectoria sufletească a personajelor de prim plan, își are aci rădăcina.

Nici un alt critic marxist, pînă la Lukács, nu a reușit să dezvăluie cu atîta pătrundere modul în care o experiență istorică particulară este interiorizată și obiectivată la nivelul activității plăsmuitoare, configurative («fantasmatice», ar spune freudienii) a artistului. Sensibilitatea ideologică excepțională (antenele lui detectează mereu cu o mare siguranță reflexele ideologice ale conflictelor și crizelor istorice) îl determină desigur să se oprească în mod precumpănitor asupra aspectelor legate de *concepția* operelor (traducem astfel în mod cu totul aproximativ termenul *weltanschaulich*). Străduința sa perpetuă este însă să urmărească asemenea implicații la nivelul structurii motivic-stilistice, cu alte cuvinte în alcătuirea estetică propriu-zisă. Comparația între structura deosebită a operelor lui Balzac și Stendhal, pe fondul opțiunilor lor ideologice distincte, este un exemplu edificator printre multe altele. Pericolul ideologismului în interpretarea operei literare, cu alte cuvinte sacrificarea țesuturilor estetice în favoarea evidențierii unui schelet ideologic nud, rămîne desigur prezent cu prilejul aplicării unei asemenea metode. Este un risc pe care istoria literară l-a cunoscut încă din perioada audienței metodelor de tip «geistesgeschichtlich», cultivate de Dilthey și de urmașii săi. Cînd este vorba să analizeze noul roman istoric, cel al unui Flaubert sau Conrad Ferdinand Meyer, constituit în perioada de după eșecul revoluțiilor de la 1848, cu o structură opusă celei a romanului istoric clasic, Lukács nu se mulțumește să proecteze fenomenul literar pe fondul metamorfozei regresive produse în conștiința socială a timpului ca urmare a înfrîngerii forțelor progresiste, dar întreprinde o amplă incursiune în filozofia istoriei a unui Nietzsche sau Burkhardt (lor le este adăugat în mod cu totul arbitrar și Croce, cu scopul de a fixa lineamentele ideologice în interiorul cărora ar urma să fie explicată structura estetică a noilor romane istorice. Nu este însă oare un exces, de tipul acelui «filosofismo» în interpretarea operei

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

literare, denunţat cîndva de Croce [1], să stabileşti un paralelism atît de strîns între metamorfoza regresivă a filozofiei istoriei, de la Hegel la Burkhardt şi Nietzsche (cel din « Vom Nutzen und Nachteil der Historie » al Consideraţiilor inactuale) şi modificarea involutivă a unei forme literare de tipul romanului istoric, de la Scott, Balzac sau Manzoni la Flaubert şi Conrad Ferdinand Meyer? Nu există oare riscul de a sacrifica autonomia devenirii literare, ancorînd-o prea direct în tiparele filozofiei istoriei? Adevărul este că aruncarea unor asemenea punţi formează miezul original al metodei lui Lukács (G. Călinescu ar fi putut vorbi de puternica « imaginaţie ideologică » a criticului, deşi termenul este impropriu, deoarece năzuinţa lui Lukács este către *rigoarea ştiinţifică*) şi rafinamentul său dialectic stă în a unifica şi a distinge în acelaşi timp planurile (principiul hegelian al « identităţii între identitate şi non-identitate » îi va apărea drept cheia de boltă a dialecticii). Fără îndoială, influenţa lui Burckhardt asupra unui scriitor ca Meyer este notorie, dar ideea de a analiza coordonatele estetice specifice ale unui roman ca « Salammbô » al lui Flaubert în perspectiva schimbărilor produse în conştiinţa istorică a timpului, reflectate sub forme diferite în scrierile unor Nietzsche, Taine sau Brandès, este o iniţiativă de gîndire tipică pentru metoda lui Lukács.

Joncţiunea între analiza istorică şi cea estetică se realizează într-o interogaţie cu privire la calitatea *experienţei umane* incorporată în operă. Suveranitatea imaginaţiei artistice în raport cu adevărul istoric este pentru Lukács o prejudecată fatală. El coboară pînă la nucleul generator al operei, întrebîndu-se asupra resorturilor umane care au pus în mişcare actul de evocare. Reconstituirea unei experienţe a trecutului, lipsită de o legătură necesară, fie ea şi multiplu mediată, cu problematica prezentului, este stigmatizată drept caducă. Strălucirea reconstituirii exterioare a Cartaginei şi rigoarea stilistică într-un roman ca *Salambô* al lui Flaubert sînt departe de a fi argumente suficiente pentru a certifica valoarea lui estetică. Reluînd o observaţie a lui Sainte-Beuve, din cunoscutul ciclu de articole dedicate romanului istoric al lui Flaubert (reproduse în al patrulea volum din « Nouveaux Lundis »), criticul deploră înainte de toate absenţa unui sens mai profund, istoric şi uman în acelaşi timp, al conflictului central, care formează trama romanului: cel între carthaginezi şi mercenarii barbari. Obiecţia principală pare a fi făcută din unghiul unui filozof al istoriei şi al unui moralist, situîndu-se aparent într-un plan extraestetic: giganti-

1 Lukács s-a înşelat, după părerea noastră, cînd l-a integrat pe Croce în familia de spirite celor care incarnau, în reprezentarea sa, declinul conştiinţei istorice adevărate, după eşecul revoluţiilor de la 1848: Burckhardt şi Nietzsche. Termenul de referinţă pozitiv era pentru gînditorul marxist, cum se ştie, marea filozofie clasică germană, în primul rînd Hegel, şi continuatorul său Marx. Or, pentru noi este evident că punctul de vedere istoriografic al lui Croce, expus încă în cartea din 1915 « Teoria e storia della storiografia » (cea din care citează Lukács în *Romanul istoric*), dar într-o formă mai elaborată şi pe deplin matură în « La Storia come pensiero e come azione » (1938), se află mult mai aproape de tradiţia raţionalistă din care se revendică şi Lukács, şi la antipodul consideraţiilor lui Burckhardt, spre a nu mai vorbi de Nietzsche, faţă de care filozoful italian se distanţează critic, în termeni viguroşi (apropiaţi de cei ai lui Lukács!) în secţiunea mediană din « La Storia come pensiero e come azione » (carte pe care însă desigur Lukács nu avea cum să o cunoască la data cînd redacta *Romanul istoric*): « Subiectivismul » de care învinovăţeşte Lukács celebra teză crociană că « orice istorie adevărată este o istorie a prezentului », aşadar că însuşirea « contemporaneităţii » este inerentă actului de restituire a trecutului, ni se pare a se baza pe o contra-înţelegere a spiritului ei. Croce voia să spună că adevărata evocare a trecutului nu e făcută niciodată cu impasibilitate şi indiferenţă, ci se naşte dintr-o « nevoie practică şi etică » a prezentului: circuitul trecut-prezent, cu alte cuvinte comunicarea *necesară* a celor două planuri temporale, este o realitate a adevăratului act istoriografic. Lukács însuşi nu oboseşte să repete teza sa despre trecut ca « preistorie a prezentului » şi, cu toate protestele criticului marxist, Croce nu intenţiona să spună altceva. Apropierea între Croce şi Lukács era şi în acest punct mult mai mare decît o bănuia Lukács. Ironia la adresa lui Croce, că teoria sa a istoriei transpusă în versuri ar duce la o poezie de Henri de Régnier sau Hofmannstahl (« Romanul istoric », pag. 191), cu alte cuvinte că spiritul ei nu ar fi departe de cel al unui impresionism sau subiectivism vaporos, este cu totul gratuită şi îşi greşeşte cu totul ţinta (o analiză critică mai largă a problemei *Lukács versus Croce* poate fi găsită în textul nostru publicat în *Revista di Studi Crociani*, Napoli, 1974, nr. 1)

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

cul conflict între Carthaginezi și barbari, fiind o apoteoză crescîndă a cruzimii și atrocității, ar fi lipsit de o relevanță efectivă pentru destinul civilizațiilor ulterioare, rămînînd la stadiul unui interes exotic. Deoarece lupta între cele două tabere nu apare ca o confruntare a două sisteme de valori, angajînd deci două trepte diferite de dezvoltare a *umanității*, singura care ar fi fost susceptibilă să aibă reverberații în conștiința generațiilor ulterioare și să stabilească în același timp o comunicare efectivă cu *prezentul*, evocarea superbă a Carthaginei este cea a unui imens peisaj lunar, simplu decor somptuos al unei gigantice înfruntări barbare. Obiecția istorică este așadar spontan convertită în una estetică. Monoideismul cruzimii și ferocității în *Salammbô* este pentru Lukács sinonim cu absența acelei *substanțe umane* autentice, care singură poate conferi unei opere literare un interes estetic superior. Analiza genetică a plăsmuirii romanului tinde să valideze o asemenea concluzie. Romanul istoric flaubertian nu s-a născut din nevoia imperioasă de a răspunde unei *probleme morale* a prezentului, singurul impuls care poate garanta autenticitatea și vitalitatea unei opere literare de evocare istorică. El a apărut mai curînd din setea aprigă a scriitorului de *a evada* dintr-un prezent stigmatizat ca iremediabil repugnant și meschin. Flaubert îi scria într-adevăr lui Jules Duplan, în vara anului 1858, în perioada de gestație și refacere a romanului: « Je suis las des choses laides et des vilains milieux. La *Bovary* m'a dégoûté pour longtemps des moeurs bourgeoises. Je vais, pendant quelques années peut-être, vivre dans un sujet splendide et loin du monde moderne dont j'ai plein le dos ».

Considerațiile estetice sînt mereu impregnate la Lukács de un ansamblu de supoziții cu privire la condiționarea istorico-socială a vieții psihice în general și a pasiunilor în special. Nu este vorba de a face din viața psihică un reflex mecanic al condițiilor istorico-sociale preexistente, ci de a sublinia că pasiunile umane nu se desfășoară într-un spațiu social vid, ce se intersectează în mod necesar cu normele și habitudinile existente, modelîndu-se în funcție de asemenea împrejurări, circumscrise social-istoric. Faptul că sălbatica pasiune a barbarului Màtho pentru Salammbô, ca și întreaga conduită a misticei fecioare, nu poartă în nici un fel sigiliul social-istoric al epocii evocate i se pare criticului un simptom tipic al unui fenomen estetic negativ: « privatizarea » conflictelor umane în perioada de regresiune a romanului istoric. Condiționarea istorică și socială a vieții pasionale îi apare atît de indiscutabilă, încît orice derogare de la ea nu poate conduce decît la o abatere funsetă de la legea realismului. Modernizarea artificială a psihologiei ca și privatizarea conflictelor umane, prin scindarea silnică a vieții individuale de ambianța ei reală, sînt reflexele compensatorii necesare ale unei asemenea deviații de la realism.

Valoarea cărții *Romanul istoric* este înainte de toate una *teoretică*. Un nou tip de lectură și interpretare a operelor literare era aci inaugurat pe o scară sistematică. Inflexibilitatea doctrinară a unei opere de pionierat, ca și erorile sau limitele de perspectivă istorică, sînt desigur susceptibile de critică și corecturi. Structura de rezistență a cărții rămîne însă valabilă: vederile estetice marxiste ale autorului erau pentru întîia oară exemplificate printr-o secțiune în cîteva din marile literaturi europene. *Estetica* va amplifica și nuanța, punînd la contribuție și dezvoltarea mai nouă a literaturii, suportul teoretic al gîndirii lui Lukács. Cărții despre romanul istoric îi revine meritul de a fi deschis o pagină nouă în istoria și critica literară a ultimelor decenii.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

DAN DEŞLIU

Literatură şi istorii posibile

Unul dintre beneficiile virtuale pentru cei ce asistă la o dezbatere, în care se exprimă cu precădere opinii fixe, e faptul că se simt incitaţi să-şi organizeze un fel de colocviu interior, alcătuit în principal din semne de întrebare, marginalii, paranteze etc, etc. M-am aflat nu demult în această postură prielnică, urmărind diverse intervenţii pe tema raportului între faptul de viaţă şi imaginea artistică — sau, prin extensie şi specificizare, între adevărul « istoric » şi proiecţia sa literară în proza contemporană. Nu sînt de loc convins că unele reflecţii intime, o parte a monologului divagant desfăşurat cu acel prilej, ca glosă la nişte preocupări mai vechi, cu sens practic, prezintă oarecare interes în contextul acestui grupaj. Voi încerca totuşi să le rememorez — fireşte, foarte sumar şi aproximativ.

În fond, orice lucrare beletristică se află încă din stadiul de elaborare, în relaţie depedentă, programatic sau implicit,—cu ambitusul social. Autorul nu poate ignora această circumstanţă, aşa cum nu poate face abstracţie de condiţiile climatice. De aici — sublimînd sau eliminînd o serie dè argumente şi demonstraţii subsumate — decurge presupunerea că timpul delimitat istoriceşte (moment — perioadă — epocă) pătrunde inevitabil în structura operei literare. Inevitabil — nu însă « firesc », « natural », « automat »: timpul obiectiv (istoric?) se include în operă prin intermediul timpului subiectiv (personal, particular) — într-un proces simbiotic, de interdependenţă. Observarea acestei relaţii mă determină să consider cu un fel de circumspecţie literatura zisă istorică — adică exprimarea unui timp dat, revolut, obiectivizat (vezi ghilimele de rigoare) prin intermediul unui timp în curs, nonobiectiv.

Evenimente şi personaje notorii, interesînd dezvoltarea societăţii pe planuri multiple, pot intra — precum bine se vede — în alcătuirea scrierii beletristice (epopee, teatru, proză epică, memorialistică, biografii, etc) fie la modul direct evocator, reconstitutiv (*Lusiadele* — *Wallenstein* — *Goetz von Berlichingen* — *Waverley* — *Boris Godunov* — *Cinq-Mars* — *Regina Margot* — *Cavalerii Crucii* — *Fraţii Jderi*) — fie la modul perifrastic, atunci cînd documentul devine auxiliu, sau chiar pretext, iar ceea ce primează este fabulaţia, trama para sau pseudo-istorică,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

așa cum se întîmplă, de pildă, în *Logodnicii*, *Mănăstirea din Parma*, *Război și pace*, *Sfînta Ioana*, *Podul de pe Drina*, ciclul *Comăneștenilor*, *Danton*, *Delirul*, etc.

Aș menționa în treacăt existența unor lucrări de o factură insolită, care nu se afiliază exact literaturii « istorice » — ca *Mémoires d'outre-tombe* sau *Tragedia omului*.

Pentru cercetătorul avizat, este evident că modalitatea reconstituirii, parafrazării, « îngînării », istoriei s-a dovedit mai puțin fertilă în capodopere decît cealaltă, inclusiv în creația aceluiași autor, fie acesta un geniu absolut, ca Shakespeare. Deși valoarea pieselor-cronici nu poate fi ignorată, nimeni nu va încerca să le compare cu *Hamlet*, *Lear*, *Macbeth*, *Othello*. Exemplele se pot înmulți la infinit, dar nici abundența lor, nici caracterul peremptoriu nu interesează în context. Importante mi se par deducția, logica fenomenului, consecințele practice pentru teoria și practica literară.

Dincolo de parametrii acceptați — nu există doi indivizi inteligenți în care Istoria să se reflecte identic. Vom avea deci atîtea versiuni acceptabile, plauzibile, demne de luat în discuție — despre Alexandru Macedon, Ioana d'Arc, Abraham Lincoln — cîte capete feerice vor aborda existențele acestora, de la planul general la detaliul aparent insignifiant — eventual pe baza acelorași surse.

În genere, interpretarea informației se vădește a fi, în continuare, de o labilitate mergînd pînă la variante antagonice, inclusiv în rîndurile specialiștilor. Iată mai jos un exemplu instructiv și oarecum amuzant.

Precum se știe, regele Xerxes a poruncit să fie biciuite (bătute cu vergile) apele Hellespontului, pentru vina de a fi înghițit podurile de vase destinate trecerii oastei sale din Asia în Europa, în primăvara anului 480 î.e.n. Herodot, autorul relatării, folosește surse mai vechi, vădit tendențioase (partizane) ; părintele istoriei adaogă că operația a fost însoțită de imersiunea unor cătușe (opritori, piedici pentru cai) și de o imprecație solemnă la adresa undelor devastatoare. Preluată de diverși istorici și scriitori — Sostratos, citat de Juvenal, apoi Eschil, Seneca, Grotius și alții — informația s-a acreditat și circulă ca atare pînă în zilele noastre. Primul cercetător care a pus la îndoială autoritatea versiunii a fost Salomon Reinach. Întrucît perșii ahemenizi sînt cunoscuți ca adoratori ai elementelor, inclusiv ai celui acvatic, e dificil de presupus că ei puteau săvîrși o asemenea impietate. După Salomon Reinach, a fost vorba de un ritual, în care așa zisa flagelare a Hellespontului reprezenta invocarea divinității, iar « cătușele » nu erau altceva decît ofranda-simbol pentru alianță (reconcilierea) cu mediul marin, tradiție perpetuată pînă în republica thalassocrată a Veneției — unde, la finele veacului al XVIII-lea, Casanova asista la ceremonia anuală a « logodnei » dogelui cu marea, prin azvîrlirea unui inel de aur în Adriatica . . .

Dacă din punct de vedere pur științific exactitatea documentului este discutabilă, pentru creatorul de artă ea poate fi uneori de-a dreptul indiferentă ; cu alte cuvinte, el este liber să opteze pentru oricare din versiunile propuse, după cum poate inventa o altă, sui-generis, în funcție de trama estetică. Respectarea sau încălcarea adevărului « oficial » nu afectează în nici un sens valoarea sau valabilitatea artistică. Să ne imaginăm piesa lui Dürenmatt, *Romulus cel Mare*, apreciată din punctul de vedere al veridicității istorice . . .

În opera de creație, legenda, mitul, para sau infra-istoria prevalează asupra documentului. Desigur, Homer nu avea nici pe departe posibilitățile de informare ale autorului modern, așa încît ar fi imposibil, chiar pentru cei tentați de idee, să aprecieze exactitatea informațiilor conținute în *Iliada*, cu atît mai mult cu cît nici noi nu știm mare lucru în acest sens. Ceea ce se poate spune cu certitudine, este faptul că modelul multimilenar al genului epic a exercitat o influență mai profundă asupra conștiinței umane decît toate lucrările de specialitate în legătură cu epoca

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

respectivă. În sensul acesta, nu mi se pare de loc neglijabilă observația că majoritatea marilor creații literare din cultura de tip european sînt tributare, sub diferite aspecte, epopeei homerice și tragediilor eline care i-au succedat.

Evenimentul în sine constituie un pretext, un cadru mobil pentru confruntarea pasiunilor, dezvăluirea resorturilor secrete, reliefarea caracterelor în conflict cu ele înseși ca și cu forțe superioare — zei, dogme, convenții, principii, instituții — într-un cuvînt, cu Destinul sau Necesitatea. Pe această linie, între eroii lui Homer Eschil, Sofocle, Euripide — și cei ai lui Shakespeare, Stendhal, Tolstoi, Dostoievski, O'Neill, Thomas Mann, Faulkner, Șolohov, Hemingway — filiația (subtilă) mi se pare incontestabilă — firește, nu în sfera caracterelor istoricește definite, ci în aceea a infra-istoriei — univers uman = umanitate universală.

În continuare, dezbaterea intimă poate aborda problema relației dintre istorie și literatură din unghiuri multiple, pe planuri mereu mai complexe, o dată cu diversificarea vertiginoasă a structurii societății contemporane. O atare lărgire a cîmpului depășește însă, în mod evident, intențiile și posibilitățile unor fișe de « aide-memoire » pentru uz propriu.

S. ICLOZAN: *Ecou*, pictură în ulei

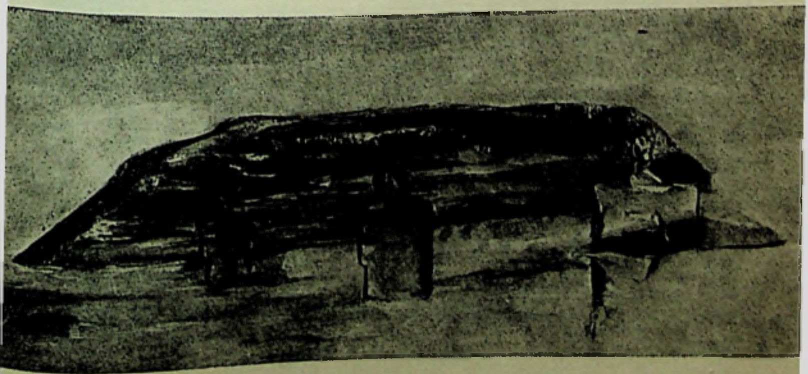

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ŞTEFAN DELUREANU

Între Lampedusa şi Bălcescu

Cine pronunţă la Palermo numele lui Bălcescu, rosteşte nume prieten. El a lăsat acolo urma lui ultimă, umbra înaltă a unei existenţe menite să continue şi după moarte. Cenuşa lui doarme « în pămîntul din care a pornit începătura neamului nostru », aşa cum pulberea altor oseminte deopotrivă române sfinţeşte, tot anonimă, ţărîna din Miază-zi, însemnînd bătălii pentru rezurecţia Italiei.

Pe Bălcescu îl evocă acolo Biblioteca Comunală, unde mîinile lui au răsfoit pagini din care s-a născut cartea de căpătîi a unui neam în căutarea rosturilor sale; îl evocă modestele căsuţe ale ţăranilor sicilieni, la a căror condiţie va fi reflectat, dar, mai ales, casa de pe via Butera şi prieteni fideli, ca profesorul Gaetano Falzone, care, de mai bine de trei decenii, îi dedică timp şi devotament.

« Spirit ardent, activ, privilegiat de o intuiţie istorică de excepţională valoare », Bălcescu îi apare învăţatului italian (descoperitor — în 1942 — al autorizaţiei de înmormîntare a patriotului român la cappuccini, şi autor al multor cercetări mai recente — drept « o imagine incomparabilă a suferinţei şi speranţelor, nu doar ale unui singur popor, ci ale tuturor acelora care, în secolul naţionalităţilor, s-au unit respingînd violenţele şi despotismul », iar capodopera sa istoriografică, drept un poem frînt, triumf asupra unor tribulaţiuni poate unice. El remarcă marile sale intuiţii, — întîi aceea a necesităţii de a răspîndi ideea că fiinţa naţională se apără şi se face respectată cu arma, apoi aceea a unei istorii chemate să înfrunte problematica socială şi, în sfîrşit, revelaţia adevărului, conform căruia România nu renunţase niciodată în tratatele încheiate cu Poarta la suveranitatea ei, că, deci, independenţa sa nu putea fi încălcată sub pretextele diplomaţiei. Constanţa admirabilă cu care Bălcescu, în plină revoluţie, sub ameninţarea armatelor străine, a militat pentru înfăptuirea programului ei, este — pentru autorul lucrării *Il Risorgimento a Palermo*, în care i se consacră patriotului român eseul *Nicolae Bălcescu e l'Occidente. Un grande romeno sepolto a Palermo* — comparabilă prin patetismul ei cu momentul cînd, în iulie 1849, în timp ce republica întemeiată de el murea sub perfidia invaziei lui Oudinot, Mazzini citea de pe Capitoliu poporului întrunit acolo, Constituţia Republicii Romane. Despre Bălcescu, încheie eseul citat, « se poate spune că a dispărut fără a-şi lăsa osemintele într-un loc în faţa căruia să te poţi pleca spre a le venera; singular şi dureros destin pe care pietatea noastră de italieni şi de români izbuteşte să-l îndulcească în parte pentru acest *Mazzini al României*, îndreptînd gîndul reverent şi trist către acel cimitir al cappuccinilor unde omenia palermitanilor de atunci s-a îngrijit să le înhumeze, parcă presimţind că într-o zi Occidentul avea să se simtă bogat printr-o asemenea posesiune ».

Pe via Butera, o piatră aminteşte sfîrşitul nobilului revoluţionar român: « *În această casă a murit în exil, singur şi necunoscut, Nicolae Bălcescu, ilustru istoric şi fervent patriot, luptător pentru redeşteptarea României moderne* ».

În jurnalul său italian apărut în 1973, Alexandru Balaci a notat, alături de *locanda* Trinacria, prezenţa palatului modest al prinţului Giuseppe Tomasi di Lampedusa, care « cunoştea viaţa şi moartea lui Nicolae Bălcescu » şi « a intervenit cu vehemenţă, pentru curăţirea lapidei de pe zidul Trinacriei de scoriile vremii care şterse-

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

seră vigoarea caracterelor incise ». Informaţia i-a dat-o, precum mărturiseşte el, profesorul Gaetano Falzone care s-a aflat un timp în apropierea autorului *Ghepardului*, pe care consuetudinea contactelor cu studiile consacrate trecutului îl ajuta să pătrundă semnificaţia destinelor deosebite.

La Palermo, Bălcescu nu mai e « *solo e sconosciuto* »: 1952, Giuseppe Tomasi s-a interesat de curăţirea pietrei care îl comemorează, vestind prin telefon profesorului Falzone succesul stăruinţei sale, în chiar dimineaţa cînd au apărut lucrătorii municipialităţii.

Lampedusa ştia, aşa dar, de Bălcescu. El l-a comemorat în modul care-i era propriu: meditînd, în taină, la destinul lui uman de excepţie, ce nu putea să rămînă străin unui spirit de vastă şi profundă cultură, înzestrat cu un simţ al istoriei puţin comun. O ocazie i-a oferit-o, fără îndoială, şi centenarul morţii Bălcescului în noiembrie 1952. Dar un stimul îl va fi putut reprezenta, oricînd, vecinătatea propriului său palat Lampedusa — în care venise să-şi trăiască ultimii ani — de casa de la numărul 24, în care locuise Bălcescu; ca şi adîncul sentiment al morţii de care era străbătută fiinţa scriitorului sicilian ce descoperise, în ambientul celor din urmă zile ale martirului român, decorul în care moare eroul romanului său.

Excavînd în memorie, poate că profesorul prieten de la Palermo ar putea aduce la lumină şi alte amănunte legate de această preţioasă amintire. Ele ar adăuga puţin sau poate nimic esenţial: de pe via Butera, din cartierul Trinacriei, asociate de un gînd reverent şi pios, umbrele lui Bălcescu şi Lampedusa urcă împreună treptele nemuririi.

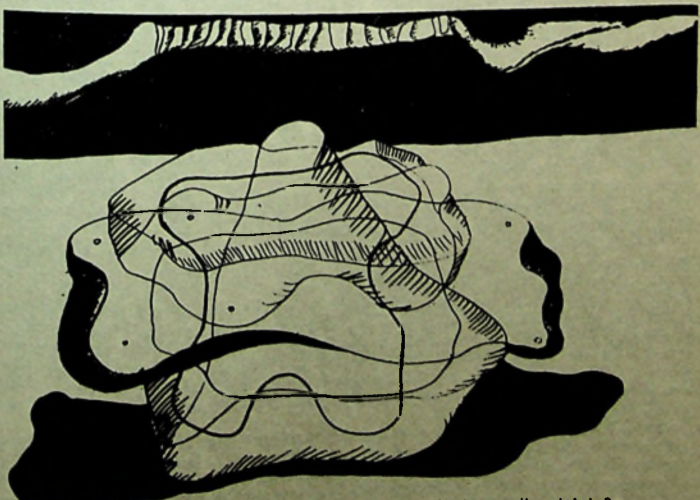

S. ICLOZAN: desen din ciclul *Permanenţe*

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

GAETANO FALZONE

Un martor fundamental al istoriei siciliene

Consider un eveniment deosebit al vieţii mele ocazia de a fi putut discuta despre particularităţile Siciliei cu un personaj enigmatic, şi de a o fi putut face timp de cîţiva ani, aproape, pînă în ajunul morţii sale, adică atunci cînd gîndirea i se formase definitiv în jurul unor nuclee de logică istorică; şi de a fi putut să mă bucur de compania lui pe cînd personajul însuşi nu era cunoscut decît cîtorva şi stîrnea puţin interes sau aproape nici unul, deoarece urmărea constant să se apere de interesul şi curiozitatea celorlalţi. Este vorba de Giuseppe Tomasi de Lampedusa.

Solitar prin vocaţie şi năzuinţe, scriitorul nu era poate cu desăvîrşire, în acel timp, un singuratic, sau încerca, oricum, să îndulcească acea condiţie. Se afla de fapt în amurgul vieţii; era acum un om mare, încărcat de titluri, dar cu puţine resurse financiare pe care, de altfel, nu se preocupa să le sporească; n-avea copii, doar cîţiva nepoţi, şi o soţie dificilă, absorbită într-o lume misterioasă a ei, şi angajată să iniţieze în acea lume cîţiva tineri trecători care, după părerea ei, nu ştiau să străbată cărările sufletului; şi nu trebuie să trezească aşadar mirarea faptul că şi el — chiar rămînînd departe de fixaţiile, de altfel, inocente ale tovarăşei sale de viaţă, — o principesă baltică pe care o cunoscuse la Londra — căutase să-şi formeze în jur un mic grup de tineri amici pe care să-i iniţieze, făcînd astfel să pătrundă în austera casă palermitană de pe via Butera, o undă de interes pentru ceva, tocmai el, care părea ireparabil condamnat la scepticism.

În afară de asta, acest om rămas permanent fără prieteni — indiferent dacă maturi sau tineri —, simţea necesitatea tainică de a asigura o confruntare propriilor reflecţii, cercetări, intuiţii. Era vorba de o verificare impalpabilă în care punea o detaşare singulară, şi pe care era gata s-o abandoneze spre a cădea din nou, neîntîrziat în tăcerea aceea, norul în care, dacă nu pentru întreaga viaţă, cel puţin la sfîrşit, — perioadă în care l-am cunoscut, l-am întîlnit mai des şi l-am putut iscodi —, a tot rămas învăluit. Confruntarea n-o putea înfăptui în preajma celor tineri, chiar dacă isteţi la minte; ajungea la ea cu uşurinţă doar stimulat de cei maturi şi încărunţiţi deasupra cărţilor. Cu melancolie, trebuie să mărturisesc, mă număram şi eu printre aceştia.

După moarte, şi triumfala revelaţie a romanului său *Ghepardul*, am publicat memoriile mele asupra lui, dar, dacă, în epoca aceea, amintirea gesturilor, a zîmbetului, a rarelor sale cuvinte, mi se păstrau cu claritate, îmi rămînea obscură şi impenetrabilă o mare a gîndirii sale la care nu avusesem răgazul să cuget îndeajuns. Şi totuşi, gîndirea aceea avea o mare parte valoare — şi-mi dau seama

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

din ce în ce mai mult —, fiecare bob se asemăna perlelor risipite în fundurile mării; era cazul să fie pescuite din nou, ca un tezaur, poate mai preţios pentru sicilieni decît acela în descoperirea căruia pornise Cola Pesce, aşa cum spune o legendă, în abisurile Strîmtorii Messina. Tezaurul acela devenise preţios deoarece nu privea numai omul, viaţa lui, puţinele victorii intime şi multe deziluzii amare, ci însăşi insula, oamenii care o locuiau, destinul ei şi-al lor. Acum, pe măsură ce timpul mă îndepărtează de ziua aceea din 1957, în care întîmplător ne întîlneam în gara din Palermo, fără să ştim că avea să fie pentru ultima dată, parcurg din nou acele convorbiri şi leg cuvinte — ce păreau atunci fără importanţă — de alte cuvinte, de alte gesturi şi, mai ales, de unele tăceri care erau poate mai expresive decît discursurile lungi şi decît orice concluzii elaborate; şi-mi dau seama că omul acesta ar fi meritat să fie considerat, dacă am fi fost dispuşi atunci să-i acordăm atenţia cuvenită, un martor fundamental al istoriei Siciliei.

Cu siguranţă, omul era sceptic, dezamăgit, şi plin de amărăciune (nu-mi răspunsese el oare, în ziua aceea cînd mă aplecam de la fereastra trenului spre el, rămas pe peron, ca să-l întreb de ce se îndepărtase de obişnuita cafenea şi de cercul interlocutorilor săi de fiecare zi: « Mi-am dat seama că nu mă mai potrivesc cu cei mai mulţi dintre ei ! »); dar nu era un judecător născut pentru sentinţe excesive şi condamnări irevocabile. Chiar şi în prilejurile cînd s-ar fi zis că orice lumină trecuse sub obroc, principele de Lampedusa era convins că este o datorie să mai facă ceva. Un suflu al neclintitei rezistenţe vibra, în ciuda oricărei tăgăduiri a prezentului, în sufletul acestui om care, pe vremea primului război mondial, nu acceptase condiţia de prizonier şi reuşise să evadeze; care, în timpul fascismului se izolase în dispreţuitoarea lui tăcere; şi care apoi, în timpul postfascismului, refuzase să ocupe acel loc la care aversiunea sa — nu numai intimă — faţă de epoca pe care o considera josnică şi mizerabilă, îl destina. Mai mult chiar, brazda încruntării sale se adîncise şi mai mult, pentru că tocmai în anii de după al doilea război mondial — în plină democraţie trîmbiţată —, nu se făcea nimic din ceea ce ar fi trebuit adus la îndeplinire; motivele, după el, erau lipsa — sau insuficienţa — maturităţii democraţilor, scoşi la faţa mlaştinei politice.

Şi, cu toate acestea, sufletul său rezistent părea că se mai agaţă încă de ceva. În ciuda tuturor fatalităţilor din jur, a oboselii milenare şi a depărtării scopului pe care-l avea de atins, supravieţuia în Tomasi de Lampedusa, ca o lamă subţire dar inflexibilă, simţul datoriei de a sta de veghe Siciliei.

Era convins că menirea fiecăruia, de la împlinirea căreia ar fi fost nedemn să se sustragă, e aceea de a-şi face pînă la capăt datoria, datoria la care soarta, clasa socială sau trecutul îl supune. Era ca o sentinelă imobilă în faţa unui peisaj de nemîntuit, dar care trebuia să fie vegheat din strămoşeasca îndatorire de onoare.

Peisajul acela, mi-am dat seama că-l iubesc mai mult pe măsură ce, conform mesajului său uman, observam tot mai des cît era de mult plămădit din pămînt vitreg şi aspru, şi cît de mult era legat de condiţiile de fier din afara lui. Odată cu pămîntul trebuie să priveşti şi omul care-l stăpîneşte; şi care suferă şi se exaltă pentru el, ca şi cum ar descoperi miracolul capabil să-l elibereze de resemnarea sumbră de care pare marcat.

(din *Storia della mafia*, 1974)

@Asociaţia Ziariştilor Independenţi din România

ANDREI IONESCU

Teatrul politic pe scenele spaniole
La doble historia del doctor Valmy

Scenele spaniole reflectă efervescența procesului de democratizare a vieții politice. Teatrul politic își face loc cu autoritate, răspunzînd unei necesități acute, îndelung amînate pînă nu de mult de împrejurări politice vitrege. Interdicția asupra reprezentării pieselor lui Alfonso Sastre nu s-a ridicat încă, dar au putut vedea totuși lumina rampei: Alberti, cu piesa *El adefesio* (*Năzbîtia*), și Buero Vallejo cu una dintre piesele considerate pînă acum « primejdioase ». Rolul principal din *El adefesio* a fost interpretat de marea actriță Maria Casares, întoarsă din exilul francez care a început la vîrsta de nouă ani. Apariția ei pe scenă a provocat îndelungi ovații. La terminarea reprezentației, actrița a citit un poem scris de Alberti, pe atunci încă în exil la Roma, special pentru această ocazie: « Astă seară de departe peste mare vă întind,/ mîna mea ținînd în palmă cîntecul prin care tind/ să mă-ntorc acasă iarăși, țara-n inimă purtînd ».

La zece ani după ce a fost scrisă, piesa lui Buero Vallejo *La doble historia del doctor Valmy* (*Dubla relatare a doctorului Valmy*) poate fi în sfîrșit jucată pe scenele spaniole. Este cea mai vehement politică dintre operele autorului, cea mai incendiară prin forța dramatică pe care o imprimă unei teme de stringentă actualitate: denunțarea torturii la care sînt supuși deținuții politici. Cîtă vreme a dăinuit franchismul, cenzura nu a îngăduit reprezentarea acestei piese, a cărei acțiune, deși situată într-o țară imaginară, Surelia, cuprinde numeroase tipuri și situații similare celor pe care le-a generat timp de aproape patru decenii vechiul regim autoritarist.

Buero Vallejo, actualmente membru al Academiei și dramaturgul cel mai prestigios al Spaniei, a cunoscut cîțiva ani grei de închisoare după terminarea războiului civil, și unele scene ale piesei pot fi considerate ecoul îndepărtat al unei dramatice experiențe personale. Merită să semnalăm un fapt semnificativ pentru atmosfera încărcată a culturii spaniole din perioada franchismului. Relativa îngăduință a cenzurii față de alte piese ale autorului a provocat cu ani în urmă o polemică răsunătoare cu dramaturgul Alfonso Sastre, polemică în care erau opuși termenii *posibilismo* și *imposibilismo*. Sastre, aflat actualmente în exil la Bordeaux, susținea pe atunci că « pactul social » propus de un alt dramaturg, Alfonso Paso, este inadmisibil, pentru că implică primejdia interiorizării mecanismului cenzurii și anulează posibilitatea unei atitudini radicale înnoitoare. Fără să accepte pactul social în termenii propuși de Paso, Buero Vallejo a adoptat în acel moment o atitudine calificată drept « posibilistă », pentru că preconiza posibilitatea unei critici din interiorul sistemului, posibilitatea unui discret inconformism subversiv într-un cadru aparent conformist și respingea postura « imposibilistă » a lui Alfonso Sastre, pe care-l acuza că scrie piese deliberat imposibil de reprezentat pentru ca, fiindu-i interzise, să atragă atenția asupra personalității sale total neconformiste. În răspunsul său prompt și iritat, Sastre a criticat poziția posibilistă și a semnalat riscurile implicate de acceptarea regulilor jocului. În fond, nici poziția lui Buero Vallejo nu era total posibilistă, nici poziția lui Sastre — total imposibilistă (căci orice dramaturg

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

dorește să poată fi jucat), ci reprezentau mai curînd două atitudini asemănătoare: eschivarea abilă și respectiv ignorarea ironică a condiționărilor impuse de cenzură.

De atunci tezele în conflict au suferit schimbări importante și, fără să se identifice, pozițiile celor doi dramaturgi s-au apropiat simțitor. O dovadă concludentă este și ultima piesă a lui Buero Vallejo, cea mai direct și violent demascatoare a injustiției sociale și a mijloacelor brutale de care se slujesc regimurile polițienești. În pofida caracterului direct și chiar voit schematic, în maniera lui Brecht, piesa nu se transformă într-un pamflet, nu anulează complexitatea problemei. Buero Vallejo este consecvent cu un principiu mai vechi, după care sarcina de a-și explicita conflictul implicit al piesei revine spectatorului, căci forța demascatoare, în loc să crească, ar fi limitată de o punere a problemelor în termeni discursivi. Ar fi de altfel ridicolă pretenția de a «rezolva definitiv» o problemă de asemenea anvergură în cele două ore cît durează spectacolul. Respingînd soluțiile facile, refuzînd să dea un răspuns tranșant întrebărilor, Buero Vallejo consideră că menirea sa este să transmită spectatorului pasiunea pentru adevăr. Teatrul său social, angajat în căutarea febrilă a adevărului, îl incită pe spectator la un sever examen de conștiință, îi pune permanent probleme grave și complexe, obligîndu-l să reflecteze și să descopere singur răspunsurile, stimulîndu-i opțiunile și transformîndu-l în martor și actor.

Asemeni celorlalte opere ale autorului, *Dubla relatare a doctorului Valmy* este o « tragedie a speranței », denumire pe care el însuși o aplică pieselor sale, avînd deplina conștiință a contradicției pe care o implică cei doi termeni, dacă sînt înțeleși în accepția tradițională. Dacă tragedia începe atunci cînd eroul se desprinde de speranță și — cum susține Anouilh în *Antigona* — acceptă « patosul sublim al acceptării destinului », în piesele lui Buero Vallejo există, fără îndoială, asumarea destinului printr-un patos sublim, dar această asumare nu împiedică totuși existența speranței, mai bine zis conștiința necesității speranței. Cea mai bună definiție a omului i se pare lui Buero Vallejo că este aceea de « animal capabil de speranță », și atunci cînd ființa umană « scrie tragedii în care își strigă angoasa speranțelor înșelate » nu face în fond altceva decît să alimenteze flacăra speranței. Tragedia este pentru Buero Vallejo o depășire dialectică deopotrivă a optimismului fără temei și a pesimismului fără ieșire. Există în toate piesele lui o luciditate realistă, care-l ferește de idealizări facile și speranțe naive, dar totodată există și o luciditate pe care el o numește « luciditatea salvării ». Chiar atunci cînd realizarea visurilor este amînată, căci manifestarea speranței nu conduce automat la împlinirea ei imediată în ordinea socială, întotdeauna se produce însă o purificare morală, un moment de « clar-viziune » care schițează posibilitatea depășirii unei anumite faze istorice. Cred că poate fi percepută aici o notă de nobil stoicism specific spiritului iberic. Fiindcă speranța tragică a lui Buero Vallejo nu este o negare a riscurilor, îndoielilor și angoaselor, ci este tocmai rodul acestora, rezultatul asumării lor, este o speranță la care se ajunge prin înfruntarea problemelor, prin intermediul situațiilor trăite intens și lucid de personaje.

Invitat să vorbească despre ultima sa piesă, Buero Vallejo a declarat în revista *Primer Acto* că dacă torturarea deținuților politici s-a practicat din cele mai vechi timpuri în regimurile despotice, deosebirea survenită în zilele noastre constă în aceea că puțini tirani o practică cinic și fără ascunzișuri, nemaiavînd « curajul » de a recunoaște că recurg la această rușinoasă formă de « persuaziune », și totodată în aceea că mijloacele de comunicare fac imposibilă ascunderea oribilei realități a torturii. Tocmai pe această deosebire se bazează speranța din piesă: în limitele oricît de înguste pe care le îngăduie condiționările și presiunile sociale, precum și deformările psihologice elaborate timp de secole, există totuși un joc al opțiunilor și o conștiință a răspunderilor morale care pot declanșa o criză hotărîtoare.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Lupta cu inerțiile și comoditățile poate conduce la o « iluminare » a redresării morale și a eliberării colective.

Caracteristic pentru modul de tratare complex și « implicit » al temei este faptul că victima, Anibal Marty, nu apare în scenă mai mult de cîteva minute, prezența lui (stăruitoare) fiind indirectă, așa cum se reflectă în conștiința culpabilă a celorlalte personaje, în primul rînd a călăilor. Victima este doar punctul de referință care declanșează întreg procesul de conștiință, reflectat în mai multe oglinzi. Mai întîi oglinda pe care o reprezintă polițistul Daniel Barnes și soția sa Mary. Sînt personajele principale ale piesei, întruchipîndu-i pe călăii și pe complicii lor torturați de remușcări, personaje care « explicitează » acuzația autorului. El, prin slujba pe care o acceptă constrîns de mizerie și pe care o practică din lașitate, devine în cele din urmă conștient că participă la o acțiune criminală. Ea, dîndu-și seama de deteriorarea progresivă a căsniciei, devine acuzatoarea sistemului care generează tortura și dobîndește conștiința unei solidarități umane generale. O altă oglindă este aceea a comisarului Paulus, șeful acțiunilor de schingiuire care provoacă moartea deținutului. Există apoi oglinda perechii « respectabile » : vecinii care nu vor să creadă (pentru că nu le convine să creadă) că există pe lume mizerie, nedreptate și violență și susțin că toate acestea sînt exagerări și născociri propagandistice. Apoi, oglinda pe care o reprezintă Bunica surdă, mama lui Daniel și fosta logodnică a comisarului Paulus, care « nu vrea să audă » de activitatea fiului său. În sfîrșit, oglinda doctorului Valmy, psihiatrul care relatează evenimentele, reconstituindu-le din mărturisirile pacienților săi. Călăii apar ca niște dezechilibrați : « Poți fi oare normal într-o societate bolnavă? », se întreabă doctorul și concluzia pe care o trage, și anume că nu prin tratament individual, ci doar prin transformarea întregii societăți poate fi remediată situația, atrage atenția spectatorului asupra răspunderilor colective.

Spectacolul se bucură de un succes răsunător. Critica elogiază unanim capacitatea lui Buero Vallejo de a da viață unor personaje concepute ca întruchipări ale forțelor sociale aflate într-un acut conflict, și de a realiza o simbioză perfectă între acțiunea dramatică și conținutul simbolic al acestui tip de teatru, un teatru al edificării morale și politice.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

TATIANA NICOLESCU

Sfîrșit de stagiune teatrală la Moscova

Există o opinie oarecum acreditată în rîndul iubitorilor de teatru și muzică din Moscova, după care sfîrșiturile de stagiune, adică lunile mai-iunie ar fi de obicei lunile cele mai interesante, chiar pline de surprize, lunile premierelor, ale concertelor de excepție . . . Dacă în ceea ce privește concertele, opinia aceasta a fost mai curînd infirmată de ultima stagiune, în ce privește viața teatrală ea și-a aflat deplina confirmare. Premiere au anunțat Malaia Bonnaia, Teatrul de pe Taganka, Teatrul Armatei, Mossoviet. Efros a pus în scenă piesa lui Turgheniev *O lună la țară*, e drept prezentată publicului o singură dată, spectacolele fiind transferate pentru stagiunea autumnală. O adevărată senzație stîrnește piesa lui Ion Druță *Sfînta sfintelor* pusă în scenă de tînărul regizor Ion Ungureanu la Teatrul Armatei.

Scriitorul Ion Druță nu este, desigur, un debutant în teatru. De la primul său succes, *Casa mare*, au trecut două decenii și actuala piesă vine după o suită de alte creații dramaturgice jucate de teatrele din Moscova sau din orașele de provincie, dacă n-ar fi să amintim decît de interesanta dramă *Păsările tinereții*. Totuși, de la *Casa mare*, Ion Druță nu a mai cunoscut un succes atît de categoric. Și n-am să mă refer numai la anunțul de la ghișeul cassei teatrului — « pînă la 1 septembrie toate biletele sînt vîndute », numai la criticile elogioase apărute în presă, sau la reacția sălii, la aplauzele ei furtunoase; ci, mai ales la acea « opinie publică » neconsemnată în scris, dar activă și eficientă în a crea atmosfera din jurul unui spectacol, care decretează piesa lui Ion Druță drept surpriza stagiunii.

. . .Un decor simplu, aproape stilizat, copaci, sălcii, vîlcele, un peisaj pe care autorul îl localizează în Bucovina, în nordul Moldovei, alternînd cu interioare de birou de instituție la Chișinău sau chiar în capitală, la Moscova, acesta este fundalul pe care se desfășoară drama descrisă de Ion Druță. Dacă spațiul ei este circumscris la o arie relativ restrînsă, timpul se arată larg cuprinzător. Durata piesei se întinde pe trei decenii, din primele luni de după război, pînă în zilele noastre.

Drama evoluează într-un dublu registru, după o tehnică cehoviană bine cunoscută — text și subtext, replică rostită la rampă și aluzie, sugestie, ascunsă în țesătura dramaturgică, pe alocuri cu valoare simbolică. În planul direct i se comunică spectatorului istoria unei iubiri romantice, realizată în tipare oarecum tradiționale — sentiment puternic, de o viață întreagă, al fostului ostaș, devenit după război colhoznic, Călin Ababei, pentru tovarășa de jocuri din copilărie Maria, femeie greu încercată de destin; sentiment multă vreme trecut cu vederea, neîmpărtășit, pentru a fi înțeles și prețuit abia către sfîrșitul existenței eroului și rămas neîmplinit din

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

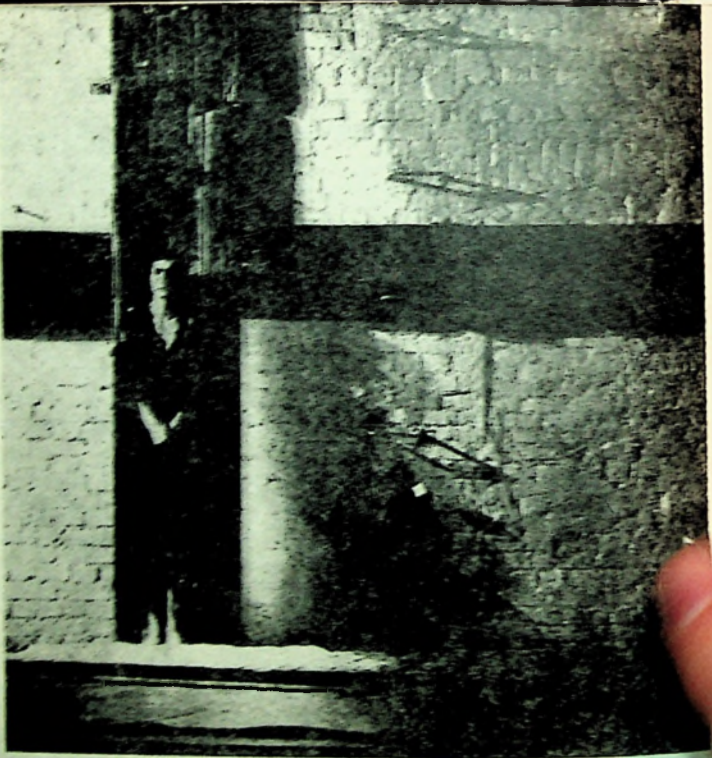

◄ Teatrul TAGANKA, «Maestrul și Margareta» ▲
de Bulgakov, în regia lui Iuri Liubimov

cauza morții acesteia. De fapt e vorba de o dublă istorie sentimentală. Căci și Maria trăiește o dramă similară cu cea a lui Călin. Iubirea ei pentru Mihai Gruia este tot atît de plină de dăruire, de sinceritate și tot atît de neîmplinită.

Eroul principal, mucalit, sfătos, hîtru, ne aduce parcă aminte de țăranii lui Creangă. Dramaturgul nu a urmărit însă reluarea acestui tip într-un mediu nou, în condiții sociale schimbate. El a zugrăvit — și aceasta e una din reușitele piesei — un om al veacului nostru. Viața în ambianța rurală nu alterează spiritul contemporan al personajului, ea dă doar o anume precizare în orientarea gîndurilor și năzuințelor sale. Fire înclinată spre meditație, dar și spre explozii lirice și patetice, eroul realizat de Druță e capabil de nobile tensiuni și aspirații spirituale. «Nu contează cîți ani trăiește omul pe pămînt, contează cum îi trăiește» — sînt cuvinte prin care eroul se definește din plin pe plan etic. Crezul de viață al lui Călin, de sorginte și amprentă evident populară, contingent sub unele aspecte celui afirmat în *Miorița*, aducînd pe alocuri reminiscențe din *Baltagul*, îmbrățișează

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

într-o profundă armonie omul şi natura şi fixează în lumea naturii, în sfera legăturii nemijlocite cu aceasta, rădăcinile permanenţelor spirituale ale vieţii, ale civilizaţiei. Soarele, pămîntul care rodeşte, tot ce zămisleşte natura, tot ce creşte şi înfloreşte în jurul nostru sînt cuprinse de el în noţiunea « sfînta sfintelor ». « Frumuseţea şi perfecţiunea a tot ce este viu, iată sfînta sfintelor », îşi rezumă aforistic eroul crezul său, care se apropie de meditaţiile eroinei lui Fiodor Abramo din *Caii de lemn*, de gîndurile multor eroi ai lui Astafiev, Belov. Este aceeaşi pledoarie pentru apărarea bunurilor spirituale moştenite din moşi strămoşi şi pe care lumea rurală le-a păstrat şi nu le-a supus alterării. Nu sînt îndemnuri anacronice la întoarceri rousseau-iste sau la reînvieri ale moravurilor patriarhale. E chemarea de a nu uita de acel izvor de apă vie fără de care omul nu poate trăi.

« Ce premieră a mai lansat teatrul de pe Taganka? » — această întrebare este aproape obligatorie pentru cel ce a lipsit din Moscova un timp. Căci teatrul condus de renumitul regizor Iuri Liubimov nu este numai un teatru al îndrăznelii şi al inovaţiei, al surprinzătoarelor căutări şi soluţii, dar şi un teatru cu un repertoriu mereu înnoit, mereu îmbogăţit. Ultima supriză este premiera cu piesa *Maestrul şi Margareta*, dramatizare de Iuri Liubimov şi V. Dracin, după binecunoscutul roman al lui Mihail Bulgakov. Intreprindere îndrăzneaţă, fără doar şi poate, aceea de a transpune pe scenă, de a supune legilor artei teatrale, o creaţie complexă, multiplană şi multivalentă, cum este romanul lui Mihail Bulgakov.

Spectacolul demonstrează o incontestabilă reuşită, în primul rînd sub aspectul fidelităţii. Romanul lui Bulgakov retrăieşte în dramatizare, cu întreaga sa armătură ideatică şi în concretul momentelor celor mai semnificative. Prelucrarea dramaturgică menţine întocmai intenţiile fundamentale, orientările dirigultoare ale creaţiei epice, care, aşa cum se întîmplă adesea la o transplantare scenică, au căpătat în spectacol sublinieri şi pregnanţe deosebite, fără a se neglija complexitatea situaţiilor, desfăşurarea intrigii etc.

Linia filozofică şi psihologică a naraţiunii, linia Iesua-Pilat din Pont îşi află toată expresivitatea tragică, rezultat al confruntării dintre un vinovat fără voie şi un călău din obligaţie şi laşitate — faţe de voinţa unui monarh despotic; rezultat al zbaterii neputincioase a unei conştiinţe laşe, apăsată pentru totdeauna de sentimentul culpabilităţii sale, al crimei comisă în zadar. Remarcabilă creaţie a lui V. Şapolov în rolul lui Pilat din Pont este obsesivă şi sfîşietoare, contrastînd profund cu seninătatea şi calmul lui Iesua (A. Trofimov). E o nouă dramă a « crimei şi pedepsei », în care adevărul, un adevăr de nuanţă tolstoiană, impregnat de nonviolenţă, aduce prin predica detaşării şi a unei seninătăţi de Nirvana, o lovitură dureroasă celui conştient de minciună, dar forţat să mintă, condamnat a face rău, a nedreptăţi în virtutea postului deţinut, şi neputincios de a se opune acestui destin. Apariţia trecătoare a lui Levi Matvei, spirit de un dogmatism fanatic, subliniază şi mai mult deplina neîncătuşare spirituală a lui Iesua.

Limbajul scenic al lui Liubimov recurge adesea la procedee de ordin plastic, folosind jocul de culori, de lumină şi întuneric, de clar şi semi-obscur. Registrele cromatice sînt în mod firesc subsumate sugestiilor, simbolicei, intenţiilor aluzive. În *Maestrul şi Margareta* predomină evident două straturi cromatice. Planul Iesua-Pillat din Pont este monocromatic — aproape tot timpul acţiunea este menţinută în semi obscur cu predominarea unui ocru-brun, sugerînd peisajul arid al Iudeii. Cerul negru, greu, luminat de mii de stele, vine să încunune tabloul, ca o încheiere simbolică a sugestiilor aduse de celelalte elemente. În schimb, scenele din Moscova unde soseşte « magul negru » Wolland, cu trupa sa, sînt pestriţe, un « caleidoscop » de culori, de mişcări, chipuri, întîmplări. Un caleidoscop în care revin, întîlnindu-se,

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

despărţindu-se, contopindu-se, două pete coloristice — negrul lui Wolland şi al trupei sale, albul maestrului şi al Margaretei. Trecînd în sfera de dominaţie a lui Wolland, Margareta se va înveşmînta şi ea în negru.

Maestrul şi Margareta este un spectacol deosebit de dinamic. Cu mult mai dinamic decît altele realizate de Liubimov. Factorul timp trăieşte cu o prezenţă permanentă pe scenă, accentuat de oscilaţiile acelui orologiu ce descrie în scena finală o traiectorie între două valori diametral opuse — Iesua şi Wolland.

Veşnicia şi clipa efemeră se întîlnesc, se întretaie, alternează. Veşnicia capătă dimensiuni patetice sau tragice, clipa efemeră se îmbracă în grotesc, în caricatură. Antiteza este din plin servită de contrapunerile Wolland-Lihodev, Wolland-Poplavski, Wolland-Berlioz. Ironia caustică a lui Bulgakov se manifestă cu deosebită putere în transpunerea dramatizată, intervenind, întru susţinerea şi exprimarea ei, mimica, gesturile, costumele.

La întretăiere între veşnicie şi clipa efemeră se consumă drama omului de artă, a creatorului, drama maestrului. Oarecum handicapat în spectacol de trei apariţii pline de relief şi de prestanţă — Iesua, Pilat din Pont şi Wolland (mai bun în interpretarea lui V. Suchov decît V. Sobolev). Maestrul (D. Scerbakov) apare în unele scene cam şters, lipsit de acea personalitate, necesară pentru a susţine destinul său de excepţie. Iar acest destin pe care i l-a hărăzit Mihail Bulgakov demonstrează că în ciuda ingerinţelor, adevăratul creator, adevăratul talent este sortit să trăiască în planul veşniciei. Ideea rostită în celebrele cuvinte « Manuscrisele nu ard » îşi află o impresionantă expresie scenică, fiind unul din momentele, de maximă intensitate şi relief. Tensiunea lui emoţională este atît de mare, încît intervenind ca o încheiere a actului doi, este resimţit de public ca un final al piesei în întregimea sa şi creează chiar impresia că o continuare, cu actul III, nu ar mai fi poate întru totul justificată.

În lumea teatrală a Moscovei, iniţiativele interesante, uneori singulare, sînt destul de frecvente. Multe dintre ele se dezvoltă şi dau realizări remarcabile. Aşa, teatrul muzical de cameră, înfiinţat recent, din iniţiativa binecunoscutului dirijor Ghenadi Rojdestvenski, este unul din cele mai solicitate de public, iar spectacolele sale, precum *Nasul* după Gogol (muzică de D. Sostakovici), *Mantaua*, tot după Gogol, *Directorul de teatru* de Mozart, obiect de aprinse discuţii. Poate mai puţin cunoscut publicului larg, rămas deocamdată însă în stadiu de « experimentare », este teatrul-studio de tineret, de pe Krasnaia Presnia. În cercurile iubitorilor de teatru el şi-a format deja o reputaţie şi mulţi se întrec în a face pronosticuri din cele mai pozitive în ce priveşte viitorul lui.

Un prim aspect oarecum neobişnuit îl constituie aici trupa, formată numai din adolescenţi. Regizorul V. Spesivţev a început prin a organiza o şcoală de teatru, recrutîndu-şi elevii din copii şi adolescenţi. Din acest nucleu s-a dezvoltat actualul teatru. Am văzut aici un spectacol complicat, greu de realizat în condiţiile unui studio, unde încă multe elemente necesare unui teatru lipsesc, dacă n-ar fi să ne referim decît la spaţiul foarte modest afectat sălii de spectacol şi scenei. Este vorba de o dramatizare făcută după romanul istoric al lui V. Sukşin — *Am venit să vă dau libertate*, — evocînd figura lui Stenka Razin şi viaţa sa de luptă şi aventură. Spectacolul, inegal, are totuşi o mare calitate: este străbătut de un suflu de autenticitate, în jocul actorilor-adolescenţi. Încă eclectic — recunoscîndu-se lesne unele influenţe, între altele cea a teatrului de pe Taganka — spectacolul făgăduieşte, prin această dăruire a interpreţilor, prin entuziasmul lor neprecupeţit, o evoluţie spre o maturizare rapidă şi de reală ţinută artistică.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ÎN SPIRITUL REUNIUNII DE LA BELGRAD

Scriitorul și pacea SOFIA

La Sofia, capitala Bulgariei prietene, la început de vară, s-au desfăşurat lucrările Conferinţei Internaţionale a Scriitorilor avînd ca temă, în pragul reuniunii de la Belgrad: « Scriitorul şi Pacea — Spiritul de la Helsinki şi datoria oamenilor de cultură ». Sub această nobilă egidă, soli veniţi din cele mai diverse colţuri ale lumii, din Europa, Statele Unite ale Americii, Canada, dar şi din zone geografice ca Asia, Africa şi America Latină, s-au întrunit spre a dezbate — în spiritul cultivării marilor tradiţii umaniste ale civilizaţiei — una din problemele cele mai arzătoare ale momentului: pacea. În acest sens, datoria de conştiinţă a artistului cuvîntului, întreţinerea creatoare a unui climat spiritual de înţelegere, a constituit marea dominantă a întîlnirii, la care ţara noastră şi-a dat contribuţia constructivă prin participarea unei delegaţii alcătuite din scriitorii Alexandru Balaci, Eugen Barbu, Radu Boureanu, Fodor Sándor şi Franz Storch. « Secolul 20 » se face ecoul acestui eveniment al actualităţii culturale mondiale şi europene, oferind cititorilor o luare de cuvînt românească, aceea adresată înaltului for de către poetul Radu Boureanu.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

RADU BOUREANU

L'écrivain et la paix

Dans le corps de l'homme, de cet être unique, la prestigieuse science, plusieurs fois millénaire, qu'est l'acupuncture, a décelé d'infimes mais puissants courants d'énergie, considérés comme des agents de la circulation de la matière. Ils se divisent en deux catégories, suivant la nature de leur action: le *Yin* et le *Yang*. Et il s'est avéré que c'est leur équilibre qui décide de notre bien-être physique et en assure le maintien. En perpétuel mouvement et profondément enfouis, ces secrets courants affleurent, cependant, à l'épiderme en certains points. Or, ayant peu à peu, le long des millénaires, détecté ces points, chercheurs puis savants acupuncteurs ont trouvé le moyen d'agir sur le mouvement, donc sur l'action de ces courants, acquérant, ainsi, l'art de maintenir en parfait équilibre ces deux hypostases de la matière, le *Yin* et le *Yang*, partant d'assurer, de cette façon, à l'homme lui-même, l'équilibre somatique qui lui vaut aplomb et santé.

Il en est de même — ou à-peu-près de même — pour ce qui est de l'organisme de l'humanité, considérée comme un corps, comme un tout forcément unitaire. Les hauts enseignements de l'histoire, notre propre expérience et, de nos jours, une pratique presque quotidienne, nous révèlent à quel point nous aussi pouvons être à même d'agir sur certains courants, plus ou moins profonds et souterrains, susceptibles à la fois de menacer ou d'assurer l'équilibre somatique, vital, de l'humanité. Les points d'affleurement de ces forces redoutables, nous les connaissons, nous pouvons les détecter encore mieux que les acupuncteurs. Et, à l'instar de ceux-ci, nous pourrions agir avec le même art et la même efficacité sur les zones sensibles, par un habile doigté ou par la sagace piqure d'une aiguille appropriée afin de rétablir l'équilibre nécessaire, c'est-à-dire de délivrer l'organisme de l'humanité accablée de redoutables accumulations, excessives ou anarchiques, d'énergies mal employées. Le *Yin* et le *Yang* qui régissent la concience de l'humanité, ont depuis longtemps

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

atteint leurs points de surface. Et le devoir qui revient aux hommes de bonne volonté, aux esprits conscients de leur responsabilités et aussi de leurs réelles possibilités, aux poètes et aux écrivains du monde entier, est de se pencher avec plus de lucidité que jamais sur leurs propres interrogations afin d'élaborer une conception commune d'un monde harmonisé, d'un univers équilibré. Comment pourraient-ils y parvenir sinon en commençant par découvrir et réduire les points névralgiques existant, peut-être au sein de leur propre nation? Nous ne prétendons, certes, pas à une guérison spectaculaire de tous les traumatismes de l'humanité. Mais nous ne devons pas moins avoir constamment nette à l'esprit une carte aussi réelle que dramatique du globe terrestre en souffrance, donc une évidence de tous les points dangereux y affleurant un peu partout. Car l'humanité — ou, du moins, cette vaste partie de l'humanité qui rêve de paix, qui veut la paix et qui lutte pour rétablir l'équilibre du monde, c'est surtout de ses hommes de lettres, et particulièrement de ses poètes, qu'elle attend les impulsions puissantes, les accents profonds, les grandes œuvres vibrantes d'humanisme et de sens du sacrifice, dont l'action peut avoir l'efficacité, le pouvoir quasi magique de cette aiguille des acupuncteurs, qui apaise ou délivre lorsqu'on s'en sert comme il se doit. Pour y parvenir, c'est une convergence de conceptions qu'il importe de rechercher, une mise en harmonie des consciences, la création d'un champ vital, unique, même pour les artistes et les écrivains appartenant à des nations, à des pays aux régimes et aux conceptions politiques différents. Car, de par leur raison même d'être, de par leur prédestination, de par leurs armes de combat, poètes et écrivains du monde sont voués à réaliser une unité. Il doit en être ainsi car la structure géodésique du corps géant qui englobe ces êtres prédestinés au Verbe et au Rêve, réclame l'unité. Les professions de foi formulées lors de cette recontre internationale, fussent-elles amples ou succintes, n'auront peut-être pas une portée capable de changer de façon décisive, fondamentale, le cours des événements. Si, à leur issue, nos débats n'auront pas réussi à trouver les solutions les plus pertinentes, recquises par le thème même de notre colloque: *L'écrivain et la paix*, du moins nous auront-ils permis une précieuse prise de contact, un rapprochement plus substantiel entre écrivains et poètes de ce XX-ème siècle qui est nôtre et tellement plein de contradictions en dépit de notre profiond et immense besoin d'unité. Car pourquoi se leurrer? Ces contradictions sont réelles, elles règnent dans les esprits, elle ravagent les consciences. Et c'est pour rendre d'autant plus âpre et plus efficace notre combat commun contre ces contradictions, issues aussi bien de phènomènes extérieurs que de nos propres interrogations, parfois même de nos doutes, donc de certaines ruptures d'équilibre, que nous devons unir nos efforts de nous mettre d'accord et, par le truchement à profonde portée de nos écrits, éclaircir ce qui demeure encore trouble dans trop d'esprits et dissiper les nuages qui assombrissent les fronts et les âmes et entravent l'entente entre les hommes.

Tout un corollaire d'idées cerne, comme les pétales d'une corolle, l'intention première, l'élan et la pensée essentielle qui nous a réunis, tous, ici. Ce thème de

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

l'anti-guerre, qui nous est devenu familier, a fait puissamment vibrer la corde la plus sensible et profonde des poètes du monde, qui s'efforcent d'enrayer l'effusion du sang des peuples. Pour ma part, je viens de reprendre un volume portant ce titre et qui date des années qui ont suivi la Libération du peuple roumain. Car je me suis dit que, messager de la paix et médiateur d'une meilleure compréhension entre les peuples, un tel livre, en se faisant un nouveau chemin à travers le monde, accomplira encore mieux sa véritable mission, afin que, reprenant l'adage hemmingwayen, nous puissions tous dire: *adieu aux armes !*

Ce sont là les objectifs que nous devons nous proposer, les sujets que nous devons aborder: et, par suite de l'aspiration de l'homme de lettres à l'harmonie spirituelle, ils constitueront un thème majeur, un thème permanent.

De quelque pays qu'il vienne, l'écrivain doit être un défenseur des droits de l'homme, en premier lieu de la liberté d'opinion et d'expression dans un esprit qui s'accorde aux besoins de la collectivité, da sa propre nation. Un droit essentiel de l'homme est aussi celui de vivre sans que son œil et son esprit soient hantés par les affres de la destruction et de la mort. Même sans disposer de renseignements révélateurs sur des éléments qui contiennent en germe des désastres en devenir, les poètes sont capables de lucides prémonitions car ils ont le don d'une espèce de perception extra-sensorielle. Tout au long de l'histoire des civilisations, les poètes ont été de vrais prophètes car ils ont clairement vu venir des évenements néfastes, qu'on n'a pas su toujours prévoir et encore moins empêcher ou retarder. Chez certains poètes, et leur nombre est assez grand, on constate une parfaite synchronisation de leur sensibilité réceptive et des aspirations des multitudes qui acquièrent vertus d'émetteurs. Un vrai contact télépathique s'établit. Ainsi, les messages des peuples, cris assourdis ou déchirants, s'emparent de l'âme et de la conscience des poètes qui deviennent les porte-drapeaux et les porte-paroles de leur époque, hérauts, juges et mandataires.

Ce qui doit mobiliser la conscience de tous les créateurs de beauté par le verbe, par l'idée, par l'image, c'est la relation: progrès-techno-scientifique-nature. Sans oublier les troublants contrastes representés par le phénomene atomique, glorifions le côté prodigieux et bénéfique de cette conquête de la science, de sa victoire magnifique sur les mystéres de l'atome. Elle est admirable cette phrase d'Albert Einstein, qu'on peut lire dans son volume *Philosophies vivantes*: « *La plus belle expérience que nous puissions vivre est celle du mystère* ». Mais l'élucidation de ce mystère, est censeé apporter, par sa belle somme d'expériences, un soutien à l'existence de l'homme; contribuer à l'équilibre universel et non pas aboutir à une faillite générale, qui vienne ajouter aux calamités naturelles déja existantes, des leviers, nullement archimédiens mais carrément destructeurs.

« D'où sais-tu que la terre n'est pas l'enfer des autres planètes ? » demande un personnage de Huxley dans *Point and Conterpoint*. Voici une supposition étourdissante, engendrée par tout ce que l'on s'acharne d'entreprendre sur notre globe, de

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

nature à nous rappeler de façon troublante des méditations aboutissant à de si sombres points d'interrogation. Interrogations qui hantent l'imagination mais indignent la conscience des écrivains-soldats, militant pour des idées saines et salutaires. Je travaille en ce moment à un nouveau volume de poèmes intitulé *La Planète des fous*, titre dû, non pas à une état d'esprit traumatisé mais à la conviction que certaines choses doivent être dites ouvertement, même si, au premier abord, par méprise, une telle attitude pourrait être accueillie avec hostilité, du fait que nous sommes astreints à combattre la méfiance interrogative du héros de Huxley. Oh, le beau rêve du poète van Leberghe sur le destin et l'avenir de Terra, la planète des planètes:

« Trop tard . . . au loin le vent éparpille mon cœur,
mes nerfs, mon squelette,
Je ne cheminerai jamais parmi les belles planètes! »

Ce prophète élégiaque a clamé le désespoir de son être périssable face au vaste concert planétaire entrevu dans une perspective élyséenne; nous autres, hommes de notre temps, nous autres poètes, avons le devoir de flétrir par le verbe et par l'attitude, la portée négativiste de l'interrogation du personnage huxleyen. Nous devons frapper avec insistance, et démolir avec nos paroles, avec le marteau bleu de notre âme, les murs toujours insensibles de la cité où résident l'indifférence envers l'homme et sa planète, L'égoisme, sinon la démence. La terre et la vie doivent être considerées avec sollicitude, avec amour, avec une conscience lucide et généreuse.

Nous dirons avec Robert de la Sizerane, l'exégète du grand esthéticien John Ruskin, ce mage de la beauté, défenseur acharné de la nature menacée par les pas de Moloch du progrés techno-scientifique non-différencié, encore inconscient de certaines inconnues pouvant surgir de façon inattendue, et mettre en danger la nature, la terre et les hommes:

Il s'agit du savant en face de la Nature — les convulsions profondes de cette machine humaine où notre âme est logée, de ces terres et de ces mers qui nous portent, mais ce jour-là, il n'y aura plus d'art (nous dirions: vie humaine) possible, et le spectacle sera fini. . . Tant qu'il dure, ce n'est pas en savant, c'est en voyant qu'il faut le regarder. C'est simplement avec les yeux d'un homme en bonne santé et avec le coeur d'un amoureux qui ne cherche qu'à admirer.

C'est ainsi que nous cheminerons, comme dans le rêve de van Lerberghe, avec notre planète parmi les belles planètes.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

CONSTANTIN ȚOIU

LAHTI '77

Întîlnirea scriitorilor europeni care se ține din doi în doi ani în Finlanda în localitatea Lahti, situată la 130 de kilometri nord de Helsinki, potrivit unei frumoase tradiții instaurate cu mulți ani în urmă, s-a deschis în 1977 cu întrebarea *Que faire ?* — ce-i de făcut. Temă dezbătută de numeroși oameni ai condeiului sosiți din Franța, Anglia, Suedia, Portugalia, Belgia, Olanda, Danemarca, Bulgaria, Ungaria, U.R.S.S., R.D.G. Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia . . . Delegația română a fost reprezentată de George Bălăiță și de subsemnatul.

Ce-i de făcut? — cu alte cuvinte ce rol joacă astăzi scriitorul în societatea modernă care pune atîtea probleme omenirii întregi și fiecărei națiuni în parte.

Poate scriitorul să determine transformări, prin lucrările sale, în cîmpul social și în caracterele oamenilor?

Are el mijloacele, materiale și morale, de a interveni în uriașul proces de înnoire, caracteristic planetei noastre în acest sfîrșit de secol atît de dinamic în desfășurări și atît de contradictoriu, totuși?

Ce-i libertatea? Ce o poate îngrădi și în ce condiții lucrează scriitorul trăind în contexte sociale și naționale atît de diferite? . . . Universalitatea operei este asigurată de explorarea intensivă a specificului național? (temă aleasă de delegația noastră).

Televiziunea pune în primejdie literatura? . . .

Dezbatere pasionantă, căreia nopțile albe de iunie, fascinante, îi dau o neliniște tonică în plus.

Soarele nu mai apune. La ora 23 se face un pic seară, de formă, și, peste un ceas, lumina crește din nou, intensă, ca și cum, aici, în această parte a globului pămîntesc, s-ar proba un alt mod de a fi ziuă, pentru care, iată, oamenii nu par încă destul de pregătiți, — oamenii cărora un dat al biologiei le-a lăsat, ca pe o altă pîine, somnul.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Curioasă senzație că noaptea nu va mai veni ; că nu vom mai vedea stele și că nici repaosul nici odihna nu mai sînt posibile. Nesomnul prelungit, întreținut și de *Sauna*, cu amestecul ei biciuitor pentru nervi și mușchi, de foc și gheață, seamănă, — poate să semene, pînă la un punct, — cu nopțile albe, potrivite acestor vînători de idei și de întîmplări sau himere, strînși cu toții aici. Nopți albe, din cauza scrisului. Oricum, un cer adînc înstelat, contemplîndu-l treaz pe fereastra odăii de lucru . . .

Discuțiile au loc într-o poiană cu arbori majestuoși, lîngă lacul rece, de oțel. Un cort improvizat cu ferestre de plexiglas adăpostește cabinele fetelor ce traduc din zor în limbile de circulație. Stăm cu căști la urechi, ascultînd, rînd pe rînd, intervențiile, atît de diferite și totuși vibrînd de un sentiment fratern. Asta *face* puțin ONU. Un mic Babilon, perfect organizat, însă, controlat, stăpînit. Nu trăim în secolul națiunilor ? . . . Secolul cu căști la urechi ! Secolul unui patetic efort de înțelegere peste atîtea și atîtea bariere. Niciodată omenirea nu a fost mai solidară și mai plină de bune intenții. Scriitorii aceștia care acum se văd prima dată și care își adresează cînd și cînd semne amicale de salut, fără să știe prea bine unul ce-a scris celălalt, și cam ce poate fi de capul lui, rezumă în spațiul restrîns la poienii romantice marea idee a popoarelor semnînd Declarația de la Helsinki.

Uneori se înnoureaz. În poiana însorită și călduță pînă atunci, ca la noi spre finele lui octombrie, se face brusc frig. Nu se poate închipui o trecere mai rapidă de la o stare la alta. Teancuri de pături sînt aduse atunci repede, și toți ascultăm mai departe cu pături în spinare, dîrdîind ca niște călători pe un drum anevoios.

Finlanda însă ne ține atentă și pașnică în brațele ei de granit roz, cu un imens colier de lacuri albastre revărsat peste pieptul ei de granit roz. Ea rîde curat și cu o eficiență atît de civilizată . . . Finlanda, care miroase a cetină veche, uscată și a răsuflare de reni.

De ce produce ea cel mai bine și cel mai frumos ? . . . O astfel de întrebare, la urma urmei, poate fi și întrebarea unor scriitori pe care industria modernă nu-i sperie.

Finlanda, cel mai bine și cel mai frumos, produce spărgătoare de gheață.

Țara aceasta mică, neavînd nici cinci milioane de locuitori, încheiate, fabrică, minunat, spărgătoare de gheață. Ea vinde aceste spărgătoare de suprafețe rigide, potrivnice mersului lesnicios înainte, unor state mari și puternice, cu o mare capacitate industrială, cum sînt Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii, Japoniei . . .

Nu știam acest lucru ; nici eu, nici Bălăiță, care știe atîtea.

S-o luăm ca pe un simbol ? . . . O vom lua ca pe un simbol.

E lucrul cel mai semnificativ din lume — și nu numai pentru literatură, — care poate să-l intereseze pe niște scriitori preocupați de soarta oamenilor și a popoarelor lor, însuflețite de spiritul de la Helsinki.

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

Cotidianul finlandez *Etelä-Suomen Sanomat* (« Știrile Finlandei de Sud ») evoca, în 24 iunie 1977, într-un amplu grupaj, întîlnirea de lîngă Lahti, pe o pagină întreagă animată de titluri percutante ca: « Scriitorul și libertatea », « Scriitorul și politica », « Scriitorul și amenințarea fascismului » sau « Perspective de colaborare între producătorii de carte ai lumii ». Un spațiu larg era consacrat, în acest context, intervenției scriitorului român Constantin Țoiu, care a luat cuvîntul la masa rotundă ținută în încheierea dezbaterilor. Iată cum reproduce ziarul finlandez, în mod selectiv, fragmente din alocuțiunea rostită de compatriotul nostru:

« În toate țările lumii se scrie, dar în puține țări putem afirma că se citește mult », a subliniat scriitorul român Constantin Țoiu în intervenția sa de ieri dimineață.

« Această situație se datorează în parte și intereselor editorilor, înclinați să publice lucrări în limbile de mare circulație ale lumii; dar vom recunoaște că aceste interese sînt adeseori neliterare, și chiar pur și simplu comerciale ».

Sub titlul « Peste granițe[illegible]bilor », ziarul finlandez își c[illegible]da reportajul în felul următor:

« Românul Constantin Țoiu s-a referit apoi la noua organizare economică a lumii, subiect de actualitate în discuțiile purtate de marile puteri bogate, și de cele aparținînd lumii a treia, mai săracă. Oaspetele a fost de părere că și editorii lumii ar putea lua în considerație o mișcare corespunzătoare, în care variatele interese legate de editarea unor cărți s-ar combina spre a permite afirmarea nu numai a lucrărilor scrise în limbile de mare circulație în lume. Una din cele mai importante probleme ale culturii actuale este aceea de a găsi modalități noi ca literatura să poată ajuta popoarele să se cunoască mai bine unele pe altele, ca, în acest fel, să se adîncească înțelegerea reciprocă dintre popoare.

Constantin Țoiu a reamintit că în epoca Renașterii, cu ajutorul unei singure limbi, latina, au fost ridicate

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

ämä on suh-
aisen Kema-

stantin Toiu
ssonin mi-
että

pysty välittämään
lostaan tai puolus

Televisio

Perjantaina kesäkuun 24. päi

Ar

olitiikka, sensuuri

ses-

nsa maassa,
sen hallinnon
kohti yhä pa-
vaikka mat-
ntlävää

...aa
...ia tele
...ohjelmavuoroista
kirjailija voi televi
menekkiä kirjoille
työlle.

Kuitenkin telev
della vastuualue
levisiossa voimm
joonalle tai mone
le ihmiselle. Se
varten

C. Toiu torjumassa Gustafssonin puheita

...kansallisen kulttuurien y...
työtä

Omaleimainen ja universaalinen

Toiu tähdensi esitelmänsä a... kansallisen omaleimaisuuden ...kitystä. — Uskomme, että jok... maan kulttuuri ja kirjallisuus va... tuvat ja vakiintuvat, kun maan ... sallista identiteettiä, sen vanh... uutta kulttuuria, perinteitä ja ... vaalitaan.

Tämä jokaisen kansan omi... piirteen tunnustaminen — pori... porpalainen teesi Herderist... nen — osoittaa tien taidole... universaalisuuteen, yleismaail... muuteen, esitelmöitsijä sanoi.

Hän arveli, että tämä voi v... paradoksaaliselta. Kui... ...ös Mukkulan kirjailijak... ...inan, että on puolilta maa... ...ja kirjailijoita ... ...rman kansalliset erikoisp...

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

la loc de cinste atît valorile vechi cît şi cele mai noi, pe atunci, ale Europei.

El a adăugat că în epoca noastră, marcată dureros de neînţelegeri, nu diversitatea limbilor şi calitatea traducerilor sînt piedica principală, îngreunînd găsirea unei soluţii a neînţelegerilor şi conflictelor.

Deşi în epoca noastră cărţile tipărite ating uneori tiraje de sute de milioane de exemplare, comunicarea prin literatură este departe de a fi un lucru uşor, a constatat scriitorul român.

El a menţionat greutăţile pe care le întîmpină astăzi literaturile aparţinînd unor teritorii lingvistice mici, în încercarea lor de a răzbate şi influenţa dincolo de aria lor lingvistică şi de graniţele naţionale. În domeniul literaturii, « diviziunea democratică a valorilor » ar presupune o nouă organizare economică a lumii, în care să îşi afle corespondenţa cuvenită şi o colaborare dintre editorii diferitelor ţări».

Sub titlul « Specificul propriu şi universal », *Etelä-Soumen Sanomat* îşi încheie astfel relatarea despre intervenţia lui Constantin Ţoiu:

Constantin Ţoiu a ţinut să sublinieze, încă de la începutul intervenţiei sale, însemnătatea caracterului propriu, naţional. « Credem — a spus vorbitorul — că şi cultura şi literatura fiecărei ţări se întăresc şi capătă rădăcini mai puternice atunci cînd este păstrată identitatea naţională a ţării, tradiţia culturii ei, vechi şi noi, moştenirea şi limba ».

Constantin Ţoiu a observat că problema, astfel pusă, conţine, aparent, un paradox. Dar întîlnirea scriitorilor de lîngă Lahti arată că artiştii ai cuvîntului, veniţi din diferite părţi ale lumii, se înţeleg mai bine tocmai datorită acestor diferenţieri naţionale expresive, atrăgătoare. „Uniformizarea stilurilor şi metodelor ar [illegible] creaţia scriitorilor„ — a subliniat oaspetele român — pledînd, în încheiere, pentru diversitatea vocilor [illegible].

[illegible] de MIHAIL I. POPESCU

Corectura: LIDA IGIROŞIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică « Arta Grafică »

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREZENTAREA TEHNICĂ
SANDA GUSTI

Secolul 20

REDACŢIA: CALEA VICTORIEI, 115, TEL. 50.64.35
ADMINISTRAŢIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 50.64.30
BUCUREŞTI

Lei 14

43 804

@Asociația Ziariștilor Independenți din România